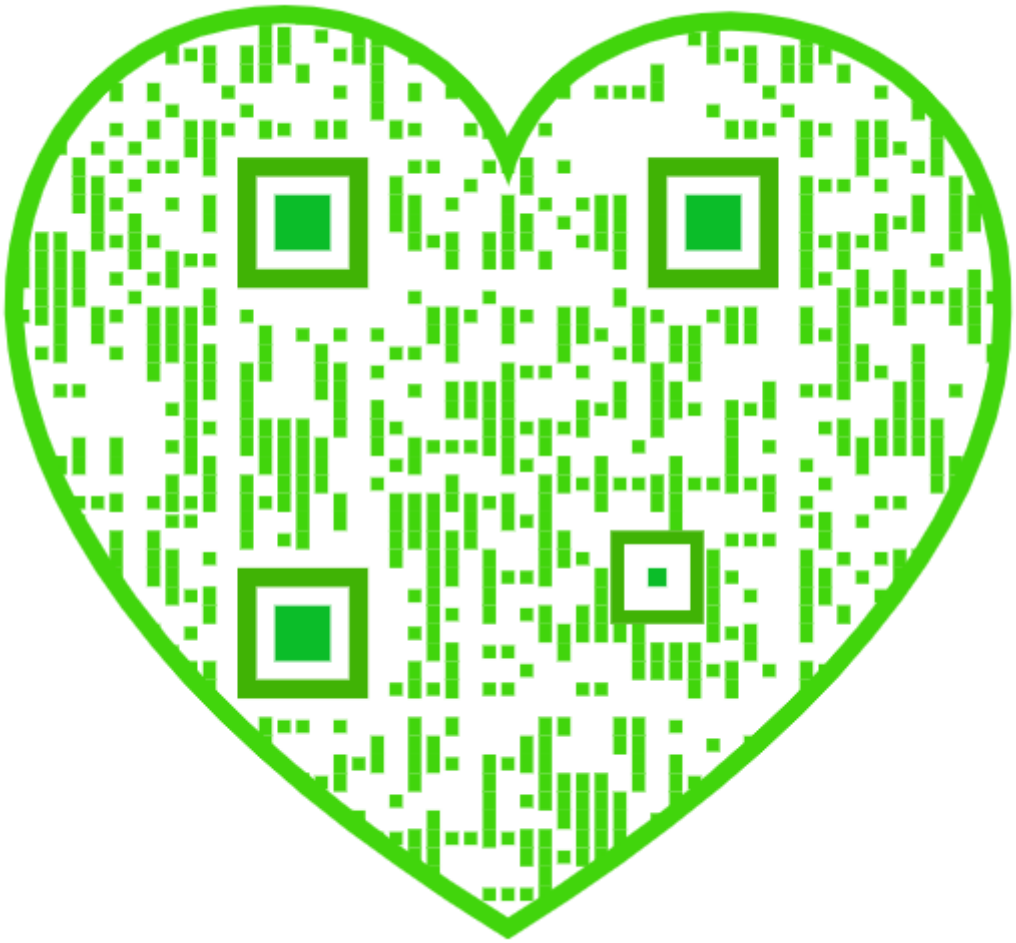

De Katholiek.

ZESDE DEEL.

NAMEN VAN MEDE-ARBEIDERS

AAN DIT MAANDSCHRIFT.

P. A. van Antwerpen, R. K. Priester te Utrecht.
M. van den Boogaard, R. K. Priester en Conrector te Ravenstein.
Th. J. H. Borret, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
J. Brinkman, ✲ Pastoor te Noordwijk.
C. Broere, Leeraar in het Seminarie te Velzen.
J. T. van Brussel, Pastoor te Delft.
J. J. Bergmeijer, Pastoor te Warmond.
J. Cuyten, President en Professor in het Seminarie te Haren.
C. J. van Erp, R. K. Priester te Irnsum.
J. B. Eulenbach, S. Theol. Dr. Pastoor te Monnikendam.
A. D. Godhardt, Apost. Mission. in de Oost-Indien.
E. S. van der Haagen, Pastoor te Soeterwoude.
J. Jansen-Kea, S. Theol. Dr. Leeraar in het Seminarie te Velzen.
J. T. Jorna, Pastoor te Harlingen.
H. Kamp, Pastoor te Dokkum.
C. van Kinis, Professor in het Seminarie te Warmond.
G. Kok, R. K. Priester te Bodegraven.
G. A. Oortmans, Pastoor te 's Gravenhage.
H. Oppenkamp, R. K. Priester te Amsterdam.
J. A. Peerboom, Professor in het Seminarie te Roermond.
P. van der Ploeg, Leeraar in het Seminarie te Velzen.
A. J. Pluym, Professor in het Seminarie te Warmond.
J. H. Smits, Regent in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
G. W. van Someren, Pastoor en Deken te Eindhoven.
F. X. Spaarmakering, Pastoor te Alkmaar.
T. Spierings, vice Regent en Leeraar in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
J. Spitzen, Pastoor te Vollenhoven.
W. Steenhoff, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
N. J. A. Steins Bisschop, Pastoor te Amsterdam.
F. J. van Vree, President van het Seminarie te Warmond.
J. G. Wennekendonk, Pastoor te Amersfoort.
J. H. Wensing, Professor in het Seminarie te Warmond.

De Redactie.

TE 'S GRAVENHAGE BIJ A. P. VAN LANGENHUYSEN. — 1844.

INHOUD VAN HET ZESDE DEEL.

HOOFD-ARTIKELEN.

bladz.

De Edinburgh Review en de heer E. B. Swalue. . 1
Christelijke Archeologie *(vervolg en slot.)* 26
Het geloof der Oud-Britsche Kerk aan het Primaat des Pausen verdedigd tegen den heer *E. B. Swalue* 73, 141, 229
Onderscheid tusschen de zedekundige Wijsbegeerte en de Godgeleerdheid 103
Geschiedenis van het Lager Onderwijs *(vervolg)*. . . 160
Lager Onderwijs. 217
Strijd over het Godsdienstig onderwijs in de *Openbare Scholen* 273
Het Kerkelijk Jaar. 299, 366
Welke is de Protestantsche gemoedstemming jegens de Katholieken? 345

VERSCHEIDENHEDEN.

Het gemengde Huwelijk *(vervolg)*. 57
Verscheidenheden. 130

bladz.
De consul-zendeling. 132
Vergelijking 137
Histoire religieuse, politique et littéraire de la Compagnie de Jesus, composée sur les documents inédits et authentiques. 184, 260
Iets over de Kerk-orgels 201
Gallilei 211
Auto-da-fé 250
Merx Tartarea of onderhandeling en verdrag tusschen den Roomschen Bisschop en Helschen Kramer. . 325
Hoe men tot bijbel-verspreiding opwekt 401

LETTERLOVER.

De Engelbewaarder. 69
De Godslamp. 341
Zang van Maria, bij de krib van het goddelijk Kind. 417
Het Kersfeest. Cantate. 421

BOEKAANKONDIGING.

Rondgaande zendbrief van den Hoogwaardigen Vader Joannes Roothaan 138
Bibliotheek tot nuttig en gezellig onderhoud voor Catholijken. 139
Symbolick, of vergelijkende verklaring van godsdienstige geschilpunten tusschen Katholieken en Protestanten, naar derzelver Belijdenisboeken . . . 253
De Jezuiten en hunne regels, door den Eerw. de Ravignan 271
De dwalingen der Roomsche Kerk, aangetoond in de viering der Feest- en Heilige dagen. . . . 339

bladz.
Inleiding tot een godvruchtig leven door den H. Franciscus van Sales, Prins-Bisschop van Geneve. enz. 415
Verhaal omtrent het leven en den dood van den Eerwaardigen Joannes Gabriël Perboyre, Priester van de congregatie der zending van den H. Lazarus enz. 415
Aardrijkskundig Schoolboek ten dienste der Nederlandsche jeugd. enz. 415

CORRESPONDENTIE.

Lager onderwijs. 66

Julij 1844.

DE EDINBURGH REVIEW

EN

DE HEER E. B. SWALUE.

Het volgend opstel is slechts een aanhangsel, niet eene voortzetting der bemerkingen, die wij onder hetzelfde opschrift geleverd hebben. De heer SWALUE heeft geantwoord, (1) en zijn antwoord zullen wij onderzoeken.

Hij zegt ons — dit is ligt te begrijpen — *mille et mille douceurs:* onze redeneringen zijn partijdig, onze beweringen los, en onze gevolgtrekkingen hatelijk en valsch! Zij schijnen hem geene wederlegging waardig. Daar zou men nu wel eenigzins boos over kunnen worden, ware het niet, dat de kloekmoedigheid van den heer SWALUE ook hare vrolijke zijde had, en ons herinnerde aan hetgeen BILDERDIJK van zeker' hoogwijzen man zegt:

«En schoon hij 't ook verliest, hij weet er door te praten.»

Zoo hadden wij het den heer SWALUE niet goed afgenomen, dat hij iemand, die van Protestant Katholiek wordt, *eenvoudig weg* den naam geeft van *renegaat.* Ieder toch, die eenige beschaving bezit, weet dat dit woord, naar Fransch zoowel als Hollandsch gebruik, niet gezegd wordt van iemand die het christendom blijft belijden. WEILAND verklaart het in zijn kunstwoordenboek door: *een afvallige die tot het Islamismus overgaat,*

(1) Zie *Kerkbode* van 26 April en 3 Mei 1844.

en de *Dictionnaire de l'Académie* door: *celui qui renie la réligion chrétienne*. Ziedaar iets zeer *stelligs* en *positiefs*. Maar de heer SWALUE geraakt niet van zijn stuk; hij houdt vol, hij schreeuwt het uit, als wij zijne gevoelens jegens de Katholieken hiernaar willen afmeten, en haalt, ten bewijze dat het woord van ruimere beteekenis is, den *Kerkbode* aan, die gezegd heeft: *Renegaat is de Roomsche die Protestant wordt, evenzeer als de Protestant, die Roomsch wordt.* (1)

De heer SWALUE, dezelfde natuurlijk van wien wij het bovenstaande mededeelen, betuigt alles te zullen verdragen, behalve dat men hem beschuldige van de *positive* waarheid niet te eerbiedigen, en, hetzij door zijne vertaling, hetzij door zijne aanmerkingen, historische feiten verkeerdelijk te hebben voorgesteld. Wat anders aan het Protestantismus niet bijzonder eigen is, liefde namelijk voor historische waarheid, vasthouden aan het stellige, aan het tastbare feit, dat is juist het zwak van den heer SWALUE. Spreek hem tegen over de belangrijkste onderwerpen, toon hem dat zijne begrippen niet begrijpelijk en zijne redeneringen met elkander in strijd zijn: hij heeft redenen om niet te antwoorden. Maar raak eens aan het stellige, positive, feitelijke: aanstonds zult gij hem zijn standpunt zien beklimmen, en moge de ruimte van den verkregen gezigteinder hem al een of ander doen voorbijzien, van de bijzondere liefde, die hem voor de waarheid bezielt, zal hij doen blijken; met den vinger zal hij het aanwijzen. «Op één punt,» zoo spreekt hij, «zal ik mij echter verantwoorden, omdat het

(1) Wij moeten intusschen den *Kerkbode* regt laten wedervaren; hij sprak *overdragtig* of bij wijze van toepassing, naar aanleiding van het spreekwoord: de Renegaat is erger dan de Turk.

«in verband staat met datgene, waarop ik mij, ter liefde «van *de waarheid*, welke bij mij, om met de spreuk «van den Kardinaal Cusa (1) te spreken, *boven alles* «*geldt*, tegen *den Katholiek* verdedigen wil, namelijk «tegen zijne beschuldiging, dat ik historische feiten «verkeerdelijk heb voorgesteld.» Ai! dat ware ook al te erg, zou een verdienstelijk oud-collega van den heer Swalue hierop zeggen; en zeker het zou erg zijn, en mogelijk nooit beleefd, dat een Predikant het tot zoo verre liet ontbreken aan *gemoedelijkheid* en *puntigheid*.

Drie feitelijkheden zijn het, waarover, met ter zijde stelling van andere, de heer Swalue zich verdedigt. Wij hadden hem beschuldigd: 1. van in zijne vertaling den zin eener plaats in zijn voordeel te hebben veranderd; 2. van het ontstaan des Pausdoms, een feit daar de waarheid of onwaarheid der Katholieke Kerk van afhangt, stout weg en zonder eenig bewijs in de vijfde eeuw te hebben gesteld; 3. van aangaande den H. Augustinus van *Cantorbury* voornamelijk twee zaken te hebben gezegd, die van alle waarheid ontbloot zijn.

Men ziet hieruit, dat, schoon de liefde van den heer Swalue voor feitelijke waarheid er mede gemoeid is, hij toch een Euphemisme gebruikt, als hij over *verkeerde voorstelling van historische feiten* spreekt. Het is intusschen slechts op te merken, niet af te keuren: men behoeft zich zelven niet te beschuldigen.

Wij zullen ons eens bij die drie punten bepalen, en aan de behandeling van het laatste, ten gevalle onzer lezers eenige meerdere uitbreiding geven.

«De *Katholiek*,» dus vangt de heer Swalue zijne

(1) De lezer zal zich wel herinneren, dat de heer Swalue over dezen Kardinaal eene overheerlijke verhandeling heeft geschreven.

verantwoording aan, «zegt, dat ik in zekeren volzin «eene onverschoonlijke verandering gebragt heb, door «er het woord *zendelingen* in te schuiven, en dat wel »in plaats van Paus Leo.»

Hoe Mijnheer, reeds hier blijft uwe liefde voor de waarheid in gebreke! Waar hebben wij gezegd dat Paus Leo er stond, of moest ingeschoven worden? Indien wij dat begeerden, zouden wij immers zelve den volzin niet vertaald hebben, *zonder er Paus* Leo *in te schuiven?*

Zie hier onze vertaling, die de heer Swalue onder zijne oogen had, terwijl hij het bovenstaande schreef: «Het Pausdom blijft niet in vervallen toestand, niet als «een bloot gedenkstuk der oudheid, maar vol van leven «en jeugdige kracht. De *Katholieke Kerk* vaardigt nog «tot aan het uiterste einde der aarde even ijverige zen- «delingen af, als die met Augustinus landden in *Kent*, «en treedt nog voor het oog der koningen met dezelfde «kloekmoedigheid, (1) als waarmede zij weleer Attila «te gemoet ging.»

Het was de vraag niet, wie van beide, òf Leo òf de zendelingen er moesten ingeschoven worden, gelijk de heer Swalue het, zonder liefde voor de waarheid, wil doen voorkomen; maar of hij, om ons eens duidelijk uit te drukken, deze plaats *vervalscht* had.

Men oordeele. De *Edinburgh Review*, na van de zendelingen gesproken te hebben, vergelijkt de houding, die de Kerk nog op dit oogenblik tegen over vijandige koningen bewaart, met die, welke zij aannam tegenover Attila. Zij zinspeelt op het buitengewone voorval

(1) Minder goed hadden wij *spirit* te woordelijk door *geest* vertaald.

dat in 452 plaats had. ATTILA, overal schrik en verwoesting verspreidend, deed *Rome* sidderen voor zijne komst. Daar er van nergens hulp kwam opdagen of konde verkregen worden, was reeds Keizer VALENTINIAAN III bedacht om *Italie* te verlaten. Doch voor hij tot dit uiterste overging, besloot hij een laatste middel te beproeven, en Paus LEO den verschrikkelijken koning te gemoet te zenden. «Twee senatoren, AVIENUS «en TREBISCUS, vergezelden hem. De gezanten troffen «ATTILA aan bij den *Mincio* in de villa's van CATULLUS «en VIRGILIUS. ATTILA eerbiedigde de verheven waardig«heid van LEO, trok terug en vergenoegde zich met «eene schatting, welke het rijk jaarlijks aan hem op«brengen zou.» (1) Ook in *Gallie* was de H. LUPUS ATTILA te gemoet gegaan, maar, schoon deze stap mede een gunstig gevolg had, het was bij lange na zoo gewigtig en schitterend niet geweest. «In het werk: *Leo «die grosse und seine Zeit*, door W. ARENDT, hoog«leeraar te Leuven, vindt men,» zegt de heer WENNEKENDONK t. a. p., «eene uitmuntende kritische verhan«deling, in welke de Schrijver tegen sommige lateren «voldingend bewijst, dat het behoud van *Rome* en van «het geheele westersche rijk te dezer gelegenheid aan «geene andere oorzaken, dan aan de tusschenkomst «van Paus LEO kan geweten worden.» De hoogleeraar ARENDT vindt daarvan ook een bewijs in het welbekend verhaal, dat van deze gebeurtenis in omloop kwam. «Na het vertrek van den Paus zouden de Hunnen hun«nen veldheer gevraagd hebben, wat hem toch eigenlijk «bewogen had, om tegen zijne gewoonte aan den Bis-

(1) Kerkelijke geschied. naar het Hoogduitsch van KATERKAMP en anderen, door J. G. WENNEKENDONK. III D. 2e aflev. bl. 328.

«schop van *Rome* zoo veel eer te bewijzen, en in zijne «bede te bewilligen. ATTILA had hierop geantwoord, «dat niet de persoon die daar verschenen was hem vrees «had aangejaagd, maar een andere man, welken hij in «priesterlijke kleeding naast den Paus had zien staan, «met een schitterend gelaat en een eerbiedwaardig «hoofd, die hem met een ontbloot zwaard den dood «had gedreigd, wanneer hij niet alles inwilligde wat «de Paus vorderde. Dit verhaal, dat eerst bij schrijvers «na MARIANUS SCOTUS gevonden wordt, bewijst duide- «lijk, hoe het de algemeene overtuiging des volks was, «dat het eigenlijk de geestelijke magt van PETRUS, die «zijnen opvolger LEO bijstond, geweest was, welke «ATTILA verwonnen, en tot den aftogt bewogen had.»

Wat nog in onze dagen medewerkt, om deze gebeurtenis in levendig aandenken te doen blijven, is het meesterstuk, dat de beroemde RAFAEL naar gemeld volksverhaal heeft vervaardigd, en waarvan zoo vele schoone platen in omloop zijn. (1)

Met hoeveel grond nu de *Review* deze toespeling op het voorval met ATTILA maken kon, en hoe de Kerk, hetzij door den Paus, hetzij door de Bisschoppen vertegenwoordigd, steeds met dezelfde geestkracht vijandige Koningen en Gouvernementen onder de oogen treedt, gevoelt ieder, die eenig geheugen heeft van hetgeen in onzen leeftijd is voorgevallen. Mogelijk is er geen tijdsbestek in de geschiedenis aan te wijzen,

(1) Nous n'y voyons nous autres modernes, que l'*ascendant* du Pontife; mais comment peindre un *ascendant?* Sans la langue pittoresque des hommes du V siècle c'en était fait d'un chef d'oeuvre de Raphaël: au reste nous sommes tous d'accord sur le prodige. Un ascendant qui arrête Attila, est bien aussi surnaturel qu'un Ange; et qui sait même si ce sont deux choses?

De Maistre.

gedurende hetwelk zoo vele, en zoo spoedig op elkander gevolgde gebeurtenissen van haar goddelijk gezag hebben doen blijken. Men herinnere zich JOSEPH II, dien gevaarlijksten aller vijanden; de woede der Fransche omwenteling, en eenen NAPOLEON, die, zoowel als ATTILA, zich den geesel Gods konde noemen; men denke aan hetgeen in het voormalig koningrijk der *Nederlanden* is voorgevallen; aan die kracht waarmede de Kerk, op de rots van PETRUS gesteund, de eene omwenteling na de andere in *Spanje* en *Portugal* doorleeft; aan de Bisschoppen van *Keulen* en van *Posen*, die voor geweld noch bedreiging gezwicht hebben; aan die moedige stem, die GREGORIUS XVI, ten aanhoore van *Europa*, tegen den Russischen Keizer verhief. En hoe grootsch is weder op dit oogenblik de houding der Katholieke Kerk in *Frankrijk!* Tachtig bisschoppen, omgeven van hunne priesterscharen, eischen regt, eischen vrijheid voor het Evangelie. Is dit niet schoon, niet verheven, niet de harmonische en zachte kracht, waarmede God zich in de wereld openbaart? Men kan er zeker van zijn, de Katholieken die Hem om Zijnen bijstand vragen, danken Hem niet minder, op het zien van de liefde en genade, die Hij uitstort in zijne Kerk. Ja, het is de waarheid, nog altijd schittert LEO's zachte majesteit, en wilde men op nieuw zigtbaar voor oogen stellen, welke onzigtbare kracht er uitgaat van *Rome*, en de vijandige koningen zwichten doet; op nieuw zou men in eenen Engelen-luister het zwaard des woords moeten malen boven het hoofd van GREGORIUS XVI, die voorzit in de «opperste Kerk, van wààr de priester-«lijke eenheid ontstaan is.» (1)

(1) S. *Cyprianus* Epist. 55.

Dergelijke herinneringen vielen den heer SWALUE te hard: zij moesten voorkomen worden, en al wat dezelve kon opwekken, moest verdwijnen. Daartoe werd dan eene verandering in den bewusten volzin gebragt. Bij den heer SWALUE luidt hij als volgt: «De Katho«lijke Kerk vaardigt nog tot aan de uiterste einden der «aarde hare Zendelingen af, die met denzelfden ijver «bezield zijn, als zij, die met AUGUSTINUS in het graaf«schap *Kent* voet aan wal zetteden; zendelingen, die «nog tot vijandige koningen durven spreken met de«zelfde stoutmoedigheid, welke hen weleer in de tegen«woordigheid van ATTILA bezielde.»

Ziedaar alle kracht, die de Kerk openbaart, toegeschreven aan zendelingen of *missionarissen;* want de zendelingen, die *tot de uiterste einden der aarde worden afgevaardigd, deze* zijn het, welke nog dezelfde stoutmoedigheid bezitten. Men denkt hierbij niet meer aan den Kardinaal VAN FRANKENBERG en Keizer JOSEPH, aan PIUS VII en NAPOLEON, aan CLEMENS AUGUST en den Koning van *Pruissen*, aan den Prins-Bisschop DE MEAN en WILLEM I, enz.; maar aan eenen Missionaris, die aan het uiterst einde der aarde het woord voert tot eene of andere tanige Majesteit met een wollen deken om, en een' ring door den neus. Intusschen was ook dit nog te veel. Nadat alles op Missionarissen was te huis gebragt, vond de heer SWALUE gelegenheid om in eene noot te zeggen, dat de Katholieke Zendelingen onder verschillende opzigten verre achterstonden bij de Protestantsche. Alle lezers weten immers niet hoe het *aan de uiterste einden der aarde* toegaat. En wat bleef er nu over van den lof, dien de *Review* aan de Katholieke Kerk gegeven had? Volstrekt niets.

Er bestond derhalve alle rede om den heer Swalue te berispen, dat hij *die kerk, die de vijandige koningen nog met dezelfde klockmoedigheid tegentrad, als waarmede zij weleer* Attila *onder de oogen zag*, door het inschuiven van het woord *zendelingen* geheel had doen verdwijnen. Bovendien waren het geene *zendelingen door de kerk afgevaardigd*, die Attila te gemoet gingen. Noch een Paus, noch een Diocesaan-Bisschop, gelijk de H. Lupus, is een *zendeling der kerk*. Dat heeft geenen zin. Wij vroegen daarom of hij niet wist wat met Paus Leo gebeurd was?

Welke partij, zal men vragen, heeft nu de heer Swalue gekozen? Die van vol te houden, en te beweren, dat hij naar de «*uitgedrukte bedoeling*» des Schrijvers vertaald heeft. Na eenige bemerkingen te hebben gemaakt van het uiterste gewigt, onder anderen, dat de Engelsche Schrijver niet uitsluitend aan Paus Leo behoefde te denken, dewijl ook Lupus Attila was te gemoet gegaan, antwoordt hij: «Hij (Leo) was hier zoo «wel *zendeling* als degenen die hem vergezelden (Avienus «en Trebiscus). Daarom meende ik niet tegen de waar«heid, en ook niet tegen de bedoeling des Engelschen «Schrijvers te handelen, door het woord *zendelingen* «uit het vorige gedeelte van den volzin te herhalen.» Wel te weten: de Paus Leo kan onder de *zendelingen* van het vorige gedeelte des volzins, dat is, onder zendelingen *door de Kerk afgevaardigd* gerekend worden, omdat hij van den *tijdelijken Vorst* Valentiniaan gezonden was!!. Menigeen zal moeite hebben om het te gelooven, maar de *liefde voor de waarheid*, die den heer Swalue *boven alles geldt*, heeft hem tot zoo verre vervoerd, dat hij drie, zegge drie kerkelijke geschied

schrijvers aanhaalt, en hen Fransch en Hollandsch laat spreken, ten einde tegen ons klaar en duidelijk te bewijzen, dat Paus Leo, dien hij onder *zendelingen der Kerk* wil gerekend hebben, van den *keizer* Valentiniaan was *gezonden!* Fleury schrijft Tom. IV, p. 28: «*on «envoya* (men zond) *à Attila ce Pape S. Leon, avec «Avienus consulaire, et Trygetius* etc. Godeau, Evêque «de Vence, *Hist. de l'Eglise*, Tom. III, p. 516, schrijft: «dat hij ging *en ambassade;* J. le Sueur, Tom. IV, «p. 509: *Valentinien l'avoit envoyé en ambassade.*» Na dus zelf zoo ver *en ambassade* te zijn gegaan, is de heer Swalue geheel buiten zich zelven, en barst op ons los met deze verpletterende vraag: «Was nu Leo geen «zendeling?»

Wie zijt gij wel mijnheer Swalue, en waaraan hebben wij deze grap te danken? Zou dit soms het *delirium* der liefde voor de waarheid zijn?

Ons dunkt dat het tweede punt, welk wij moeten behandelen, reeds eenigzins *gepraejudicieerd* is: of namelijk de heer Swalue, als hij zegt dat het Pausdom in de vijfde eeuw ontstaan is, aanstonds moet geloofd worden. Heeft hij het gezag om deze wereldvraag te beslissen? In de dagen, dat de Dortsche vaderen met eene kaars onder de tafel keken om te zien of er ook een Arminiaan verborgen zat, (1) zou men zich over zulk eenen beslissenden toon van gezag minder verwonderd hebben. Toen was het wel in sommige belijdenissen als een geloofs-artikel opgenomen, dat de Paus de levendige Antichrist was, (2) en de toenemende menigvuldigheid der talen liet geenen twijfel

(1) Histoire du Synode Dordr.; par *Chatelain*, p. 147.
(2) Zie Bossuet, *Variations*.

over, dat zij, die tot de tijden der Apostelen *terug* riepen, ook derzelver geest hadden ontvangen. Maar de heer SWALUE, die niet *achteruit* maar *vooruit* wil, die de geschiedenis beschouwt als leermeesteres der wereld in theologische waarheid, en het onderwerp beloofde te brengen op de hoogte der eertijds zoo boos geachte menschelijke wetenschap, hij diende dit feit, hetwelk deel uitmaakt van het onderwerp zelf, *den langen duur van het Pausdom*, wel duidelijk aan te toonen en te staven. Het had zijne oplettendheid meer moeten boeijen, dan of Paus LEO *en ambassade* gegaan was, en drie geschiedschrijvers, echter geene Fransche, waren hier niets te veel. Met zoo veel meer reden kan men dit vorderen, daar de Engelsche schrijver van een ander gevoelen was, en op drie plaatsen uitdrukkelijk te kennen geeft, dat het *Pausdom* voor de Vde eeuw reeds bestond. Van de Roomsch Katholieke Kerk, die thans nog de Koningen zoo moedig tegentreedt, had de *Review* gezegd, dat zij ons deed terugdenken aan de tijden, toen de offerrook opsteeg uit het Pantheon, dat het gemeenebest van *Venetie* (hetwelk in de IVde eeuw ontstond) haar in oudheid het meest nabijkwam; en op bladz. 6 zijner vertaling is de heer SWALUE zelf weder genoodzaakt aan te merken: «Het Pausdom dagteekent van later;» dewijl de *Review* daar verschillende feiten of omstandigheden uit de geschiedenis opnoemt, vóór welke «de Roomsch Katholieke Kerk ..... groot en «geëerbiedigd was.»

De heer SWALUE antwoordt: «Ik kom tot een ander «punt van beschuldiging, dat ik, namelijk, voor de «stelling dat het Pausdom, volgens de geschiedenis, «van de Vde eeuw dagteekent, geen woord ter staving

«heb bijgebragt. Doch dit scheen mij door zoo velen «reeds aangetoond, en, onder andere, door GIESELER «*derwijze* gestaafd te zijn, dat ik het voor bewezen kon «houden.»

Ons wederantwoord is: 1. dat er aan den heer SWALUE op zijn antwoord maar al te veel dingen zijn toegeschenen, welke geen den minsten schijn hadden, en dus zijn «*dit scheen mij*,» in plaats van eenen waarborg op te leveren, juist het tegenovergestelde zou doen veronderstellen; 2. dat het over en over bekend en van zelve begrijpelijk is, dat vele Protestantsche geleerden de geschiedenis ten gunste van hun gevoelen hebben behandeld en verklaard, en zoo dit eene rede is om geene bewijzen aan te voeren, waar dezelve gevraagd worden, dat dan de heer SWALUE maar volstrekt niet had moeten schrijven; wat immers beweert men al niet tegen de Roomsch Katholieken bewezen te hebben? 3. Dat, als het *derwijze* gestaafd is, de heer SWALUE nog meer is te beschuldigen, dewijl het dan wel zeer gemakkelijk zou zijn, om een of ander beslissend feit of bewijs mede te deelen. 4. Eindelijk zullen wij te gelegener tijd toonen dat GIESELER, die hier als het voornaamste gezag wordt ingeroepen, eene groote onwaarheid aangaande den H. AUGUSTINUS van *Cantorbury* gezegd heeft, en dus in deze vraag van onvergelijkelijk grooter belang, in plaats van beslissend gezag, een groot vooroordeel tegen zich doet ontstaan.

De heer SWALUE vervolgt: «Ik schreef: de kerk be«stond vóór het Pausdom. De Ultramontanen (1) er-

(1) Hier bemerke men, dat dus door *Katholieken*, die geen *Ultramontanen* zijn, dezulken verstaan worden, welke erkennen dat het Pausdom niet tot het wezen der Kerk behoort, en met PETRUS niet begonnen is. 't *Is précieux*.

«kennen dit wel niet. Zij tellen het Pausdom van PETRUS «af, doch de geschiedenis wijst op de Vde eeuw. Ik «merk vooreerst op, dat de *Katholiek* niet wel doet, «door *niet* op te geven waar ik deze aanteekening «plaatste; dat hier veel afdoet. Ik schreef dezelve op «bladz. 2, om meer bepaald aan te wijzen, wat de Schrij- «ver in het midden laat. Hij gewaagt uitdrukkelijk van «het Pausdom in de VIIIste eeuw, wanneer het, naar «hetgeen hij opgeeft, wel een oppermagtig gezag uit- «oefende; doch het klimt volgens hem nog hooger op, «maar hij zegt niet hoe hoog, of waar het begin van «de uitoefening en erkenning van die suprematie is. «Daarom vulde ik hem aan en wees naar de geschie- «denis, op de Vde eeuw..... Ik had het oog op dat «Pausdom, hetwelk als alleenheersching, als opper- «magtig gezag in het Westen zich vestigde; en daarop «doelt ook naar mijne meening de Engelsche Schrijver.»

Wij moeten u applaudisseren mijnheer SWALUE. Uw zeggen «*de Katholiek doet niet wel*» is zoo bescheiden, zoo gematigd, zoo *echt* met een woord, dat ongetwijfeld uwe gemeente u gesticht zit aan te kijken. Dan zoo wij u, in dit opzigt, alle mogelijke regt laten wedervaren, wij kunnen ons er niet bij bepalen, en moeten het een zeggen zoowel als het ander. Ons dunkt alzoo, dat gij, wat de zaak betreft, in eene vrijwillige dwaling verkeert, en indien *de liefde der waarheid bij u boven alles geldt*, gij haar toch zeker op dit oogenblik ergens *en ambassade* hebt gezonden.

Dat men het wete: van alles wat de heer SWALUE daar zegt — dat de *Review* onderscheid maakt tusschen Kerk en Pausdom, dat dezelve onbeslist laat of het Pausdom voor de Vde eeuw ontstaan zij, en *deze* on-

bepaaldheid of weglating door hem is aangevuld — is niet een enkel woord waar. *Doet* de heer SWALUE *wel?*

De Engelsche Schrijver had van de Roomsch Katholieke Kerk, die hij als nog bestaande bewondert, uitdrukkelijk getuigd, dat zij de gedachte tot in het nog heidensch Rome terugvoert — en zoo altijd voortgaande van de opvolgingslijn der Pausen gezegd, dat zij onafgebroken opklimt tot aan den Paus, die PEPIJN kroonde in de achtste eeuw, «en,» zijn dan zijne woorden, «verre «vóór den tijd van PEPIJN reikt zij terug, tot dat zij zich «verliest in het schemerlicht der fabel.» *And far beyond the time of Pepin the august dynasty extends, till it is lost in the twilight of fabel.*

Wanneer men zich herinnert dat de Schrijver de openbaring minacht en betwijfelt, heeft het niets bevreemdends hem de eerste christentijden, zoo vol wonderen, en van welke mindere omstandige berigten tot ons gekomen zijn, te zien voorstellen als slechts door het onzeker licht der fabel beschenen. De vijfde eeuw kan hij althans niet bedoeld hebben; daar is èn de klare historie dezer eeuw, èn zijn eigen elders uitgedrukt gevoelen volstrekt tegen.

Deze oudheid van het Pausdom gaande tot in de eerste christen tijden, was in het oog van den heer SWALUE bijzonder ergerlijk. (1) Hij had derhalve spoedig zijne partij gekozen: *medicinam manum adhibuit*, dat is, hij veranderde den tekst, en, in plaats van te zeggen (van de opvolgingslijn der Pausen): *«en verre vóór den tijd*

(1) Het woord zelf van oudheid was hem in deze stof onaangenaam, en als de *Review* van het Pausdom zegt: het bestaat niet als een bloot gedenkstuk der oudheid, *not as mere antic*, maar vol leven, enz., zet hij: het bestaat *«niet maar als verouderd.»*

«*van* PEPIJN *reikt zij terug, tot dat zij zich verliest*, enz.» zet hij: «*van daar hooger op verliest zich de doorluch-*«*tige dynastie*, enz.» Dus begint zij van PEPIJN af opgaande zich al spoedig te verliezen. Hierbij wordt nu door den heer SWALUE eene noot geplaatst: «Is de «Schrijver hier wel consequent aan het boven door hem «gestelde, tenzij men naauwkeurig onderscheid make «tusschen Kerk en Pausdom? De Kerk bestond voor «het Pausdom. De Ultramontanen erkennen dit wel niet «enz.» bl. 2. — Zeker *nu* had de Schrijver den schijn van *niet* consequent te zijn. Wanneer volgens hem het Pausdom zich kort voor PEPIJN verloor in onzekerheid, zou men zelfs kunnen denken dat hij, met zijnen beroemden landgenoot USSERIUS, de geboorte van den *Antichrist* stelde in de zevende eeuw; maar dan kon hij ook van diezelfde Roomsch Katholieke Kerk, wier lotgevallen tot op heden van hem doorloopen worden, niet zeggen, dat *deze instelling* terug ging tot in het nog heidensch *Rome*. Om *quasi* den Schrijver met zich zelven in overeenstemming te brengen, werd hem opgedrongen, dat hij onderscheid maakte tusschen Kerk en Pausdom; en om het te doen voorkomen als of hij inderdaad van later tijden spreekt, en «doelt op dat Pausdom, hetwelk als «alleenheersching, als oppermagtig gezag zich in het «Westen vestigde,» schrijft de heer SWALUE op deze plaats «*Priestervorsten*,» (1) terwijl er in het Engelsch stond *Opperpriesters; Supreme Pontiffs*. Intusschen zegt de Schrijver kort daarop, dat het gemeenebest van *Venetie* (in de vierde eeuw ontstaan) aan het Pausdom het meest in oudheid nabijkwam, dan de heer SWALUE

(1) *Priestervorst* is een priester die eene onafhankelijke *tijdelijke* magt bezit, als nu nog de Paus.

merkt op, dat *Venetie* zich als Republiek eerst vestigde in de XIIde eeuw, bl. 3. Als of de *Review* aan de twaalfde eeuw dacht, en in dat geval niet andere vorstenhuizen, als bij voorbeeld de *Capetten*, had moeten noemen, die meer in oudheid nabij kwamen!

Op bl. 6, waar op nieuw de *Review* zeer stellig aan het Pausdom hooger oudheid toeschrijft dan de Vde eeuw, zegt de heer SWALUE: «Ook hier is de «Schrijver weder in tegenspraak met zich zelven. Het «Pausdom dagteekent van later.» Hoe kan de Schrijver in tegenspraak met zich zelven zijn, indien hij, gelijk de heer SWALUE in zijn antwoord beweert, onderscheid maakt tusschen Kerk en Pausdom? Doch dit onderscheid zoowel als deze tegenspraak is het werk van den heer SWALUE.

Welnu, de KATHOLIEK *had niet wel gedaan* met de plaats *niet* op te geven, waar de heer SWALUE zijne opmerking stelde: thans heeft hij dan *wel gedaan*, en te gelijk met het aantoonen der plaats, de gemoedelijke kunstgreepjes ontdekt.

Echter gevoelde de heer SWALUE thans dat er iets moest gezegd worden. Het gold hier een beslissend feit. Hem was het *bewijs* gevraagd, dat het Pausdom in de Vde eeuw ontstaan was, en hij had zelf erkend nog geen bewijs te hebben gegeven.

Hij *zegt* ons dien ten gevolge in zijn antwoord, dat Paus VICTOR en STEPHANUS I wel naar het *oppermagtig gezag* streefden, doch het niet hebben verkregen. «Anderen maakten zelfs zulke aanspraken niet. «In de Vde eeuw eerst dreven de Pausen die door, en deden ze in het Westen gelden. Dit blijkt uit de «*Acta* der Concilien van *Efeze* (431) en van *Chalcedon*

(451). Het waren de Pausen INNOCENTIUS I en LEO «*de Groote*, die hun *gezags* primaat van PETRUS af-«leidden, en die te regt door den Hoogleeraar KIST «de eerste grondleggers der Pausselijke Hierarchie «genoemd werden Vroeger mogt al aan *Rome* een «primaat van *rang* toegekend zijn; maar, daar men «het er voor hield, gelijk zefs CYPRIANUS zegt, (de «Unitate Eccles. p. 195 Ed. *Balus.*) dat er aan PETRUS «geene hoogere magt, dan aan de andere Apostelen «door CHRISTUS gegeven was, kende men den Bisschop «van *Rome* geen oppergezag over de overige Bisschop-«pen toe, maar aan de gezamenlijke Bisschoppen der «Christenheid een *gelijk bestuur*. *De Katholiek* haalt «tegen mijne stelling een gezegde van IRENAEUS aan, «maar dat bewijst ten deze niets. Er zijn bovendien «in de vier eerste eeuwen vele getuigenissen voorhan-«den, die het beweren van den *Katholiek* ontzenuwen. «Hij kan ze onder anderen vinden bij LE SUEUR,... «bij ELLENDORFF,... bij KIST,... vooral bij GIESELER «en bij HASE (*Kirchengesch.* § 163 ff.). Kortheidshalve «verwijs ik naar deze. Voldingend blijkt uit het door «hen bijgebragte, dat mijne stelling waar is. Laat de «*Katholiek* dat alles weerleggen en krachteloos maken, «om met grond tegen het door mij gestelde op te «komen.»

Hoe! wij moeten dat alles weerleggen, vóór wij het den heer SWALUE euvel duiden, eene stelling, van welker waarheid of onwaarheid het bestaan der gansche Katholieke Kerk afhangt, zonder eenig bewijs daar heen te werpen! Indien *wij* gezegd hadden: de bewijzen voor het Primaat des Pausen staan bij TOURNELY, bij BAILLY, bij COLLET, HOOKE, DE LA LUZERNE

en eene menigte anderen, waaronder Rothensee, van wien in 1836 een werk is verschenen over het *Primaat in de eerste eeuwen*, en Roskovany, die, onzes wetens, de laatste Katholieke geleerde is, welke over het Primaat geschreven heeft; en wij hadden er dan bijgevoegd: laat de heer Swalue dat alles wederleggen en krachteloos maken, eer hij tegen den schrijver, wiens verhandeling hij beloofde op de hoogte der wetenschap te plaatsen, en tegen de leer der Katholieke Kerk *opkome* — hadden wij van ons regt gebruik gemaakt. Wij hebben meer gedaan, wij hebben bewijzen aangevoerd. En nu zal de heer Swalue, die *stelde*, die *aanviel* en dus *bewijzen* moest, zich uit den nood kunnen redden, met te zeggen: Ik heb een heele boel boeken, daar staat in dat *ik* gelijk heb en *gij* ongelijk, die moet gij maar eens lezen en wederleggen! Waarom niet eenige van die voldingende getuigenissen der eerste vier eeuwen medegedeeld? Hoe durft bovendien de heer Swalue vorderen, dat wij eenen anderen schrijver dan hem zelven wederleggen, terwijl hij, op hetgeen wij zeggen, niet antwoordt? Wij hadden de klassieke plaats van den H. Irenaeus aangevoerd; eene plaats, zeggen de Hoogleeraren Klee en Perrone, in hunne verhandeling over het Primaat, die de Protestantsche geleerden evenzeer gemarteld heeft, als zij zelve van hen gemarteld is gewórden. Saumaise, Grabe, Munscher, Planck, Paulus, Griesbach, Gieseler hebben, bijna elk op eene andere wijze, er eene, voor hen dragelijke, verklaring van pogen te geven. Wat zegt de heer Swalue? Hij weet het beter dan al die geleerden: *zij beteekent niets* (!!) en hij verwijst ons in eene noot naar het prulschrift

eens onbekenden, die thans het blaauwboekje van den Pantheïstischen QUINET, tegen de Jesuiten, heeft vertaald. Zulk een antwoord, waarmede de heer SWALUE inderdaad *niet* antwoordt, maar achter een ander zich poogt te verschuilen, geeft al zijn onvermogen te kennen.

Wat men ten andere over die getuigenissen uit de vier eerste eeuwen te denken hebbe, kan men opmaken uit den tekst van den H. CYPRIANUS, welken door den heer SWALUE, *met achterlating van de helft*, wordt medegedeeld, terwijl hij, als ware hij zeer naauwkeurig, de editie van BALUSIUS, met de bladzijde, waar het te vinden zij, aanwijst! De H. CYPRIANUS spreekt daar over het bedrog, dat van ketters en scheurmakers gepleegd wordt, en zegt, dat de waarheid gemakkelijk te herkennen is (probatio est ad fidem facilis compendio veritat's). Namelijk aan de eenheid harer belijderen of der Kerk. «De Heer spreekt «tot PETRUS: Ik zeg u, gij zijt PETRUS, en op deze «steenrots zal ik mijne Kerk bouwen, en de poorten «der helle zullen haar niet overwinnen. En u zal ik «de sleutelen des hemels geven, en al wat gij ge«bonden zult hebben op aarde, zal gebonden zijn in «den hemel, enz. En wederom, na zijne verrijzenis, «zegt hij tot denzelfden: hoed mijne schapen. *Op dezen* «ÉÉNEN *bouwt Hij zijne Kerk en beveelt Hem zijne schapen* «*te wijden.* En OFSCHOON hij aan alle zijne Apostelen, «na zijne verrijzenis, dezelfde magt verleent en zegt: «gelijk de Vader mij gezonden heeft, zend ik ook ulieden; «ontvangt den H. Geest, wiens zonden gij zult verge«geven hebben, zij zullen hem vergeven worden, wiens «(zonden) gij zult gehouden hebben, zij zullen gehou-

«den worden; ECHTER opdat Hij de *eenheid* zoude zigt-«baar maken (opdat men de waarheid gemakkelijk zoude «kennen), heeft hij *door zijn gezag den oorsprong van «diezelfde eenheid, als van éénen haar begin nemende, ge-«regeld.*» (Zóó door zijn gezag de eenheid geregeld, dat zij van éénen uitgaat.)

De Oudvader zegt hierop hetzelfde nog eens met andere woorden, past eene plaats uit het Boek der Gezangen op de eenheid der Kerk toe, en besluit dan met de vraag: «Wie aan deze eenheid der Kerk «niet houdt, meent hij het geloof te behouden? Wie «aan de Kerk wederstaat, vertrouwt hij in de Kerk «te zijn? (1)

Schoon de H. CYPRIANUS hier de eenheid der Kerk slechts beschouwt, tegen over degenen die *buiten* haar zijn, en dus op den inwendigen zamenhang en de levendige beweging der hierarchie niet had aan te dringen, zou men nogtans eene liefde voor de waarheid, als aan den heer SWALUE eigen is, hebben moeten, om niet te zien, dat, in de aangevoerde plaats van den H. CYPRIANUS, aan den zetel van Petrus, elders door hem de *wortel* en *baarmoeder* der Katholieke Kerk genoemd (2) ten opzigte der jurisdictie een wezenlijk gezag, en niet een ijdelen voorrang wordt toegeschreven.

Als de heer SWALUE zegt, dat uit de acten der concilien van *Efeze* en *Chalcedon* de waarheid zijner

(1) Zeer schoon zijn de getuigenissen van den H. CYPRIAAN uiteen gezet door BALLERINI, *De vi ac ratione Primatus.*

(2) In zijn 45ste brief aan Paus CORNELIUS, waarin hij zegt degenen die naar Rome waren, met het geven van rede vermaand te hebben, dat zij de wortel en baarmoeder der Katholieke Kerk zouden kennen, en er zich aan houden. Ed. *Balus*, p. 133—134.

bewering blijkt, zeggen wij, dat juist het tegenovergestelde er uit blijkt. Ons woord is zoo goed als dat van den heer SWALUE: *Quod verbo dicitur, verbo negatur,* zegt CICERO.

Maar hoedanig is de stelling zelve, welke ten grondslag ligt aan de beweringen van den heer SWALUE, en hem toeschijnt geene bewijzen te behoeven? In de eerste eeuwen des Christendoms zoude ijdele eer en voorrang, welke op niets wezenlijks gegrond was, tot in dien graad hebben geheerscht! Hij spreekt van de eerzuchtige pogingen van Paus VICTOR en Paus STEPHANUS: VICTOR zou dan in de tweede eeuw, kort na den dood der Apostelen, door zijn streven naar het *oppermagtig gezag*, op de gedachte gebragt zijn, om geheel *Azie* van de eenheid der Kerk af te snijden! Paus STEPHANUS, die in de derde eeuw als martelaar stierf, en tot beginsel had: «*niets nieuws, slechts wat is overgeleverd*», zou daarvan zijn uitgegaan, om te streven naar het oppermagtig gezag en de geheele christelijke wereld te veranderen! Want te voren heerschte, volgens het Protestantismus, algeheele vrijheid, en, naar de bewering van den heer KIST, in zeker geschrift, hetwelk door ROTHE aangehaald en verworpen wordt, zou dikwerf in dezelfde stad, de eene prediker van den anderen niets geweten hebben. Wij zouden het ons dus zoo moeten voorstellen, dat niet Protestantismus van Katholicismus, maar Katholicismus van Protestantismus is voortgekomen, en dat in den beginne het ideaal der Protestantsche vrijheid heerschte. Men had toen zelfs geen Koninklijk reglement noodig, om die vrijheid te handhaven. Maar wat had er te midden van de hevige vervolgingen en mar-

telvuren plaats? Zekere Predikant of *Dominé*, die te *Rome* woonde, kwam weldra met andere *Dominé's*, die zich daar ook hadden neêrgezet, in kennis, en wist, men weet niet regt hoe, het zoo ver te brengen, dat hij over hen allen de baas werd. De man was echter daar geenzins mede te vreden, en liet bij zijn verscheiden, reeds een uitgebreider gezag aan zijne opvolgers na. Het *toeval* wilde, dat deze, de een na den ander, met denzelfden geest van overheersching bezield waren, en dat integendeel al de andere *Dominé's*, zoo in het Oosten als in het Westen, of lafaards, of vleijers, of door andere bedoelingen gedreven, zich dit niet alleen lieten welgevallen, maar ter uitvoering van dit verbazend plan, ijverig het hunne deden. Er was waarlijk niet minder noodig. Men kent den avontuurlijken geest der oude wereld, en de reusachtige plannen der heidensche veroveraars; welke togten een SESOSTRIS zou hebben ondernomen, wat voornemen NABUCHODONOSOR had, en welke rijken een CYRUS, een ALEXANDER, een CAESAR gesticht hebben. Maar wat is dit alles, in vergelijking met het verbazend plan, dat de oude *Dominé's* van *Rome* in 't hoofd haalden, dat van hunne opvolgers, bijna zonder middelen, is ten uitvoer gebragt, en met meer of minder geluk, vele eeuwen door is volgehouden! Het klinkt mogelijk niet geloofelijk in het oor, dat zulk een *spel* in het christendom kan gelukken; niettemin, zoodanig is de oorsprong van het Pausdom.

Wij zien hier de belofte van den SWALUE vervuld, en *de geschiedenis geplaatst op het standpunt van het Evangelisch Christendom!* Welligt is hij heimelijk *geflatteerd*, dat wij zijne diepe en omvattende gedachte,

door welke de geschiedenis eensklaps verhelderd en verlicht wordt, als door eene zon, hier voor aller oogen in volle majesteit doen uitstralen. Hij moge om deze aangename verrassing, die wij hem bereid hebben, ons dan een en ander ten goede houden.

Want wij hebben hem nog meer te zeggen, dat verschrikkelijk hinderlijk moet zijn, voor iemand, die met zoo veel nadruk zijne liefde voor de waarheid heeft betuigd, en zijne godsdienstige denkwijze ook het resultaat noemt zijner beoefening der geschiedenis. Wij hebben namelijk nog het derde punt te behandelen.

Op de hier vroeger medegedeelde plaats, waar gezegd wordt dat AUGUSTINUS *in Kent landde*, maakte de heer SWALUE de volgende bemerking: «Dit had «plaats in 596. AUGUSTINUS was vergezeld van 40 «Benedictijner monniken. De christen geworden Brit«ten verzetteden zich echter aanstonds tegen het Pri«maat van den Paus, waardoor AUGUSTINUS zijn gezag, «als *hun* Bisschop onder *hem* staande vestigen wilde.» Zie GIESELER, *Lehrbuch*, B. I. S. 716—719.

Wat kan hier *aanstonds* beteekenen? Waarmede staat het in betrekking? Want het drukt een betrekkelijk eerst tijdstip uit. Noodwendig met de komst van den den H. AUGUSTINUS, waar plaats en tijd van wordt opgegeven. Wanneer men van iemand zegt: hij kwam in het zooveelste jaar: *Aanstonds* echter enz., dan is het moeijelijk iets anders te denken, dan *aanstonds na zijne komst*. Hieruit volgde, dat, volgens den heer SWALUE, de H. AUGUSTINUS, bij zijne aankomst, zich ook onder de Britten bevond, en onder hen zijne godsdienstige werkzaamheid en prediking verrigtte. Dat dit de bedoeling was en geene andere, was zoo

veel te natuurlijker te denken, omdat meermalen Protestantsche schrijvers de zaak aldus hebben voorgesteld, en de heer SWALUE zelf haalt, in zijn antwoord, zekere DE LARREY aan, met welken hij het hoog op heeft, en die insgelijks *van Britten spreekt, die verspreid onder de Saxers woonden, en aan welke* AUGUSTINUS *eene andere Liturgie wilde opdringen.* Maar hetgeen niet den minsten twijfel overliet, was, dat naar de bemerking van den heer SWALUE, AUGUSTINUS zich als *hun Bisschop vestigen wilde.* Dat moest wel onder de Britten zijn. Onmogelijk kon de H. AUGUSTINUS *hun* Bisschop zijn, en zich als hun Bisschop *vestigen*, indien hij in een geheel andere landstreek, en onder een van hen afgescheiden volk werkzaam was. De Bisschoppen van *Frankrijk* kunnen zich niet tot Bisschoppen aan de Belgen opdringen. Eene onzer bemerkingen was dus, dat de heer SWALUE hier onwaarheid had gezegd, dewijl de H. AUGUSTINUS niet onder de Britten, die gevlugt en verdreven waren, maar onder de Saxers heeft gepredikt.

Wat zegt de heer SWALUE? Zonder te verblikken of te verblozen antwoordt hij: 1°. dat hij niet gezegd heeft, dat AUGUSTINUS onder de Britten had gepredikt; en wij moeten erkennen dat hij *deze woorden* niet gezegd heeft.

2°. Dat ieder, die onbevooroordeeld zijne woorden leest, er uit begrijpen zal, niet: aanstonds *na de komst* van AUGUSTINUS, maar aanstonds na diens *aanspraken op het oppergezag.* Zou de heer SWALUE niet weten wat een Bisschop is? Maar wij willen er niets meer op zeggen en laten hem met dit antwoord te pronk staan.

3°. Dat zijne *bedoeling*, zoo er nog twijfel was (!), blijkt uit hetgeen bij GIESELER te lezen staat. Maar zal dan elke lezer GIESELER kunnen of willen opslaan om te zien, of de heer SWALUE zich overeenkomstig zijne bedoeling heeft uitgedrukt? En wat zegt GIESELER? «Toen AUGUSTINUS het christendom onder de «Angel-Saxen verbreidde, en als *Aartsbisschop van Can-*«*torbery*, op het kerkelijk *Primaat* over het gansche «eiland aanspraak maakte, geraakte hij weldra in strijd «met de oud-*Brittische Bisschoppen*, enz.» In hoever de heer SWALUE, die een DE LARREY tegen ons aanhaalt, hier nog, ten opzigte van den tijd, heeft kunnen dwalen, willen wij niet eens aandringen; maar hoe is het goed te maken, dat hij, gelijk wij reeds vroeger van hem gezien hebben, en later op nieuw zullen zien, eenen Schrijver aanhaalt, en op diens gezag onwaarheden, welke deze verwerpt, aan den lezer opdischt? Waarom verhaald, dat de H. AUGUSTINUS zich als *hun Bisschop vestigen* wilde, wanneer GIESELER uitdrukkelijk zegt, dat hij op het *Primaat* van *Engeland* aanspraak maakte? Ook dit zou aan GIESELER moeijelijk te bewijzen vallen, doch in allen geval wederspreekt hij hiermede de logentaal dergenen, die beweren, dat de Britten te voren geene Bisschoppen hadden, dat der Britsche geestelijkheid onregt werd aangedaan, en andere onwaarheden meer; terwijl de heer SWALUE, door hem als *Bisschop der Britten* te laten optreden, aan deze en andere verdichtselen zijne toestemming geeft.

(*Het vervolg in een volgend Nommer.*)

CHRISTELIJKE ARCHEOLOGIE.

HET MARMEREN OPSCHRIFT VAN AUTUN.

(Vervolg en Slot van Dl. V, bl. 165.)

Lapides clamabunt.

§ V.

LITURGIE.

De verklaring der christelijke gedenkteekenen in het algemeen, en der christelijke Opschriften in het bijzonder, heeft zeer veel te danken aan eene grondige studie der oude Liturgiën; hetzij men die in de haar eigene bronnen raadplege, of wel uit de werken der Oudvaders en andere kerkelijke Schrijvers bijeenzamele, en aan de beoefening der Archeologie dienstbaar make. Zelden bleven dergelijke nasporingen of vergelijkingen zonder vrucht voor de wetenschap. Schier tallooze voorbeelden zijn hiervan in de geschriften der beroemdste oudheidkundigen aanwezig; waaruit blijkt dat menigmaal eene twijfelachtige uitdrukking, eene geheimzinnige voorstelling of toespeling werd verklaard of opgehelderd door het naauwkeurig raadplegen en vergelijken van die narigten of beschrijvingen, welke in de Liturgiën — die aloude getuigen van den geest en het leven der christelijke Kerk — worden aangetroffen. Daarom heeft ook eene vlijtige beoefening dier hulpbronnen steeds onmisbaar toegeschenen aan die Oudheidkundigen, wien het te doen was om grondige kennis en stellige resultaten, niet bloot om oppervlakkige beschouwingen en min of meer gelukkige conjecturen. De Italiaansche

Archeologen, waarvan wij er eenigen in het begin van dit opstel genoemd hebben (1), bezitten vooral in dit opzigt onmiskenbare verdiensten. Wij zouden echter meenen der wetenschappelijke onpartijdigheid te kort te doen, indien wij hier niet bijvoegden dat ook elders, ook Protestantsche oudheidkundigen — de Italianen waren, zoo als men bereids kan veronderstellen, allen Katholiek — gelijk de *Centuriatores*, BINGHAM, NICOLAI, WALCH, BAUMGARTEN, RHEINWALD, MÜNTER, AUGUSTI, SCHÖNE, enz. de Archeologie in haar liturgisch gedeelte

(1) Vgl. Dl. IV. bl. 325 aant. 1. — Een vaderlandsch Geleerde, dien wij hoogachten, vroeg ons onlangs met betrekking tot deze optelling van *Katholieke* archeologen, of de namen van AUGUSTI, BELLERMAN, MÜNTER, WALCH, KNAPP en anderen, «*niet een weinig onverdiend worden voorbijgegaan?*» — Men veroorlove ons eene kleine teregtwijzing. In de bedoelde naamlijst noemden wij slechts *Italiaansche* Oudheidkundigen, omdat wij het gezegde dat «de christelijke «Archeologie in *Italië* en vooral te *Rome* hare eerste ontwikkeling «verkreeg,» met eenige bewijzen wilden staven. Daarom alleen maakten wij slechts melding van *Italianen*, met weglating van Nederlandsche, Engelsche, Fransche en Duitsche oudheidkundigen, die uit de Italiaansche bronnen hebben geput, zoodat het *facile est inventis addere* toch in vele opzigten van hen geldt. — Overigens hebben de Protestantsche Geleerden in het beoefenen van de christelijke Archeologie eene verdienste, die, hoewel geheel subjectief, *hun* echter uitsluitend toekomt: wij bedoelen den moed en de zelfverloochening om, zelfs met gevaar om menige onaangename ontdekking te doen, de kerkelijke Oudheden op te sporen. Zij moeten wel eene groote liefde voor de wetenschap gehad hebben, die mannen, die ons gedenkteekenen hebben doen kennen der primitive Kerk, welke lijnregt strijdig waren met hunne geloofsleer. Men verheelde zich de *Centuriatores*, BINGHAM, PFAFF, of andere Protestantsche Archeologen in tegenwoordigheid van Opschriften, gelijk deze b. v. over de aanroeping der Heiligen: Διονύσιος νήπιος — — ἐν τοῖς ἁγίοις μνήσκεσε τοῦ γλύψαντος, κ. τ. λ. of: *Sabbati, dulcis anima, pete et roga pro fratres* (sic) et *sodales* (sie) *tuos;* of: *Roges pro nobis, quia scimus te in Christo;* en meer andere, waarin de Katholieke leer ontegenzeggelijk ten grondslag ligt. Voor den Katholiek zijn zulke eeuwen oude gedenkteekenen, een wapen tegen de dwaling en eene bevestiging in zijn geloof; wat zij voor anders denkenden zijn (wij bedoelen hier diegenen der Protestanten, welke het geloof en de leer der eerste eeuwen voor nog niet *verouderd* houden) willen wij liefst niet bestemd uitspreken.

met aanzienlijke bijdragen hebben verrijkt. Niet dat wij in alles de beginselen van het meerendeel dezer Geleerden huldigen, of als verdedigers zouden willen optreden van hunne gevoelens en leerstellingen; want niet zelden mengde zich onder hunne archeologische nasporingen eene vrij hevige polemiek tegen de Katholieke Kerk, maar als vrienden der wetenschap moeten wij ons verheugen over de ontwikkeling en uitbreiding, welke de christelijke Archeologie, ook door hun toedoen, verkreeg. De gedenkteekenen der primitive Kerk, de eeuwen oude Liturgiën, de vorm en de geest van het christelijke leven werden naauwkeuriger onderzocht, beter gekend; en de resultaten daarvan bleven niet altoos zonder goed gevolg voor de historische of godsdienstige waarheid. De wrijving van gevoelens, de verscheidenheid van opvatting en uitlegging, de miskenning zelve soms van onloochenbare bewijzen, hadden hunne goede zijde; ja zelfs het hartstogtelijke, dat vaak de anders zoo kalme archeologische navorschingen kenmerkte, heeft op velen eene heilzame uitwerking gemaakt. Men is begonnen de christelijke Oudheid niet bloot als een voorwerp van curiositeit te beschouwen; maar men heeft haar innig verband met de christelijke waarheden, en het gewigt van hare getuigenis voor de leerbegrippen en gebruiken der Kerk erkend en toegepast. Hierdoor heeft in vele opzigten de godsdienstige polemiek eene meer historische rigting verkregen, en elk weet hoe voordeelig deze rigting voor de Katholieke Kerk is. Want, brengt zij al niet terstond overtuiging bij andersdenkende te weeg, meestal noodigt zij uit tot een ernstig en onpartijdig onderzoek, ja dwingt er bijna toe; en dit onderzoek eens ondernomen en wel-

gemeend voortgezet, levert schier altijd als vrucht eene mindere afgekeerdheid van en daardoor zich ontwikkelende toenadering tot de leer der Katholieke Kerk. De gansche geschiedenis van de steeds aangroeijende Katholieke beweging in Engeland vindt hierin hare uitlegging; en het kan den opmerkzamen aanschouwer niet ontgaan, dat de trapsgewijze toenadering tot de Katholieke leerbeginselen en gebruiken, welke sedert de laatste jaren, gelijk de voortreffelijke Bisschop WISEMAN, in zijne brieven aan Lord SCHREWSBURY, opmerkt, heeft plaats gegrepen, zich voornamelijk geopenbaard heeft door de studie van de aloude gedenkteekenen der primitive Kerk en door eene steeds toenemende achting en warme aanprijzing van de Katholieke Liturgie. (1)

Van deze korte opmerkingen, meenen wij ons als inleiding te mogen bedienen, om het *Autunsche* Opschrift ook met opzigt tot deszelfs liturgischen inhoud, aan de aandacht onzer Lezers aan te bevelen. Al de liturgische verrigtingen waarop in het grafschrift van PECTORIUS wordt gedoeld, hebben betrekking tot de indrukwekkende plegtigheden, welke in de eerste christen-

(1) Het tijdschrift *the British Critic*, het orgaan der Puseijisten in *Engeland*, heeft eene zeer aanprijzende beoordeeling geleverd van het werk van den Franschen Benedictijner-Abt GUÉRANGER (*Institutions Liturgiques*), waarin de Engelsche Rec. getuigt van de levendige sympathie, zoo als hij zich uitdrukt, van een groot gedeelte zijner landgenooten voor alle pogingen, welke tot de herstelling van de éénheid in de liturgische vormen worden aangewend. — Mogen de waardige schrijvers van den *British Critic* zich niet bepalen bij den wensch naar eenheid in de vormen alleen, maar dieper doordringen, en begrijpen, dat de uiterlijke vorm slechts eene afspiegeling is van den inwendig wonenden geest!

eeuwen de aanneming tot lidmaat der Kerk of voorafgingen of vergezelden. Deze aanneming werd door de ouden inwijding, initiatio (μύησις) genoemd. Zij had verschillende graden: het *Katechumenaat* was er de voorbereiding toe; met het H. Doopsel werd de aanneming voltrokken, en in de toediening der aanbiddelijke Eucharistie verkreeg zij hare laatste volmaking.

Elk van deze drie graden der christelijke *initiatie* vinden wij meer of minder uitdrukkelijk terug in het *Autunsche* Opschrift.

I. Volgens de verklaring, waaraan wij met den Hoogl. FRANZ den voorkeur gaven (vgl. § II), worden de eerste woorden van het Opschrift door den Herder der christelijke gemeente te *Augustodunum* tot een katechumeen gerigt. «Wanneer iemand bezit wil nemen «van God en van de goddelijke dingen,» zegt een «kerkelijk schrijver, misschien tijdgenoot van den *Autunschen* dichter, «dan begeeft hij zich, onder het «geleide van een' der ingewijden, naar den Bisschop, «om hem de zorg van zijn nieuw leven aan te bevelen. «Gelukkig als de herder, wien men het lam op de «schouderen legt, ontvangt de man Gods den voorge«stelde, dankt den Oorsprong en Gever van alle goed, «zingt met den ganschen *clerus* der Kerk een lofzang «uit de H. Schrift, kust het altaar,» enz. (1) Hierop volgt, t. a. p., eene beschrijving van de plegtigheden en kerkelijke verrigtingen, die de toedining van het

(1) *Pseudo-Dionys. Areopag.* de Eccles. Hierarch. Cap. II. § 1. p. 215. Edit. *Corder.* — Wij hebben hier, gelijk op meer andere plaatsen, kortheidshalve niet alloos de woorden, maar den zin van DIONYSIUS teruggegeven. De Schrijver heeft zulke eigenaardige uitdrukkingen, dat eene letterlijke vertaling dikwijls niet te wagen is. In de door ons a. p. noemt hij God: «τὴν μίαν ἀγαθοεργέτην ἀρχὴν, ὑφ' ἧς τε καλούμενα καλεῖται, καὶ τὰ σωζόμενα σώζεται.

Doopsel voorafgingen en vergezelden; waarvan wij later zullen gewagen. — De neophiet werd evenwel niet terstond tot het H. Sacrament van wedergeboorte toegelaten. Hij begon met plaats te nemen onder de toehoorders (*audientes*), welke in de kerk zelve bij het godsdienstig onderrigt tegenwoordig waren. Daarna ging hij over tot de uitverkorenen (*electi*), die na het voleinden van hun katechumenaat, zich tot het ontvangen van het Doopsel hadden verbonden; en eindelijk nam hij plaats onder de zoogenaamde *Competentes* (1), die zich onmiddellijk tot het Doopsel voorbereidden. Het doorloopen dezer verschillende graden was de beproevingstijd voor den Katechumeen; in onderscheidene kerken werd deze vrij lang gerekt (2) en eindigde met een laatst onderzoek (*scrutinium*), (3) waarvan de al of niet aanneming van den zich ten Doop aanbiedende afhing. Werden nu deszelfs gedrag en gesteldheid voldoende bevonden, dan bepaalde de Bisschop of de Herder der gemeente den dag, waarop den Katechumeen de geloofsbelijdenis afgenomen en hem eene meer vertrouwelijke kennis der heilige geheimen en der christelijke leer, in al haren omvang, zou worden medegedeeld. (4) — Indien wij nu in het *Autunsche* Opschrift

(1) « *Competentes* dicebantur, quoniam materna viscera, ut nas-« cerentur, petendo pulsabant. » *S. Aug.* Serm. 228. — « Cum fontis « illius (*Baptismi*) sacramenta peteremus, atque ob hoc *Competentes* « etiam vocaremur. » *Id.* De fide et oper. n. 9. — Cf. D. *Martene*, De antiq. Eccles. ritibus. L. I. C. I. art. VI. § 2.

(2) Eene *driejarige* voorbereiding wordt in de *Constitut. Apost.* VIII, 32. vastgesteld. Het *Concil. Illiber*, bepaalt *twee* jaren. (*Can.* 42).

(3) Dat het *scrutinium* ook in de kerken van Gallië plaats had, kan men zien bij *Thomasius*, Missale Gallicanum p. 151; en D. Martene (l. c. art. XII).

(4) « Fit ex more catechumenus. Post aliquantum nihilominus « temporis..... inter Competentes offertur, scribitur, venditur. Uni-« versa quoque religionis catholica eveneranda mysteria cognoscens

(zonder het nog met L. J. C. in de *Ann. de phil. chrét.* een hiëratisch drama te noemen) eene zekere eenheid van plan veronderstellen, om in dichterlijken vorm de christelijke *initiatie* te beschrijven, dan zullen wij ons geneigd gevoelen, om in de eerste woorden, waarin het geheimzinnige ΙΧΘΥΣ voorkomt, eene toespeling op de geloofsbelijdenis des katechumeens terug te vinden. Het *symbolum* van den *Visch*, gelijk wij vroeger hebben opgemerkt (vgl. deel IV, blz. 336), besloot in zich het kortbegrip van de voornaamste eigenschappen des goddelijken Heilands; en voorzeker was eene dergelijke geloofsverklaring allezins passend in den mond van een lid der gemeente van *Augustodunum*, in welks omstreken, zoo als wij in de volgende § gelegenheid zullen hebben aan te toonen, door de aanhangers van het Gnosticisme velerlei dwalingen tegen deze grondwaarheden des christendoms werden verspreid. Welke der vroeger voorgestelde verklaringen van Ἰχθύος οὐρανίου θεῖον γένος in Vs. 1, men nu ook aanneme, hetzij men die, gelijk wij met FRANZ voorstelden, van den Bisschop of Herder der gemeente te

« atque percipiens, celebrato solemniter scrutinio..... Symbolum pro-« fitetur. Ipse insuper sancti Symboli verba memoriter in conspectu « populi fidelis clara voce pronuntians..... futuro Baptismati paraba-« tur,» etc. *S. Fulgentii Rusp.* Opp. p. 606. Ed. Lugd. — Cf. *Martene*, l. c. art. XI. § 10. *de tradit. Symboli.* — Op de verschillende graden van het Katechumenaat en de voorbereiding tot den Doop schijnt de H. *Cyrillus* van *Jerusalem* in zijne *Katechesen* te doelen, waar hij spreekt van eene voorbereidingsplaats (τὸν προαύλιον τοῦ βαπτιστηρίου — Catech. mystag. I. 2), en van eene andere, meer bepaaldelijk tot de *initiatie* bestemd: (ἐν τῷ ἐσωτέρῳ οἴκῳ — Catech. mystag. II. 1). — Nog aanschouwelijker is de voorstelling van den H. *Ambrosius*: « Ingressus es regenerationis sacrarium..... « venimus ad fontem, ingressus es..... Deinde accessisti propius. Vi-« disti fontem, vidisti et sacerdotem supra fontem. Ingressus es; vi-« disti aquam; etc.» *De Sacr.* III. 2. Vgl. *Augusti*, Handb. d. christ. Archeol. II. 386.

Augustodunum verklare; of die met SECCHI en Dr. LEEMAES op den Heiland zelven toepasse: altijd blijft de dogmatische strekking van het zinrijke ΙΧΘΥΣ zijne toepassing en locale eigenaardigheid, ook met betrekking tot het plan des Dichters, behouden.

2. De tweede graad der christelijke *initiatie*, was die des H. Doops. De benamingen van *illuminatio*, *φώτισμα*, *φωτισμὸς*, welke oudtijds aan dit Sacrament werden gegeven, moesten aanduiden, dat de geloovigen daar door, gelijk CLEMENS van *Alexandrië* zich uitdrukt: «het «heilig en zaligmakend licht, dat ons het goddelijke «doet aanschouwen, deelachtig worden» (*Paedagog*, 1, 6). (1) Hiervan werden dan ook de *Baptisteria* *φωτιστήρια* genoemd; en hoewel ons het gevoelen van L. J. C. in de *Ann. de phil. chrét.*, tom. III, blz. 96, dat, namelijk, het *Autunsche* Opschrift in een dergelijk *Baptisterium* zou geplaatst geweest zijn, (2) als niet genoegzaam bewezen voorkomt, willen wij echter niet ontkennen, dat deszelfs inhoud, waarvan het Sacrament der wedergeboorte een der hoofddenkbeelden uitmaakt, voor eene zoodanige bestemming schijnt te pleiten. Wel is waar, was het oudtijds door kerkelijke wetten verboden, om in de *Baptisteria* te begraven; doch deze wetten schijnen, ook in *Gallië*, van latere dagteekening

(1) Op dezelfde wijze wordt deze benaming verklaard door den H. *Justinus*: «Καλεῖται δὲ τοῦτο τὸ λουτρὸν φωτισμὸς, ὡς φωτιζομένων τὴν διάνοιαν τῶν ταῦτα μανθανόντων. Apolog. II.

(2) Het lijdt geen twijfel dat de kerk van *Augustodunum* ook haar *Baptisterium* hebbe gehad; wijl deze, bijna zonder uitzondering, in alle Bisschoppelijke kerken werden gevonden. In de VIIe eeuw werd het *Baptisterium* te *Autun* door den H *Leodegarius* met zoo veel pracht opgebouwd en versierd, dat een koning met zijn gansch hof, zegt een *Autunsch* kronijkschrijver, zich er over verwonderde. Cf. *Acta* SS. Ord. S. Benedicti. Tom. II. *Vita* S. Leodegar. *ab anonymo AEduens.*

te wezen: althans zijn voor dezelve geene vroegere bewijzen, dan uit de zesde eeuw, voorhanden; (1) en te regt zou men misschien ook hier kunnen beweren, dat een vroegere gewoonte, om in de *Baptisteria* te begraven en daaruit voortvloeijende misbruiken, tot het uitvaardigen dezer wetten hebben aanleiding gegeven.

Intusschen, welke ook de plaats geweest zij, die het gedenkteeken van PECTORIUS te *Augustodunum* hebbe ingenomen, waaromtrent wij niets bestemds durven opgeven: altijd blijft de inhoud van het Opschrift, met betrekking tot den Doop en de aanneming tot lidmaat der Kerk, buiten allen twijfel. De Dichter voert, onzes inziens, den Herder of Bisschop der gemeente sprekende in; met waardigheid noodigt deze den Katechumeen uit, om deel te nemen aan het onsterfelijke leven; een leven, dat de ziel vernieuwt en verjeugdigt, en waarin zij begiftigd wordt met overvloedige genadeschatten, die in de hemelsche wateren door den H. Geest over haar worden uitgestort:

.. .. Λάβων ζωὴν ἄπβροτον ἐν βροτέοις
Θεσπεσίων ὑδατων· τὴν σὴν, φίλε, θάλπεο ψυχήν
Ὕδασιν ἀενάοις πλουτοδότου Σοφίης.

«Neem aan, mijn vriend, het leven der onsterfelijkheid in «de hemelsche stroomen, en verlevendig uwe ziel door de «eeuwige wateren der gaafrijke Wijsheid.»

De benamingen, waaronder hier het Doopsel wordt aangeduid, zijn in volkomen overeenstemming met die, welke in het Nieuwe Testament en in de schriften der oudste Kerkvaders, met betrekking tot dit

(1) Concil. Antissiodor. (*Auxerre*) ann. 578. Can. XIV. — Cf. *Martene*. Lib. I. cap. 1. art. 2. num, 20.

Sacrament, voorkomen. Het ligt buiten ons bestek, dit door voorbeelden aan te toonen en de Onomatologie van den Doop uitvoerig te behandelen (1). Alleen willen wij opmerken, dat de benaming van ὕδωρ, *Aqua* als het *water* κατ' ἐξοχήν, het water der wedergeboorte in de christelijke Oudheid zeer gemeenzaam van het Doopsel gebruikt werd. Wij zullen hierop in de volgende § moeten terugkomen, om de dogmatische beteekenis en strekking dezer benamingen, met eenige woorden te doen opmerken. — Niet onbelangrijk intusschen, onder het liturgisch opzigt, zou de vergelijking wezen van de uitdrukkingen, in het Opschrift gebezigd, met die, welke over het Doopsel in de oudste gedenkstukken der Oost-Gallische Liturgiën worden aangetroffen (2). Hiertoe echter laten ons de grenzen, binnen welke zich dit opstel moet bepalen, geene ruimte. Alleen zij het ons geoorloofd te zeggen, dat wij zelve op menige plaats het *Missale Gothicum*, het *Missale Francorum*, en het *Missale Gallicanum vetus* hebben doorbladerd, en daarin, vooral met betrekking tot de toedienining en de plegtigheden des H. Doopsels, verscheidene hiëratische spreekwijzen en formulen hebben aangetroffen, die zoo al niet in uitdrukking, dan toch in strekking en beteekenis geheel en al met het *Autunsche* Opschrift overeenkomen. Opmerkelijk vooral is de «*Collectio ad Fontes benedicen.*» (MABILLON, *Liturg. Gallic*, blz. 247;

(1) Vgl. hierover *Bingham*, Orig. sive Antiq. Tom. IV. p. 138—153. — *Augusti*, Hamdb. d. christl. Archäol. II. 310— 320.

(2) Wij bedoelen hier voornamelijk het *Missale Gothicum* en het *Missale Francorum*, door MABILLON in zijne *Liturgia Gallicana*; door den gelukzaligen Kardinaal TOMMASI in zijne *Codices Sacramentorum nongentis annis vetustiores*; en door MURATORI, in zijne *Liturgia Romana vetus*, uitgegeven.

MURATORI, *Liturg. Rom.*, tom. II, blz. 590.), welke in het *Missale Gothicum* voorkomt. Deze *Collectio* in barbaarsch Latijn geschreven, draagt kenmerken van de hoogste oudheid, en ten onregte wordt zij door den thans zoo beruchten MICHELET, in het tijdvak der Noormannen verplaatst. Het *Missale Gothicum* is ontegensprekelijk veel ouder; en het H S. zelf, waar naar het door MABILLON is uitgegeven, dagteekent van het *Merovingische* tijdvak. Waarschijnlijk is deze *Collectio* een fragment der aloude Grieksche Liturgie, welke even als de werken van den H. IRENEAUS, in een barbaarsch Latijn overgezet is, hetwelk naderhand door de hand der *Merovingische* copisten, niet in sierlijkheid zal hebben gewonnen.

3. In de Eucharistie, zoo als wij reeds hebben aangemerkt, verkreeg de christelijke *initiatie* hare laatste volmaking (1). «Wanneer de neophiet al de graden der voorbereiding heeft doorgeloopen, dan wordt hij tot de allerheiligste Eucharistie toegelaten, en wordt daardoor deelachtig aan de goddelijken geheimen, die den Christen volmaken» (2). — Bekleed met de witte *tunica*, eene brandende waskaars in de hand, volgden de *nieuwe heiligen*, onder het zingen van lofzangen den Bisschop tot in het heiligdom en beklommen het altaar: de overige broeders bleven aan gene zijde van het voorhangsel staan (3). Daar werden zij gevoed met

(1) Φαμὲν δὲ, ὅτι ταῖς τῶν ἄλλων ἱεραρχικῶν συμβόλων μεθέξεσιν, ἡ τελείωσις ἐκ τῶν ταύτης θεαρχικων καὶ τελειωτικῶν ἔστι δωρεῶν. *Pseudo-Dionys. Areopag.* de Eccles. Hierarch. cap. III. p. 241.

(2) Ἐν τέλει δὲ πάντων ὁ ἱεράρχης ἐπὶ τὴν ἱερωτάτην Εὐχαριστίαν καλεῖ τὸν τετελεσμένον, καὶ τῆς τῶν τελεστικῶν μυστηρίων αὐτῷ μεταδίδοσι κοινωνίας. *Ps.-Dionys.* l. c. p. 224.

(3) Oudtijds was het altaar van het overige gedeelte der kerk door een traliewerk afgesloten, welks voorhangsels met de consecratie

de *honigzoete spijze van den Zaligmaker der heiligen:* want, «gelijk eene teedere moeder haar pas geboren kroost met de melk harer vruchtbaarheid voedt, zòò ook voedt de Heere Christus met zijn bloed hen, die door Hem worden herboren» (1). En de van dankbaarheid opgetogen neophiet stak eerbiedig de handen uit, om daarop, als op eenen troon, zegt de H. Cyrillus, zijnen Heer en Koning te ontvangen (2). Het was een plegtig oogenblik: de Bisschop of Priester sprak de Evangelische woorden uit, eens door een goddelijken mond gesproken, en sedert, de eeuwen door, van de Kerk bij het vieren der aanbiddelijke geheimen herhaald:

Σωτῆρος δ' ἁγίων μελιηδέα λάμβανε βρῶσιν·
Ἔσθιε, πῖνε λάβων, ΙΧΘΥΝ ἔχων παλάμαις.

« Neem de honigzoete spijze van den Zaligmaker der Hei-
« ligen: Neem, eet en drink, den Ichtys (Christus) in uwe
« handen houdende, »

De laatste woorden dezer toepraak (ΙΧΘΥΝ ἔχων παλάμαις: *den Visch* [Christus] *in uwe handen houdende*) duiden ontegenzeggelijk op het oudtijds algemeen aangenomen gebruik, om de Eucharistie op de bloote hand te ontvangen, waarvan het hierboven door ons aangevoerde uit den H. Cyrillus van *Jerusalem* een bewijs levert. Schier alle Kerkvaders zinspelen op dit gebruik (3), en elkeen herinnert zich de schoone en

der Eucharistie werden toegeschoven. Dit gebruik is in de kerken van den Griekschen, Armenischen en Coptischen *Ritus* bewaard gebleven.

(1) *S. Joann. Chrysost.* Homil. ad Neophyt.

(2) Τὴν ἀριστερὰν θρόνον ποιήσας τῇ δεξιᾷ, ὡς μελλούσῃ βασιλέα ὑποδέχεσθαι. *S. Cyrill. Hieros.* Catech. XXIII, mystag. V. § 21. Edit. *Touttée.*

(3) De plaatsen uit de Kerkvaders zijn verzameld door *Chardon*, Hist. des Sacremens, Liv. I. Sect. 3. ch. 4. art. 2. Vgl. *Euseb.* H. E. VI, 43; VII, 9.

moedige woorden van den H. AMBROSIUS, waarmede hij aan Keizer THEODOSIUS, na het voorgevallene te *Thessalonika*, vroeg: «hoe hij zijne handen, nog druppend van het onregtvaardig vergoten bloed, durfde uitstrekken, om er het allerheiligste ligchaam des Heeren op te ontvangen?» (1) Dit gebruik evenwel is na de negende eeuw in de Latijnsche, en eenigen tijd later in de Grieksche Kerk afgeschaft, en heeft plaats gemaakt voor die wijze van de Eucharistie te ontvangen, welke nog in beide kerken wordt gevolgd; alleen bij de Nestorianen in *Syrië* is, volgens getuigenis van ASSEMANI (*Biblioth. Orient*, tom. III, part. II, blz. 311), de oude *Ritus* bewaard gebleven.

De laatste liturgische bijzonderheid, welke in het *Autunsche* gedenkteeken onze opmerking verdient, betreft de gebeden, welke reeds in de eerste eeuwen de Christenen voor hunne ontslapene broeders, onder het bijwonen der heilige geheimen, aan God opdroegen. «Wij bidden voor allen die onder ons overleden zijn, zegt de H. CYRILLUS van *Jerusalem*, geloovende dat het zeer nuttig is voor die zielen, voor welke het gebed wordt opgedragen, terwijl het heilig en ontzaggelijk Offer tegenwoordig is» (2). In deze plaats

(1) Πῶς δὲ τὰς χεῖρας ἐκτενεῖς, ἀποσταζούσας ἔτι τοῦ ἀδίκου φόνου τὸ αἷμα; πῶς δὲ τοιαύταις ὑποδέξῃ χερσὶ τοῦ Δεσπότου τὸ πανάγιον σῶμα; κ. τ. λ. *Theodoret.* H. E. V, 19.

(2) Μνημονεύομεν — — καὶ πάντων ἁπλῶς τῶν ἐν ἡμῖν προκεκοιμημένων· μεγίστην ὠφελίαν πιστεύοντες ἔσεσθαι ταῖς ψυχαῖς, ὑπὲρ ὧν ἡ δέησις ἀναφέρεται, τῆς ἁγίας καὶ φρικωδεστάτης προκειμένης θυσίας. *Catech.* XXIII, mystag. V, § 9. — De heer VAN VOLLENHOVEN heeft in zijn *Specimen Theologicum* over de *Katechesen* van CYRILLUS bl. 146 deze plaats ook *de utilitate precum pro defunctis* verstaan, en wijl deze leer met ZEds. overtuiging niet strookte, vindt hij er de uitlegging van in de «*superstitio, quae illa aetate jam invaluerat, etiam a nostro* (CYRILLO) *propagabatur.*» Het is voor de Katholieken altoos troostend uit den mond van den heer v. V. te hooren, dat

heeft de H. CYRILLUS dezelfde uitdrukking (*μνημονεύομεν*) als die van ons Opschrift (*μνήσεο Πεκτορίου*) gebezigd. Deze uitdrukking verkrijgt nog meer bestemdheid, door het gebed, dat haar in Vs. 7 en 8 voorafgaat, en waarin de Zaligmaker als het *Licht der afgestorvenen* wordt begroet:

ΙΧΘΥΙ *χεύοιτ᾽ ἀρά, λιλαίω, Δέσποτα Σῶτερ,*
Σὺ εἶ κοιμήτηρ (1)*, σὲ λιτάζομε, φῶς τὸ θανόντων.*

. . . . . .
. . . . . *μνήσεο Πεκτορίου.*

Tot ICHTYS (Christus), wensche ik, vloeije onze bede; o Heer en Zaligmaker, Gij zijt de Gever der rust! U smeeke ik, o Licht der afgestorven! . . . . . .
. . . . . gedenk PECTORIUS!

Zulke vrome uitboezemingen waren gemeenzaam aan de Christenen der eerste eeuwen, wien het eene gewoonte was, zegt de *Berlijnsche* Hoogl. FRANZ, «de gedachtenis van hunne afgestorvene broeders, op eene met het christelijk geloof en de christelijke hoop overeenkomstige wijze, te vieren. Op daartoe vastgestelde dagen, namen zij deel aan het avondmaal (de Eucharistie), bragten in der overledenen naam, even als of deze nog ledematen waren der gemeente, een offer op het Altaar, en namen het gebed voor de zielenrust der

het *bijgeloof* (?), dat zij nog zijn toegedaan, reeds in het jaar 348, toen CYRILLUS schreef, de overhand had genomen (*invaluerat*). Vgl. *de Katholiek*, Dl. V. bl. 200.

(1) *Σὺ εἶ κοιμήτηρ* hebben wij vertaald door: *Gij zijt de Gever der rust*. *Κοιμάομαι*, *slapen*, *sluimeren*, komt in christelijken zin zeer dikwijls voor *sterven* voor, geheel overeenkomstig het spraakgebruik der H. Schrift (Vgl. *Matth.* XXVII: 52; *Hand.* VII: 60; 1 *Kor.* XV: 18), en der kerkelijke Schrijvers (Vgl. EUSEB. H. E. V. 24; CHRYSOST. *Hom.* 84 in Matth.). Van hier ook: *Κοιμητήριον*, *Coemeterium*. «In christianis mors non est mors, sed *dormitio* et *somnus* appellatur.» S. HIER. *Ep.* 29.

ontslapene in hunne gebeden op.» (*Christl. denkmal v. Autun, S. 46*). Deze moederlijke bezorgdheid der primitive Kerk voor het eeuwig geluk harer afgestorvene kinderen, zullen wij gelegenheid hebben nog nader, ook door andere christelijke gedenkteekenen, toe te lichten in dat gedeelte van ons opstel, waarin wij het *leerstellige* van het *Autunsche* Opschrift meer bepaaldelijk moeten onderzoeken, en waartoe wij thans overgaan.

§ VI.

Dogma.

Te regt heeft, onzes inziens, de Hoogl. Franz op blz. 8. van zijne monographie over het *Autunsche* gedenkteeken, opgemerkt, dat eene naauwkeurige kennis van de christelijke leerbegrippen, welke tijdens de eerste vestiging des Christendoms in Gallië, aldaar uit *Klein-Azië* werden overgeplant, veel licht over deszelfs inhoud kan verspreiden. Vroeger (§ IV) hebben wij beweerd, dat deze inhoud, vooral in zijne leerstellige bijzonderheden, ook voor de nadere bestemming der Chronologie van het Opschrift kon worden dienstbaar gemaakt, en hebben toen de vervaardiging van het gedenkteeken van Pectorius teruggebragt tot dat tijdvak der kerkelijke geschiedenis van *Oost-Gallië*, waarin de strijd tusschen de belijders der Orthodoxe leer en de aanhangers van het Oostersch Gnosticisme nog voortduurde, in welken zich de H. Irenaeus, als verdediger der Katholieke beginselen, zoo roemrijk onderscheidde. Een en ander doel meenen wij te zullen bereiken door eene vergelijkende voorstelling der Gnostische dwalingen en der Katholieke leer, en door ten slotte van deze

vergelijking aan te toonen, hoe deze laatste, met onuitwischbare letteren, in het marmer gegrift, op het zestienhonderdjarige *Autunsche* gedenkteeken wordt teruggevonden

I. Schier op hetzelfde tijdstip, toen de H. POTHINUS en zijne mede-arbeiders het Evangelie in *Gallië*, vooral in de omstreken van *Lyon*, *Vienne* en *Autun* verkondigden, kwam uit *Klein-Azië*, gelijk zij, afzakken eene talrijke schare van dwaalleeraren, meestal aanhangers van het Gnosticisme, en verkondigers van een godsdienstig systeem, waarin de uiteenloopendste leerstellingen — de Chaldeeuwsche Magie, de Joodsche Kabbala, de Egyptische Theurgie en het Alexandrynsch Eclectisme — als in eene kroes waren zaamgesmolten.

Aan het hoofd dezer bezending stond vermoedelijk MARCUS, een leerling van VALENTYN, den stoutsten denker van het Gnosticisme; zeker is het althans, dat de onmiddellijke leerlingen van MARCUS later met den H. IRENAEUS in dezelfde oorden in aanraking kwamen. Deze MARCUS zocht zich, volgens de getuigenis van genoemden Kerkvader (1), door zijne bedriegerijen en wegslepende taal, een grooten aanhang te verschaffen. Bij allen wist hij zijne leer ingang te doen vinden. Bij het onbeschaafde volk bezigde hij daartoe de indrukwekkende taal der magische spreuken, en den geheimzinnigen toestel van eenige theurgische plegtigheden; hij mengde zich onder de aanschouwers in den *Circus*, woonde de eeredienst van *Mithra* (2) bij, en wist vooral de lagere

(1) *S. Iren.* adv. Haeres. I, 13; III, 15 Edit. *Massuet.*

(2) De *Mithra*-dienst schijnt in *Oost-Gallië* zeer verspreid te zijn geweest. L. J. C. geeft in de *Ann. de phil. chrét.* (Tom. II. p. 14) hierover de volgende inlichtingen: On voit les compagnons

neigingen van het volk door eene rekkelijke zedeleer te vleijen. Bij de beschaafder klassen, trachtte hij invloed te winnen door verheven bespiegelingen, aan de oostersche theosophiën, het neo-platonisme en de Pythagorische leerstellingen ontleend, waarin hij met opgesmukte taal, de gewigtige vraagstukken van het wezen Gods, des menschen en der wereld, of wel den oorsprong en het einde, den val en de herstelling der menschheid behandelde (1). Vooral predikten MARCUS en deszelfs leerlingen, veelvuldige dwalingen nopens de geboorte des Heilands, het dogma der verlossing en de leer der *Sophia;* ook bragt hij eenige veranderingen in de bediening der Eucharistie en in die des Doopsels (2).

d'Irenée prêcher de préférence partout où s'étoit répandu le *culte Mithriaque*, dont les mystères sabéistes se liaient aux doctrines orientales de Valentin. Ainsi on trouve *Andéole* prêchant au bourg qui porte son nom, et où l'archéologue visite encore un *bas-relief de Mithra*, sculpté sur le rocher (*Millin*, Voyage, t. II. p. 419). *Marcel* s'arrête à *Châlons*, qui inscrivit son hommage au *Soleil* au fronton de ses portes (Acta *S. Marcelli*, ap. Chifflet). *Andoche* et *Thyrse* moururent à *Saulieu* consacré au *Soleil* (*Solis locus*); *Benigne* à *Dijon*, où l'on a trouvé une inscription *mithriaque* (*Montfaucon*, Pal. gr.). *Autun* avoit un temple d'*Apollon*, célèbre par ses eaux thermales, et dont Eumène décrit avec complaisance les merveilles (*Eumen.* panegyr. Constant. n. 22).

(1) *S. Iren.* l. 13—21.

(2) *Matter*, Hist. du Gnosticisme, Tom. II. p. 169. Wij nemen deze gelegenheid waar om onze lezers tegen dit geschrift van den heer MATTER te waarschuwen. Hetzelve bevat eene menigte gewaagde en valsche stellingen, en kenmerkt zich vooral door eene overdrevene bewondering voor de Gnostieken en andere ketters, terwijl de Kerkvaders, die ons hunne geschiedenis hebben medegedeeld, in het ongelijk worden gesteld. Van den H. IRENAEUS wordt onder anderen gezegd, dat zijn Werk *adv. Haer.* meer den haat der ketterijen, dan de liefde der waarheid ademt (Tom. I. p. 29—30); BASILIDES daarentegen, VALENTYN, MARCION, enz. waren bewonderingswaardige en vrome mannen (Vgl. Tom. I. p. 340, 355; Tom. II. p. 15, 37, 218. 2 Ed.). De heer MATTER heeft schier overal de geschillen tusschen de Kerkleeraars en de Ketters ten voordeele van deze beslist. De heer MATTER is Protestant, en Inspecteur-Generaal der Universiteit in *Frankrijk*.

Onder de dwalingen echter, welke in naauwer verband staan met ons onderwerp, behoorden voornamelijk de volgende:

Alles laat zich, volgens de beginselen der Valentiniaansche school, terug brengen tot drie dingen: het *Pleroma* (πλήρωμα), dat de volheid, de bron der Godheid in zich bevat, — de *ziel der wereld*, het midden houdend tusschen het aardsche en het hemelsche, — en de *zigtbare ligchamelijke wereld.* Het *Pleroma* was de zetel der *Æonen*, en hunne verschillende hierarchiën. Deze waren slechts uiterlijke veropenbaringen van een eenigen en algemeenen God: verschillende vormen, zoo men wil, van een verfijnd pantheïsme. De Chaos was bevrucht geworden door eene uitvloeijing van het *Pleroma:* deze was de *Sophia*, de moeder der wezens, ook *Achamoth* genoemd, die in het theosophische drama van VALENTYN eene aanzienlijke rol speelt. Uit de onwetendheid, de onmagt, de tranen en den glimlach der *Sophia* werd deze stoffelijke wereld geboren, vol als zij is van dwaasheden, hartstogten, hoop en teleurstelling. Christus was het, die deze wereld moest komen volmaken en hervormen. (1) Doch deze Verlosser was in het stelsel der Valentinianen gevormd uit de vereeniging van al de goddelijke uitvloeisels; Hij was noch God, noch mensch; een *intermediair* wezen tusschen het eindige en oneindige, een *ens rationis*, en onderscheiden van het *Woord* (Λόγος), den *Zaligmaker*, (Σωτήρ), en zelfs van den *Christus* (Χριστός): JESUS was geen van die allen! (2) JESUS was niet God,

(1) *S. Iren.* I, 2, 4, 5. — *Massuet*, Diss. praev. I, § 36—58.
(2) *S. Iren.* I, 12; II, 14; III, 16. — *Massuet*, l. c. § 73. — *Ann. de phil. chrét.* Tom. II, p. 46.

niet mensch, had niet de menschelijke natuur aangenomen: deze was eene der hoofddwalingen der Gnostische sekten, waarvan MARCUS in *Gallië* de voortplanter was.

Doch ook ten opzigte van de Sacramenten des Doopsels en der Eucharistie hadden de Marcosianen hunne eigen begrippen, gelijk wij reeds met MATTER hebben opgemerkt. Zij verwierpen den *waterdoop* en stelden in deszelfs plaats eene andere geheimzinnige handeling, die zij *Redemptio* noemden, en wier kracht en geestelijke uitwerkselen zij verre boven die des christelijken Doops verhieven. (1) Omtrent de *Eucharistie* nam MARCUS wel is waar, gelijk de Katholieken, de *wezenlijke tegenwoordigheid* en de *noodzakelijkheid eener offerande* in de christelijke godsdienst aan, maar eigende de magt van de *Consecratie* der Eucharistie aan leeken, ja zelfs aan vrouwen toe, en ontheiligde de eerbiedwaardige geheimen door magische *invocatiën*, enz. (2) De H. IRENAEUS verhaalt (l. 13. n. 2.) dat hij, leek zijnde, de consecratie des kelks nabootste, daarvoor een met (witten) wijn gevulden kelk bezigde, en door velerlei handgrepen en tooverspreuken den aldus bezworen wijn de kleur van bloed deed aannemen. Deze handelwijze van MARCUS is onverklaarbaar indien men niet veronderstelt, dat hij de verandering van den wijn in het *bloed* van Christus aannam: zijn doel was slechts om het onzigtbare geheim dat plaats greep, ook voor het gezigt aanschouwelijk te maken. Bij dit alles moet men niet uit het oog verliezen, dat de dwalingen der Marcosianen

(1) *S. Iren.* I, 21. — *Massuet, l. c.* § 91—93. — *Bingham*, l. c. Tom. IV, p. 154, 175.

(2) *Cf. S. Iren.* I, 13. — *Massuet*, l, c. § 86. — *Diss. praev.* III, § 76, *seqq.*

omtrent den persoon des Heilands ook op hunne denkbeelden omtrent de Eucharistie invloed konden uitoefenen.

Eindelijk hadden nog de meeste Gnostische sekten verkeerde begrippen over de verrijzenis des vleesches, de regtvaardigheid Gods en de straffen na dit leven. (1)

II. Te midden van zooveel dwalingen had echter de orthodoxe leer hare ijverige verdedigers. Aan hunne spits stond IRENAEUS, de leerling van POLYCARPUS, (2) die op zijne beurt leerling van den Apostel JOHANNES geweest was. In zijne jeugd had hij een veelomvattend onderrigt genoten, en zijnen geest in de wijsbegeerte en poëzy der Grieken met vele kundigheden verrijkt. Van zijnen ijver en liefde voor de zaak des Christendoms getuigen de menigvuldige geschriften, welke hij tot deszelfs verdediging vervaardigde, en waarin zich bewonderingswaardige klaarheid, dialectische gevatheid en eene uitgestrekte kennis van de menigvuldige systemen der toenmalige Ketters doen bewonderen. (3)

De H. IRENAEUS was tijdgenoot van MARCUS en zijne aanhangers; en bestreed hunne dwalingen door eene duidelijke voorstelling en wetenschappelijke ontwikkeling der Katholieke leer.

Over het wezen der Godheid en het geheim der Menschwording handelt de Kerkvader met eene hem eigene scherpzinnigheid en klaarheid. Wij geven hier slechts de hoofdtrekken van zijne veelomvattende daar-

(1) *S. Iren.* I, 13, 23; II, 29; V. *passim.*

(2) *Cf.* Epist. *S. Iren*, ad Florin. apud *Euseb.* H. E. V. 20.

(3) Van de vele geschriften des H. IRENAEUS is ons bijna niets dan zijne *Boeken tegen de Ketterijen*, overgebleven. Vgl. *Möhler*, Patrologie, § 334 ff.

stelling, en slechts voor zoo verre die ons onderwerp betreffen. — *De Kerk*, zegt hij, *over de gansche aarde verspreid, heeft van de Apostelen zoowel als van hunne leerlingen ontvangen het geloof in eenen God, den almagtigen Vader, den Schepper van hemel en aarde*, — *en in eenen* JESUS CHRISTUS, *den Zoon Gods, mensch geworden voor ons heil; en in den heiligen Geest, die door de profeten heeft voorzegd de verordeningen Gods: de komst, de geboorte uit eene maagd, het lijden, de opstanding uit den dood, en de ligchamelijke hemelvaart van den geliefden* JESUS CHRISTUS, *onzen Heer*, enz. (1) Verder ontwikkelt hij de leer der *Triniteit:* de persoonlijkheid van elk der drie goddelijke personen en de ondeelbare eenheid hunner goddelijke natuur van alle eeuwigheid. Hij noemt bepaaldelijk «het *Woord*, d. i. de *Zoon*, die altijd met den *Vader* was; en de *Wijsheid* (Σοφία), welke de *Geest* is, en bij Hem was voor al het geschapene.» (2) Breedvoerig behandelt hij het dogma der menschwording (III. 16–19). Hoe verschillend en uiteenloopend de systemen der Ketters ook mogten zijn, daarin kwamen zij overeen, dat zij de hypostatische vereeniging van den Zoon Gods met eene in waarheid menschelijke natuur, loochenden. Tegen al hunne verkeerde opvattingen verdedigde de H. IRENAEUS de twee Naturen, de goddelijke en de menschelijke, in de eenheid des persoons. «*Het eeniggeboren Woord*, zegt hij, *heeft zich volgens den wil des Vaders met zijn maaksel* (de menschelijke natuur) *vereenigd en innig verbonden, en is Vleesch geworden. Deze is onze Heer* JESUS CHRISTUS, *die voor ons geleden heeft*, enz.» (3)

(1) *S. Iren.* I, 10, § 1. (2) *S. Iren.* IV, 20, § 3.
(3) *S. Iren.* III. 16. § 6.

In het algemeen was voor den H. IRENAEUS de Menschwording het middelpunt, waarom zich de overige christelijke leerstukken in zijne voorstelling kwamen scharen.

Niet minder uitdrukkelijk werd de Katholieke leer over de noodzakelijkheid en de bovennatuurlijke uitwerkingen des Doopsels door den H. IRENAEUS verdedigd. In het bad der wedergeboorte geschiedt volgens hem eene waarachtige uitstorting des H. Geestes, der *Sophia*, (1) waardoor de gemeenschap tusschen God en den mensch hersteld wordt. En de noodzakelijkheid van die mededeeling der *Wijsheid* (des H. Geestes) ter onze geestelijke wedergeboorte, maakt hij door eene vergelijking aanschouwelijk: «*gelijk drooge tarwe zonder water niet tot een deeg of brood kan gemaakt worden, zoo kunnen wij allen ook niet zonder het water, dat van den hemel is, in Christus vereenigd worden.....*» Daarom is het water en de H. Geest *noodzakelijk, dewijl beide het goddelijke leven voortbrengen.* (2)

Zeer belangrijk ook zijn de menigvuldige verklaringen van den H. IRENAEUS over de orthodoxe leer nopens de Eucharistie. Zijne getuigenissen zijn voor de Katholieke leer der *wezenlijke tegenwoordigheid* allertreffendst; (3) en in zamenhang met het *Autunsche*

(1) Meermalen wordt de H. Geest door IRENAEUS — zeer in tegenstelling van de *Sophia* der Valentinianen — *Sophia* (*Sapientia*) genoemd. Cf. *S. Iren.*, III, 24, § 2; IV, 8, § 4; IV, 20, § 1. — *Massuet*, Diss. praev., III, § 51.

(2) *S. Iren.*, III, 17, § 1—3.

(3) Uit de verklaringen, welke sommige Protestantsche Godgeleerden van deze getuigenissen geven, blijkt genoeg, dat deze hun *al te duidelijk* voorkwamen, om van de *Symbolische* tegenwoordigheid te worden uitgelegd. MARHEINECKE, b. v., spreekt van eene *grovere* voorstelling der Eucharistie door IRENAEUS, en MÜNTER redt er zich in zijne *Dogmengeschichte* nog ligter uit, door te zeggen: «IRENAEUS *habe wohl selbst keine klare Vorstellung mit seinen Worten verbunden.*» Dat heet toch ὄχλησιν τῇ ὑποθέσει!

Opschrift beschouwd, is het opmerkelijk dat hij, even als dit, dikwerf de Eucharistie in verband met de Menschwording, de hoop op een beter leven en de nagedachtenis der overledenen voorstelt. Van het dogma der *wezenlijke tegenwoordigheid* bedient zich de H. IRENAEUS meermalen om de Gnostiken te bestrijden, gelijk de Hoogl. Döllinger, in eene Monographie over de leer der Eucharistie in de drie eerste eeuwen, onwederleggelijk heeft bewezen. (1) Hij veronderstelt de *wezenlijke tegenwoordigheid* door hen aangenomen, en bevlijtigt zich slechts om aan te toonen, hoe dit geloof in wederspraak stond met hunne leer over het *Woord* Gods, en hoe hunne dwalingen ten dezen opzigte het door hen aangenomene dogma der Eucharistie vernietigde. Hierdoor wilde IRENAEUS den Gnostiken bewijzen, dat zij met zich zelven niet consequent waren, en hunne dwalingen over de menschwording en den persoon des Zaligmakers moesten afleggen, wilden zij, met betrekking tot de Eucharistie, zich zelven gelijk blijven. Te regt heeft de Hoogl. DÖLLINGER opgemerkt, dat de H. IRENAEUS in zijne geschillen met de Gnostiken, tegen hen *ex concessis* argumenteerde, en dat zijne redeneringen, wilden zij niet krachteloos of valsch zijn, het geloof aan de *wezenlijke tegenwoordigheid* en de verandering van het brood en den wijn in het vleesch en bloed van CHRISTUS, noodzakelijk *als door hen aangenomen veronderstelde.* Zoo b. v. noodigt de H. Kerkvader zijne tegenpartij uit, de waarheid van de verrijzenis en de verandering des vleesches, die door hen werd

(3) *Döllinger*, d. Lehre v. d. *Eucharistie* in d. drei erste Jahrhunderten, S. 31—38. — Vgl. *Massuet*, Diss. praev. III, § 73. — *Möhler*, Patrol. S., 381 ff.

geloochend, te erkennen, omdat de verandering des vleesches aan den almagtigen God even min onmogelijk is, als de verandering van het brood in het Ligchaam van Christus. (1)

Wij gaan hier kortheidshalve menigvuldige plaatsen uit IRENAEUS voorbij, waarin deze de Katholieke leer der Eucharistie verdedigt. Dan eens verklaart hij dat de Zaligmaker ons in den kelk *zijn eigen bloed* (*αἷμα ἴδιον*) en in het brood *zijn eigen vleesch* (*ἴδιον σῶμα*, III. 2. § 2) heeft geschonken, en deze waarheid met eigen mond heeft bevestigd (*διεβεβαιώσατο*) (2); dan weder spreekt hij van het onderscheid, dat te maken is tusschen gewoon brood en de Eucharistie: deze immers geeft het eeuwige leven, volgens de belofte des Heilands bij *Joh.* VI. 54 (*S. Iren.* IV. 18 § 5); of van de Offerande der nieuwe Wet, door den profeet MALACHIAS voorzegd, waarin het »*Woord Gods aan God wordt geofferd*» (Verbum Dei quod offertur Deo. *Ibid.* § 4). Om kort te zijn, de leer van den H. IRENAEUS over de Eucharistie stemt zoo klaarblijkelijk met het Katholieke dogma der *wezenlijke tegenwoordigheid* overeen, dat zich, onzes inziens, de Hoogl. FRANZ de moeite

(1) *S. Iren.* V. II, § 2, 3. — In het vierde Boek, Cap. IV, § 5 wordt dit verband tusschen de Eucharistie en de verrijzenis nog bestemder uitgedrukt: «*Quomodo dicunt carnem in corruptionem devenire et non percipere vitam quae corpore Dni et sanguine alitur? Ergo aut sententiam mutent, aut abstineant ab offerendo quae praedicta sunt. Nostra autem consonans est sententia Eucharistiae, et Eucharistia rursus confirmat sententiam nostram,*» Vgl. *Möhler*, Patrol. S. 383.

(2) Dezelfde uitdrukking gebruikt de H. CYRILLUS, Cath. mystagog. IV: «*Dewijl het Christus zelf verklaart, en van het brood zegt:* «dit is mijn ligchaam», *wie zal er nog aan durven twijfelen; en dewijl hij het zelf bevestigt* (*βεβαιωσαμένου*) *van den kelk:* «dit «is mijn bloed», *wie zal nog twijfelen, en zeggen dat het zijn bloed niet is?*

had kunnen besparen, om, met weglating der meest treffende plaatsen, waarin IRENAEUS zijne overtuiging onbewimpeld uitspreekt, uit ééne enz., wegens ééne duistere uitdrukking van een misschien onecht fragment, door PFAFF uitgegeven, de leer diens Kerkvaders over de Eucharistie tot een bloot symbolisme te verdraaijen.(1)

Over de verrijzenis des vleesches, de straffen na den dood, en het eeuwige leven heeft de H. IRENAEUS, gelijk wij vroeger reeds hebben gezegd, in het vijfde boek zijner verhandelingen tegen de Ketters, breedvoerig de Katholieke leer gehandhaafd. Vooral heeft ook eene plaats in het vierde boek onze aandacht getrokken, waarin IRENAEUS, na, met de woorden van twee Apostels (*Coloss.* I, 18; *Apoc.* I, 5) van Christus als van den *eerstgeborenen der dooden* te hebben gesproken, de schoone bemerking laat volgen, dat «*het goddelijk licht des Vaders zich in de menschheid des Zoons afspiegelt, en van zijn schitterend vleesch op den mensch terugkaatst, om hem de onbederfelijkheid mede te deelen en hem geheel met het vaderlijke* Licht *te omringen*» IV. 20. § 2). Deze woorden zou men bijna eene verklaring van het φῶς τὸ θανόντων op het grafschrift van PECTORIUS mogen heeten.

III. Na deze onderlinge vergelijking der Katholieke leer door IRENAEUS en zijne medearbeiders verkondigd, met de haar vijandige dwalingen, door MARCUS of zijne leerlingen in *Gallië* verspreid, blijft ons nog over, de overeenstemming van het *Autunsche* Opschrift met de Katholieke leerstellingen aan te toonen. Hiertoe vatten

(2) *Franz* S. 50: «Aus einem Fragmente des Irenäus (Ed. Pfaff) wird die Lehre von der *Symbolischen Gegenwart* deducirt.

wij eerst met eenige woorden het resultaat der gemaakte vergelijking te zamen; de toepassing zal dan, als van zelve, volgen.

MARCUS en de overige aanhangers van het Gnosticisme leeraarden te *Lyon*, *Vienne*, *Autun*, enz. de volgende dwalingen:

JESUS is niet God, is niet mensch, heeft geen sterfelijk vleesch aangenomen.

Het Doopsel geeft den H. Geest niet, en het *water* is niet noodzakelijk voor de toediening van dit Sacrament.

De Eucharistie, hoewel ware offerande en goddelijk *Sacrament*, kon, gevolgelijk met de Gnostieke leer over de Menschwording, JESUS CHRISTUS niet bevatten.

Er is geene verrijzenis der dooden.

De H. IRENAEUS en zijne gezellen, predikten integendeel:

Het Woord, de Zoon Gods, de Zaligmaker, JESUS heeft onder ons gewoond, vol van genade en waarheid.

Het Doopsel is het bad der wedergeboorte, waarin door het water de Wijsheid of de H. Geest wordt medegedeeld.

De Eucharistie is het ware ligchaam en bloed van JESUS CHRISTUS, en bevat zijnen geheelen persoon, met Godheid en Menschheid.

Hetzelfde aanbiddelijk geheim is het onderpand onzer verrijzenis, het zegel onzer onsterfelijkheid en het licht der dooden.

Deze leer van IRENAEUS vinden wij bijna in haar geheel terug op het *Autunsche* gedenkteeken.

1. Het eerste woord van het Opschrift is eene verkla-

ring tegen al de Gnostike dwalingen nopens den persoon en de menschwording van Christus, en bevat daarentegen met eene geheimzinnige kortheid de grondwaarheden der Katholieke leer: ΙΧΘΥΣ, dat is: Ἰησοῦς Χριστὸς, Θεοῦ Υἱὸς, Σωτὴρ: *Jesus Christus, Gods Zoon, Zaligmaker.* De benaming Σωτὴρ had daarenboven eene eigenaardige strekking tegen de Marcosianen, zoo als wij in § II van dit opstel hebben aangetoond. Vgl. § IV, n°. 3.

2. De goddelijke uitwerkselen des Doopsels: de mededeeling der genade, welke de *gaven* der *wijsheid* d. i. des H. Geestes (πλουτοδότου Σοφίης) uitstort (1); de *vernieuwing der ziel* (τὴν σὴν, φιλε, θάλπεο ψυχὴν) en de *deelneming* aan *het onsterfelijke leven in de hemelsche wateren* (Λάβων ζωὴν ἄμβροτον..... θεσπεσίων ὑδάτων) (2), worden in Vs. 2—4 onmiskenbaar uitgedrukt.

3. Zeer merkwaardig en duidelijk, zegt de Hoogl. Windischmann, getuigt het Opschrift (Vs. 5, 6), voor de Katholieke leer der Eucharistie, hetgeen Secchi te regt doet uitkomen, en Franz in zoo verre erkent, dat hij in de uitdrukkingen van het *Autunsche* gedenkteeken de *Irenaeïsche*, d. i., de Katholieke leer terugvindt. De Christen houdt bij de Communie, volgens het Opschrift, den Visch, d. i., den Heiland, in de handen (gelijk bekend is, werd volgens de oudste kerkelijke Discipline, den Communicanten het heilig ligchaam in de hand gegeven); bondiger toch kan men de leer der *wezenlijke tegenwoordigheid* vóór de nuttiging en der

(1) Cf. *Ephes.* III, 8.

(1) De H. Justinus noemt ook het Doopsel: *het water des levens*, τὸ ὕδωρ τῆς ζωῆς (*Dial.* p. 231. Paris, 1636.)

Transsubstantiatie niet uitdrukken (*Archiv.* S. 393). Inderdaad het zestien honderdjarige marmer spreekt over het aanbiddelijk altaar-geheim, zoo als de Katholijke Kerk nog spreekt; en om den geloovigen de *honigzoete spijze des Zaligmakers* in al hare verhevenheid voor te stellen, zou zij geene andere woorden gebruiken dan die, met welke de christelijke dichter voor zestien eeuwen in heilige verrukking zong:

Ontvang de zoete spijs, des Heilands liefdepand:
Neem, eet en drink, mijn vriend! uw God hebt ge in uw hand.

4. *De Zaligmaker*, zoo lezen wij in het *Autunsche* Opschrift, *is de Gever der rust, het Licht der afgestorvenen:* woorden, welke getuigen, èn tegen de Gnostische dwalingen, ten opzigte van den staat des menschen na den dood, èn den Heiland zelve doen voorkomen, als de *verrijzenis en het leven* (Joh. XI, 25), en als het *Licht waarin wij eens het licht zullen zien* (Ps. XXXV, 11).

5. Eindelijk vinden wij nog in de laatste woorden van het grafschrift van PECTORIUS een gedenkteeken van dien liefdeband, van die gemeenschap der Heiligen, welke de leden der Kerk van Christus, ook nog na hun afsterven, met de levenden vereenigt. In de woorden: «*gedenk* PECTORIUS (*μνήσεο Πεκτορίου*), wordt volgens het gevoelen van de Hoogleeraren SECCHI en FRANZ, waarmede insgelijks de heer Dr. LEEMANS instemt, (1) *een gebed voor den afgestorvene* gevraagd. Aangenaam is het ons de beteekenis der uitdrukking, waarvan zich hiertoe de *Autunsche* Dichter bedient»

(1) De heer LEEMANS paraphraseert deze woorden in denzelfden zin en laat PECTORIUS zelf vragen: «*dat zij hem in hunne gebeden gunstig en het heil of de rust zijner ziele indachtig zijn*: *μνήσεο ψυχῆς Πεκτορίου*. Vgl. *de Kathol.*, d. V, blz. 170.

door een ander christelijk Opschrift toe te lichten en te bevestigen, hetwelk, voor zoo ver wij weten, nog weinig bekend is. Wij bedoelen een der Grieksche *Inscriptiën*, welke in het verleden jaar door Dr. SCHUBART, op zijne reis door *Sicilië* in het dal van *Ispica*, twee uren van *Modica*, in de zoogenoemde *Cyclopenholen* (1) zijn ontdekt, en in het *Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft*, N°. 85, worden medegedeeld. Het Opschrift onder n. IV daarin vermeld, is van den volgenden inhoud:

.. NITENETEA .... TECEN
ΠΡΟΙΚΑΛΑΝΔΩΝ ΦΡΕΒΑΡΙ
ΩΝ ΗΜΕΡΑΡΕΝΠΙΟΙCΜΝΗCΘΑΤ
Τ/ ..... νΟ ΚΤΡΙΟC

De letters A en Δ in Καλανδῶν reg. 2 zijn twijfelachtig. Het overige lezen wij aldus:
... *νιγεν* (?) *ἐτελ(εὐ)τησεν* (voor: *ἐνελεύτησεν*) *πρὸ ἰ* Καλανδῶν *Φρεβαρίων* (voor: *Φεβραρίων*), *ἡμέρ(α)* Ἀρ(εος). Ἐν *πίοις* (2) *μνησθ(είη* of *μνησθήτω*) *αὐτ* (οῦ of *αὐτῆς*) *ὁ* Κύριος, of wegens de ruimte tusschen de uitgewischte letters: ☧ (Χριστὸς) *ὁ* Κύριος.— Zonder ons met de overige uitdrukkingen van dit Opschrift in te laten, vestigen wij slechts de aandacht van onze Lezers op de daarin voorkomende bede: «*gedenke hem* (of *haar*) *de Heere Christus*,» waarvan de overeenkomst

(1) BELLERMANN geeft hiervan eene beschrijving in zijn werk *Ueber die ältesten christlichen Begräbnisstätten*, S. 103, en deelt twee Opschriften mede, welke hij in 1831 afschreef.

(2) Gelijkbeteekenend met ἐν ἁγίοις. Meermalen vindt men *Latijnsche* woorden of uitgangen in *Grieksche* Opschriften. Vgl. *Buonarotti*, Vetri etc. p. 203; *Bellermann* S. 41; *Boldetti* passim. Het is hier de plaats niet het door ons aangevoerde Opschrift naauwkeurig te beschrijven, en de voorgestelde lezing te regtvaardigen: wij moeten hier den lezer naar het reeds vermeld *Zeitschrift* verwijzen.

(hetzelfde woord *μνάομαι*, *gedenken*, wordt ook hier gebruikt) met het grafschrift van PECTORIUS door elk zal worden opgemerkt.

In het kort zamengevat, getuigt dus het *Autunsche* Opschrift van de volgende Katholieke leerstellingen:

JESUS CHRISTUS is de Zoon Gods, de Zaligmaker.

Het Doopsel heiligt en vernieuwt de ziel in het hemelsche water, waardoor de H. Geest zijne gaven uitstort.

De Eucharistie is de spijze der Christenen, door hunnen Zaligmaker geschonken: zij bevat waarlijk JESUS CHRISTUS, de Zoon Gods.

De Heiland is het licht der afgestorvenen en schenkt hunne zielen rust.

Het is een heilzaam gebruik voor de overledenen te bidden.

Ons hoofddoel, bij het schrijven van dit Opstel, was, een bewijs te leveren van het nut, dat voor de verdediging der Katholieke waarheid, uit de beoefening der christelijke Archeologie kan worden getrokken. De ontdekking en verklaring van een aantal monumenten uit de vroegste tijden des Christendoms, heeft reeds veel toegebragt, om aan eenige, vinnig bestredene leerstellingen, die de Protestantsche Wetenschap, als voortbrengselen der duistere middeneeuwen brandmerkt, eene hooge oudheid te verzekeren, en derzelver oorsprong tot den oorsprong van het Christendom zelve terug te brengen. De Katholiek, wel is waar, — zeggen wij met den geestigen Schrijver der *Briefe eines Deutschen über Rom* (1) — heeft eigenlijk

(1) Historisch-politische Blätter, 1843, Hft. 9.

geene behoefte aan dusdanige bewijzen; want hij gelooft en weet, dat de Kerk, sedert hare geboorte, slechts de eene ware en overvalschte leer van Christus heeft bezeten; maar het is voor hem een wapen tegen de Dwaling, wanneer hij, ten bewijze der hooge oudheid van een Dogma, zich op de getuigenis der oogen kan beroepen. Wie zal zich dan niet over de ontdekking van het reeds zoo beroemd geworden gedenkteeken van *Autun* verheugen, waardoor het Dogma der Transsubstantiatie, in steen gehouwen, onloochenbaar eene leer blijkt te zijn, welke de Christenen in de vroegste tijden der Kerk beleden? Wij herhalen het: voor den geloovigen Katholiek zijn zulke marmeren bewijzen niet noodig; maar ieder zal gereedelijk toestemmen, dat tegenover dezulken, welke niet gelooven, dan wanneer men hun handtastelijke bewijzen aanbrengt, juist zulke monumenten der eerste Christen-eeuwen, in den strijd om en voor het geloof der Kerk, aan de waarheid eene voortreffelijke historische ondersteuning verschaffen. — Ja, zegevierend voor de Katholieke leer klinkt de stem der eeuwenoude gedenkteekenen; en wanneer de menigvuldige bewijzen der Overlevering en het gezag der Kerk niet voldingend geacht worden, om den twijfel- en twistzieken geest te voldoen, dan dagen er van uit de grafsteden der eerste Christenen getuigen op, die met al het gezag van een historisch feit, de zaak der Katholieke waarheid komen bepleiten: *Lapides clamabunt!*

ERRATA.

Bl. 31. reg. 12 van onder: ἄπβροτον, lees ἄμβροτον.
» 38. » 12 » » ὑποδέξῃ, » ὑποδέξῃ.
» 43. » 6 » » Δόγοτ, » Λόγος.

VERSCHEIDENHEDEN.

HET GEMENGDE HUWELIJK.

V. Lisette gaat naar B.

Wij zijn geen romanschrijver; wij behoeven dus geen breed verhaal te doen van alles wat op de liefdesverklaring van *Schrijver* aan *Lisette Haspelman* betrekking had of kon hebben. Het is voor ons doel genoeg te zeggen, dat de liefdesverklaring een waar huwelijks-aanzoek was, dat zij plaats had te B., bij gelegenheid dat *Lisette* eenige dagen bij haren oom *Omzigt* doorbragt; dat *S.* er te voren met niemand over gesproken had, dewijl hij van den kant zijner ouders tegenstand vreesde; en dat hij eene mondelinge boven eene schriftelijke verklaring verkoos, omdat een meisjesluim van *Lisette* zijn brief in handen van *Haspelman* had kunnen brengen, iets dat hij zeer ongaarne zou gezien hebben.

Wat *Lisette* aangaat, bij het vernemen van *Schrijvers* verklaring, greep haar tweederlei gevoel aan. Bemind te worden, beheerscheres te zijn van een hart, met een blik te kunnen zaligen, zoo als *S.* zich had uitgedrukt, dit scheen haar zelve zaligheid; bemind te worden door een jongeling die de schoone vooruitzigten had van binnen kort Meester in de Regten, Notaris, Burgemeester te zullen zijn, met wien zij nagenoeg de voornaamste van de plaats harer toekomstige inwoning, zoo min of meer vrouwe van B., zoude worden, dit vleide haar boven mate; maar... het verschil van godsdienst... haar vader... deze gedachte viel haar als een steen op 't hart, en verhinderde haar het opwellend gevoel van geluk te genieten. Wat zal zij in dien tweestrijd doen? aan welk gevoel zal zij gehoor-

zamen? zal zij vlieden of zich overgeven?... Ware zij ook inwendig tot de laatste besloten geweest, zoo had zij het toch gebruikshalve moeten ontveinzen: tot het eerste kon zij in het geheel niet besluiten; haar antwoord was dus ontwijkend, maar in zulke bewoordingen vervat en onder teekens van zulke stemming gegeven, dat *S.* zich niet dan vol van hoop verwijderde.

Van dat oogenblik dagteekenen *Lisette*'s rampen. Weg was van nu af alle rust; in haar hart ving een bittere strijd aan, een strijd die wel dikwijls van aanzien veranderde, omdat hij dikwijls verschillende naaste oorzaken had; maar die toch inderdaad *toen* begon en sedert voortging haar hart te verscheuren, tot dit, door den dood overweldigd, opgehouden had te gevoelen.

Des avonds, alleen op hare kamer, was *Lisette* aanstonds aan de strijdigste aandoeningen ten prooi. Hare ijdelheid die zich aan het vooruitzigt op een huwelijk met den burgemeesterszoon niet weinig te goed deed, en de langzamerhand, in den omgang, voor hem opgevatte, en door het genoemd vooruitzigt gevoede genegenheid, spoorden haar aan om *Schrijver* niet af te wijzen; of liever nog en meer naar waarheid, die genegenheid vroeger een smeulend vuur en ligt te dooven, was bij deze gelegenheid een hevige brand, een geweldige hartstogt geworden. Dit kon niet anders bij een meisje, wier verbeelding en gevoel door de romanlectuur zoo ligt ontvlambaar geworden waren. «Neen, riep zij uit, ik kan het voor mij zelve niet ontveinzen, ik bemin hem, hij heeft mijn hart.» Zij sprak deze woorden onder tranen, onder angstige tranen; want de gedachte drong zich aan haar op: hij is Protestant en ik ben Katholiek. Nooit had deze gedachte, in hare vorige droomerijen, eene zoo ernstige gestalte aangenomen als thans; want thans moest zij eene beslissing nemen: aan haar geloof getrouw te blijven, of eene ontrouw jegens hetzelve te plegen, dat was de vraag waarop zij met eene daad en niet bloot met woorden

antwoorden moest. Hetgeen thans met haar omging was werkelijkheid, geene inbeelding. «Hij Protestant en ik Katholiek! Zal ik dezen naam nog dragen mogen als mijne wederhelft onkatholiek is? Zal ik niet ten halve Protestant zijn, als ik aan een Protestant behoor? Verbiedt de H. Kerk zoodanige huwelijken niet op de strengste wijze? Is het niet waarlijk eene soort van afval, wanneer ik haar op dit punt gehoorzaamheid weiger?» Deze en dergelijke vragen kwamen in menigte bij haar op; maar in plaats van ze te beantwoorden, zeide zij: «en toch bemin ik hem! En wij weten wat dat woord: *ik bemin*, bij een met romaneske liefde dweepend meisje zeggen wil. «Ik bemin hem,» riep zij, verdwaald door haar gevoel: «gij moogt de zijne niet worden,» antwoordde het nog in haar overig geloof; en haar hart, tusschen beide beklemd, leed boven mate. Het ontbrak evenwel niet aan voorwendselen ter verschooning, en reeds begon zij door middel van deze tot eene valsche rust te naderen, toen zij door eene andere herinnering op nieuw in den hevigsten strijd gestort werd. Haar vader kwam haar voor den geest, haar vader die eenmaal, misschien door een duister voorgevoel gedreven, haar gezegd had: «onze familie is Roomsch van ouder tot ouder, nooit is een harer leden afvallig geworden, of met een gereformeerden getrouwd. Ik hoop dat de goede God ook u voor zulk een stap bewaren zal; ik was liever dood dan te moeten zien dat gij een gereformeerden man naamt.» Die woorden klonken haar nu op nieuw in de ooren, en met veel meer kracht dan toen ze haar voor de eerste maal gezegd werden. Zij schrok, zij begon te beven. Nu verbeeldde zij zich haren *Jacques*, geknield smeekende om hare hand: dan haren reeds grijzen vader, met een nooit te voren getoond gezag haar verbiedende, aan die smeekingen het oor te leenen. Zij voelde zich onuitsprekelijk aangedaan, haar hart werd door de tegenstrijdigste gevoelens van een gescheurd: het gevoel van pligt sprak luide en werd ondersteund door de natuurlijke liefde jegens haren

vader, maar de hartstogt sprak niet minder luide en werd aangevuurd zoo door de neiging tot het verbodene als door de dwaze begeerte om eene liefde-heldin te zijn. *Lisette* kon tot geen besluit komen: geheel ontsteld, weenend en snikkend wierp zij zich op haar bed neder, hopende in den slaap eenige verademing van hare foltering te vinden. Dan deze hoop was ijdel: hare onrust verzelde haar op de sponde, en toen de slaap eindelijk hare oogen geloken had, duurde haar lijden in den droom nog voort.

Zij droomde namelijk dat haar vader, van verdriet over haar voorgenomen huwelijk met een protestant ziek geworden, in doodsgevaar verkeerde, zoodat men na weinige oogenblikken zijn verscheiden verwachtte. Reeds had hij haar, sedert eene laatste vermaning, niet meer willen zien, en was zij dan ook niet anders dan ter sluik in de ziekenkamer geweest. Maar nu de oude man op het punt van sterven was drong zij, niettegenstaande zijn verbod, de kamer binnen om het jongste afscheid te nemen, en den vaderzegen voor het laatst te ontvangen. Vader! lieve vader! sprak zij, naar zijne legerstêe toetredende. Maar de stervende wendde zijn gelaat van haar af, en maakte eene afstootende beweging met zijne reeds verkleumde hand. Vader! riep zij nogmaals in tranen smeltende, vader, weiger uw kind den laatsten zegen niet. Maar hij, voor een oogenblik weer krachtig, sprak met dreigende stem: de laatste zegen eens stervenden vaders kan niet rusten op eene ongehoorzame dochter. Zijn mond sloot zich, zijne oogleden loken neer, een ligte schok liep over 't gansche ligchaam; *Lisette* meende dat hij den geest gaf, en barste uit in een hevig snikken, toen zij eensklaps ontwaakte. «Goddank, het is niet waar», riep zij uit, toen zij tot genoegzaam bewustzijn gekomen was. «O wat folterende droom! mijn hoofdkussen is nat van zweet en tranen. Het is ook afgrijsselijk; mijn vader sterven, zonder mij zijn zegen te willen geven, en ik, beladen met zijne gramschap, op de aarde blijven! Neen, nooit zal het gebeuren; ik wilde

liever sterven.» Doch het beeld van den smeekenden *Jacques* trad haar weer voor den geest. «Helaas!» dacht zij, hoe zal ik kunnen besluiten om hem ongelukkig te maken, hem die mij bemint en dien ik bemin. Zou het dan ook billijk van mijn vader zijn dit van mij te vorderen? Heb ik dan ook niet eene moeder? Is deze niet evenzeer mijne moeder als gene mijn vader is? En zij, o zij zal ons geluk gewis niet hinderen willen. Zij sprak steeds zooveel goeds van hem,... Maar toch zulk een scheiden!...» Het hart kromp zamen van smart, een vloed van tranen bevochtigde op nieuw hare legerstede, en de inwendige strijd bleef altoos voortduren.

Men begrijpt ligtelijk dat *Lisette* des morgens op het gewone uur niet gereed was. Tante *Omzigt* kwam op hare kamer en vond haar ongesteld. De goede tante was vol bezorgdheid, gaf allerlei oorzaken op, waarnit die ongesteldheid misschien was voortgekomen; beschuldigde zich zelve, dat zij, daags te voren, ik weet niet welke gevaarlijke spijze aan hare nicht had voorgezet; raadde eenige artsenijen aan, en sprak zelfs van den geneesheer te doen roepen. *Lisette* stelde haar gerust; zij leed maar aan hoofdpijn, dat gebeurde wel meer, het zou wel spoedig overgaan, zij had nog maar een weinig rust noodig enz. Tante ging weer weg. Een uurtje geruster slaap, nu nog genoten, verkwikte *Lisette*, zoodat zij weer helderder denken en zich in het huisgezin vertoonen kon. Tegen den avond, zoo was de afspraak, zou zij aan *Schrijver* eenig antwoord geven, omdat zij den volgenden morgen weer naar de stad vertrok. Het hart bleef haar zwaar; de gedachten, ononwillekeurig met de groote zaak bezig, waren afgetrokken van hetgeen rondom haar gebeurde. Oom *Omzigt* merkte die afgetrokkenheid op en kon zich dezelve uit de ongesteldheid van zijne nicht niet genoeg verklaren; hij kon echter ook geene oorzaak gissen, maar besloot toch te beproeven of hij door naauwkeurig toezien niets zou kunnen

ontdekken. *Lisette* wist alles zoo te beleggen, dat de afgesprokene bijeenkomst met *Schrijver* plaats had zonder in in het oog te loopen. Zij had zich voorgenomen, gelijk het dan toch, al ware de omstandigheden anders geweest, moest zijn, om niet slechts geene toezegging te doen; maar om zelfs het verschil van godsdienstbelijdenis als een onoverkomelijken hinderpaal voor te stellen. Zij wilde op die wijze *Schrijver* beproeven en voor zich zelve tijd winnen tot het raadplegen harer moeder. Zij zeide dan, dat *S.* de genegenheid die hij haar verklaard had, maar moest afleggen, want dat, behalve zoo vele andere bedenkingen, het verschil van godsdienst alleen zich onverbiddelijk tegen zijne wenschen verzette; dat zij hem achten kon en ook zijne achting steeds hoopte te behouden, maar dat aan eene echtvereeniging niet te denken viel. *S.* had, zoo als men ligt begrijpen kan, deze zwarigheid vooruit gezien en was dus op zijn antwoord voorbereid. Hoedanig was het? Het bestond uit betuigingen van verdraagzaamheid; uit beloften, van haar, wat de godsdienstige pligten en het geweten betreft, niet slechts alle vrijheid te zullen laten, maar zelfs behulpzaam te zullen zijn; hij sprak veel van zijne liefde, van de onmogelijkheid om zonder *Lisette* te kunnen leven, van offers waartoe hij bereid was, in één woord, hij zeide zooveel en beloofde zooveel, dat *Lisette* hoe langer hoe vaster in den strik verward raakte, en zich ter naauwernood van een beslissend woord onthield. Zonder dit woord uit te spreken, had het onvoorzigtige meisje zich echter genoeg verraden, om den verliefden Student in de reeds opgevatte hoop te versterken. Om de waarheid te zeggen: zij wilde ook wel zoo.

Moeder *Haspelman*, die met een oogmerk dat men ligt begrijpt, *Lisettes* uitstapje naar B., de woonplaats van *Schrijver*, onder de vacantietijd, had doorgedrongen, reikhalsde nu naar het oogenblik, waarop hare doehter weer te huis zou komen. Zij wenschte zich te overtuigen,

of het buiten-zijn harer dochter haar plan inderdaad in de hand gewerkt had. Toen dus *Lisette* te huis gekomen was, nam moeder de eerste geschikte gelegenheid waar, om haar met een vorschend oog te vragen: Hoe maakt het de heer *Schrijver? Lisette* bloosde een weinig en antwoordde met een glimlachje: «O opperbest; hij heeft mij belast u duizendmaal voor hem te groeten.» Moeder had hare dochter begrepen, en lokte nu een nader gesprek over het zoo aangelegen onderwerp uit. *Lisette* bekende hare genegenheid voor *Schrijver* en verzweeg ook de voorstellen niet die hij haar gedaan had; vooral deed zij uitkomen hoe toegeeflijk hij zich getoond had op het stuk van godsdienst, en hoe hij haar ten dezen aanzien in de ruimste en opregtste bewoordingen alle vrijheid en gemak had toegezegd. «Daarover,» zoo had hij zich uitgedrukt, «moet tusschen ons nimmer een woord vallen, dat ook maar in het minst hinderlijk zou kunnen zijn; ieder moet de stem van zijn geweten volgen, en ik beloof op mijne eer en geweten, en bij mijne liefde voor u, dat ik u in het godsdienstige nooit of nimmer de geringste moeijelijkheid in den weg zal leggen.» Het gelaat van jufvrouw *Haspelman* nam bij het vernemen dezer woorden al meer en meer eene uitdrukking van blijdschap en geluk, en zij — de misdadige moeder — zij aarzelde niet, om hare dochter te bevestigen in het door deze in twijfelende bewoordingen geuit gevoelen, dat, althans bij de stemming van *Schrijver*, het verschil van godsdienstbelijdenis geen wezenlijke rede was om het door hem gedaan aanzoek af te wijzen. Hoe verheugd was *Lisette!* Doch de tweede zwarigheid, hoe zou men vaders toestemming verkrijgen?.... Moeder erkende dat deze zwarigheid niet gering was, dat zij zelfs grooter was geworden sedert *Haspelman* zoo veel las, gelijk zij het uitdrukte, en zoo veel ter kerke ging; zij hoopte echter dat ook deze hinderpaal wel uit den weg zou geruimd worden; en nam het grootste deel van den arbeid daartoe op zich.

Zoo ver kwam jufvrouw *Haspelman* door hare ijdelheid, door hare onmatige zucht naar wereldsche grootheid! Zoo ver dat zij zich niet ontzag een minnehandel harer dochter goed te keuren, aan te moedigen, te bevorderen, die buiten weten van de wederzijdsche ouders der gelieven aangevangen, ook buiten weten van dezelve, haar slechts uitgenomen, zou voortgezet worden; een minnehandel, die een huwelijk ten gevolge moest hebben, dat zonder vertreding der dierbaarste pligten niet kon aangegaan worden, en dat, getuigen de talrijke haar niet onbekende voorbeelden, hare dochter aan het gevaar der bitterste rampen blootstelde.

En *Lisette*, de beklagelijke *Lisette*, zij offerde alles op aan een hartstogt, ontstaan en gekweekt door ijdelheid, ligtzinnigheid, wereldsgezindheid, romanlectuur en een onvoorzigtig onderhouden omgang met een persoon, dien zij zonder misdaad niet tot echtgenoot kon nemen; een omgang die eerst een vonkje sloeg en vervolgens, door de omstandigheden geholpen, dit vonkje tot een hevigen brand deed aangroeijen. O hadde zij in het oog gehouden de les van den ouden dichter:

Sie hier een fiere Maeght dight aen den haert geseten,
Ey! sie een vonkje vuyr van 't brandend hout gespleten,
Valt op haer voorschoot neer; zy siende 't vonkje aen,
En sonder dat sy toeft smyt sy het daervan daen;
Opdat het niet en souw te ver in 't lywaet branden,
Schut wat sy schudden ken, en rept haer gaeuwe handen,
In 't kort sy doet haer best, sy spertelt, schut en stoot,
En dadelyk de vonk die valt haer van de schoot;
Een lesse voor een Maeght wanneer de minnen kraghten,
Gelyk een vonkjen vuyrs, bespringen haer gedachten.
. . . . . .
Wilt ghy, ô teere Maeght! een felle brandt ontgaen,
Ghy moet in uw gedaght de minne tegenstaen;

Wilt ghy dat u de brandt niet aen het lichaem dere,
Ghy moet de eerste vonk niet lijen op uw klere. (1)

(1) *Jan Harmensz. Krul's, Minnespieghel ter deughden.* Onze aanhaling moet niet dienen om het werk zelf aan te prijzen. Men kan van Krul zeggen:

Cum flueret lutulentus, erat quod tollere velles. Dat hier zoo veel beteekent als: in eene zee van slijk ziet het oog hier en daar een verborgen parel.

CORRESPONDENTIE.

LAGER-ONDERWIJS.

Wij vernemen, dat bij de onlangs gehoudene vergaderingen van de E. G. A. Heeren Staten Provinciaal, een adres is ingekomen van de Hoog Eerwaarde Heeren Aartspriesters der respectieve Districten over de aangelegenheid van het lager onderwijs, voor zoo verre als de onderwijzers in gemengde scholen leerstellig godsdienstig onderwijs geven. Men mag dezen stap der H.Eerw. Heeren Aartspriesters beschouwen als een gevolg van het onlangs door de plaatselijke besturen, meestal op hooger gezag, gegeven antwoord op de adressen der WelEerw. Heeren Pastoors, hetzelfde onderwerp betreffende. Voor zoo verre onze berigten gaan, kunnen wij mededeelen, dat de Staten der Provincie Gelderland het stuk gesteld hebben in handen der Gedeputeerde Staten, ten einde, na de betrokkene autoriteiten gehoord te hebben, in de vergadering van het volgend jaar daarop verslag te doen; de Staten van Noord-Holland hebben besloten het adres ten fine van onderzoek en behandeling te stellen in handen der Gedeputeerde Staten; de Staten van Groningen hebben het adres gesteld in handen van de Commissie van onderwijs in genoemde Provincie, om berigt en consideratien aan Gedeputeerde Staten, die daarvan aan de Provinciale Staten in hunne gewone zitting van 1845 verslag zullen doen.

Wat lot elders aan het adres te beurt gevallen is, kunnen wij, denkelijk ter oorzake van het geheim, waarmede alles bij de vergaderingen der Provinciale Staten pleegt toe te gaan, niet vermelden. Dit schijnt ons intusschen zeker, dat men nergens de exceptie van onbevoegdheid zal voor den dag gehaald hebben, wijl die bevoegdheid met uitdrukkelijke woorden in de Grondwet geschreven staat: «De Staten (Provinciaal)» worden belast met de uitvoering

der wetten opzigtelijk de bescherming der verschillende godsdienstige gezindheden... het openbaar onderwijs» enz. (art. 145.) Het adres, nu, betreft juist die beide aangelegenheden, te weten: de bescherming der verschillende godsdienstige gezindheden in het algemeen en der katholieke gezindheid in het bijzonder, en het openbaar lager onderwijs. Eene onbevoegdverklaring van de zijde der Staten Provinciaal zou moeijelijk overeen te brengen zijn met den eed, door de E. G. A. Heeren Staten der Provincien, naar voorschrift van art. 156 der Grondwet afgelegd:

«Ik zweer (belove) dat ik de Grondwet van het Rijk zal onderhouden, zonder daarvan op eenigerlei wijze of onder eenig voorwendsel af te wijken... *Zoo waarlijk helpe mij God Almagtig.*»

In het verleden jaar was aan de Staten Provinciaal van Zuid-Holland voorgesteld een ontwerp van herziening van het huishoudelijk Schoolreglement der Provincie, waarin onderscheidene bepalingen voorkwamen, tegen welke de Katholieke geestelijkheid van Zuid-Holland bij een adres alstoen hare bezwaren heeft ingebragt. Het gevolg was, dat het ontwerp aan de Gedeputeerde Staten in handen gesteld werd, ten einde zoo noodig veranderd en gewijzigd in de zitting van het volgende jaar weer te worden ter tafel gebragt. Dit heeft nu in de laatst afgeloopen vergadering der Staten Provinciaal plaats gehad. Het blijkt dat inderdaad eenige wijzigingen in het ontwerp gemaakt waren, doch op verre na niet voldoeden, om de opgerezen bezwaren weg te nemen. De HoogEerw. Heer Aartspriester van Holland, Zeeland en West-Vriesland, van genoemd ontwerp kennis bekomen hebbende, ontwikkelde in een adres aan de Provinciale Staten zijne bedenkingen, met verzoek om nogmaals in het ontwerp wijzigingen aan te brengen, waardoor de bezwaren zouden worden opgeheven. Dit adres had geen ander gevolg dan dat één artikel uit

het ontwerp geschrapt, en nog eene verandering in den titel gebragt werd: daarna is het met eene groote meerderheid aangenomen. Mag de Geestelijkheid zich in zoo verre geluk wenschen, dat hare aangewende pogingen niet zonder alle gunstig gevolg gebleven zijn, de Katholieken zullen niet te min, wanneer het Reglement waarlijk ingevoerd wordt, al spoedig de nadeelige, met den geest der Grondwet en der Algemeene Verordenigen op het onderwijs strijdige uitwerkselen ondervinden.

Eene gedachte die in ons oog iederen dag meer en meer blijkt gegrond te zijn, kunnen wij, bij de mededeeling van het bovenstaande, niet onderdrukken. Zij is deze. Eene verborgene hand, vijandig aan alle positief christendom, maar bovenal aan de Katholieke Kerk, leidt bij ons de aangelegenheden van het onderwijs, en weet de betrokkene autoriteiten zoowel als de onderwijzers, meestal zonder dat zij het zich bewust worden, en veelal zelfs huns ondanks, in die wegen te doen gaan, die zij afgebakend heeft. Wiens hand is het?... Voor alnog meenen wij daarover niet te moeten uitwijden. Zeker is het niet de hand van één mensch; maar het is toch ééne hand. De tijd zal wel aanbreken, wanneer de opgeligte sluijer de ontbloote hand vertoonen zal.

LETTER-LOVER.

DE ENGELBEWAARDER.

Neen 'k zwerf niet eenzaam rond: mij, werwaart ik mag keeren,
Mij gaat een Engel na, wien 't zaligmakend licht,
Waarin hij God aanschouwt door de open starrenspheren
Weerstraalt van 't aangezigt.

God ziet hij, en ziet mij! Op mijns Verlossers wenken,
Snelt hij ten bijstand aan, en ademt door de lucht
Den hoogen geestengloed, dien hem de hem'len schenken,
Mij toe uit zijne vlugt.

Ontsterf'lijke Engel! naauw was 't leven mij ontsloten,
Of gij hebt in uw vreugde u om mijn lot erbarmd,
En bij den morgenstraal, voor 't eerst mij toegeschoten,
Mij in mijn wieg omarmd.

Sinds helpt, sinds dient hij mij. 't Onschuldige genoegen,
Dat nog me in 't leven rest, is spel voor zijne min,
En van zijn wiekgestreel slaapt, na het daaglijksch zwoegen,
Mijn kommer met mij in.

Mijn oor verneemt het niet, maar als ik God ga prijzen,
Neemt hij zijn gouden lier en jubelt met mij meê;
Is niet het schoonst gezang, dat de Engl'en op doen rijzen,
't Herhalen onzer beê?

Eens — neen het was geen droom, geen spel der hersenrad'ren,
In matten gang — eens heeft hij dat geloof gestaafd,
En uit dien hemel, dien hij om zich voert in 't nad'ren,
Mij met een drup gelaafd.

Van d'Afgrond was 'k omringd; om mijne ziel te dooden,
Genaakte mij de Slang, en, met een zoet gevrij,
Hield zij 't bekoorlijk ooft mijn lusten aangeboden,
Allengskens nader bij.

Wat vlam sloeg me in 't gelaat! Wat rookwalm die, 't beseffen
Verduistrend, in mij steeg! Reeds wankelde mijn' kracht,
En een gehimnik, bij mijn aarz'lend hand verheffen,
Vloog door den geestennacht,

Maar 't vonkje van uw liefde, o God! bleef in mij leven.
Ik zuchtte, en 't was genoeg: mijn Engel op Uw woord,
Joeg, als een dunne damp van d'ochtend wind gedreven,
De booze schimmen voort.

O tranen toen geschreid! Toen heb ik uit den Hoogen,
Zijn wiekslag om mijn hoofd, als van een' dauw bekoeld,
Toen, in een levensaâm, mijn blijde borst doortogen,
Zijn broederkus gevoeld!

Mijn Engel hoort ge mij? ach op den dag der smarte,
Wanneer het oog mij breekt, 't beslissend uur vervliet,
De laatste helstorm woedt om mijn nog kloppend harte,
O dan verlaat mij niet!

O dan dien bijstand weêr! dat broederlijk omarmen,
Dien lichtstraal, die 't bedrog van 's afgronds schimmen stoort;
En zweve ik in 't geheim van eindeloos erbarmen,
Op uwe vleuglen voort.

Augustus 1844.

HET GELOOF DER OUD-BRITSCHE KERK AAN HET PRIMAAT DES PAUSEN VERDEDIGD TEGEN DEN HEER *E. B. SWALUE.*

Volgens onze belofte zullen wij thans, ten gevalle onzer lezers, het derde punt, waarover wij met den heer SWALUE oneenig waren, eenigzins uitvoeriger gaan behandelen, en naar bovenstaand opschrift over de Oud-Britsche Kerk spreken.

In het verslag, dat wij van het geschrift des heeren SWALUE gegeven hebben, noemden wij de bewering, dat de Britten zich verzet hadden tegen het Primaat van den Paus, eene fabel, waarvan de geschiedenis niets weet. Wij hadden met waarheid nog meer kunnen zeggen; want niet ééne fabel slechts, maar en geheele fabelkring heeft zich, naar aanleiding van hetgeen met de Britten is voorgevallen, onder de Protestanten gevormd, en, gelijk met meer beschuldigingen tegen de Katholieke Kerk gebeurd is, zich beter in hunne van hand tot hand voortgaande overlevering staande gehouden, dan de leeringen, uit liefde waartoe hunne voorouders die Kerk hebben verlaten. Ook op dit overgeleverd verhaal aangaande den H. AUGUSTINUS, kan men toepassen hetgeen GÖRRES ergens over de magt der leugen bemerkt: «Men heeft de onwaarheid «elkander zoo dikwerf voorgezegd, en hoewel ieder «voor zich haar geen geloof konde schenken, werd zij «hierdoor telkens weder in zoo veler mond gevonden, «dat zij eindelijk voor waar en geloofwaardig werd

«aangenomen; want, door het gestadig liegen van den «een tegen den ander, verkreeg de onwaarheid schijn- «baar dat kenmerk van algemeenheid, hetwelk anders «alleen aan de waarheid eigen is, en daar deze om- «standigheid weder terugwerkte, werden degenen, die «gaarne bedrogen wilden worden, steeds dieper in «de strikken van het bedrog verward» (1).

Zoodanige echo's klinken ons weder in het antwoord van den heer SWALUE toe. Wij zullen hetzelve, voor dat wij het wederleggen, in zijn geheel mededeelen, en er slechts hier en daar eenige voorloopige bemerkingen tusschen voegen.

De heer SWALUE beroept zich op het volgende getuigenis van GIESELER: «Toen AUGUSTINUS onder de «Angelsaksen het Christendom verbreidde, en als Aarts- «bisschop van *Cantorbury* op het kerkelijk Primaat over «het gansche eiland aanspraak maakte, geraakte hij «weldra in strijd met de Oud-Brittische Bisschoppen, «deels over hunne berekening van het Paaschfeest en «andere kerkelijke eigenaardigheden, maar *bijzonder* «daarover, dat deze noch het Primaat van den Room- «schen Bisschop, noch de van hetzelve afgeleide aan- «spraak des nieuwen Aartsbisschops wilden erkennen. «Daar de Britten nog onafhankelijk waren, konden zij «niet gedwongen worden; de onderhandelingen bepaal- «delijk op de groote Synode in *Wigornia* (601) leid- «den tot geene vereeniging.»

Dat de *Britten bijzonder* over het al of niet bestaan van het Primaat getwist hebben, noemen wij, zonder eenig ontzag voor GIESELER, vlak af eene *leugen*. Indien hij het niet wist, had hij het toch moeten weten, dat

(1) *Athanasius*, § 712.

het nu reeds naar de twee honderd jaren loopt, sinds de geleerde Engelsche Jesuit GRIFFITH (1) dit sprookje heeft wederlegd. Ofschoon het van minder belang is, willen wij nog aanmerken, dat de H. AUGUSTINUS, geenszins *als Aartsbisschop van Cantorbury* toen zulke aanspraken maken kon of gemaakt heeft, en het ook niet te bewijzen is, dat hij zijne bijzondere jurisdictie heeft doen gelden.

Niettemin moet, volgens den heer SWALUE, het zeggen van GIESELER als van overwegend gezag beschouwd worden, «vooral om de voor zijn verhaal aangehaalde «en medegedeelde getuigenissen, als van den Roomsch-«gezinden (!) BEDA, en bovenal van DIONOTH, Abt van «het Brittisch klooster *Bangor*, wiens woorden uit het «oud-Brittisch (!) letterlijk zijn vertolkt in WILKINS *Conc.* «*M. Britt.* I. 26. Deze Abt verklaarde aan AUGUSTINUS ««dat hij dengenen, dien deze en de zijnen Paus noem-««den, gelijk stelde met ieder waar christen, maar dat ««het niet kon geëischt worden hem als *vader der* ««*vaderen* te erkennen, en dat zij, Britten, waren ««onder het bestuur van den Bisschop van *Caërleon.*»

Bovenal zal dan het getuigenis van DIONOTH het pleit ten nadeele van het Primaat beslissen! Regelmatig wordt deze schim altijd opgedaagd, zoodra het ongeloof der Britsche Kerk moet bewezen worden, want, eigenlijk gezegd, heeft men niets anders in te brengen. De heer SWALUE zelf schijnt beducht, dat wij uit BEDA de leugenachtige taal van GIESELER, die dezen ouden schrijver durft aanhalen, zullen wederleggen, en voegt er in eene noot, onder aan de bladzijde, bij: «BEDA «zegt niet uitdrukkelijk, dat de Britten zich tegen het

(1) Gewoonlijk ALFORD genaamd.

«Primaat van den Paus verzetteden; doch zij deden, «behalve hunne weigering om het Roomsch Ritueel aan «te nemen, ook volgens hem meer strijdigs met de een«heid der Kerk, zij namen dus bijgevolg het gezag van «den Paus niet aan.» Het is dus slechts bij wijze van gevolgtrekking, dat men uit BEDA het ongeloof der Britten toonen kan! Maar ook daar is niets van aan. En dat zij, behalve het Ritueel aan te nemen, nog meer strijdigs deden met de eenheid der Kerk, is, naar den zin geoordeeld, dien de heer SWALUE hier aan het woord eenheid geeft, eene vrucht *van die liefde voor de waarheid*, die bij hem *boven alles geldt*, en wier bijzonderen aard wij hebben leeren kennen. Te zijnen tijde zullen wij het zien.

Alvast staat hij op den drempel van den Protestantschen boekwinkel, waaruit hij het bovenstaande heeft medegedeeld, ons toe te roepen: «laat de *Ka«tholiek* eerst zulk eene verklaring (als van DIONOTH) «nietig maken, om te kunnen zeggen, gelijk hij op «hoogen toon zonder beroep doet, dat de geschiedenis «van het verzet der Britten tegen het Primaat te dier «tijde niets weet.»

Het stond den *Katholiek* vrij, tegen bloote verzekeringen zijne ontkenningen over te stellen, zonder daarbij gehouden te zijn, reeds te voren alle mogelijke Protestantsche verdichtselen te wederleggen, en den heer SWALUE rekening te vragen, waarom hij aan schrijvers, op welker gezag hij zich beroept, woorden toedicht, die zij nimmer hebben gezegd. Doch de *Katholiek* heeft meer gedaan dan hij behoefde, en de naam van BEDA, dien hij inriep, doet hier meer af, dan alle Protestantsche schrijvers, van wat gevoelen of

verdienste, te zamen genomen. En ook nu zal de *Katholiek* niet in gebreke blijven, maar, zonder het onderwerp uit te putten, het geheele verdichtsel wederleggen.

»Wij willen hier nog iets bijvoegen,» vervolgt de heer SWALUE, en deelt ons eene plaats mede uit eenen Franschen Protestant, DE LARREY genaamd. Gaarne gelooven wij dat hier de heer SWALUE letterlijk is, en hij, in het aangehaalde, niets aangevuld of veranderd heeft; de geheele tirade is in hare soort niet te verbeteren, en zou ten bewijze kunnen worden aange voerd, hoe uit de eene fabel de andere ontstaat, tot dat het onderwerp zekere afronding heeft verkregen, en men, hier in het bijzonder, hetzelve zoo dikwerf in eene van haat vlammende verbeelding heeft opgevat, dat het eindelijk, uit dien gloeijenden oven, koolzwart en monsterachtig vervormd is te voorschijn gekomen.

«DE LARREY *(Histoire d'Angl. d'Ecosse et d'Irl.* T. «I. p. 118—119) verhaalt dat AUGUSTINUS, na zijne «landing in *Engeland*, begon onder de Britten, die «reeds christen waren en verspreid onder de Saksers «woonden, het *Roomsche Rituëel* in te voeren. Doch «tegenstand vindende, wendde hij zich naar *Kent*, «bekeerde den Koning, en na in *Gallië* tot Aartsbis«schop te zijn gewijd *(Premier Archevêque, Primat qui «plus est, de toute l'Eglise Anglicane et premier Pair «du Royaume)*, riep hij wedergekeerd, een Nationale «Synode zamen, waarop zeven Britsche Bisschoppen en «de Aartsbisschop van *Caërleon* tegenwoordig waren. «Deze allen weigerden zich aan het gezag van AUGUSTINUS «te onderwerpen en zijne voorslagen aan te nemen.» «Wat

«was dit anders, zoo vragen wij (de heer SWALUE «voegt er dit tusschen), dan verzet tegen het Primaat «van *Rome* of van den Paus? Had niet GREGORIUS I, «de Paus, die het Primaat van gezag zoo sterk door- «dreef (1), AUGUSTINUS gezonden, en kreeg de laatste «van den eersten niet bevelen? AUGUSTINUS schijnt het «ook voor verzet tegen *Rome* gehouden te hebben. DE «LARREY, volgende het getuigenis van oude Engelsche «schrijvers, die hij opgeeft, schrijft, dat AUGUSTINUS «toen de Saksische Vorsten te hulp riep, om de Britten «*de orders van het hof van Rome te doen opvolgen*, en «hij liet, zegt men, 1200 Britsche Monniken ombren- «gen (!), die den moed hadden zich tegen hem te ver- «zetten. Hij eindigt zijn verhaal aldus: zoodanig» (alzoo bloeddorstig en heerschzuchtig) «is van den beginne af «de geest der Roomsche Hierarchie geweest. Zij heeft «altijd willen overheerschen. Zij had niet zoodra den «voet op Engelschen grond gezet, of zij wilde die van «het land verjagen, en duldde geene andere dan de hare; «waarbij het nog van belang is op te merken, met de «Engelsche geschiedschrijvers FULLER, TYRREL en an- «deren, dat de Britsche Kerk hare Geestelijkheid en «hare Bisschoppen had, onafhankelijk van den Paus, «voor dat zijn gezag hier ergens erkend werd.»

In de spelonk van *Montesinos* is mogelijk zoo veel niet te zien geweest, als DE LARREY gezien heeft in zijne Engelsche geschiedschrijvers: dat er eene *algemeene* synode werd gehouden! dat AUGUSTINUS eerst

(1) INNOCENTIUS I drijft, LEO I drijft, nu drijft GREGORIUS I, en men kan wel zeker zijn, dat de zestiende GREGORIUS, naar den zin van den heer SWALUE, ook al te veel *drijft*. Ziet dan de heer SWALUE niet, dat hij, met dus eene eeuwigdorende *doordrijving* aan de Pausen toe te schrijven, tot eene of andere absolute stelling wordt *gedreven*, en hier iets meer dan menschelijks moet erkennen?

onder de Britten en later onder de Saksers predikte! dat de Paus hem eene plaats wist te bezorgen in de Kamer der Lords! dat er een Aartsbisschop van *Caër-leon* bestond! dat er eene hierarchie *van dat land* verjaagd werd! dat AUGUSTINUS nog na zijnen dood zoo veel kwaads gesticht heeft! Wat al vledermuizen en mythologische figuren! Wie zijn toch die Engelsche geschiedschrijvers? De heer SWALUE noemt ze niet. Hij hadde wel gedaan met ook den naam van TYRREL te verzwijgen, daar deze den laster, dat de H. AUGUSTINUS zich aan zulk eene wreedheid zou hebben schuldig gemaakt, heeft wederlegd.

In een voornaam punt, en dit is voor den heer SWALUE genoeg, komt DE LARREY met hem overeen: in zijnen afkeer tegen de Roomsche Hierarchie. Want als het waar is, wat de heer SWALUE verzekert, dat reeds in de tweede eeuw Paus VICTOR, (die tegen al de kerken van *Azië* den ban dreigde uit te spreken), streefde naar het oppermagtig gezag over de gansche Christenheid, kan het van zulk eene heerschzucht, die onze verbeelding met verbazing treft, niet anders dan zeer natuurlijk voorkomen, dat zij, gelijk DE LARREY wil, *van den beginne af* in de Roomsche Hierarchie geworteld zat, en zij geene middelen, ook geene bloedige, ontzag, om tot haar verschrikkelijk doel te geraken. Maar komt dit overeen met hetgeen de H. PAULUS ons, nog na zijnen dood, van de Romeinen moet doen vermoeden? Zijn dan de verteederende betuigingen van lof, van eerbied en liefde, waarmede de H. IGNATIUS, leerling van den H. JOANNES den Apostel, zich wendt tot de Kerk, die te *Rome* voorzit (1), hem slechts

(1) Ad *Romanos*, in het Opschrift.

door zijnen hierarchischen geest ingegeven (1)? Was het zich overal inmengende heerschzucht, die Paus CLEMENS, eenen anderen leerling der Apostelen (waarschijnlijk van den H. PAULUS), aan de Korinthers, ter bijlegging eener scheuring, deed schrijven? Was het eene huichelarij, bij welke hij zijne rekening vond, als hij hun toeroept: *Mijne broeders! laat ons nederig zijn* (2). Hoe verder is het te verklaren, dat de dwaalleeraars, om hunne veroordeeling te ontgaan of te voorkomen, gewoonlijk hunne toevlugt namen tot dat zoo harde *Rome?* Zoo deed MARCION, zoo PRAXEAS, EUTYCHES, NESTORIUS, DONATUS, PELAGIUS, enz. En wat dan zullen wij van de Oudvaders oordeelen, van dien onsterfelijken Senaat, wier stemmen de Katholieke Kerk vóór hare beslissingen opneemt, en die gewoonlijk van *Rome* niet spreken, dan op den toon der liefde en godsdienstige vervoering? Zoo *Rome* niet is, wat de Katholieke Kerk het gelooft te zijn, dan zijn zij de voornaamste oorzaken van het grootste bedrog, dat er ooit in de wereld bestaan heeft; een bedrog, door hetwelk de verbreiding en bestiering van het Christendom, met al de opofferingen die het vordert, dienstbaar wordt gemaakt aan de verfoeijelijkste dwingelandij. Dan ook is het licht, waarin een DE LARREY Paus GREGORIUS, den Grooten en den H. AUGUSTINUS doet voorkomen,

(1) Inderdaad ademen de brieven van den H. IGNATIUS eenen zeer sterken *hierarchischen geest*. Men leze dezelve, en men zal in den liefdevollen, bespiegelenden toon, den meester dien hij gehad heeft herkennen; maar te gelijk bevinden, dat hij juist door die liefde gedreven wordt, om de geloovigen gestadig te vermanen, van in hunnen *Bisschop* Christus te eeren, en zich aan hem en zijne *Priesters* en *Diakens* aan te sluiten. Wat ook is de Hierarchie der Kerk anders, dan de orde der liefde? *Ordinavit in ea charitatem!* Van dat denkbeeld is ook de H. CYPRIANUS doordrongen.

(2) *Epist. ad Cor.* C. XIII.

wel afschuwelijk en helsch, maar niet volstrekt ondenkbaar, en kan deze Apostel van *Engeland* de prediking van de leer der liefde hebben doen dienen aan zijne eigen wraakzucht, en de dwingelandij van GREGORIUS; ja de moord van honderden menschen is dan het eigenaardig middel ter vestiging van het Pauselijk gezag: want dan bestieren de magten der hel de geschiedenis des Christendoms, in plaats dat zij er, volgens de belofte, voor zwichten, en kan men zich over niets meer verwonderen.

Eer dat wij evenwel, naar LUTHERS voorschrift, *theologiseren* gaan met een duivel aan den hals, en aan het kwaad dat goddelijk bestier in de wereld toeschrijven, waardoor het zich wederom in louter *niet* zoude oplossen, slaan wij van den straks vermelden uitval tegen de Roomsche Hierarchie de volgende verklaring voor.

De heer SWALUE en zijn vriend DE LARREY wisten mogelijk, dat GREGORIUS de Groote de eerste Paus was, die den naam aannam van *Dienaar der dienaren Gods;* dat van zulk eenen man het plan om *Engeland* te bekeeren opgevat en bestierd werd, en de H. AUGUSTINUS een leven van opoffering en zelfsverwinning voleindigde in de prediking van het Evangelie aan woeste barbaren. Maar de heer SWALUE en DE LARREY wisten ook, hoe *Engeland* van het Pauselijke juk, aldus aan hetzelve opgelegd, in de XVIe eeuw wederom werd verlost. Zij wisten dat HENDRIK VIII, de moordenaar van zijne vrouwen en de beul zijner onderdanen, in een schrikkelijk oogenblik zich die *Stola* omsloeg, waarmede men thans de jeugdige Koningin VICTORIA, als hoofd der Kerk, en ter vermeerdering

harer vrouwelijke bevalligheden, ziet afgebeeld. *Inde irae!*

Men zou zich evenwel bedriegen, indien men waande, dat zelfs oude Engelsche Protestantsche schrijvers, aangaande den geest, die de Roomsche Hierarchie van den beginne af bezielde, het geheel en al eens waren met den heer SWALUE en zijnen edelen vriend DE LARREY. WILKINS, onder anderen, naar wien hij ons verwezen heeft, om er het antwoord van DIONOTH te lezen, zegt, van den H. AUGUSTINUS sprekende: «Door eene bijzondere goedheid van God, steeds zor-«gend voor het heil des menschdoms, werd AUGUSTINUS, «een godvruchtige, van der jeugd in de geboden en «gebruiken der christelijke godsdienst opgevoede man, «van GREGORIUS den Grooten naar *Engeland* gezonden; «opdat hij de barbaarschheid der afgodendienaars be-«strijden, het rijk van Christus door het geheele eiland «verbreiden, en de gemoederen der geloovigen, welke «van rondom door de heidenen met slagting bedreigd «werden, door zijne heilzame vermaningen versterken «en opbeuren zou. Hij bragt het, op Gods bijstand «steunende, ten uitvoer. Scheep gegaan, en met zijne «gezellen in *Kent* aangeland, verzachtte hij, door zijne «zoete en vreedzame taal, de woestheid des bijgeloofs, «stemde het gemoed van Koning EDELBERT, die van «het christelijk geloof afkeerig was, tot welwillendheid, «en maakte het bereidvaardig om de geboden van «Christus te ontvangen; zoodat, bij het langzamerhand «afnemen der woedende vijandschap, de Koningen, de «grooten en de onderdanen de ware dienst van God «omhelsden.

«Terwijl op die wijze onder eenen Saksischen Ko-

«ning de christelijke godsdienst op nieuw begon te «bloeijen, voegden zich vele, in verschillende gedeelten «van *Engeland* en *Wallis* verspreidde, Bisschoppen bij «AUGUSTINUS;» [Zij waren waarschijnlijk niet op *de algemeene Synode* geweest.] «met welker hulp, door den «bijstand van Gods genade, zij [de godsdienst] in de «overige landstreken is uitgebreid, en het geloof, de «liefde en de godsvrucht gevestigd zijn, door de be«sluiten en de bepalingen der Conciliën, welke gehou«den werden, eerst met toestemming, later op bevel, «meestal in de tegenwoordigheid der Koningen, soms «van de Aartsbisschoppen van *York*, zelden door de «gezanten van den Paus, die in *Engeland* het opper«gezag uitoefende» (1).

Klinkt dit niet geheel anders? God stort zijne hoogste weldaden over *Engeland* uit door middel van den Paus, en onder deszelfs oppergezag is daar de liefde en de godsvrucht gevestigd!

Wij hebben nu aanmerkingen genoeg gemaakt, om de oplettendheid der lezers op het door den heer SWALUE uitgebragte te vestigen.

Voorzigtigheidshalve dienen wij echter de vraag nog eens te bepalen, die wij tegen hem zullen behandelen. Deze is niet, of de Britten, welke naar den H. AUGUSTINUS niet wilden luisteren, eindelijk het Primaat zouden hebben moeten loochenen, indien zij overeenkomstig hunne stijfhoofdigheid dachten, en van gevolgtrekking tot gevolgtrekking voortgingen. Zoo doende zou men van iemand, die zijn Paschen niet houdt, bewijzen kunnen, dat hij niet aan het Primaat gelooft. Dergelijke vragen dus als de heer SWALUE doet: *had*

(1) WILKINS, *Conc. M. Brit. In Dedicatione.*

de Paus AUGUSTINUS *niet gezonden? kreeg de laatste van den eerste geen bevelen? was het verzet der Britten dan geen verzet tegen het Primaat?* verdienen niet in aanmerking te komen, ten zij om te toonen, hoe het hem aan alle bewijzen ontbreekt. De vraag is: *welk was het geloof der Britten; hebben zij over het al of niet bestaan van het Primaat getwist, zich tegen hetzelve als iets nieuws en vreemds verzet, en daardoor de stelling bevestigd, dat het Pausdom eerst in de vijfde eeuw is ontstaan?*

Wij antwoorden: I. Uit de voorafgaande geschiedenis der Britsche Kerk blijkt, dat deze altijd aan het Primaat geloofd heeft. II. Het omstandig verhaal van de zamenkomst der Britten met den H. AUGUSTINUS, dat wij van BEDA en van niemand anders hebben, doet veeleer denken, dat de Britten het Primaat erkenden, dan dat zij het, in strijd met hun vorig geloof, eensklaps zouden hebben verworpen. III. Het getuigenis van den Abt DIONOTH verdient geen geloof, niet slechts omdat het met een grooter historisch gezag in strijd is, en geheel op zich zelve staat, maar omdat hetzelve voor het eerst door eene partij is aangevoerd, die zich aan grove bedriegerijen heeft schuldig gemaakt; en omdat het ook, op zich zelve beschouwd, onmiskenbare blijken draagt van onechtheid. IV. Dat het getuigenis van DIONOTH zoo averegts ten voordeele der Anglikaansche Kerk, is opgemaakt, dat het eene voor het Primaat meer gunstige uitlegging toelaat, en dus ook, wanneer het echt verondersteld wordt, geen genoegzaam bewijs oplevert, dat de Britten het Primaat zouden verworpen hebben.

I.

Voor bijna alle barbaarsche volken, zegt SOZOMENUS, ontstond, door de oorlogen der Romeinen, de gelegenheid, om tot het Christendom over te gaan (1); en let men in het bijzonder op de zoo vroeg plaats hebbende betrekkingen van *Brittannië* met *Rome*, dan is het natuurlijk te denken, dat daar al spoedig, van *Rome* uit, de leer des Kruises is bekend geworden. Men heeft grond om te gelooven, zegt LINGARD, dat POMPONIA GRAECINA, echtgenoot van den Proconsul PLAUTIUS, de eerste die op het eiland eenige duurzame overwinningen maakte, en CLAUDIA, eene voorname Britsche vrouw, welke aan den Senator PUDENS gehuwd was, het Christendom beleden hebben (2). Zeker is het, dat hetzelve weldra zich verder dan het Romeinsch gebied verbreidde (3), en in de tweede eeuw in *Brittannnië* aanmerkelijk had toegenomen; waarvan wij, behalve TERTULLIAAN, nog IRENAEUS, HIERONYMUS, CHRYSOSTOMUS en anderen tot getuigen hebben (4). Dat het bepaaldelijk uit *Rome*, en niet uit *Azië*, zich in *Brittannië* verbreidde, bewijst ALFORD uit een handschrift, volgens welk, tegen het eind der eerste eeuw, eene christelijke gemeente onder de Britten van Paus CLEMENS de goedkeuring harer Liturgie gevraagd heeft (5). Voor dezelfde afkomst der Britsche Kerk pleit ook het verhaal van BEDA, dat in 193 LUCIUS, een der Britsche Koningen, gezanten naar Paus ELEUTHERIUS zond, om in het geloof nader onderrigt te worden (6), tegen welk verhaal wederom

(1) SOZOM. *Hist. Eccl.* II. 6.
(2) LINGARD, *Hist. d'Angl.* I. p. 59.
(3) TERTULL. *adv. Jud.* C. VII.
(4) MAMACHI, *Antiquit. Chr.* II.
(5) ALFORD, *Annal. Brit.* I. p. 95.
(6) BEDA *Lib.* I. *Cap.* 4.

niets kan worden ingebragt (1). Voegen wij hierbij, dat *Brittannië* steeds onder het *Westersch Patriarchaat* is gerekend geworden (2); dat men er de H. Schrift in het Latijn las, en er deze taal, niet het Grieksch, sprak (3); dat men er het Paaschfeest te gelijk met *Rome* vierde (4), en de Britsche GILDAS van eene ceremonie bij de priesterwijding (de zalving der vingeren) spreekt, welke wel in het Weste, maar niet in het Ooste gebruikelijk was (5).

Nu willen wij niet eens van ons regt gebruik maken, en, ons daarop grondende dat van den beginne af het Primaat als goddelijke instelling bestaan heeft, tot het geloof der Britten aan hetzelve besluiten; maar, als de oorsprong en de betrekking der Britsche Kerk met *Rome* zoodanig was, als wij zeiden, moet dan, zelfs in de valsche veronderstelling dat het Primaat later is ontstaan, niet worden aangenomen, dat men het in *Brittannië* erkende? Daarbij bedenke men, hetgeen reeds in het vorige ligt opgesloten, dat, van den eenen kant, *Brittannië* een levendig aandeel nam in alles wat er voorviel, en, om dus te spreken, de geschiedenis mede maakte, zoo als uit de verbreiding en bestrijding der ketterijen van ARIUS en PELAGIUS daar te lande blijkt; en van den anderen kant *Rome*, hetwelk aan de kerken van *Syrië*, van *Arabië* en *Cappadocië* zijne weldaden reeds zoo vroeg deed toekomen (6), en over de gansche Kerk zijne zorg uitstrekte, zeker *Brittannië*, dat tot het *Westersch Patriarchaat* behoorde, niet zal vergeten hebben; dat de

(1) Zie STOLBERG, *Gesch. d. Relig.*, VIII, § 153; LINGARD I. p. 34.
(2) Zie BINTERIM, *Denkw.* op dat woord.
(3) BEDA, Lib. I. cap. 1.
(4) EUSEB. *Vita Const.* III. 19.
(5) GILDAS. *Acris corrept. in Clerum.*
(6) SOZOM. II. 61; en BASIL. *Epist.* LXX.

Pausen zich in de bestrijding der ketterijen steeds voor-aan plaatsten met hun beslissend gezag; dat zij, naar het zeggen van den heer SWALUE, steeds op het oppermagtig gezag uit waren, en dit in de vijfde eeuw *doordreven*. Hoe zal, wanneer wij dat alles veronderstellen, in het begin der zevende eeuw nog een Abt van een Britsch klooster kunnen spreken, als of hij nooit van een Paus gehoord had, en hem met ieder waar christen gelijk stellen?

Ten andere stond *Brittannië* in godsdienstige gemeenschap met *Ierland* en met *Gallië*, en daar in deze beide kerken het Primaat van *Rome* erkend werd, kan het niet betwijfeld worden of ook in *Brittannië* had die erkenning plaats.

Ierland had, volgens USSERIUS, het geloof van de Britten ontvangen, en in eene door dezen geleerde medegedeelde lijst van heiligen, die in *Ierland* gebloeid hebben, staat van eenigen hunner vermeld, dat «zij «de wijze van Mis te lezen geleerd hadden van den «H. DAVID, GILDAS en DOCUS» (1), drie in *Brittannië* hoog vereerde mannen. TIMANUS, Bisschop van *Clonard*, had dertig jaren lang in *Wallis* geleefd, en omgegaan met GILDAS, met CATHMAËL en den H. DAVID (2). COLUMBA (Columkilla) kwam uit *Ierland*, om in het noordelijk *Brittannië* het geloof te verkondigen, bleef er twee en dertig jaren, stichtte er verscheiden kloosters en stierf op het eiland *Hy* (3). Deze bijzonderheden, waarbij wij het kunnen laten berusten, toonen ons, wat overigens de geographische ligging en het naar eenheid strevend geloof reeds zouden doen denken,

(1) USSER. Antiq. p. 913. (2) *Idem*, ibid. p. 495.
(3) BUTLER Vies des SS, in dit leven.

dat *Ierland* en *Brittannië* in godsdienstige gemeenschap met elkander vereenigd waren.

Ierland nu is altijd vol liefde en eerbied geweest voor den H. Stoel, en hoe zeer de Britten in deze gevoelens met hen deelden, kan men tevens opmaken uit hetgeen ons, door den ouden GIRALD, in het leven van den Britschen Bisschop DAVID berigt wordt: dat vele *Ierlanders* ter bedevaart naar *Rome* gingen, en het voor hen eene vaste gewoonte was, om bij hunne afreize of terugkomst dezen heiligen man te bezoeken (1). Hetzelfde gevolg kunnen wij trekken uit hetgeen wij van den H. SIMSON weten: dat hij uit *Brittannië*, waar hij Abt van een klooster was, met eenige geleerde *Ierlanders*, die van *Rome* terugkwamen, naar *Ierland* ging (2). Hoe zouden ook de *Ieren* zich geene kinderen achten van de opvolgers van PETRUS, daar Paus CELESTINUS met zoo veel ijver het Christendom onder hen hielp bevestigen, en de eerste Iersche Bisschop PALLADIUS, een voormalig Diaken van *Rome*, hun door dezen Paus gezonden was (3)? Gaf niet dezelfde CELESTINUS zending en volmagt aan den H. PATRICIUS, den grooten Patroon van *Ierland*, toen deze, na aan verschillende scholen in *Gallië* zich vlijtig geoefend te hebben, naar *Rome* was vertrokken? (4) Ook ABEUS, die hem vergezelde en door Britsche zendelingen bekeerd was, had de stad der Apostelen bezocht, en werd Aartsbisschop van *Munster* (5). Van PATRICIUS deelt USSERIUS een *kanon*

(1) GIRALD. CAMBR. *in vita David.*
(2) *Vita S. Simsonis conscripta ab auct. subaequali* ap. MABILLON, *Acta* SS. I. an. 565.
(3) PROSPER. *Chron.* an. 431.
(4) BUTLER in dit leven.
(5) BUTLER in dit leven.

mede, waarin bepaald wordt, dat men in moeijelijke zaken zich te wenden hebbe tot den Aartsbisschop van *Ierland*, en indien ook door hem dezelve niet kunnen beëindigd worden, er naar den Apostolischen Stoel moet worden gezonden. *(ad sedem Apostolicam decrevimus esse mittendam, id est ad Petri cathedram auctoritatem Romae Urbis habentem)* (1). Ten tijde van GREGORIUS den Grooten eindelijk zien wij den Abt DAGON naar *Rome* gaan, om een geestelijken leefregel door den Paus te doen goedkeuren (2). De brieven ook, die deze Paus aan de Bisschoppen van *Ierland* gezonden heeft, leveren een bewijs van het geloof der Iersche Kerk op. De eerste (3) veronderstelt klagten en onenigheden opzigtens het geschrift van THEODORUS van *Mopsueste*. GREGORIUS wijst hen te regt, en onderrigt hen over de betwiste zaak. De tweede (4) brief bevat een antwoord, hoe zij zich ten opzigte der Nestoriaansche Priesters en Leeken te gedragen hebben. Wij kunnen aangaande *Ierland* besluiten met hetgeen door den H. COLUMBA in 613 aan BONIFACIUS IV geschreven wordt: «Wij zijn «leerlingen van de Apostelen PETRUS en PAULUS..... «alle *Ierlanders* die wij zijn, bewoners van het einde «der aarde, wij nemen niets buiten de Evangelische «en Apostolische leer aan; geen ketter, geen Jood, «geen scheurmaker is hier geweest, maar het Katholiek «geloof, gelijk dit van u, de opvolgers der Apostelen «is overgeleverd, hebben wij ongeschonden bewaard.» «Wij, zoo als ik reeds gezegd heb, zijn gehecht aan

(1) USSER. *Disc. on the Relig. anciently professed by the Irish and Brittish Church.* Bij DÖLLINGER, *Gesch. d. Chr. Kirche*, I. B. 2 abth. § 186.

(2) USSER. Bij DÖLLINGER.

(3) Lib. II. Epist. 36.

(4) Lib. IX. Epist. 62.

«den zetel van PETRUS; want hoe groot en vermaard «*Rome* zij, bij ons is het alleen door dezen zetel groot «en heerlijk.» — «*Rome* is het hoofd van alle Kerken «der wereld» (1).

Met dat zoo innig Katholieke *Ierland*, waar reeds toen het geloof heerschte, hetwelk er, in weerwil van de onmenschelijke vervolgingen der Engelsche Protestanten, tot op heden heerschend is gebleven, was alzoo het oude *Brittannië* in naauwe godsdienstige gemeenschap vereenigd. De Britten kunnen zich dus aan het gezag van den Apostolischen Stoel niet hebben onttrokken.

Een gelijk bewijs geeft hunne betrekking met *Gallië* aan de hand. Dat de Britten, die aan eene provincie van *Frankrijk* hunnen naam hebben geschonken (2), in godsdienstige gemeenschap moesten zijn met de Gallische Kerk, is te duidelijk om er veel van te zeggen. In een der eerste Westersche Conciliën in *Gallië* gehouden, dat van *Arles* in 314, vindt men drie Britsche Bisschoppen (3). Dezelfde godsdienstige eenheid en gastvrijheid, die wij tusschen Ieren en Britten zagen heerschen, had ook tusschen deze laatste en de Galliërs plaats. De feiten, die het bewijzen, zijn te menigvuldig, om ze hier allen naauwkeurig op te geven. Zoo de Britten GERMANUS en LUPUS met eerbied ontvingen, wederom in *Gallië* ontving men, als broeders en kinderen van dezelfde Katholieke Kerk, ILTUTUS, SIMSON, MACHUTUS, MACHLORUS en meer an-

(1) *Bibl.* PP. *max.* XII, 28. Bij DÖLLINGER I. 2 abth. S. 185.

(2) *Vicit armoricas animosa Britannia gentes.*
Et redit impositio nomina prisca jugo.
SCALIGER *in Urb.*

(3) SPILMAN. *Conc.* p. 42, 43. LABBE, *Conc.* I. 1430.

deren. Sommige Britten werden in *Gallië* op Bisschoppelijke zetels verheven. De beroemde USSERIUS zegt daarom: «Welke vriendschap en verbindtenis de Gal«lische en Britsche leeraars weleer met elkander on«derhielden, behoeft niet herinnerd te worden» (1).

Welnu, welk was het geloof waarin zij vereenigd waren (2)? Erkende *Gallië* het Primaat? Ook dit behoeft niet gezegd te worden; de Gallische Kerk heeft dit met de geheele Katholieke Kerk altijd gedaan (3). «Weet,» schrijft de H. AVITUS, Bisschop van *Vienne*, «dat het eene synodale wet is, dat wij, bij het ontstaan «van eenigen twijfel, ons tot den oppersten Priester der «Kerk van *Rome* wenden, als de leden tot het hoofd» (4). Doch laat ons, om eene keuze te maken, bepaaldelijk het geloof zien van de Kerk van *Arles*, waar wij zeiden, dat ook Britsche Bisschoppen in een Concilie plaats namen, en waar de H. AUGUSTINUS, de Apostel van *Engeland*, de Bisschoppelijke wijding ontving (5). Een getuigenis van dat geloof vinden wij in het schrijven der Bisschoppen dezer Kerk in 450 aan Paus LEO den Grooten. Zij vragen hem om in zekere voorregten, die zij van oudsher bezaten, gehandhaafd te worden, en voeren als grond van hun verzoek aan, dat LEO's «voorgangers, zoo als uit de archiven van den Pause«lijken Stoel blijken moet, met hun gezag deze oude «instelling hebben bevestigd, dewijl zij geloofden dat «het hoogst redelijk en billijk was, dat, gelijk de Kerk

(1) USSER *Antiq.* p. 130.

(2) Zie over de eenheid in het geloof tusschen de Britten en Galliërs, ALFORD *ann.* I ad ann. 62.

(3) BOSSUET *Sermon sur l'unité.*

(4) AVIT. VIEN. Ep. 36 bij BALLERINI *de prim.* XII, 9.

(5) BEDA. I, c. 27, SPILM., *Con.* p. 32,

«van *Rome* door den H. PETRUS, den Vorst der Apos-«telen, over alle kerken der wereld gezag voert, zoo «in *Gallië* de kerk van *Arles*, daar zij den H. TROPHI-«MUS, van de Apostelen gezonden, tot Bisschop heeft «mogen hebben, aanspraak behield op het voorregt van «de wijding der Bisschoppen» (1).

De brieven, die Paus GREGORIUS, om de bekeering der *Saksers* te bevorderen, aan niet minder dan zeven verschillende Gallische Bisschoppen zond (2), bewijzen reeds genoegzaam dat de Gallische kerk zich in de eenheid met *Rome* tot haren toenmaligen bloei had ontwikkeld. Ook schrijft de Paus aan de koningen THEODORIK en THEODEBERT, dat hij AUGUSTINUS gelast heeft, Priesters uit *Gallië* met zich te voeren. *Gallië* maakte dus een deel uit van de groote maatschappij, welker algemeenheid hare eenheid, en welker eenheid hare algemeenheid noodzakelijk veronderstelt; het was in levende gemeenschap met de opvolgers van PETRUS; en daar, zoo als getoond is, *Brittannië* met *Gallië* in één geloof vereenigd was, is het aan geenen twijfel onderhevig, dat de Britten het Primaat van *Rome* hebben erkend.

Maar welk eene voldoening verschaft het ons, Katholieken, welk een weldadig gevoel maakt zich van ons meester en bevestigt ons geloof, als wij, ons weder tot de Britten zelve wendend, op nieuw dezelfde leer, die wij nog belijden, ontmoeten; als wij er de H. Mis-offerande dagelijks verrigt zien, de uitoefening der priesterlijke magt, de hierarchie, den maagde-

(1) *Quam quidem antiquitatem praedecessores Beatitudinis vestrae etc.* Inter Epist. S. LEON. in Bibl. M. PP. T. V. p. 2. fol. 915.
(2) S. GREGOR. Lib. V. Epist. 52, 53, 54, 55, 56.

lijken staat, het kloosterleven, de vereering der Heiligen en die hunner overblijfselen (1) enz. herkennen; als wij bij een volk, dat reeds voor vele eeuwen is ondergegaan, de zekerste bewijzen vinden, dat het in die waarheid geloofde, welke nimmer ondergaat, en alleen in de Katholieke Kerk behouden blijft! Ook wij vinden het Kruis in grooten ARTHUR'S graf (2).

Wij zullen ons echter bepalen tot hetgeen op *Rome* betrekking heeft. Van vele Britsche Heiligen lezen wij, dat zij deze hoofdstad des Christendoms hebben bezocht; van den H. NINIAN, die er waarschijnlijk ook de H. Wijding ontving, en, na in zijn vaderland te zijn teruggekeerd, in het Noorden, aan de Picten, het geloof ging verkondigen (3); van den H. FINIANUS, die leerling was van Bisschop NENNIO, en zijne godsdienstige wetenschap te *Rome* ging volmaken (4); van den H. PETROCUS, die in 548, na langen tijd overste van een klooster te zijn geweest, denzelfden togt ondernam (5); van den H. ODOCEUS, Bisschop van *Lan-*

(1) Dat de Protestantsche schrijvers deze waarheid verduisterd, en daartoe het onmogelijke beproefd hebben, spreekt van zelve. Zoo zegt de Engelsche schrijver CAMDDEN, dat THEONUS, Aartsbisschop van *Londen*, op zijne vlugt voor de *Saksen*, de *reliquien* der heiligen medenam, maar voegt er bij: «*ter nagedachtenis, zoo als onze schrijver zegt, en niet uit bijgeloovigheid.*» Wat bijgeloovigheid hier beteekent, behoeft geene uitlegging. Doch wat dan zegt degene, dien hij *onze schrijver* noemt, en waaruit hij zijn verhaal heeft geput: MATTHEUS *van Westmunster*? Niets dat naar zulke eene correctie gelijkt. Wij vinden er integendeel, dat aan den Aartsbisschop die eerbied voor de overblijfselen der Heiligen wordt toegeschreven, welke de Kerk er altijd voor gehad heeft en nog heeft.

(2) Men verhaalt, dat, in het graf van dezen beroemden Koning, een groot kruis met een Latijnsch opschrift gevonden werd.

(3) BUTLER *in dit leven*.

(4) USSER p. 931.

(5) *Idem* in Indice chr. ad h. ann.

daff (1); van den H. MACTUTUS (2) en anderen, waaronder de H. KENTIGERN, die, in 593 Bisschop van *Glasgow* gewijd zijnde, naar *Rome* ging, om zich over zwarigheden, betreffende zijne wijding, gerust te stellen (3). Zoodanig was de denkwijze, of, wat meer zegt, de handelwijze van de meest invloedhebbende mannen, die de Britsche Kerk zich ter navolging voorstelde, en die hare eer en luister uitmaken. Daarnaar beoordeele men, welke de algemeene dunk omtrent *Rome* geweest zij. Hoe men in het bijzonder de bedevaart derwaarts Gode aangenaam en verdienstelijk achtte, blijkt uit de wijze, waarop men die met eene andere, naar het graf van Bisschop DAVID, vergeleek. Twee rijmpjes, welke tevens van die eenvoudige godsvrucht getuigen, die het gemoed verheldert en vervrolijkt, drukten deze vergelijking uit:

Meneviam si bis et Romam semel ibis,
Merces aequa tibi redditur hic et ibi.

En een ander dat hetzelfde korter vat:

Roma dabit quantum, dat bis tibi Menia tantum (4).

Hetgeen wij, voor sommige lezers, dus kunnen vertalen:

Wie tweemaal gaat naar Mnevia,
Of eens naar Rome trekt,
Hem wordt voor 't werk, van Gods genâ,
Hetzelfde loon verstrekt.

Merkwaardig is onder hetzelfde opzigt, hetgeen in het leven van ALGARUS gelezen en door USSERIUS ver-

(1) GERALD in *Descript. Cambr.*
(2) CAPGRAVE *In vita.*
(3) *Idem* in KENTIGERNO. Zie over deze omstandigheid ALFORD en DÖLLINGER.
(4) ALFORD. II p. 74.

meld wordt, dat de Britten gewoon waren het eiland *Enley* of *Bernsey* (Vogelenzang) het Britsche *Rome* (*Roma Britannica*) te heeten, om den langen en gevaarlijken togt derwaarts, en om de schoonheid en heiligheid der plaats, waar vele Martelaren en andere Heiligen begraven lagen (1).

Ademt dit alles niet eenen echt Katholieken zin? Geeft het ons niet eene groote eenheid van geest en leven met *Rome* te kennen; en zijn zulke gevoelens en gedachten mogelijk, indien men *Rome* niet als het begenadigd middelpunt der Kerk beschouwt? Zeker, onder een volk, waar wij de gedachten aan dat middelpunt zoo levendig vinden, dezelve met zulk een kinderlijk gevoel zich zien uitdrukken en als vastzetten in overgeleverde rijmpjes, daar kan geen kloosterling, voor Bisschoppen en Priesters en andere kloosterlingen antwoorden, *dat hij den Paus met ieder Christen gelijk stelt!* De volksgeest, van eerbied en liefde voor *Rome* doordrongen, speelt met den grooten naam, en een monnik zou er niet van weten!

De invloed en het gezag, dat *Rome* van hare zijde over de Britten uitoefende, moet reeds ten gevolge van het voorgaande noodzakelijk verondersteld worden; doch daar dit vaderlijk gezag uit zijnen aard, en bijgevolg op den duur, gevoelens, handeling en leer, als welke wij gezien hebben, moet voortbrengen, zoo veronderstelt en bevestigt wederkeerig het een het ander, en is hetgeen wij thans bepaaldelijk aangaande de uitoefening van het Pauselijk gezag zien zullen, niet slechts een nieuw bewijs dat de Britten het Primaat erkenden,

(1) Usser. p. 527. Zie over de graven der Heiligen en Martelaren te *Rome*, Gerbet. *Esquisse de Rome Chrétienne*. Tom. I.

maar worden de vorige bewijzen er niet weinig door versterkt.

Op aanzoek der Britsche Bisschoppen en gezonden van Paus CELESTINUS, die zelf den diaken PALLADIUS naar *Brittannië* had afgevaardigd, om zich, aangaande den toestand der zaken te vergewissen, kwam de Bisschop GERMANUS van *Auxerre* tweemaal als Pauselijke Vicaris derwaarts, de eerstemaal in 429 met LUPUS van *Troyes* en wederom in 445 met SEVERUS van *Trier*. Hij bestreed er de ketterij van PELAGIUS, en stichtte er veel nut, door zijne godvruchtigheid en klerikalen geest (1). Door dezen Pauselijken Vicaris werd de H. DUBRICIUS Bisschop gewijd. Later werd deze laatste Bisschop van *Caërleon* (stad der legioenen), Primaat van het geheel regterzijds gelegen *Groot-Brittannië* en Legaat van den Apostolischen Stoel (2). Wij mogen niet nalaten te bemerken, dat deze heilige man, die zoo zeer van *Rome's* zijde gezocht en vertrouwd werd, zoo wel vóór als na zijne verheffing eenen zeer uitgebreiden invloed op *Brittannië* oefende. Zeven jaren had hij de Schriftuur uitgelegd te *Hentlaw*, en eene andere school geopend te *Moch-Res*, alwaar hem uit geheel *Brittannië* leerlingen toevlociden. Onder dezelve muntten de H. SIMSON, de H. THELIAN en meer anderen uit, die naderhand tot de Bisschoppelijke waardigheid verheven werden (3). Men oordeele, hoe de H. DUBRICIUS den tekst: *Gij zijt Petrus* enz. zal heb-

(1) BEDA I. 17 et 21. PROSPER in *Chronic.* bij SCHRÖDL, *Das erste jahrhundert der Engl. Kirche.* S. 2.

(2) USSER p. 8. ALFORD II. p. 21. Zie over het bestendig aan eenen voornamen Bisschopszetel verbonden legaatschap: BINTERIM, *Denkw. op Gesandten.*

(3) BUTLER in dit leven.

ben uitgelegd, en of het begrijpelijk is, dat de Britten zoo dikwerf naar *Rome* gingen en zoo vele blijken gaven van hun geloof en gehechtheid aan de opvolgers van PETRUS. De H. THELIAN werd na hem Bisschop van *Landaff* en de H. DAVID van *Caërleon* in 519, doch verplaatste te gelijk dezen zetel naar *Menevia.*

Twee Synoden werden er in *Brittannië* gehouden, waarvan ongelukkiglijk de *Acta* zijn verloren gegaan: de eerste te *Landevi Brevi*, naar welke de H. DAVID, om zijne wetenschap geroepen was, en waar de H. DUBRICIUS ten zijnen behoeve afstand deed; en de tweede, *Victoria* geheeten, in *Wallis*, welke door den H. DAVID gehouden werd, en waarbij de gansche geestelijkheid tegenwoordig was (1). Van deze beide Synoden nu wordt gemeld, dat de besluiten en bepalingen aldaar, na een streng onderzoek, vastgesteld, *door het gezag der Kerk van Rome bevestigd werden, en al de kerken van Brittannië van deze twee synoden haren vorm en regel ontvangen hebben* (2).

In *Brittannië* deed men dus, wat overal in de Katholieke Kerk plaats had: men erkende het Primaat, en riep het ter bevestiging der synodale bepalingen in. Omstreeks denzelfden tijd, schreven REPARATUS, Primaat van *Afrika*, en zijne onderhoorige Bisschoppen aan den Paus, ten einde te weten, hoe zij zich ten

(1) WILKINS stelt ze zonder bepaald jaartal.

(2) *Omnes Britanniae Ecclesiae modum et regulam Romana auctoritate acceperunt.* CAPGRAVE. *Ex his duobus conciliis omnes Cambriae ecclesiae modum et Regulam, Ecclesia quoque Romana autoritatem adhibente et confirmante, acceperunt.* GIRALD *in vita* DAVID bij USSER. p. 475. ALFORD II. p. 28 et 36. Ook WILKINS geeft deze plaats op.

opzigte der *Arianen* te gedragen hadden (1); schreef Keizer JUSTINIAAN aan Paus JOANNES: «Wij dulden niet, «dat iets, hetwelk tot den Staat der Kerken betrekking «heeft, hoe zeker en ontwijfelbaar de zaak zij, niet «ter kennis kome van uwe Heiligheid, die het hoofd «is van alle kerken» (2). Ook gedurende de regering van dezen Keizer, werd in het vierde Concilie van *Orleans* vastgesteld, dat, zoo dikwerf er over de viering van het Paaschfeest twijfel zoude ontstaan, men zich aan de bepaling van den H. Stoel, door tusschenkomst der Metropolitanen, zoude te houden hebben (3). De *Britsche Kerk had dus haren vorm en regel onder toezigt en op gezag van Rome ontvangen*, en was — de bemerking is niet zonder gewigt — door deze erkenning van het Primaat in overeenstemming met de geheele Katholieke Kerk, daar wij omstrecks denzelfden tijd uit *Afrika*, uit het Ooste en uit *Gallië* getuigenissen voor dat Primaat vernemen. Eene dergelijke bemerking kunnen wij maken omtrent al wat wij tot heden over de Britsche Kerk gezegd hebben. Wij zagen haren oorsprong, hare betrekking met *Gallië*, met *Ierland*, haar eigen Katholieke leer, welke zonder het Primaat eene inconsequentie zoude zijn, de werkelijke uitoefening en erkenning van het Pauselijk gezag: alle deze feiten zijn niet slechts even zoo vele bewijzen, maar zij veronderstellen elkander, zij versterken elkander wederkeerig, maken een geheel met elkander uit, en doen ons alzoo die algemeene stem der geschiedenis hooren, welke de Katholieke Kerk alleen in staat is in

(1) *Epist Pontif.* T. 1 *in* AGAPITO.
(2) Apud BARON. ad ann. 534.
(3) *Aurel. Conc.* 4. c. 2.

te roepen, en die men niet dan met verwerping aller zekerheid, verwerpen kan.

Er volgde, helaas! in de Britsche Kerk een zeer duister tijdperk. Meer en meer hadden de Saksers de overhand, ontzonk aan de Britten het gezag, terwijl geestelijken zoo wel als leeken in zedeloosheid en losbandigheid vervielen. Wanneer men in zulke tijden ongehoorzaamheid en zelfs ongeloof bij hen vond, zou dit, het vorige geloof daarbij in aanmerking genomen, zeker niets tegen het Primaat bewijzen; veeleer valt er een blaam op de Protestantsche schrijvers, dat zij, in tijden van verwarring en zedeloosheid, getuigen tegen de Katholieke Kerk en voorstanders van een of ander hunner gevoelens gaan zoeken. Daarentegen als wij, ook in dit tijdperk, zulk een ongeloof niet vinden; als wij te midden van het bederf, hetwelk tot verwerping van elk gezag, voornamelijk van het godsdienstige, leiden moet, nog blijken zien, dat de Britsche Kerk haar vorig geloof niet heeft verlaten; als wij vooral de braven, wier deugd zich in zulke tijden bijzonder verheft, getuigenis voor het Primaat van *Rome* hooren afleggen, dan, meenen wij, maakt dat alles het sterkste bewijs uit, hetwelk voor den oorspronkelijken en diepen Katholieken geest der Britsche Kerk kan gegeven worden. Een zoodanig bewijs nu kunnen wij leveren.

GILDAS, die zelfs van een PARKER als zoo geleerd en regtschapen geroemd wordt (*integerrimus et doctissimus* GILDAS), kunnen wij ten getuige nemen, dat de Britten hun geloof steeds behouden hebben. Hij zelf een Brit, die deze tijden beleefde, en den ondergang zijns volks voor oogen had, overlaadt hetzelve

met de schrikkelijkste verwijten, en schrijft het ongeluk der Britten voornamelijk aan hunne oneenigheid en ondeugd toe; maar nergens verwijt hij hun ongeloof, of die leer niet meer te belijden, welke zij steeds beleden hadden, en welke hij, blijkens verschillende plaatsen in zijne schriften, zelf beleed. Zoo zegt hij, zich tot CUNEGLAS, eenen koning der Britten, wendende, wiens slechte en tegen de geestelijkheid vijandige handelwijze hij berispt: «Maak veeleer, dat, «bij verandering van uw gedrag, zij voor u bidden, «die de magt hebben, boven deze wereld te binden, «als zij de schuldigen in deze wereld binden, en «te ontbinden als zij de boetvaardigen ontbinden» (1).

Later zien wij ook nog pogingen door de geestelijkheid ter verbetering der Vorsten aanwenden, en reeds ten tijde dat de H. AUGUSTINUS onder de Saksers predikte, werden er drie Synoden gehouden door Bisschop ODOCEUS te *Landaff*. In de eerste wordt een soort van interdict uitgesproken, waarbij men ten teeken van droefheid de kruisen tegen den grond werpt, en Koning MOURIC van *Clanmorgan* in den ban doet, omdat hij, schoon op het Evangelie en de Reliquien der heiligen gezworen hebbende, zijnen mededinger had om het leven gebragt; in de tweede had met Koning MORKANT, aan dergelijke euveldaden schuldig, eene godsdienstige verzoening plaats; en in de derde doet men de geestelijke magt gelden tegen Koning SUIDNERTH, die zich aan eenen broedermoord had schuldig gemaakt (2). De hierarchische geest, welke men aan het Pausdom steeds toeschrijft, behoefde er dus door den

(1) GILDAS, *in excidio*.
(2) WILKINS *Conc. M. Brit.* I. p. 17, 18.

H. Augustinus niet te worden ingevoerd. Diezelfde geest van hierarchie en ontzag voor *Rome* drukte zich in het leven van den H. Kentigern uit, die omstreeks vijftien jaren in *Wallis* gewoond had, en als Bisschop van *Glas_gow* in 601 overleed (1). Van hem leest men: «Krach_«tige voorschriften heeft hij gegeven en nagelaten, op_«dat men de besluiten der H. Vaderen en de *instellin_«gen der heilige Roomsche Kerk* standvastig zoude na_«leven» (2). Doch over het algemeen was de geestelijk_heid in een diep verval; «Brittannië,» zeide Gildas, «heeft Priesters, maar sommige onder hen zijn dwaas; «vele dienaren, maar..... zij dragen zelden het Offer «op en *betreden den zetel van den Apostel Petrus met «onreine voeten.*» «*Brittannia habet..... sacerdotes..... «raro sacrificantes, sedem Petri Apostoli immundis pedibus «conculcantes*» (3). Hoe zou Gildas, ware hij niet van het denkbeeld der Katholieke eenheid doordrongen ge_weest, aldus hebben kunnen spreken? Ook daarom worden de geestelijken door Gildas berispt, dat zij (deels uit nationalen haat, deels uit traagheid) verzuim_den het Evangelie aan de Saksers te verkondigen. Het_zelfde doet Matthieus van *Westmunster*. Na gezegd te hebben dat de Britten in *Corn-Wallis* en *West-* en *Noord-Wallis* waren zaamgedrongen, gaat hij voort: «Met «deze grenzen moesten zij zich tevreden houden, echter «vielen zij nimmer af van het christelijk geloof. Slechts «daarin zijn zij berispelijk, dat zij tegen het Angel_«Saksische volk, als zijnde door hetzelve uit hun land «verjaagd, zelfs tot op den huidigen dag een doodelijken

(1) Butler.
(2) Capgrave in Kentigerno.
(3) Gildas *Acris Correp. in Clerum.*

«haat voeden, en met hen zoo min als met honden «gemeenschap willen hebben» (1). Eindelijk vinden wij een bewijs, dat de Britten aan *Rome* onderworpen waren, en het Primaat erkenden, in een verwijt, door GILDAS hun gedaan, dat zij naar *Rome* gingen, om daar door kuiperij en oneerlijke middelen de hun betwiste aanzienlijke kerkelijke waardigheden te verkrijgen, of zich van derzelver genot te verzekeren. «Brittannië,» zegt hij, «heeft Priesters die er meer «op uit zijn om kerkelijke waardigheden, dan het rijk «der hemelen te verkrijgen..... Want, zoo in hun «kerspel sommige hun weerstaan, hunne medeslempers «hun eene zoo kostbare winst weigeren, en zij zulk een «juweel niet kunnen vinden, zenden zij zorgvuldig bo«den vooruit, en is het voor hen eer een lust dan eene «zwarigheid zeeën over te steken, en uitgestrekte lan«den te doortrekken, opdat toch volstrekt die pracht, «die onvergelijkelijke heerlijkheid, of om beter te spre«ken, dat duivelsche schijnschoon, door hen, met op«offering van alles, verkregen worde. Eindelijk komen «zij met grooten toestel naar hun vaderland terug..... «houden zich voor andere wezens, terwijl zij veeleer «werktuigen des duivels zijn, eenen NOVATUS, vertreder «van het juweel des Heeren te *Rome*, gelijk,.... en, «niet de eerbied vorderende altaren, maar de vlammen «der hel waardig, durven zij, in die gesteldheid, de «handen naar Christus allerheiligste offeranden uit«strekken» (2).

(1) Apud ALFORD. ad ann. 586.
(2) GILDAS *Acris Correp. in Clerum.*

(*Het Vervolg in een volgend Nommer.*)

ONDERSCHEID TUSSCHEN DE ZEDEKUNDIGE WIJSBEGEERTE EN DE GODGELEERDHEID.

De edele MANZONI heeft in een werk, getiteld: *Osservazioni sulla Morale Cattolica*, talrijke dwalingen wederlegd van SISMONDI, die deze in zijne *Histoire des Répub. Ital.* geschreven had. Onder anderen had hij gezegd. «Er bestaat zonder twijfel een naauw verband tusschen de Godsdienst en de Zedeleer, en elk braaf mensch moet erkennen, dat de edelste hulde, welke het schepsel aan zijnen Schepper kan bewijzen, is, zich door zijne deugden tot Hem te verheffen. De zedekundige wijsbegeerte is echter eene wetenschap, geheel en al van de godgeleerdheid afgescheiden; zij heeft haren grondslag in de rede en in het geweten, zij draagt hare eigene overtuiging met zich; en nadat zij den geest door het opsporen van hare beginselen ontwikkeld heeft, voldoet zij het hart door de ontdekking van hetgeen waarlijk schoon, regtvaardig en dienstig is. De Kerk maakte zich meester van de Zedeleer, als ware zij enkel haar eigendom. Men ziet hier dadelijk de gewone dwalingen: de Zedeleer, afgescheiden van de godsdienst, bij gevolg van alle geloofsleer, is in zich zelve genoegzaam; de Kerk, willende met hare geloofsleer de zedeleer overheerschen, heeft zich aan eene aanmatiging schuldig gemaakt». Uit de bovenstaande plaats van SISMONDI neemt MANZONI aanleiding om over dit onderwerp te handelen, hetwelk hij doet in het derde hoofdstuk van zijn boek, onder hetzelfde opschrift, dat aan het hoofd van dit artikel staat. Dit onderwerp, heden ten dage veel besproken, en niet zonder belang in de vraag

van het onderwijs, verdient in *de Katholiek* behandeld te worden, en zijne Lezers zullen het hem dankweten, dat hij hen met de gedachten van den beroemden Italiaan omtrent deze stoffe bekend maakt. Hij doet dit te liever, wijl hij tevens de nabij zijnde uitgave aankondigen kan der vertaling van *Manzoni's* werk: eene proeve dier vertaling, hem toegezonden, gebruikt hij tot het van maken dit uittreksel, dat de eigene woorden van den Schrijver, zoo als de Vertaler ze heeft overgebragt, behoudt.

«Toen Jesus Christus aan de Apostelen zeide: Gaat dus, onderwijst alle volken, hun leerende te onderhouden al hetgeen ik u bevolen heb (Matth. XXVIII: 19), schreef Hij aan de Kerk uitdrukkelijk voor, dat zij zich van de zedeleer zoude meester maken.»

«Ongetwijfeld hebben de menschen, onafhankelijk van de Godsdienst, denkbeelden omtrent het regtvaardige en het onregtvaardige, welke eene zedekundige wetenschap uitmaken. Maar is deze wetenschap volkomen? Is zij die, welke wij moeten aannemen? Is het afgescheiden-zijn van de godgeleerdheid eene voorwaarde, of eene onvolmaaktheid der zedekunde? Ziedaar het vraagpunt: hetzelve voorstellen is hetzelve oplossen. Want het is juist deze onvolmaakte, veranderlijke en in zoo vele opzigten dwalende, en in alles eenen onwankelbaren grondslag missende wetenschap, welke Jesus Christus wilde hervormen, toen Hij de daden en de beweeggronden derzelve voorschreef, toen Hij de gevoelens, de begeerten en de woorden regelde, toen Hij alle liefde en allen haat tot beginselen terug-

bragt, welke Hij als eeuwig, onfeilbaar, eenig en algemeen vaststelde. Toen vereenigde Hij de zedekundige wijsbegeerte met de godgeleerdheid. Was het de Kerk, die dezelve moest scheiden?»

«Waarover handelt de zedekundige wijsbegeerte? Over de pligten jegens God en jegens de menschen, over de deugd en de ondeugd, over het geluk; in een woord, haar doel is: onzen wil in de keuze onzer daden te bestieren. Doch heeft de Zedeleer der Kerk welligt eene andere bedoeling? Kan zij eene andere bedoeling hebben? — Wanneer zij dan naar de waarheid, die één is, zoeken, wanneer zij dezelfde beginselen navorschen, wanneer zij die op dezelfde handelingen toepassen, hoe kunnen zij dan twee verschillende wetenschanpen uitmaken? Is het niet waar, dat wanneer zij van elkander verschillen, de eene valsch moet zijn? En wanneer zij hetzelfde leeren, zij één wetenschap uitmaken? Het is duidelijk dat men in geschillen over zedekunde, het Evangelie niet kan voorbij gaan: men moet het verwerpen, of tot grondslag stellen. Wij kunnen geene schrede doen zonder het op onzen weg te ontmoeten. Men kan den schijn aannemen, het niet te zien; men kan het ontwijken zonder het regtstreeks tegen te spreken; men kan er met woorden van verschillen, niet met de daad.»

«Ik weet dat die onderscheiding tusschen zedekundige wijsbegeerte en godgeleerdheid vrij algemeen is aangenomen, dat men met dezelve vele moeijelijkheden oplost, en dat door haar, vele verschillende gevoelens zich laten overeenbrengen; dan deze overeenstemming is daarom nog geene tegenwerping. Ook weet ik, dat andere uitstekende mannen dezelve hebben aangeno-

men, zelfs tot grondslag van een gedeelte hunner stelsels hebben genomen. Ik wil er een voorbeeld van aanhalen van eenen man en van een werk, die alles behalve gering zijn : *Comme dans cet ouvrage je ne suis point théologien, mais écrivain politique, il pourrait y avoir des choses qui ne seraient entièrement vraies, que dans une façon de penser humaine, n'ayant point été considérées dans le rapport avec des vérités plus sublimes* (1). Deze zinsnede, ofschoon van MONTESQUIEU, is echter niet anders dan onzin. Want, wanneer die zaken volgens menschelijke wijze van denken, volkomen waar waren, dan zouden zij ook volgens alle mogelijke wijzen van denken waar zijn. Die tegenstrijdigheid met meer verhevene waarheden, welke men voor mogelijk houdt, zal óf niet bestaan, óf zij zal, wanneer zij bestaat, maken, dat die zaken niet volkomen waar zijn. Staan zij in betrekking tot meer verhevene waarheden, dan is het volstrekt noodzakelijk, die betrekking te onderzoeken, omdat men uit dezelve juist over de waarheid van die zaken moet oordeelen. De dwaling, welke tot de boven aangehaalde zinsnede, gelijk als tot zoo vele andere, aanleiding gegeven heeft, was reeds in het midden der vorige eeuw, door NICOLE opgemerkt en in het helder gebragt. De beteekenis der uitdrukking, *menschelijker wijze sprekende*, welke zoo dikwerf gebruikt wordt, onderzoekende, zegt hij : *Il semble, à nous entendre parler, qu'il y ait comme trois classes de jugements, les uns vrais, les autres faux, et les au-*

(1) Esprit des Lois. Liv. XXIV, Chap. I.
Daar ik in dit werk geen godgeleerde, maar staatkundige ben, zoo zouden er zaken in kunnen voorkomen, die slechts bij menschelijke wijze van denken, volkomen waar zonden zijn, dewijl zij niet beschouwd zijn in hare betrekking tot meer verhevene waarheden.

tres humains. Cependant il n'en est pas ainsi. Tout jugement est ou vrai ou faux, tout sentiment est ou juste ou injuste; et il faut nécessairement que ceux que nous appelons jugements et sentiments humains se réduisent à l'une ou à l'autre de ces classes (1). NICOLE heeft het vraagpunt zoo kort mogelijk uitgedrukt, en vervolgens de redenen, waarom de menschen die onjuiste uitdrukking bezigen, voortreffelijk aangetoond. Wanneer men zegt dat iets menschelijker wijze waar is, dan geeft men te kennen, dat men het slechts als eene veronderstelling (hypothese) voorstelt; doch de gevolgtrekkingen leidt men er uit af, als of het volkomen waar was. Die uitdrukking beteekent dan: ik gevoel dat de stelling welke ik verdedig, strijdig is met de Godsdienst; de Godsdienst wil ik niet tegenspreken, noch wil ik de stelling laten varen; daar ik dezelve niet logisch met de Godsdienst kan overeenbrengen, zoo gebruik ik eene uitdrukking, welke het vraagpunt onaangeroerd laat, om hetzelve eigenlijk naar mijn welgevallen op te lossen. Wanneer iemand vroeg of het voldoende is dat een beginsel, waarnaar men zich moet regelen, menschelijker wijze waar zij, dan zoude hij dadelijk doen zien dat die uitdrukking nutteloos in gebruik is gekomen. Waarom zegt men nimmer: «Volgens het stelsel van PTOLEMEUS,» «volgens de scheikunde der ouden»? Omdat niemand er eenig belang bij heeft,

(1) Danger des entretiens des hommes. Première partie, Chap. V. Het schijnt, wanneer men ons hoort spreken, dat er als het ware drie soorten van gevoelens zijn, regtvaardige, onregtvaardige en menschelijke; en drie soorten van oordeelen, ware, valsche en menschelijke. Dit is echter zoo niet. Elk oordeel is of waar, of valsch, elk gevoelen is of regtvaardig, of onregtvaardig; en die welke wij menschelijke oordeelen en gevoelens noemen, moeten noodzakelijk tot de eene of de andere van deze twee soorten behooren.

om in die soort van zaken, uit eene valsche veronderstelling voort te redeneeren.....»

«Doch die zedekundige wijsbegeerte heeft *haren grondslag in de rede en in het geweten, zij draagt hare eigene overtuiging met zich; en nadat zij den geest door het opsporen van hare beginselen ontwikkeld heeft, voldoet zij het hart door de ontdekking van hetgeen waarlijk schoon, regtvaardig en dienstig is.*»

«Heeft zij vaste gronden? Is zij voor een ieder en altijd overtuigend? Worden hare beginselen door alle, die haar belijden, erkend? Komt zij altijd en overal met hetgeen schoon, regtvaardig en dienstig is, overeen? In dit geval mag zij van de godgeleerdheid afgescheiden zijn, in dit geval heeft zij haar niet meer noodig, of om beter te zeggen, zal zij de godgeleerdheid zelve zijn.»

«Doch wanneer zij verschilt naar de plaatsen en de tijden, dan zal zij niet één zijn; dan zal men haar niet met de Zedeleer der Kerk, die één is, kunnen vergelijken. Het zal dan geoorloofd zijn te vragen, welke *die* zedekundige wijsbegeerte is, waarover men meent te spreken, omdat er ongetwijfeld meerdere zijn.»

«In de zedekunde zijn twee hoofdzaken; het beginsel en de voorschriften der handelingen, die de toepassingen van het beginsel zijn. De geschiedenis der gevoelens omtrent de zedekunde, vertoont in beide de gedrogtelijkste verscheidenheid.»

«Wat de voorschriften betreft, kan men zich genoegzaam overtuigen, wanneer men zich slechts herinnert aan de ongerijmde stelsels van praktische zedekunde die door gehcele volken zijn aangenomen geworden. Om te bewijzen dat er geene ingeborene en door de

natuur in de ziel der menschen ingedrukte voorschriften der zedekunde bestaan, heeft Locke eene menigte voorbeelden aangehaald. Meerendeels heeft hij dezelve bij de woeste en bijna wilde stammen gaan zoeken, doch zij zouden hem bij meer bekende en bij meer beschaafde en verlichte volken, niet ontbroken hebben. Vonden de Romeinen, in hun hart en in hunnen geest, de juiste maat van het regtvaardige en van het onregtvaardige; zij, die met huivering aanhoorden dat een hunner medeburgers met roeden gegeeseld was, en wien het niets minder dan regtvaardig voorkwam, wanneer een slaaf, die, omdat hij de mishandelingen van eenen wreeden meester niet kon wederstaan, gevlugt was, aan de wilde dieren levend ten prooi gegeven werd! Zonder andere voorbeelden aan te halen, zij het voldoende te zeggen, dat de geschiedschrijvers en de zedeleeraars der oudheid, dezelve in overvloed opleveren. Wat is dit dan voor eene zedelijke overtuiging, wanneer zij niet bij alle menschen opkomt? Ook zal zij dikwerf zoo volmaakt kunnen zijn, dat zij iemand beweegt, om eene allerslechtste daad te verrigten, met de overtuiging dat hij wel doet, — dat zij verhindert dat hij na die misdaad berouw over dezelve gevoelt. Geheele volken zullen die zedelijke overtuiging kunnen hebben, doch het zal eene valsche overtuiging zijn. En om dit duidelijk te maken, zal men zelfs de getuigenis der Godsdienst niet behoeven; want, dat eenige omstandigheden ophouden te bestaan, dat een belang verandere, dat men eene gewoonte afschaffe, zal voldoende zijn.»

«Wat nu het beginsel der zedekunde betreft, het geschil bestaat niet tusschen de *Mingrelianen*, de *Pe-*

ruvianen en de *Topinamboes:* het vraagpunt bestaat tusschen weinige menschen die zich toeleggen om hetzelve te onderzoeken, en die voorgeven, dat zij alle belangen, alle gezag en alle gewoonten op zijde stellen, om de waarheid te vinden. Zij komen met elkander daarin overeen, dat zij aannemen, dat er een beginsel der zedekunde, dat er een begrip van regtvaardigheid bestaat, hetwelk op alle betrekkingen der menschen onderling toepasselijk is; maar wanneer men hetzelve moet aantoonen, dan ziet de eene het in de belangen, de andere in het denkbeeld van pligt, een ander wederom in het geweten. En men moet opmerken, dat die geschillen niet tot die behooren, welke den weg tot eene overeenkomst voorbereiden, waarvan alle deelen zoo vele schreden nader zijn tot het algemeen punt van overeenkomst. Deze laatste hebben eene voortgaande beweging, en altijd ontmoet men punten van aanraking, welke naderhand een gedeelte der wetenschap uitmaken, men komt in eenige zaken overeen, die naderhand niet meer betwist worden. Maar hier, daarentegen, vallen de verschillende stelsels en staan zij weder op, terwijl zij altijd hunne eigenaardige verscheidenheden behouden; men redetwist, terwijl elk steeds zijne bewijzen als beslissend voorgeeft, ja zelfs niettegenstaande het bewezen is, dat zij ongeschikt zijn om de tegenwerpingen der tegenpartij op te lossen: dit is het groote kenmerk van die niet overeen te brengene geschillen (1).»

(1)..... «Dat men hier in het voorbijgaan opmerke, dat onder de filosofen veel minder over de regelen van het handelen, dan wel over het algemeene beginsel der zedekunde getwist wordt. Omtrent het eerste zijn zij het meestal eens, zelfs tracht ieder zooveel hij kan aan zijn beginsel de praktische regelen te hechten, welke het meest algemeen zijn aengenomen. Het komt mij voor, dat dit ontstaat uit iets, dat het eensworden omtrent het oordeel over de handelingen,

«Het is dus zeer duidelijk, dat de zedekundige wijsbegeerte geene wetenschap uitmaakt, dat zij geene vaste gronden, noch punten van algemeene overtuiging heeft. Wanneer men aan haar de voorkeur boven de Zedeleer der Kerk gaf, dan zoude er nog te kiezen overblijven tusschen de honderde strijdige en misselijke stelsels, waarin zij is verdeeld, of om beter te zeggen, welke zij betwist.»

«Er zijn twee onherstelbare gebreken, welke alle stelsels van zedekunde door de menschen uitgedacht, vernietigd hebben, en het eene na het andere nog zullen vernietigen, te weten: gebrek aan schoonheid en gebrek aan beweegredenen. Want zal eene zedekunde volmaakt zijn, dan moet zij deze twee voorwaarden in den hoogsten graad vereenigen, dat wil zeggen: zij moet niet slechts afkeuren, maar zij moet ook de schoonste denkbeelden en de schoonste daden voorslaan, en redenen opgeven, waarom men aan dezelve den voorkeur moet geven. Geen van die stelsels nu, kan dit doen, elk derzelve is als het ware genoodzaakt, om eene van beide voorwaarden te kiezen, en al wat het van den eenen kant wint, verliest het van den anderen. Wanneer men om de moeijelijkheid te vermijden, tot een middenstelsel zijne toevlugt neemt, dan zal dit de twee gebreken matigen, doch het zal

gemakkelijk maakt, te weten: de opvoeding en de opinie die in hunnen tijd heerscht. Deze ontstaan uit omstandigheden, die op het algemeen invloed hebben, en waarbij het algemeen belang heeft. In dit geval, worden dan de filosofen, in plaats van te leiden, veeleer zelve geleid. Ook oefent het Christendom eenen grooten invloed hierop uit, want daar het eenige handelingen welke ten gevolge van het zedebederf door andere volken voor zeer goed waren erkend, vervallen heeft verklaard, en andere heeft voorgeschreven, heeft het over zeer vele een onfeilbaar en van willekeurige beginselen onafhankelijk oordeel vastgesteld.»

beide hebben. Het zij mij vergund in een uitgebreider onderzoek te treden, ten einde deze stelling duidelijk te maken.»

«Naarmate een stelsel van zedekundige wijsbegeerte zich meer aan het algemeen gevoelen aansluit, door eenige grondstellingen te wettigen, welke de menschen altijd geprezen en bewonderd hebben; bijv. de voorkeur, gegeven aan het nuttige boven het aangename, — de zelfsopoffering, — het weldoen zonder hoop op belooning noch roem, — dan wordt het des te moeijelijker, om door het verstand alleen de redelijkheid der gronden van die leer te begrijpen. In der daad, wanneer wij onderzoeken, wat in eene schoone daad de hoedanigheid is, welke de bewondering opwekt, en welke haar den naam van *schoon* geeft, dan zullen wij bevinden, dat het niet anders is, dan de moeijelijkheid om dezelve te verrigten (ik bedoel niet de moeijelijkheid welke ontstaat door uitwendige hinderpalen, maar die, welke men op zich zelven moet overwinnen om er toe over te gaan:) de nuttigheid, de regtvaardigheid zullen voorwaarden zijn, zonder welke zij niet schoon zoude zijn, doch zij zijn het niet die haar schoon maken. Dit is zóó waar, dat, wanneer, terwijl men het genomen besluit van eenen mensch in eene gegevene omstandigheid bewondert, iemand ontdekt, dat het tot zijn voordeel was, en dat hij zulks wist vóór dat hij zijn besluit nam, alsdan de bewondering ophoudt; dit besluit zal men goed, nuttig, regtvaardig, verstandig noemen, maar men zal het niet bewonderen, men zal het niet schoon noemen, men zal zeggen: dat die man gelukkig, eerlijk, voorzigtig is geweest: niemand zal hem groot noemen. Wij

zullen hier van ook een bewijs in de afgunst vinden, welke, wanneer zij eene schoone daad niet kan tegenspreken, zich kwelt om bewijzen te bevinden, waardoor het zoude schijnen dat hij, die dezelve ondernomen heeft, er zijn voordeel bij vond, dat is te zeggen: om te bewijzen dat die daad gemakkelijk was: gemakkelijke zaken worden niet bewonderd. Doch waarom komen de schoone daden aan de meeste menschen altijd moeijelijk voor? Is het niet omdat zij in hunne rede geene voldoende gronden vinden, om dezelve onbeschroomd te ondernemen, ja zelfs omdat zij in hunne eigenliefde tegenovergestelde vinden? Daaruit volgt, dat hoe meer een stelsel van zedekunde de schoonheid tot doel heeft, het des te minder gronden zal hebben om te bewijzen, dat het redelijk is om hetzelve te omhelzen en aan te kleven.»

«Doch wanneer een stelsel zich op de redenering alleen grondt, wanneer het van den mensch geene andere besluiten vordert dan die, welke hij, zoo als men hem kan bewijzen, moet maken om zijn tijdelijk welzijn te bewerken, dan misnoegt, dan beleedigt het eene andere neiging dan aan alle menschen eigen is, welke de achting voor hetgeen schoon is, zonder in dermate nuttig te zijn, (juist daarom is het ook schoon,) niet willen verloochenen. Ik weet dat men in de theorie der zedekunde welke op het eigenbelang gegrond is, de grootmoedigste daden, en die het minst afhankelijk zijn van hetgeen men gewoon is nuttig te noemen, verklaart: men verklaart ze met te zeggen: dat de edeldenkende menschen in dezelve behagen vinden. Doch opdat eene theorie van zedekunde volmaakt zij, is het niet voldoende dat zij verklaart, hoe eenige

dezelve hebben kunnen verrigten, zij moet ons overtuigen dat wij zóó, en niet anders moeten handelen: doet zij dit niet, dan wordt het volmaakste gedeelte der zedekunde eene uitzondering op den regel, dan wordt het het erfdeel van slechts eenige menschen die van de gewone wijze van redeneren afwijken, dan wordt het als het ware eene wansmaak (1). De menschen zijn genoodzaakt om alles wat hun voorkomt valsch te zijn, af te keuren; en daar zij belangelooze deugden niet kunnen afkeuren, zoo willen zij een stelsel, waarin dezelve als redelijk worden voorgedragen. Ik geloof dat, hoe meer men onderzoekt, men steeds meer zal zien dat de stelsels van zedekunde door de menschen uitgedacht, tusschen deze twee hoofdzaken, te weten: schoonheid en redelijkheid, wankelen en dat zij te vergeefs dezelve trachten te vereenigen. Elk stelsel is slechts voor een gedeelte op de natuur van den mensch, dit is te zeggen, op zijne rede of op dat gevoel van schoonheid gegrond; — de moeijelijkheid bestaat daarin, om voor de rede dat schoone begrijpelijk te maken, om een punt te vinden, waar het ophoudt te wankelen, om schoonheid en redelijkheid als het ware te doen ineensmelten.»

«Zoodanig is de zedeleer der Kerk.»

«Dat men zich eenig gevoel van volmaaktheid voor-

(1) De naamlooze schrijver van het leven van Helvetius verhaalt, nadat hij over eenige trekken van deszelfs weldadigheid gesproken heeft, dat hij aan zijnen kamerdienaar, die van dezelve getuigen was, zeide: ik verbied u, zelfs na mijnen dood, te verhalen hetgeen gij gezien hebt. Die schrijver zoude zulk eene omstandigheid niet hebben aangehaald, wanneer hij niet had gemeend, dat de wil om de weldaden die men verrigt, bedekt te houden, eene neiging tot deugd is. Het is ongetwijfeld eene deugd, doch volgens het stelsel van Helvetius is het onmogelijk dezelve onder de deugden te rangschikken.

stelle; men vindt het in het Evangelie: dat eene ziel, welke door geen eigenbelang, door geene driften wordt beheerscht, het volmaaktste ideaal van het zedelijk schoone dat zij zich kan voorstellen, verlange; het Evangelie zal haar altijd kunnen overtuigen dat het redelijk is. Niets is er waarvan wij bij ons zelve de volmaaktheid gevoelen, en waarvoor men met behulp van het Evangelie geene beweegredenen kan vinden, die redelijk, die beslissend zijn, en die natuurlijk tevens met de geheele openbaring in verband staan.»

«Is het schoon de verongelijkingen te vergeven, verduldig, vreedzaam te zijn jegens hem die ons haat, en hem broederlijk lief te hebben? Wie twijfelt er aan? Doch waarom die broederlijke liefde, wanneer alles mij aanzet om hem te haten, om wraak te nemen? Omdat gij uwen broeder slechts als oorzaak van uw leed kunt haten; — is hij de oorzaak niet, dan is het onredelijk, dan is het onregtvaardig dat gij hem haat. Welnu, hij heeft u geen leed gedaan, en is uw medelijden waardig. Wanneer de verongelijking u verbittert, dan is het omdat gij aan tijdelijke zaken eene waarde hecht welke zij niet hebben, — omdat gij niet aanhoudend gevoelt dat God uw eenigste goed is, en dat geen mensch, dat niets u van Hem kan afrukken. Uw haat spruit dus voort uit de bedorvenheid van uw hart, uit de verblindheid van uw verstand; — zuiver het eene en verbeter het andere, en gij zult niet kunnen haten. Wat meer is, gij erkent dat het uwe heiligste pligt is God boven al te beminnen; — gij moet dus verlangen dat hij verheerlijkt en gehoorzaamd worde. Zoudt gij durven ver-

langen dat een redelijk schepsel Hem zijne hulde weigerde, dat iemand zich tegen Zijne Wet verzette? Zulk een denkbeeld doet u huiveren; gij zoudt dus wenschen dat elk mensch God diende en overeenkomstig Zijne Wet leefde. Wanneer dit zoo is, dan wenscht gij dat ieder mensch volmaakt zij, dan bemint gij uwen evenmensch gelijk u zelven.»

«Is het schoon zijn leven voor de waarheid en voor de regtvaardigheid te geven, het te geven zonder dat er getuigen daar zijn die u bewonderen, zonder dat gij beklaagd wordt, met de zekere overtuiging dat de menschen zich in u bedriegende, u met hunne vervloekingen zullen overladen, dat buiten u niemand de heiligheid uwer zaak zal erkennen, dat iedereen u zal veroordeelen! Er is geen mensch, die, wanneer hij hoort dat een zijner medemenschen aldus van de aarde is gescheiden, niet van bewondering zal weenen. Doch wie zal bewijzen dat het redelijk is zoo te te sterven! Waarom heerscht, waarom moeten wij dat verlangen om door onsterfelijke zielen, als wij, onze edele zelfsopoffering te laten goedkeuren, verloochenen? — Omdat, wanneer er om regtvaardig te zijn geen ander middel overblijft dan te sterven, zulks alsdan ongetwijfeld het middel is hetwelk God ons heeft aangewezen om tot Hem te komen, — omdat onze bestemming niet slechts voor dit leven is, — omdat ons verlangen om geprezen te worden dan slechts zal voldaan zijn, wanneer wij zien dat God ons prijst, — omdat alle onze opofferingen gering zijn in vergelijking van de onuitsprekelijke opoffering van den God-mensch, wiens voorbeeld wij moeten navolgen, wanneer wij aan zijn Rijk willen deelachtig worden.»

«Ziedaar de redenen waarom millioenen zwakke schepselen, met behulp van dien goddelijken bijstand welke alle pligten gemakkelijk maakt, geoordeeld hebben, dat het verwonderlijkste en het moeijelijkste besluit, te weten: om onder de folteringen voor de waarheid te sterven, het redelijkste, het eenige redelijke was, dat zij konden nemen. Hoe verwonderenswaardig is toch de geschiedenis der godsdienst! Immers daar vindt men de meeste voorbeelden van deugd, welke de krachten van den mensch het meest te boven gaat.»

«Men kan geene deugd uitdenken waarvoor het Evangelie geene beweegredenen opgeeft, men kan geene valsche meening uitdenken, welke volgens het Evangelie geen verkeerd denkbeeld veronderstelt. Wanneer gij aan eenen Christen vraagt, welk besluit in elk geval het redelijkste en nuttigste is, dan zal hij moeten antwoorden: het braafste en het edelmoedigste.»

«Doch dit is niet alles: de stelsels der zedekundige wijsbegeerte hebben een ander wezenlijk en tevens onherstelbaar gebrek. Dezelve ook van dezen kant beschouwende, en met de Zedeleer der Kerk vergelijkende zullen wij vinden, dat deze laatste dat gebrek niet alleen mist, maar in plaats van hetzelve eene volmaaktheid heeft.»

«In het beginsel der zedekunde zoekt men niet slechts eene speculative waarheid, men wil dat het eene bron zij van voorschriften, om naar dezelve het leven te regelen. Alle beginselen nu van zedekunde door de menschen uitgedacht, zijn onvruchtbaar en zonder toepassing; niet zoo zeer omdat men uit het beginsel geene voorschriften om het leven naar te regelen, kan afleiden, maar, omdat die voorschriften,

welke men er uit kan afleiden, niet onbetwistbaar, algemeen en eenwig zijn, — omdat het geene voorschriften zijn welke allen, die het beginsel hebben aangenomen, moeten erkennen.»

«Laat ons in het kort een derzelve, hetwelk in deze tijden welligt het meest verspreid is, en hetwelk alle verpligtingen op het welbegrepen eigenbelang terugbrengt, van dezen kant beschouwen; ik bedoel het beginsel, hetwelk veronderstelt dat het eigenbelang altijd met het belang van het algemeen overeenstemt, zoodat de mensch, die anderen behulpzaam is, zijn eigen geluk bewerkt, en omgekeerd. (1) Veronderstellen wij eenen mensch, die van dit beginsel overtuigd, en in allen ernst bereid is om zich overeenkomstig hetzelve te gedragen, veronderstellen wij dat hij bij zich zelven nadenkt over eene daad, welke hij wil verrigten. Wat zal hij doen om het voorschrift, waarnaar hij zijn handelen moet regelen, te vinden? — Hij zal nagaan wat zijn eigenbelang medebrengt. Hoe zal hij dat weten? — Hij zal alle mogelijke genoegens en smarten, welke hem zijne daad zal kunnen veroorzaken, bij zich zelven overwegen. Ziet hij in de toekomst? Kent hij de uitwerkselen, — kent hij de omstandigheden die van zijn handelen onafhankelijk zijn, maar er invloed op kunnen hebben, en dus ook zijn belang kunnen doen veranderen, — kent hij de gedachten, de grillen der menschen, — weet hij of zijn gevoelen omtrent zijn eigenbelang niet zal veranderen? Over de tijd en de moeijelijkheid welke een dergelijk onderzoek zoude

(1) Zie Essai sur l'indifférence en matière de religion, 3me édit. T. I, noot op bladz. 476—477.

vereischen willen wij niet spreken, doch dat men ons zegge, of men door hetzelve tot een besluit zoude kunnen komen. Dit beginsel is dus slechts op het verledene toepasselijk; het is een beginsel dat ons leert wat gebeurd is, en niet wat men doen moet. Gij zult mij zeggen: wanneer men alle handelingen der menschen nagaat, dan ziet men, dat de braafheid het welzijn van hem die braaf geweest is, heeft bevorderd, dat de boosheid hare verdiende straf heeft medegebragt. Laat het zoo zijn, dit geef ik toe: — doch het is niet hetgeen ik vraag. Ik vraag, welke van twee daden, waar tusschen ik moet kiezen, mij het gelukkigst zal maken! Laat gij het aan mijne ondervinding over? — Doch deze is niet voldoende. Verwijst gij mij naar hetgeen het verledene heeft geleerd? — Doch dat weet ik niet, ook zoude het mij niet voldoende zijn, want ik moet weten welke uitwerkselen mijne handeling, in de bijzondere omstandigheden waarin ik mij bevind, op mij zal hebben. Verwijst gij mij naar de goedkeuring van het algemeen? — Doch deze algemeene goedkeuring bestaat niet; en wanneer zij bestond, dan zoude zij voor mij geen gezag zijn; immers ik zoude dan moeten veronderstellen dat de menschen, wanneer zij toestemmen dat eene handeling nuttig of verkeerd is, niet dwalen, en dat al hetgeen zij hebben waargenomen, ook op mijn geval toepasselijk is.»

«Doch daar volgens dat stelsel in elke deugd twee voorwaarden vervuld worden, het welzijn van hem die deugdzaam is, en het welzijn van het algemeen, zoo zal, daar ik het eerste niet kan voorzien, noch er de voorschriften voor mijn handelen uit kan aflei-

den, dezelve ten minste in het welzijn van het algemeen gaan zoeken, met de zekerheid, dat wanneer ik hetzelve bevorder ik ook mijn eigen welzijn zal bevorderd hebben. — Doch het is nutteloos mij bezig te houden om aan te toonen dat het onmogelijk is ook dit te raden, dewijl het boven het menschelijke verstand is, om het grootste genoegen of de grootste smart welke mijn besluit aan anderen zal aanbrengen, te ontdekken. Maar laat ons veronderstellen dat iemand daar toe kome, dat hij wete dat zijne handeling aan anderen buiten twijfel nuttig is, en dat hij er toe besluite; — laat ons veronderstellen dat door deze zijne handelwijze (de veronderstelling is niet vreemd) hij gehaat, vervolgd, geplaagd wordt; — wordt dan zijne handeling welligt slecht omdat hij zijn eigenbelang met dat van anderen niet heeft weten over een te brengen? — Zijn goed geweten, antwoordt men, verontschuldigt hem, het vergeldt hem voor hetgeen zijn eigenbelang geleden heeft. Maar de stem des gewetens, zullen wij wederom vragen, is zij onfeilbaar, blijft zij altijd dezelfde? Is die vergelding voor al hetgeen ten nutte van het algemeen gedaan, onmisbaar grooter dan de onheilen welke voor hen, die aldus handelden, er uit kunnen voortspruiten? En omgekeerd, — straft de stem des gewetens altijd den booswicht, en die straf, is zij immer in evenredigheid met de grootte zijner misdaden? — Wanneer men dat toestemt, dan behoeft men niet meer te vragen of iets, dat men doen zal, genoegen of smart zal veroorzaken, — dan behoeft men slechts naar de stem van zijn geweten te luisteren, en zijn gedrag daarna regelen; want wanneer ons geweten ons altijd,

en in evenredigheid met hetgeen wij gedaan hebben, beloont en straft, dan zullen de voldoening en de wroeging voor mij onfeilbare voorschriften zijn om deugdzaam te leven. Stemt men dit niet toe, zegt men dat de vergelding van het geweten kan falen, en hoofdzakelijk ten opzigte der tijd, dewijl men van eene slechte daad genoegen, en van eene nuttige verdriet kan hebben, en sterven voor dat men over dezelve wroeging of voldoening gevoelt, en bijgevolg voor dat het geweten straft of beloont; — zegt men dat die vergelding onzeker is omdat zij afhangt van de omstandigheden waarin de mensch, die goed of slecht geleefd heeft, zich bevindt, omdat zij afhangt van zijne gedachten en van zijne geaardheid, dan volgt er uit, dat het niet voldoende is zeker te zijn, dat hetgeen men handelt deugdzaam te noemen is, om iemand te overtuigen dat hij zóó moet handelen, wij zien dat het daarom nog niet bewezen is, dat zijn handelen ook voor hem nuttig zal zijn. Ook wanneer men zeide, dat deze stem des gewetens, ofschoon niet onfeilbaar en altijd overtuigend, echter zoodanig is dat men zich naar dezelve mag regelen, dewijl het toch eene bekende daadzaak is, dat zij naar gelang van het gedrag, genoegen of smart veroorzaakt, en van daar de belooning of de straf waarschijnlijk maakt, dan zoude er uit volgen, dat bij gelijke uiterlijke omstandigheden, de verpligtingen niet dezelfde zijn; immers de overtuiging dat hetgeen men doen wil, tot nadeel van het algemeen zal zijn, zal slechts den mensch, die meer naauwgezet van geweten is, kunnen verpligten om die zaak niet te doen, en niet hem, die tegen de wroeging verhard is, en gevoelt dat hij

daardoor de rust van zijn geweten niet zal stooren. De twee beginselen waarop dat stelsel gegrond is, te weten het eigenbelang en het belang van het algemeen, zullen bij den eersten en niet bij den tweeden overeenstemmen. Ziedaar (behalve zoo vele andere gebreken welke door hen, die zich meer uitsluitend met zedekunde hebben bezig gehouden, zijn opgemerkt) de gevolgen van dat stelsel, hetwelk ongerijmd is, om dat het rust op eene veronderstelling, welke in duizende gevallen, door de uitkomst wordt tegensproken, te weten: dat het belang van het algemeen, altijd met het tijdelijk eigenbelang overeenstemt, om dat het eene daadzaak veronderstelt, welke, wanneer zij ook waar was, echter wat het toekomende betreft, niet zoude kunnen bewezen worden, en dus ook niet als beginsel voor dat stelsel kan dienen, dewijl niemand in staat is om te bewijzen, dat in zijn geval dat beginsel bewaarheid wordt. En daar de dwaling tot dwalen aanleiding geeft, zoo kan dat stelsel om dezelfde redenen, waarom het beginsel waarop het gegrond is ongerijmd is, niet in toepassing gebragt worden.»

«Overigens merke men in het voorbijgaan op, dat dat stelsel niets anders is dan eene vervalsching van eene groote waarheid, welke door de godsdienst wordt voorgehouden, te weten: dat de regtvaardige zijn welzijn voor het toekomstige leven bevordert. Eene willekeurige filosofie heeft (om mij zoo eens uit te drukken) het cijfer van het toekomstige leven uit de rekening willen doorschrappen, en de rekening is valsch bevonden.»

«Het is dan bewezen, dat men uit dat beginsel

niet in alle omstandigheden onfeilbare voorschriften van zijn gedrag kan afleiden. Ik zeg onfeilbare voorschriften, want een enkele zal er wel kunnen zijn, die in zijn geval met meer waarschijnlijkheid zoodanig een voorschrift er uit afleidt, om zich overeenkomstig hetzelve te gedragen, doch nimmer zal hij kunnen bewijzen, dat zij, die het beginsel hebben aangenomen, die voorschriften moeten nakomen, of anders valsch geredeneerd hebben.»

«Dit gebrek hebben alle andere stelsels van zedekunde door de menschen uitgedacht, gemeen, omdat in geen van dezelve de voorschriften, waarnaar men moet handelen, in het beginsel zijn uitgedrukt, noch noodzakelijkerwijze uit hetzelve voortvloeijen. Wil men onfeilbare voorschriften geven, dan moet men vooruit kunnen bepalen al hetgeen onze handelingen zullen uitwerken, dan moet men het verband weten hetwelk tusschen ons, ons handelen, en alles en ieder waarop het eenigen invloed kan hebben, bestaat. Verondersteld dat hetgeen men pligt noemt, het beginsel zij waaruit wij de voorschriften van ons gedrag moeten afleiden, dan zal men of wel moeten aannemen, dat de mensch met zekerheid al zijne pligten in elk geval kent, of wel moeten bekennen, dat wij de voorschriften uit geheel iets anders dan uit het gevoel van pligt alléén moeten hebben. Verondersteld dat het geweten het beginsel zij, dan zal men moeten aannemen, óf dat het zich nimmer bedriegt, en van daar de voorschriften aan het geweten van een ieder overlaten, óf ook hier moeten bekennen, dat zij niet uit het beginsel voorkomen.»

«De Zedeleer der Kerk alleen was in staat, prak-

tische, ontegensprekelijke en uit het beginsel onmiddellijk voortvloeijende voorschriften te geven, omdat zij alleen een beginsel van een onfeilbaar gezag, dat God is, kan erkennen, en omdat zij alleen aan den mensch de voorschriften kan mededeelen, welke uit dat beginsel voortvloeijen, en door hetzelve geopenbaard zijn. Hij die dat beginsel heeft erkend, moet ook de voorschriften aannemen, moet overtuigd zijn, dat zij regtvaardig zijn, omdat Hij die dezelve heeft gegeven, weet, in hoeverre onze gedachten en onze handelingen met de eenwige onveranderlijke regtvaardigheid overeenkomen (1).»

«De Zedeleer der Roomsche Kerk is gegrond op een beginsel hetwelk onverwerpelijk is, — hare voorschriften zijn op elke handeling, op elke gedachte toepasselijk, — haar doel is volmaaktheid, en daarom spoort zij den mensch in iedere twijfelachtige zaak tot het betere aan, — hare beloften overtreffen alle tijdelijke belangen die men bedenken kan, — zij stelt ons een voorbeeld van heiligheid in den God-Mensch voor, — in de Sacramenten, die door Hem zijn ingesteld, geeft zij ons krachtdadige middelen om Hem na te volgen, en in die Sacramenten moet zelfs hij, die ongelukkig genoeg is om het Goddelijk gezag niet te erkennen,

«(1) Hieruit ziet men hoe ongerijmd het is, om uitzonderingen op de Goddelijke Wet te willen maken, door eene grootere nuttigheid voor te geven; men zoude dan moeten veronderstellen dat de mensch eene uitgebreidere kennis der mogelijke nuttigheid heeft, dan God. De mensch ziet slechts een gedeelte der zaken, God is zijne zwakheid te hulp gekomen, en heeft hem voorschriften gegeven, aan welke de mensch zich houdende, zeker is te doen hetgeen hij zoude moeten kiezen, wanneer hij alles gezien had. De mensch die zich niet verpligt acht dezelve na te volgen, vergelijkt het weinige dat hij weet met de oneindige wijsheid van God, en beslist ten voordeele van zijn eigen gevoelen.»

zoo vele middelen zien, welke tot alle deugden aansporen, — zij is die Zedeleer welke ons heeft kunnen leeren dat er menschelijkerwijze onherstelbare rampen zijn, maar dat er daarom ook hoop op een beter toekomstig leven is, — zij is die Zedeleer, welke allen zouden willen zien dat door anderen betracht werd, welke door allen betracht, aan allen den hoogsten graad van volmaaktheid en van geluk zoude geven, welken men op deze aarde kan bereiken, — zij is die Zedeleer welke de wereld zelfs geene eeuwige getuigenis van verwondering en van goedkeuring heeft kunnen weigeren.»

«Dat nog na het Christendom eenige filosofen zich vermoeid hebben om eene andere te ontdekken, is iets dat helaas maar al te waar is. Gelijk aan hen, die zich onder eene dorstige menigte bevinden, en die, ofschoon zij weten dat zij in de nabijheid eener groote rivier zijn, zich echter bezig houden om scheikundig eenige droppelen van dat water te bereiden hetwelk den dorst niet lescht, zoo hebben ook zij hunnen arbeid verloren doen gaan door eene theorie der pligten te zoeken. Wanneer zij eenige belangrijke zedekundige waarheid ontdekten, hebben zij zich niet herinnerd, dat zij hun geleerd was geweest, dat dezelve een gedeelte of eene gevolgtrekking der Christelijke leering was; alsdan hebben zij niet opgemerkt dat zij, om zoo ver te komen, slechts eenen omweg hadden gemaakt, dat zij, in plaats van eene nieuwe wet voor te stellen, eene wet die reeds uitgevaardigd was, van haar gezag beroofden. De Kerk is niet onbewust van hunne pogingen en van de gevolgen welke zij na zich slepen. Of moesten zij haar welligt tot een

voorbeeld strekken? Zij heeft hen slechts kunnen vermanen en beklagen: of had zij hen moeten navolgen? Zal de Kerk, waaraan JESUS CHRISTUS eene volmaakte Zedeleer gegeven heeft, van die Zedeleer de eigenares niet moeten blijven? Zal zij moeten ophouden van tot Hem met den Heiligen PETRUS uit te roepen: *Heer tot wien zullen wij gaan? Gij hebt de woorden van het eeuwige leven* (1). Zal zij moeten ophouden te verkondigen, *die met mij niet vergadert, verstrooit* (2). Is het mogelijk te kunnen veronderstellen dat er twee wegen, twee waaarheden, twee levens zijn? Haar zijn voorschriften toevertrouwd: en zij zal als ontrouwe eigenares en als wantrouwige bestierster, twijfelachtigheden verkondigen? Zij zal het Eeuwige Woord op zijde laten, en zich gaan bezig houden met menschelijke redeneringen, om ten laatste welligt te vinden dat de deugd redelijker is dan de ondeugd, dat God aangebeden en gehoorzaamd moet worden, dat men zijne broeders moet lief hebben? Het Woord zal vleesch geworden zijn, het zal de onuitsprekelijkste angsten ter verlossing hebben doorgestaan, om in de maatschappij, welke de Verlosser zelf gesticht heeft, onder de wijsgeeren gerekend te kunnen worden? De Kerk, welke met hare eerste grondbeginselen den eenvoudige, die niets kent dan de hoop, tot het hoogste punt der zedekunde kan verheffen, op hetwelk men BOSSUET, nadat hij eenen uitgebreiden cirkel van verhevene overwegingen heeft doorloopen, terugvindt, de Kerk zal hem in die grondbeginselen niet grootbrengen, dat onderwijs zal zij hem weigeren, en hem op den dwaal-

(1) Domine, ad quem ibimus? verba vitae aeternae habes. Joan. VI, 68.

(2) Qui non colligit mecum, dispergit. Luc. XI, 23.

weg der menschelijke redeneringen, welke tot honderde verschillende einden leidt, aan zijn lot overlaten? Vermoeid en verdwaald zal de mensch naar *de stad op den berg gelegen* eene toevlugt zoeken (1), en zij zal hem die toevlugt weigeren? Begeerig naar regtvaardigheid, en naar zekerheid, naar gezag en naar hoop, zal hij zich tot de Kerk wenden, en de Kerk zal hem dat brood niet breken, hetwelk zich in hare handen vermenigvuldigt? Neen, aldus verraadt de Kerk hare kinderen niet.»

«Over de meerdere voortreffelijkheid der Zedeleer der Kerk, een onderwerp hetwelk door de uitstekendste mannen is behandeld geworden, en in alle werken over die Zedeleer te huis behoort, zal ik hier niet verder uitbreiden. De weinige losse woorden welke PASCAL daarover heeft nagelaten, bevatten meer belangrijke ontdekkingen der Zedeleer, dan vele boekdeelen. Daarenboven is het de bedoeling van dit geheele werkje om die meerdere voortreffelijkheid te doen uitblinken.»

«Laat ons nu in het kort de uitkomst der vergelijking, welke wij in dit hoofdstuk gemaakt hebben, overzien.»

«De wijsbegeerte heeft geen bepaald beginsel, noch bepaalde voorschriften der handelingen, welke de twee hoofdzaken der zedekunde zijn. Zij is dus niet één, en men kan haar dus niet met de openbaring in vergelijking stellen.»

«Wanneer men de stelsels der zedekundige wijsbegeerte, de eene na de andere onderzoekt, dan zal men vinden, dat geen derzelve het allerschoonste en

(1) Non potest civitas abscondi supra montem posita. Matth. V: 14.

het allerredelijkste kan vereenigen; daarom laat elk van dezelve, zelfs voor zijne aanhangers, veel te wenschen over. De Zedeleer der Kerk vereenigt deze twee voorwaarden in den hoogsten graad.»

«De stelsels der zedekundige wijsbegeerte geven geene onfeilbare en noodzakelijkerwijze uit het beginsel voortvloeijende regelen. De voorschriften welke de Zedeleer der Kerk voorhoudt zijn onfeilbaar, want zij heeft een beginsel van een onfeilbaar gezag, dat God is, en hare voorschriften zijne Gods geboden.» (1)

«Wanneer men aanneemt dat de Zedeleer van het Evangelie eenen Goddelijken oorsprong heeft, dan moet men ook toestemmen, dat op de Kerk de heilige verpligting rust, die Zedeleer aan te nemen, haar te handhaven, en elke andere te verwerpen.»

Wij geven het bovenstaande ter overweging aan al de mannen, die in de scholen een zoogenaamd zedekundig onderwijs willen doen geven, waarmede de Kerk niets te maken heeft. Indien zij ernstig en gemoedelijk overwegen, zullen zij overtuigd worden, dat de geestelijkheid, DAT zedekundig onderwijs verwerpende, goede, edele redenen daarvoor heeft, en wel ver is van een verachtelijk eigenbelang, of andere onedele bedoelingen daarbij na te jagen. MANZONI (het kan nuttig zijn dit op te merken) is geen geestelijke; *Manzoni* is leek, schrijver van de *Promessi Sposi*, in onze taal overgebragt, onder den titel van

(1) Dit onderscheid tusschen de Zedeleer der menschen en die van het Evangelie werd duidelijk opgemerkt door de hoorders van het eerste zedelijk onderwijs van onzen Heer J. C. «*Hij leerde als magthebbende en niet als de schriftgeleerden*» Matth. VII., 19 Marc I, 22. Luc. IV, 32 VERT.

de Verlooſden. Misschien zal men hier zeggen: het zedekundig onderwijs in de scholen is uit het Evangelie geput. Doch wij zullen antwoorden met de woorden van den grooten AUGUSTINUS: «ik zou aan het Evangelie niet gelooven, zoo mij het gezag der Katholieke Kerk niet bewoog.» Wij zullen er bijvoegen: het Evangelie aan de willekeurige opvatting en uitlegging der menschen overgelaten zal even onvruchtbaar zijn als de zedekundige wijsbegeerte; want de besluiten op eigen gezag daaruit afgeleid zijn even onzeker. Geene conclusie toch kan zekerder zijn dan hare praemissen; is ééne der praemissen onzeker, de conclusie is ook onzeker.

VERSCHEIDENHEDEN.

De Protestantsche schriften van alle kleur leveren dikwijls ware, vervalschte of geheel verdichte verhalen van dwaze of booze daden, door Katholieken, vooral door Katholieke Geestelijken bedreven; de *chronique scandaleuse* is voor hen een bron, waaruit zij krachtige bewijzen tegen de goddelijke instelling der Katholieke Kerk putten. Immers, wat redeneert beter dan het volgende: die Priester heeft eene slechte daad bedreven, dus hij is slecht; dus zijn al de Priesters slecht; dus is de Roomsche Kerk de Babylonische hoer. Daar kan waarlijk niets tegen gezegd worden. Maar één ding is wonder. Wanneer Katholieke Priesters of Religieusen vergeten wat zij aan hun stand verschuldigd zijn, dan wijst het Protestantisme er op, en roept lagchende uit: «zoo zijn ze!» En wanneer zij dan, in plaats van zich te bekeeren, ook vergeten wat zij aan hun geloof schuldig zijn en schandelijke boekjes, versierd met dwalingen tegen de kerkleer, schrijven, dan neemt het Protestantisme ze op, en maakt er zijne heiligen van. Verloopen monniken en papen behoeven zich slechts aan de Protestanten aan te sluiten om gerehabiliteerd te worden. Eertijds was het daarenboven noodig, dat zij eene vrouw namen, waar het die goede lieden dan ook gewoonlijk schortte; doch thans schijnt men op dien eisch niet zoo streng meer te houden. Dit is overigens de zaak van het Protestantisme, of liever van de Protestanten, en wij kunnen er over zwijgen. Maar dat zij van alle zijden schandalen bijeenzoeken, om ons die in het aangezigt te werpen, dat gaat ook ons aan. Wij vinden zulke handelwijze onedel, verachtelijk. De goddelijke oorsprong der Kerk, de waarheid en heiligheid harer leer, hangen niet af van het gedrag harer dienaren; zijn er

onder dezen, wier gedrag berispelijk is, ergernis geeft, de Kerk is de eerste om te berispen, om de ergernis weg te nemen, om voor God over haren verdwaalden dienaar te weenen. Is het nu edel, der bedroefde Kerk het voorwerp harer droefenis met hoon en spot gestadig onder de oogen te plaatsen, en de onberedeneerde menigte uit te noodigen om eene moeder, die onder hare talrijke zonen, in spijt harer zorgen, ook eenige onbandigen telt, daarover te beschimpen? Wie heeft ooit den Verlosser beschimpt, omdat hij door een zijner Apostelen verraden is?

Wij hebben het ook immer beneden ons geacht, op de ergernissen te azen door het gedrag van Protestantsche Predikanten veroorzaakt, schoon het waarlijk aan stof niet zoude ontbroken hebben; wij zijn niet in alle hoeken der wereld de onbekende namen gaan opdelven van beklagelijke wezens, die met verachting der geboden van Hem, wiens woord zij voorgeven te verkondigen, de onschuld verleid, de deugd met voeten getreden hebben, daartoe hebben we ons zelfs door de menigvuldige provocaties niet laten verleiden, en nooit willen wij het tot onze taak rekenen. Doch de spreuk indachtig: *antwoord den dwaas naar zijne dwaasheid*, meenen wij een enkelen keer de vermetele stoutheid van hen, die ons de ergernissen, door dezen of genen onzer broeders gegeven, onophoudelijk verwijten, een weinig ter neer te moeten slaan, door hun een staaltje aan de hunnen ontleend voor te houden, op dat zij voortaan indachtig zijn, wat Jesus leerde aangaande degenen, die den splinter in eens anders oog zien, maar niet den balk, die in het hunne steekt.

«De dood van den Vicaris der parochie Enfield, in het graafschap Middlesex, heeft iets uitgebragt, dat smartelijk is voor vele familiën, en beklagelijk voor de Anglikaansche Geestelijkheid. De Vicaris, wiens tuin door eene kleine deur gemeenschap had met den kerkhof, heeft zich de afschuwelijkste schending der graven veroorloofd. Hij

deed den vloer zijns stals en der vestibules van zijn huis plaveijen met de omgekeerde zerken van oude graftombes; en verkocht, ten zijnen profijte, het lood der doodkisten, zoo wel als hare ijzeren en koperen handvatsels en versierselen. Men verzekert, dat verscheidene verschgedane begravingen verstoord zijn geworden, en dat verscheidene lijken, kostbare voorwerpen voor de anatomisten, aan Londensche Professoren geleverd zijn door dien onwaardigen Predikant.»

«De (Anglikaansche) Bisschop heeft de kerkmeesters ter verantwoording geroepen, en eene strenge straf gedreigd aan de geestelijken zijner diocees, die zich met de speculaties der *resurrectionisten* in mogten laten.»

«Armoede kan de Vicaris van Enfield niet tot verontschuldiging aanvoeren: hij was een van de rijkelijk *gebeficieerden* des lands. Zijn jaarlijksch inkomen beliep 1,200 pond st. (*f* 14,400); hij was zeer karig, en heeft 60,000 pond st. nagelaten.»

(*Ami de la religion* n°. 3945.)

DE CONSUL-ZENDELING.

Hoedanig soms de lieden zijn, aan welke Engeland diplomatieke betrekkingen, en het Protestantsch Zendelingsgenootschap de verkondiging van het Evangelie toebetrouwt, kan, zoo de dagbladen waarheid spreken, blijken uit de geschiedenis van den zooveel gerucht makenden *Pritchard*. Men weet dat deze man, Engelsch Consul en Evangeliesch zendeling op Taïti, van den geest der koningin *Pomare* geheel meester geworden, zich om zijn onrustig gedrag door de Franschen, onder wier protectoraat het eiland is, heeft doen verdrijven. Hem aangaande deelen de dagbladen het volgende mede.

De *Haro* van Caen zegt.

Pritchard is een zoo niet van onze goede, dan toch van onze oude kennissen. Omtrent een dozijn jaren geleden kwam hij, met eene talrijke sleep van kinderen en eene vrij gedienstige kamenier, *(femme de chambre assez accorte)*, zijn intrek nemen te Caen, in een *hôtel garni* van de *rue des Postes*. Daar woonde hij eenige maanden op een zeer comfortablen voet, zonder dat ooit iemand lady *Pritchard* gezien, of van haar hooren spreken heeft (1). De heer *Pritchard* was toen een zeer zonderling mensch, in dien zin dat het nationaal flegma bij hem plaats gemaakt had voor eene buitensporigheid van geheel zuidelijke denkbeelden en manieren (*anderen lezen:* buitensporigheid van denkbeelden en manieren, die vreesselijk naar de kroeg en andere gemeene verblijven rook). Zij, met welke hij gewoonlijk omging, spraken van hem als van een zot *(ecervelé)*, en zijne landslieden zelve erkenden dat zijne denkbeelden niet altoos in orde waren. Na verloop van eenigen tijd was de heer *Pritchard* met de noorderzon vertrokken, tot betaling aan zijne talrijke leveranciers de eer latende van hem bediend te hebben, en vergetende twee zijner zoons mede te nemen, die hij in eene kostschool, in de *rue des Quais* door de heeren *Samson en Dupaigne* gehouden, besteld had. De arme kinderen waren het toen aan de menschlievendheid van den kostschoolhouder verschuldigd, dat zij niet in het godshuis geplaatst werden, want eerst lang daarna werden zij door hunne familie terug gevraagd. Zie daar intusschen de droevige, onopregte personaadje die den vrede der wereld in de plooijen van zijn mantel schijnt te dragen. Men moet bekennen dat de fortuin soms zonderlinge luimen heeft.

Zoo ver het Fransche dagblad; een Duitsch, ook in de *Arnhemsche Courant* van 15 Augustus ll. aangehaald, deelt het volgende mêe.

Men zal zich een zonderlingen Engelschman herinneren die, nu tien jaren geleden, te Frankfort verblijf hield.

(1) Zie dit aangaande eene teregtwijzing, beneden.

Men noemde hem den *Witbroek*, omdat hij er ook in het felste van den winter mêe gekleed was. Hij logeerde in *de Zwaan*, en doorwandelde gestadig de dorpen in de omstreken van Frankfort en deelde daar blaauwboekjes uit tegen het *Zollverein*. Deze politieke rol hield hem niet zoodanig werkzaam, of hij vond nog eenige oogenblikken om die te besteden aan aangenamer en minder verdrietige bezigheden. Onze zonderling kreeg zoodanigen smaak in deze laatste, dat, op zekeren dag, vrouw Geregtigheid hem kwam aanzeggen, dat hij oogenblikkelijk die oorden moest verlaten. De heer *Pritchard* — want hij was het — de heer *Pritchard* dien de winkeliers en de leveranciers van de stad Caen ten hunnen koste hadden leeren kennen, had een jong meisje verleid. Men weet dat de Duitsche wetten hiermede den spot niet drijven: de Engelschman met de witte broek werd dus uit de stad verwezen, en daarenboven veroordeeld om dertien jaren lang eene rente van 300 francs te verzekeren aan het kind, dat hij van dat verleide meisje had. Het is ten gevolge van deze uitspatting, voegt het Duitsche blad er bij, dat de heer *Pritchard* het voornemen opvatte om naar Taïti te gaan: onder deze milde luchtstreek zijn de zeden niet zoo streng als in Duitschland.

De *Arnhemsche Courant* geeft over *Pritchard* ook het volgende. «België levert ook zijne bijdragen tot de levensschets van den heer *Pritchard*. De berigten, medegedeeld door den *Haro* van Caen, hebben gestrekt om te bewijzen, dat de Consul van Taïti dezelfde *Pritchard* is, die gedurende verscheidene jaren te Brugge gewoond heeft, en plotseling, op het einde van 1831 of in het begin van 1832, heeft verlaten, vergetende de rekeningen zijner schuldeischers te voldoen, en hun zijne nieuwe woonplaats te doen kennen. Men herinnert zich in de hoofdstad van West-Vlaanderen nog de verbazende valsche kuiten, waarmede de heer *Pritchard* zijne beenen garneerde wanneer hij, vóór de revolutie, de bals van den gouverneur (den

heer *F. de Baillet*) bijwoonde, en met welk eene menigte spelden de jonge lieden dezelve versierden.»

Nadat de bovenstaande bijzonderheden verspreid waren geworden, zijn zij uit Engeland geloochend geworden, althans in zoo verre, dat men ze van den zuidzeeschen *Pritchard* niet wilde gezegd hebben. Het Fransche blad *le Constitutionnel* beantwoordt die tegenspraak aldus:

«De *Times* is zeer verstoord over de aanvallen op het privaat karakter van den heer *Pritchard*, ter oorzake van de al te zeer overeenstemmende berigten, omtrent zijn gedrag te Caen, Frankfort en Brugge door de Fransche pers medegedeeld. 't Is dezelfde *Pritchard* niet, zegt de Times; *Pritchard* is in Frankrijk niet geweest. Maar zou dan Engeland een groot getal van *Pritchards* hebben, allen predikanten, allen een talrijk huisgezin hebbende gelijk die *Pritchard*, die te Caen en elders zoo weinig vereerende herinneringen heeft nagelaten? Niet langer dan heden ontvangen wij uit Caen de navolgende inlichtingen die, tot dat het tegenbewijs zal geleverd zijn, zeer goed schijnen te passen op *Pritchard* den consul.

Pritchard is met acht kinderen te Caen komen wonen in het begin van 1832. Men heeft zich bedrogen, toen men, op een dagblad van Caen afgaande, zeide, dat hij zijne vrouw niet medegebragt had. Die dame, integendeel, vertoonde zich met hare dochters dikmaals genoeg in de wereld; de heer *Pritchard* was toen veertig, een — twee en veertig jaren oud. Hij was een kort, dik man, *(un gros courtaud)* van een onedel voorkomen, maar hij scheen woelig. Door middel van kunstenarijen was hij er in geslaagd, om de plaats in te nemen van een braaf anglikaansch predikant, een man, die niemand hinderde.

Niet langer dan acht of negen maanden was hij te Caen geweest, toen *Pritchard* op een goeden morgen verdween, zonder iemand te waarschuwen, maar een lief Engelsch kameniertje medenemende. Dat maakte geen klein gerucht in de stad, want tot borg aan zijne talrijke schuldeischers

liet hij slechts zijne vrouw en kinderen. Mevrouw *Pritchard* scheen eene betere behandeling te verdienen. Verscheidene Engelschen trokken zich het lot der dame aan, men bragt geld bij een, en na eenige weken kon Mevrouw *Pritchard* met hare kinderen naar Engeland afreizen. Maar wat *Pritchard* aangaat, men is nooit te weten kunnen komen, wat er van hem geworden was.

Na dit alles deelen wij nog het volgende mede, ontleend aan het dagblad *l'Univers*, van den 17n Augustus ll.

Het Londensch zendelingsgenootschap heeft, in de zaal van Exeter Hall, eene buitengewone meeting gehouden, om den Eerwaaarden vader *Pritchard* te troosten over de grove onwaardigheden waarvan hij op Otaheite het slagtoffer geweest is.

Men weet dat consul *Pritchard* op kosten van dat genootschap naar de eilanden van Oceanië gezonden is geworden; het was hem dus dit compliment van condoléance wel verschuldigd.

Mijnheer *Pritchard*, nog met een officieel karakter bekleed, heeft zich in die vergadering niet kunnen doen hooren maar hij heeft gezorgd, dat de taal, tegen Frankrijk en de Katholieke zendelingen gevoerd, door zijne tegenwoordigheid bekrachtigd is. Wij onthouden ons van alle aanmerking over het voorgevallene in Exeter-Hall, maar laten *Galignani's Messenger* spreken, die ons ten dien aanzien de indrukken van zijn correspondent, die Engelschman en Protestant is, mededeelt.

«De godsdienstige onverdraagzaamheid die de in die vergadering uitgesprokene redenen kenmerkt, kan den sleutel geven van de wanorden en twisten die ongelukkiglijk op Otaheite bestaan.»

«Onze bijzondere brieven zeggen, dat de hevigheid van taal, waartoe men gestegen is, vele hoorders heeft doen oordeelen, dat de Regering niet te sterk kan gelaakt worden, omdat zij aan een zendeling den belangrijken post van consul heeft toevertrouwd, een post die, behalve an-

dere hoedanigheden, vooral een bezadigd oordeel en eene strenge onpartijdigheid vordert. Hun scheen het, dat de bediening van consul onvereenigbaar is met de pligten van een zendeling, die aan zoo eene oorlogende vereeniging, als het Londensch genootschap, behoort.»

De *Katholiek* voegt hier maar één woord bij: wat zou Nederland daveren van Gereformeerde en Hervormde kreeten, indien ergens een Katholiek Missionaris gevonden wierd, op wiens rekening men het tiende gedeelte kon stellen van hetgeen aangaande den Protestantschen pater *Pritchard* openlijk vermeld wordt?

VERGELIJKING.

De Katholieke koning van Sardinie is onder de plak der Jesuiten en een papenknecht, omdat de wetten van het land hem verbieden jufvrouw *Heldewier* met geweld uit het klooster te halen en aan haren vader, die protestant is, terug te geven. Maar onder wiens plak is dan de Luthersche koning van Zweden, die niet verhinderen kan, dat de schilder *Nilson*, eenig en alleen omdat hij Katholiek geworden is, uit zijn vaderland verbannen wordt? Het eerste geval zou nog den schijn kunnen hebben van bescherming der zwakheid; maar wat schijn van verontschuldiging is er in het tweede geval? — En wie heerscht er in Denemarken? Daar bestaan nog de wetten volgens welke ieder, die papist wordt, onbekwaam is om te erven, en ten lande wordt uitgewezen; volgens welke het aan een Katholiek priester verboden is zich te vertoonen, *op straffe des doods*, terwijl degene, die er een zal geherbergd hebben, buiten de wet gesteld wordt, zoodat men hem mag *steenigen*. Volgens eene particuliere correspondentie van *l'Univers* (18 Augustus ll.) zeide, voor twee

jaren, de Deensche Minister van Binnenlandsche Zaken aan een diplomaat, die met hem een levendig gesprek had gehouden over de onverdraagzaamheid van het Gouvernement: «herinnert u, dat die wetten *(boven vermeld)* nooit zijn ingetrokken.» Dat is een ander soort van Jesuiten, daar in Denemarken, dan in Turin! Maar men moet in het oog houden, dat de Deensche Jesuiten Lutersch, die van Turin Katholiek zijn.

BOEKAANKONDIGING.

Rondgaande zendbrief van den Hoogwaardigen Vader Joannes Roothaan, generaal der nederige Societeit Jesu, aan de Eerw. Vaders en Broeders, medeleden derzelfde Societeit. (Ter gelegenheid van haar naderend derde Eeuwfeest, geschreven uit Rome, in December 1839.) *Getrouwelijk uit het Latijn overgebragt. A. M. S. D. G.* — Deventer. *J. W. Robijns.* 1844.

Daar is dan eindelijk die zendbrief, voor welke men eerst het Duitsche, en vervolgens ook het Nederlandsche publiek, een zoogenaamde *Allocutio* in de hand heeft willen stoppen! Het Luiksche *Journal historique et littéraire* heeft in zijne *livraisons* van Junij en Julij den veel besproken brief in het oorspronkelijk Latijn en in een Fransche vertaling medegedeeld; de *Catholijke Nederlandsche Stemmen* hebben hem, uit het *Journal* overgezet, in drie achtereenvolgende nummers aan Nederland te lezen gegeven; en nu kondigen wij eene vertolking aan door de geoefende hand van den heer *P. A. Camper* geleverd. Het vroegst van allen echter heeft de Hoogleeraar *Kist*, die, geheel onnoozel, de valsche *Allocutie* in zijn *Archief*

geplaatst had, den brief van pater *Roothaan*, bij uittreksel in datzelfde *Archief* bekend gemaakt. Jammer, dat de Hoogleeraar er aanmerkingen bijgevoegd heeft, die van diepgewortelde vooroordeelen en blinde tegeningenomenheid getuigen. Nu kan eindelijk iedereen zien, hoe het hoofd der Jesuiten over het genootschap oordeelt, wat doel het zich voorstelt, en door welke middelen te bereiken. Geen stuk kan met meer vertrouwen geraadpleegd worden dan dit: aan de echtheid kan niet getwijfeld worden, want het is erkend; de waarheid moet er in staan, want de Vader spreekt tot zijne kinderen, en wel tot dezen alleen; hij spreekt van de huiselijke zaken, die hem en de zijnen aangaan; hij spreekt in de vertrouwelijkste openhartigheid, want niemand dan de kinderen moest deze woorden vernemen. Nog eens dan: wilt gij de Jesuiten kennen, leest den rondgaanden zendbrief van hun algemeenen Overste. De vertaling des Heeren *Camper* verdient ook allen lof, indien wij althans, zoo als redelijk is, over het geheel mogen oordeelen uit het gedeelte dat wij gelezen hebben: (want wij hebben de vertaling ontvangen op het oogenblik dat dit laatste vel ter perse ging, en haar daarom, zoo wij ze in dit nummer wilden aankondigen, niet gansch kunnen lezen.) Zij is niet alleen getrouw, maar ook eene gelukkige nabootsing van het oorspronkelijke, dat door een gespierden en keurigen stijl uitmunt.

Bibliotheek tot nuttig en gezellig onderhoud voor Catholijken. Uit te geven door *F. J. Braam*, te Rotterdam.

De prospectus dezer onderneming is aan de *Redactie* gezonden, die iedere goede onderneming gaarne willende bevorderen, ook deze, die zij als goed aanziet, door hare aanbeveling wil ondersteunen. Te gelijker tijd moet de *Redactie* eene andere onderneming van denzelfden aard vermelden. De heeren gebr^s. *de Kanter* te Tilburg, hebben

eene lijst rondgezonden van inteekening op de *Christelijke Bibliotheek*, uit te geven *onder bescherming en toevoorzigt van Z. D. H. Mgr. den Bisschop van Emaus, ten voordeele der Katholieke Missie van Curaçao*. Beide ondernemingen hebben tot hoofddoel eene geschikte lectuur aan de Katholieken van Nederland aan te bieden, ten einde zoo doende zelfs het voorwendsel van gebrek aan goede boeken weg te nemen. Dit doel is loffelijk: moge het bereikt worden, 't geen dan alleen gebeuren kan, wanneer den Uitgevers eene ruime inteekening te beurt valt.

September 1844.

HET GELOOF DER OUD-BRITSCHE KERK AAN HET PRIMAAT DES PAUSEN VERDEDIGD TEGEN DEN HEER *E. B. SWALUE.*

(Vervolg.)

II.

DE ZAMENKOMST DER BRITTEN MET DEN H. AUGUSTINUS.

In ons vorig Nommer hebben wij aangaande de oude Britten ten minste zoo veel gezien, dat zij, ten tijde van den H. AUGUSTINUS, zich tegen het Primaat van den Paus, *als iets nieuws en ongehoords in hun land*, niet hebben kunnen verzetten; en deze gedeeltelijke wederlegging heeft reeds de vraag naar dat verzet haar grootst belang voor ons doen verliezen. Want dat de Britten zouden geweigerd hebben het Primaat te erkennen, wordt, naar vroeger gedane opmerking, van de Protestantsche schrijvers eigenlijk alleen daarom beweerd, omdat men er uit zoude afleiden, dat nooit te voren *Brittannië* aan *Rome* had gehoorzaamd, maar het Pauselijk gezag, als niet van goddelijke instelling, het eerst door den H. AUGUSTINUS tot in deze noordelijke landen is uitgebreid. Indien nu, met de gansche christelijke geschiedenis, ook dat gedeelte, hetwelk de Britsche kerk er van uitmaakt, naar *Rome* als het groote steunpunt der beweging heenwijst; indien wij stellige bewijzen hebben, dat vóór de komst van den H. AUGUSTINUS het gezag der Pausen in *Brittannië* erkend werd; indien ten tijde van dezen heiligen man de Britten van hunne vorige deugd vervallen en ontaard waren; wat

is er dan, in het onderhavig opzigt, aan gelegen, of zij, in eene zamenkomst met hem, dat voorvaderlijk geloof al dan niet hebben verloochend? Het ware dan een afval geweest; en scheuring en ketterij, welke volgens Protestantsche beginselen onmogelijk zijn, worden volgens de Katholieke leer, als zeer veelvuldig verondersteld.

Wij zijn er met dat al verre van af te willen toegeven, dat, in de bewuste bijeenkomst met de Britten, het Primaat zoude zijn ontkend of verloochend. Wij wilden slechts doen opmerken, hoe men, als naar gewoonte, weder de zekerste feiten en de duidelijkste getuigenissen ter zijde laat, om een of ander woord of voorval tot zijn voordeel aan te wenden, en als ware het minder om de waarachtige objectieve waarheid te doen, dan om de subjective toestemming van hoorders of lezers af te winnen, den hier niet te dulden rol van slimmen advokaat speelt. De geschiedenis, die wij raadpleegden, heeft ons dan ook nog meer geleerd: zij heeft ons aangaande de oneenigheid tusschen den H. Augustinus en de Britten zeer gegronde vooroordeelen gegeven, en over den aard en de oorzaken dezer oneenigheid zoo veel licht verspreid, dat wij al de omstandigheden ziende, reeds zouden vermoeden hetgeen er is voorgevallen, althans het zeer natuurlijk moeten vinden.

Wie waren de Saksers met welke de II. Augustinus de Britten wilde vereenigen? een vreemd, een ingedrongen volk met andere taal en zeden, hetwelk langer dan eene eeuw de Britten had beoorloogd, hunne goederen had ontroofd, hunne kerken ontheiligd, en hen eindelijk van hun vaderlijk erf had verdreven. Eerst

door den H. Augustinus waren zij tot het Christendom bekeerd; weshalve de Britten, van der jeugd af gewoon op hen als afgodendienaars, als wreede vervolgers en geboren vijanden neder te zien, van natuurswege niet gezind konden zijn, eene zoo innig godsdienstige verbroedering, als de H. Augustinus verlangde, met de Saksers aan te gaan.

Voorzeker de godsdienst, die niet op de natuur alleen berust, kan én vijanden doen beminnen én de verschillendste volken vereenigen; maar welke was omtrent dezen tijd de toestand en gesteldheid der Britten? Naar hetgeen de geschiedenis ons er van getuigt, was dezelve zeer slecht en bedorven. Reeds dat zij zich onthouden hadden aan de Saksers het geloof te verkondigen, moet hen bij ons in verdenking brengen. Mogt hunne staatkundige vijandschap hen tot deze verkondiging minder geschikt maken, zij kon hen van zulk eenen hoogen pligt niet ontslaan, dewijl het juist de aard is des Christendoms, Kerk en Staat te onderscheiden, en het, gelijk wij zeiden, de verschillendste volken in de eenheid zijner wet steeds poogt op te nemen. Doch hetgeen ons nog bijzonder aan een diep verval denken doet, is, dat dit verval bij een ondergaand volk plaats had: bij een volk, dat door groote rampen geslagen en echter niet verbeterd was. Immers rampspoeden zijn geschikt, om ons van het aardsche los te maken en aan onze bestemming te herinneren, maar zij hebben, wanneer zij daartoe niet strekken, en met dat al steeds toenemen, des te grooter bederf, ligtzinnigheid, vernietiging van karakter en zekere wanhopige verharding des gemoeds tot eigenaardige gevolgen. Men denke aan de beroemde beschrijving,

welke Thucydides van de pest te Athene geeft. Als zoo bedorven leeren wij dan ook de Britten uit de geschriften van hunnen land- en tijdgenoot, den vromen GILDAS, kennen. Zijne taal tegen hen is verschrikkelijk. Willen wij de in het oog loopende stoutmoedigheid, waarmede hij geestelijke en wereldlijke overheden hunne misdaden verwijt, liever niet door de toomelooze vrijheid verklaren, welke in zulke dagen heerscht, en waar dan ieder zijn goed of kwaad gebruik van maakt, zoo kunnen wij hem aanzien als den profeet der laatste tijden, die in zijn hoogeren ijver niemand ontziet; zonder verschooning het volk, waaronder hij optreedt, deszelfs misdaden voor oogen houdt, en den wissen ondergang als het onvermijdelijk gevolg komt voorspellen.

Tot deze Britten wendde zich de H. AUGUSTINUS, zocht hen het moeijelijk werk der prediking te doen ondernemen, hunne inrigtingen te verbeteren, de onder hen ontstane misbruiken weg te nemen, en hen met de Saksers te verbroederen. Het was immers te verwachten dat zijne liefderijke poging geen gelukkig gevolg zoude hebben!

Wie daarbij was de H. AUGUSTINUS? Een man wiens deugd den Britten ten verwijt verstrekte, die de Saksers als zijne kinderen in Christus beminde en van hen wederkeerig bemind werd, die de oude Britsche kerken (zoo als die zij aan den H. MARTINUS hadden toegewijd) nu ten gebruike der Saksers heiligde, en in vele opzigten den afkeer der Britten moest trotseren. Zoo ook was het wel te vermoeden dat de H. AUGUSTINUS, die van Rome, het middenpunt des gezags, was uitgegaan, zich der Britsche kerk zoude aantrekken, en aan vele verkeerdheden daar een einde

zou willen maken. Wederom eene omstandigheid die de Britten tegen hem moest voorinnemen; en hoe meer men op die wijze de bestaande omstandigheden nagaat, zoo meer bevindt men, dat de tegenstand, dien de H. Augustinus ondervond, volstrekt door geen ongeloof en weigering om het Primaat te erkennen behoeft uitgelegd te worden.

Integendeel, het eenige waar de H. Augustinus op hopen en bouwen kon, was dat de Britten het geloof niet hadden verloren; daardoor waren zij nog in den grooten boom geworteld, en kon het leven hun op nieuw weder toevloeijen. Hadden zij ook geen geloof meer gehad, en, gelijk men ten onregte beweert, het Primaat en de eenheid der Katholieke Kerk niet eens gekend, dan had bij den H. Augustinus zelfs de gedachte niet kunnen opkomen, van hen te vragen om gezamenlijk met hem onder de Saksers te gaan prediken, en zou deze Britsche kerk, als op een geheel ander begrip berustend, zeker eenig spoor in de volgende geschiedenis hebben nagelaten, waarin zij thans genoegzaam verdwijnt.

Het spijt ons de zending van den H. Augustinus en al hetgeen daartoe aanleiding gaf, hier niet van den beginne af te kunnen verhalen. Weinig groote voorvallen of ontwikkelingen levert ons de Kerk in hare geschiedenis op, welke zoo treffend zijn als de bekeering van het Engelsche volk. In de zorgen van den H. Paus Gregorius, hem door zijne stelling niet minder dan door zijne liefde geboden, in zijn grootsch en omvattend bestier ook bij deze heilige onderneming zigtbaar, in het voorhanden zijn van instellingen als de Benedictijner orde, waarin een H. Augustinus met

de zijnen bereid is zich voor de zaak van God op te offeren, in de middelen, die, zonder dat men ze behoeft te zoeken, geschikt en gereed zijn om het hart der barbaren te treffen, in de bescherming vooral en in de wonderen, waarmede God zijne tegenwoordigheid openbaart, in alle omstandigheden, waarvan deze geestelijke overwinning verzeld gaat, herkent men de Kerk van Christus, ingesteld en bestemd om alle volkeren in haren schoot te vergaderen. — Men zou, door eene vroegere opvatting van het verhaal, ook nog beter den geest begrijpen waarin de H. Augustinus werkzaam was, en welke hem, bij de zamenkomst met de Britten, bezielde. — Een en ander echter, wat deze zamenkomst voorafging, moeten wij vermelden.

Nog in hetzelfde jaar dat de H. Augustinus in Engeland aankwam, werd de Saksische koning Edelbert door hem bekeerd en gedoopt, en had zijne prediking, door wonderen bevestigd, zulk een gewenscht gevolg, dat Paus Gregorius hem van Virgilius, Aartsbisschop van Arles en Pauselijk Vicaris, tot Bisschop liet wijden. Daar het licht van het Evangelie zich door zijnen aanhoudenden ijver altijd verder uitbreidde, verhief de Paus hem tot de Aartsbisschoppelijke waardigheid, zond hem nieuwe medehelpers, en, in de blijde verwachting van nog grooter Evangelischen oogst, gelastte hij hem, om, ingeval het geloof noordwaarts nog meer ingang vond, te York eenen Aartsbisschop met twaalf Bisschoppen aan te stellen. Ten slotte geeft hij hem over dezen Aartsbisschop, alsmede over de Britten, eene buitengewone jurisdictie (1). Reeds vroeger had de

(1) Deze jurisdictie zou daarom ook met zijnen dood eindigen en niet op zijne opvolgers overgaan. Beda I, 29.

H. Augustinus den Paus in eenen brief gevraagd, welke zijne verhouding was tegenover de Gallische en Britsche Bisschoppen, en de H Gregorius hem geantwoord, *dat hij hem geen gezag gaf over de Gallische Bisschoppen, maar al de Britsche Bisschoppen aan hem zijnen broeder aanbeval, opdat de onwetenden zouden leeren, de zwakken door overreding versterkt en de boozen door aanwending van zijn gezag verbeterd worden* (1). In deze woorden van den Paus wordt van de Britten evenmin als van Galliers verondersteld, dat *zy eenen Paus met ieder waar christen gelijk stellen;* en inderdaad verdient het te worden opgemerkt, dat nergens in dit schrijven, noch ook in de andere vragen en antwoorden, tusschen den Paus en den H. Augustinus gewisseld, eenig spoor is van het vermoeden, dat iemand het bestaan van een Pauselijk gezag niet zou erkennen. Evenmin wordt van dit gezag met bijzonderen nadruk gesproken: slechts de eenvoudige veronderstelling daarvan is zigtbaar. Zouden wij elkander heden verzekeren dat Willem II Koning is van Nederland? Wij achten dit geen gering bewijs, dat de Britten, en wie meer in het noorden het christendom beleden, aan het Primaat van den Paus geloofden; dewijl in het tegenovergesteld geval de H. Gregorius, die, in het oog van den heer Swalue, het voorkomen heeft van zijn oppermagtig gezag zoo sterk door te drijven, en volgens hem de eerste was van alle Pausen, die het onder de Britten gelden deed, er toch wel zelf over zou hebben moeten spreken en van den H. Augustinus er over bevraagd worden.

Een dezer antwoorden zullen wij mededeelen, om-

(1) Beda I, 27.

dat het gedrag van den H. Augustinus jegens de Britten er nog bijzonder door wordt toegelicht. «Hoe komt het,» vraagt de H. Augustinus, «dat, terwijl het geloof één «is, de kerken verschillende gebruiken hebben; er een «ander gebruik is van de Mis te doen in de Roomsche «Kerk, en een ander in Gallie?» Gregorius antwoordt: «Gij kent, mijn broeder, het gebruik der Roomsche «Kerk waarin gij zijt opgevoed: maar het is mijn ver«langen, dat zoo gij iets vindt, hetzij in de Roomsche, «hetzij in de Gallische, hetzij in welke Kerk ook, dat «Gode meer behagelijk mogt zijn, gij dit zorgvuldig «voor u uitkiest, en alles, wat gij (op die wijze) uit vele «kerken hebt kunnen verzamelen, in de Engelsche kerk, «welke nog nieuw is in het geloof, door eene bijzon«dere instelling inplant. Want wij moeten de zaken niet «beminnen om de plaats, maar de plaats om de zaken. «Zoek dus in ieder der verschillende kerken uit al wat «vroom, wat godsdienstig, wat goed is, maak dat tot «een geheel, en voer het als gewoonte bij de En«gelschen in» (1). Gregorius ziet dus deze *riten* als onverschillig aan, en spreekt volgens het beginsel, hetwelk hij in zijn schrijven aan zekeren Bisschop Leander vooruit zet: «In de eenheid des geloofs doet het ver«schillend gebruik aan de Kerk geen nadeel» (2) Men beoordeele hiernaar hetgeen ons de heer Swalue uit de Larrey verhaalt: dat de weigering der Britten om het *Roomsch* ritueel aan te nemen, en zich aan het gezag van Augustinus te onderwerpen, de moord van 1200 monniken ten gevolge zou gehad hebben!

De H. Augustinus meende dat eindelijk de tijd gekomen was, de Britten met de Saksers te vereenen, in het

(1) S. Greg. Op. Venetiis 1771. VIII. p. 289. (2) Lib. I. Ep. 4.

zedelijk en godsdienstig verval der eersten te hulp te komen, en de onder hen bestaande verkeerde gebruiken te keer te gaan. Maar hetgeen hem bijzonder aanspoorde zich tot de Briten te wenden, was de behoefte aan medehelpers om de bekeering der ongeloovigen te doen voortgaan. Ook de koning van Essex SABARETH had het christendom omhelsd, en een groot deel zijner onderdanen had zijn voorbeeld gevolgd: dan hoe vele landstreken lagen nog in den nacht des ongeloofs, terwijl zorgen en bezigheden, ook door de plaats hebbende bekeeringen, steeds grooter en menigvuldiger werden.

Wij zullen thans hetgeen er tusschen den H. AUGUSTINUS en de Britten voorviel uit BEDA in zijn geheel mededeelen, en, om in geene lastige herhalingen te vallen, er aanstonds onze aanmerkingen tusschen voegen.

De eerste bijeenkomst werd waarschijnlijk gehouden in het jaar 603. «Daar,» verhaalt ons BEDA, «begon «AUGUSTINUS hen broederlijk te vermanen, opdat zij, «in den Katholieken vrede met hem, hetzelfde gemeen«schappelijke (*commune*) werk, van voor den Heer «den volken het Evangelie te verkondigen, zouden «ondernemen. Want zij vierden den Zondag van Pa«schen niet op zijnen tijd, maar van de vierde tot «aan de twintigste maan. Doch zij deden ook vele «andere dingen strijdig met de eenheid der Kerk.»

Niet alleen is hier van het Primaat geene spraak, maar het blijkt, dat de Britten er aan geloofden, en het bestaand verschil slechts praktijk en gebruiken betrof; dewijl anders de viering van het paaschfeest niet als het voornaamste punt zou zijn opgenoemd, noch de H. AUGUSTINUS hen gevraagd zou hebben, om

met hem te prediken. Wat de viering van het Paaschfeest betreft: de Britten hadden, zoo als uit de door ons aangehaalde plaats van EUSEBIUS blijkt, daarin met het gansche Weste Rome gevolgd; dan, schoon het Concilie van *Nicee* aan deze oneenigheid tusschen het Ooste en Weste een einde gemaakt had, ontstond er een verschil van gansch anderen aard, in het Weste zelve: door dat er, namelijk, tot drie malen toe, andere cyclen werden ingevoerd (1). Wanneer men nagaat, hoe het toen met dergelijke kennissen gesteld was, kan men zich waarlijk over deze oneenigheden niet verwonderen.

Dat verder door de *andere dingen, strijdig met de eenheid der Kerk*, slechts bedoeld wordt, hetgeen strijdig is met de algemeene praktijken, met de gelijkvormigheid in *Riten*, enz., blijkt wederom daaruit, 1°. dat er van het *doen van dingen* gesproken wordt, niet van *leeren;* 2°. dat het verschil in de viering van het Paaschfeest in de eerste plaats genoemd wordt; en 3°. dat de andere dingen met dit verschil worden vergeleken. *Ook vele andere dingen* deden zij. *Sed et alia plurima.* Wil men intusschen onder dezelve nog verstaan hetgeen tot nalating en verslapping in de kerkelijke tucht behoort, zoo hebben wij er niet tegen. BEDA zegt op eene andere plaats (V. 19): «De Brit«ten..... doen vele andere dingen, die met de zuiver«heid van den geestelijken stand *(ecclesiasticae casti«tati)* en den vrede strijdig zijn;» hetwelk alles met den verwarden en vervallen toestand der Britsche Kerk wel overeenkomt. Maar verschil van tijdrekening, van

(1) Zie DÖLLINGER, I, 2 abth. S. 215.

riten of ook onzedelijk gedrag, is geene verwerping van het Primaat.

De heer SWALUE spreekt dus klaarblijkelijk onwaarheid, als hij zegt: «Doch zij deden, behalve hunne «weigering, om het Roomsch ritueel aan te nemen, «ook volgens hem (BEDA) meer tegenstrijdigs met de «eenheid der Kerk. Zij namen dus bij gevolg het gezag «van den Paus niet aan.» Van waar weet de heer SWALUE dat juist het *Roomsche* ritueel door de Britten niet aangenomen en van den II. AUGUSTINUS voorgesteld werd?

Ten andere veronderstelt hij een ganseh anderen *strijd tegen de eenheid*, dan BEDA, blijkens de twee reeds aangehaalde plaatsen bedoelt. En ook dan wanneer de Britten *daden* bedreven, die in meer eigenlijken zin streden tegen de eenheid der Kerk, hetgeen wij ontkennen, zou daar nog niet aanstonds uit volgen, dat zij het Primaat verwierpen. Om alsdan daartoe te besluiten, zouden zij hier niet voor het eerst door den II. AUGUSTINUS, maar door den Paus of van wege den Paus zoo dikwerf en zoo nadrukkelijk vermaand moeten zijn, dat hunne *ongehoorzaamheid* als *beginsel* kon worden aangezien.

«Nadat er lang getwist was, en de Britten noch «aan de smeekingen, noch aan de vermaningen en «bezweringen van den H. AUGUSTINUS en de zijnen «wilden gehoor geven, maar hunne overleveringen bo«ven al de in Christus overeenstemmende kerken der «wereld voortrokken, maakte de heilige vader AUGUS«TINUS aan den moeijelijken en langen strijd een einde «door te zeggen: laat ons God bidden, die de broe«ders eensgezind in het huis huns Vaders leven doet,

«opdat Hij door hemelsche teekenen te kennen geve,
«welke overlevering te volgen zij. Men brenge eenen
«zieke hier en door wiens bede hij zal genezen worden,
«diens geloof en handelwijze zal Gode gevallig en voor
«de menschen te volgen zijn. Toen de tegenstrevers
«van den H. Augustinus, hierin met weerwil toegaven,
«werd er een blinde Angelsakser gebragt; en, nadat
«hij door toedoen der Britten, aan welke hij was
«aangeboden, herstel noch genezing verkreeg, knielde
«eindelijk de H. Augustinus, in deze noodzakelijkheid
«gebragt, ter aarde, en bad den Vader van onzen
«Heere Jesus Christus, dat Hij den blinde het verlo-
«ren gezigt zou terugschenken, en door de ligchamelijke
«verlichting van dezen eenen man, het geestelijke licht
«zijner genade in de harten van zoo vele geloovigen
«zoude ontsteken. Geen oogenblik verliep: aanstonds
«had de blinde het gezigt weder, en de H. Augustinus
«wordt van allen als den waren Prediker van het Op-
«perste licht geroemd. Hierop erkennen de Britten ge-
«zien te hebben, dat het de weg der regtvaardigheid
«was, welken de H. Augustinus predikte; maar dat zij,
«zonder toestemming der hunnen, hunne oude gebrui-
«ken niet konden laten varen. Zij vroegen derhalve,
«dat er ten tweede male eene talrijke synode zoude
«belegd worden.»

Wij zien het dus op nieuw, *de oude gebruiken*, waar zij de overleveringen hunner vaderen voor aanhaalden, wilden zij niet opgeven. En men bemerke het wel: een wonder beslist ten voordeele van den H. Augustinus. Ware er nu «*bijzonder over het Primaat*» getwist dan zou dit op eene schitterende wijze zijn bevestigd geworden. Maar hoe komt het dan dat de «*Roomsch-*

gezinde» Beda van deze gelegenheid geen gebruik maakt, om het Primaat aan te bevelen, en hij er niet een enkel woord over spreekt? De voornaamste reden is door hem opgegeven: de viering van het Paaschfeest. Dat over dit en andere punten, de liturgie, het ritueel of de discipline betreffende, de twist zoo hoog rijzen kon, is waarlijk niet moeijelijk te begrijpen. Had niet Paus Victor, om het verschil nopens het Paaschfeest, al de kerken van *Azië* uit de eenheid willen sluiten? Nog in het jaar 602 hield Columba, in eenen brief aan Paus Gregorius, wien hij om uitspraak vraagt, de verkeerde berekening die men in *Ierland* volgde, met den meesten nadruk staande. Schoon nu ook de Britten, ondanks dat verschil, *geloovigen* konden zijn, gelijk zij door den H. Augustinus genoemd worden, het gebruik waarvoor zij streden, was, in zoo ver het in eene verkeerde tijdrekening zijn oorsprong nam, nog minder te eerbiedigen, dan dat weleer in het Ooste bestond. Verder kon dit en het overig verschil in de discipline of het ritueel, waarin de Britten hunne eigen gewoonte vasthielden, bij de te ondernemen prediking onder de Saksers en voor de godsdienstige vereeniging der beide volken van grooten hinder zijn. De H. Augustinus had dus van zijn zijde wel rede, om met die kracht bij de Britten op verandering aan te houden.

Ten andere waren het misbruiken eer dan gebruiken waartegen hij schijnt geijverd te hebben. Zoo weinig als hij die kon goedkeuren, zoo zeer moest eene vervallen geestelijkheid daar aan gehecht blijven.

Eindelijk kan men wel begrijpen, dat ook de nationale haat in het spel kwam. Met de Saksers, daar

zij nu honderd en vijftig jaren mede in vijandschap waren, met welke zij, zegt een oud schrijver, zoo min wilden te doen hebben als met honden, en aan welke zij daarom het Evangelie niet hadden verkondigd, met dezen zouden zij zich vereenigen! als het ware van deze nieuwe Saksische Kerk gebruiken overnemen en die hunner vaderen daar laten! aan deze Kerk, want daar ging het in hunne oogen heen, zich onderwerpen, en als ten dienste derzelve den zwaren last der prediking op zich nemen! Hier alzoo had plaats, hetgeen zeldzaam bij eene oneenigheid het geval is, dat de grond, die van de eene zijde werd aangevoerd en aangedrongen, juist eene voorname reden was, waarom men van de andere zijde zich verzette. Hoe meer de H. Augustinus er op aanhield en hun *broederlijk vermaande*, om met hem en de zijnen, die aan het hoofd der Saksische Kerk stonden, in gemeenschap te treden, om met hem op dezelfde gemeenschappelijke wijze het geloof aan de heidensche Saksers te gaan verkondigen, en hij daarbij de noodzakelijkheid van eenheid of gelijkvormigheid gelden deed, des te meer moesten de Britten zich van de veranderingen afkeerig gevoelen.

Ook daaraan herinneren wij op nieuw, dat de Britten van Augustinus vroom en godgewijd gedrag, waarbij het hunne zoo zeer afstak, nu eenige jaren moesten gehoord hebben, en zij niet gezind konden zijn zulk eenen man eenigen invloed of beheer over hen toe te kennen. Deze zinsgesteldheid der Britten doet zich in het vervolg van het verhaal duidelijker voor.

Zij gingen eenen vromen kluizenaar raadplegen, die hun zeide, dat zij Augustinus moesten volgen,

indien hij een man Gods was. Op hunne vraag: hoe zij dit zouden kunnen weten? gaf hij hun den raad, om eerst na AUGUSTINUS zich naar de vergadering te begeven, en wel op te letten of hij voor hen opstond of niet, dewijl daar uit zou blijken, of hij zacht en nederig, dan wel hoogmoedig was. — «Indien hij u «veracht en niet voor u opstaat, ofschoon gij meer in «getal zijt, moge ook hij van u veracht worden.» Hij die zulk eenen raad gaf en zij die denzelven uitlokten boezemen ons geenen hoogen dunk van zich in. Intusschen geeft dit incident, dat al te zonderling is, om verzonnen te zijn, weder te kennen, waar het den Britten om te doen was: niet om het eigenlijk geloof of om eenig leerstuk, als het Primaat, welks waarheid aan de zachtzinnigheid eens bijzonderen predikers niet kan getoetst worden, maar om die naauwe gemeenschap, welke hun AUGUSTINUS voorsloeg; of zij hem als leidsman in de voorgestelde prediking zouden volgen, hem eenigen invloed of beheer in hunne kerkelijke zaken toelaten; daar voorzeker kwam zijn *persoonlijk* karakter, zijne nederigheid en zachtzinnigheid bij in aanmerking.

«Er kwamen, naar men verhaalt, zeven Britsche «Bisschoppen en vele geleerde mannen, voornamelijk «uit hun beroemd klooster, dat in het Engelsch *Ban-«cornaburg* geheeten wordt, over hetwelk, zegt men, «DINOOTH toen ter tijd abt was» — «Het gebeurde, «dat AUGUSTINUS, bij hunne komst, in zijnen zetel zat.» (Waarschijnlijk was hij, als de H. CYRILLUS te *Ephese*, in plegtgewaad, en het dus minder gevoegelijk van op te staan.) «Naauwelijks zagen zij het of geraakten in «gramschap, en hem voor hoogmoedig houdende,

«legden zij er zich op toe, hem in alles tegen te «spreken. Doch Augustinus zeide hun, gij doet vele «dingen strijdig met onze gewoonte, ja met die der «geheele Kerk (het was dus juist om het Roomsch ritueel niet te doen), «en echter, zoo gij mij in deze «drie wilt gehoor geven: dat gij het Paaschfeest op «zijnen tijd viert, dat gij de bediening van den Doop, «waarin wij Gode herboren worden, volgens het ge«bruik van de H. Roomsche en Apostelijke Kerk ver«rigt, dat gij gezamelijk met ons het woord des Heeren «aan het Engelsche volk predikt, zal ik al het overige, «ofschoon het strijdt tegen onze gebruiken, met zacht«moedigheid verdragen.»

Hier blijkt op nieuw wat men door de vele andere dingen, die zij deden, en welke strijdig waren met de eenheid, te verstaan hebbe. De H. Augustinus zou over dezelve heenen stappen. De drie bepaalde vorderingen die hij doet, sluiten tevens de veronderstelling uit, dat de Britten in de leer van hem verschilden en het Primaat niet erkénden. Ware hierover *bijzonder* gehandeld, gelijk Gieseler zegt, zou de eerste vordering geweest zijn: dat gij den Paus als het zigtbaar hoofd der Kerk erkent, enz.

«Maar zij (de Britten) antwoordden, dat zij niets «van dit alles doen zouden, en hem niet voor Aarts«bisschop (1) hebben wilden, zeggende onder elkan«der: als hij nu reeds niet voor ons wil opstaan, hoe «veel te meer zal hij ons verachten, als wij aan hem «onderworpen zullen zijn.»

(1) Het woord Aartsbisschop heeft hier dien bepaalden zin niet, dien wij er thans aan geven; dit blijkt uit hetgeen wij reeds van de aanstelling des H. Augustinus hebben medegedeeld. Overigens vindt men dezen titel meermaal aldus gebruikt. Zie Binterim.

Het verdient opmerking, dat de eigenlijke en beslissende reden der Britten, en die zij daarom aan elkander zeggen, in de vrees voor de handelwijze of, wil men, voor den hoogmoed van den H. AUGUSTINUS bestond. Zij konden er nog wel aan denken zich te onderwerpen, zij verwierpen eene dergelijke aanstelling geenszins als eene nieuwheid, maar zij verwierpen *den persoon*, hem bepaaldelijk, hem, den hoogmoedige, den Aartsbisschop der Angelsaksers, den berisper hunner zeden en gebruiken. Indien er, om de regten die er voor den H. AUGUSTINUS uit volgden, over het Primaat getwist geworden ware, dan voorzeker zou de laatste grond, die zij onder elkander aanvoerden, niet geweest zijn: *hij zal ons minachten*, maar vol van het denkbeeld, dat hunne Kerk steeds onafhankelijk geweest was, zouden zij voor zulk eene gewigtige zaak nog meer dan voor hunne gebruiken, de *overlevering* hebben ingeroepen en gezegd: *Wie heeft ooit van zulk eene jurisdictie gehoord? Altijd is onze Kerk onafhankelijk van Rome geweest! Laat hem gaan. Wat hebben wij met hem noodig?*

Zelfs kan men, bij wijze van gevolgtrekking, uit het gedrag der Britten niet besluiten, dat zij zich gelijk blijvende, het Primaat niet moesten erkennen. Daargelaten, dat de H. AUGUSTINUS waarschijnlijk zijne regten niet heeft doen gelden, waarvoor verschillende redenen zijn op te noemen, ja, dat hij dezelve welligt door den tusschenkomenden dood van Paus GREGORIUS niet eens meer bezat, kunnen wij ook in de veronderstelling, dat de H. AUGUSTINUS op dezelve aandrong, de Britten niet beschuldigen de hunne te zijn te buiten gegaan.

Zij deden voorzeker slecht, maar handelden hier niet tegen het kerkelijk regt.

«De man Gods, Augustinus, heeft, naar men verhaalt, aan de Britten deze dreigende voorspelling gedaan, dat, zoo zij geenen vrede met hunne broeders wilden, zij dan oorlog van hunne vijanden zouden hebben, en zoo zij aan de Engelsche Natie den weg des levens niet wilden prediken, zij door de handen van deze» (ongeloovigen) «de wrekende straffen des doods zouden ondergaan. Hetwelk alles op die wijze» (gelijk hij voorspelt had) «door Gods tusschenkomend oordeel is gebeurd» (1).

Zoo liep dan deze vergadering af. Hetgeen hier de H. Augustinus zelfs in profetische vervoering zegt, bevat nog geene klagt, dat men zijn gezag niet erkent, geen verwijt van ongeloof en verwerping van het Primaat, maar dat zij met de reeds bestaande Saksische Kerk, aan welker hoofd hij zich bevond, niet in broederlijke gemeenschap wilden treden, en aan de nog ongeloovige Saksers het Evangelie niet wilden helpen verkondigen.

Men moet wel bevooroordeeld zijn, en volstrekt niet willen zien, om na alles wat wij hebben opgemerkt, nog te beweren, dat er tusschen den H. Augustinus en de Britten, over het al of niet bestaan van het Primaat zoude getwist zijn. Er wordt daarover in het eenigst oorspronkelijk verhaal, dat wij er van bezitten, geen enkel woord gerept en dit is reeds voor ons een genoegzaam bewijs. De schrijvers immers van dien tijd geven ons gewoonlijk geen algemeen geschiedverhaal, maar zij *vertellen* en zijn steeds op bijzonderheden uit;

(1) Beda, II, c. 2.

zoo dat Beda onmogelijk van de twist over het Primaat zou hebben kunnen zwijgen; te meer, daar later alles eindelijk ten voordeele van den H. Augustinus afliep. Doch bij de minste oplettendheid, vindt men in zijn verhaal zoo vele stellige redenen, die een twist over het Primaat uitsluiten, dat, indien men het onmogelijke niet verlangt en niet wil, dat Beda zelf zou gezegd hebben: *er is volstrekt over het Primaat niet getwist*, geen sterker bewijzen kunnen gewenscht worden. Men heeft derhalve tot een zoogenaamd oud handschrift zijne toevlugt moeten nemen. Wij zullen daarover in het volgend nommer spreken.

(Het vervolg hierna.)

GESCHIEDENIS VAN HET LAGER ONDERWIJS.

(Vervolg.)

Politieke gesteldheid van Nederland; antikatholieke gezinningen van het Staatsbewind en van het Schoolbeheer; verzet en bijval der Departementale Besturen, in het jaar 1804.

Is het eene waarheid, dat de magneet (zeilsteen), door eene zoo hevige rigtingszucht naar de Polen bezield is, dat hij, door bloote kunstmatige overwrijving, aan het ijzer, vooral aan het staal, deze zijne eigenaardigheid mededeelt, en haar als het ware in die voorwerpen overbrengt; zoo dat de gemagnitiseerde naald den rondzwalkenden zeereiziger op de bijna onmeetbare ruimten der zeeplassen tot gids en leidsman strekken kan; niet minder is het waarheid, dat de zeeman te dikwijlen ontwaart, dat, bij het onstuimige des onweders, de electriciteit der wolken, of de te nabij flikkerende bliksemstraal deze aangekweekte polenzucht in dien naald óf tijdelijk óf voor immer verijdelt; dat ook het flaauwschijnend noorderlicht de grootste afwijkingen bij hem vaak doet ontstaan; dat én plaatsen én tijden eenen bij de deskundigen in het oogvallenden invloed op den magneet uitoefenen, terwijl zelfs zijne gewone en eigen-

aardige aantrekkingskracht door eene groote menigte van oorzaken vernietigd of gewijzigd wordt.

Zoo ook zag het Onderwijs, in het Protestantsche Nederland, gedurende twee eeuwen, door den invloed van het inwendig gevoel der Protestansche Landsbesturen en van het Protestantsche Schoolbeheer, zich door eene morele, ja zelfs door eene phijsische kracht, naar het Protestantendom uitsluitend getrokken of gerigt; alleen de staatsomwentelingen en beroeringen van het jaar 1795 stoorden deze aantrekkingskracht; doch slechts voor weinige oogenblikken; spoedig, met het weder zegevieren van het Protestantendom over de ware vrijheid, aan *allen* zonder onderscheid onbewimpeld aangekondigd, en over de gelijkheid van *alle* ingezetenen, in het vrijgewaande Nederland, rondgebazuind, liet de oudere neiging en rigting zich weder ten duidelijkste ontwaren. Wij toonden deze overgangen aan, welke zoodanig gevolg hadden, dat, bij het uiteinde des jaars 1803, het Protestantendom de teugels van het Schoolwezen weder in volle handen hield, en met het Schoolbeheer het geheele onderwijs naar zijne wenschen regelde en rigtte; altoos echter tijden en plaatsen eenigzins in het oog houdende.

Het onstuimige jaar 1804 deed in het Schoolwezen eene kortstondige, evenwel opmerkingswaardige afwijking plaats grijpen. Stippen wij deze aan en sporen wij de redenen daarvan op.

Het waren niet de Fransche oorlogsbenden, befaamd wegens hunnen weggezonken Godsdienstijver, die het Protestantendom vrees inboezemden; noch hunne aankomst en hun verblijf te Vlissingen en te Texel, ten einde, als bondgenooten der Bataafsche

Republiek, Engeland in Nederland te bestrijden; noch hun inrukken binnen Zutphen en Nijmegen; noch hun doordringen tot in het hart van Holland, tot Gouda en 's Hage, alwaar zij hun hoofdkwartier vestigden; noch hunne bijna-bezitneming van Utrecht, waar niet alleen particuliere huizen, maar ook de Kerken en Gasthuizen hun werden ingeruimd; noch hunne zich uitstrekkende magt tot Delfzijl, Ootmarsum en Doesburg (1); noch het stellen onzer troepen onder het bevel van den Generaal DUMONCEAU en van den Generaal *en Chef* MARMONT; noch het toevoegen onzer vloot onder VERHUELL aan die der Franschen, om de groote zee-expeditie, tegen Engelands bodem gerigt, te helpen daarstellen; noch hun ontzagwekkend legerkamp te Zeist (2). Dit alles deed klaagliederen over

(1) Zie *Delftsche Courant*, 5, 7, 10, 17, 21, 25 Januarij; 13, 29 Maart; 5, 7 April; 5, 8, 19 Mei. — *De Binnenlandsche Bataafsche Courant* had sedert deszelfs uitkomen op den 13 Maart 1798, in den titel gevoerd eene maagd met lans, waarop de vrijheidshoed; welke maagd aan hare regter hand had staande eene soort van piramide, waarop deze woorden: *één* en *ondeelbaar;* daarboven eene lans met hoed, waartegen een passer (zie vervolg op WAGENAAR D. 29, bl. 305), terwijl zij onder hare linker hand een schild was hebbende, waarop te lezen stond: *Gelijke Rechten.* Den 30 October 1810 verdwenen de woorden. In plaats van die op de piramide zag men acht kruisjes op twee regels, ieder met een cirkeltje omgeven; daarboven een eikenkroon, en op het schild den ouden Hollandschen Leeuw, met den pijlenbundel en het zwaard. Daags te voren waren de schepenen van den Haag hernieuwd, ten gevolge der Staatsregeling des jaars 1801, te midden der moeijelijkheden, welke de Wet op de bezittingen in de uitvoering ondervond. Den 1 November 1803 nam deze courant het Delftsche wapen aan, omdat, blijkens advertentie van 25, 27 en 29 October, de uitgever het uitsluitend regt verkregen had, om binnen gemelde stad eene courant te drukken en uit te geven: Van 1 September 1804 heette zij alleen *Delftsche Courant*, in welke stad zij sedert den 1 Mei, in plaats van te 's Gravenhage, gedrukt was geworden.

(2) Zie *Delftsche Courant* 30 Junij, 5 en 17 Julij. Zie over de Fransche troepen enz. de Notulen van het Staatsbewind 1804, in den *Index*, op de woorden *Fransche marine*, *Fransche troepen*; ook

den benarden staat van ons Vaderland aanheffen (1), dank- en bede-dagen uitschrijven (2), belastingen op de bezittingen en inkomsten voorstellen, verwerpen en eindelijk plaats grijpen, onder begunstiging der Fransche bajonetten (3), behalven de opruiming der domein-goederen en de loterijen voor den Staat (4) de gewone hoog opgedreven Staatsbegrootingen

vervolg op WAGENAAR 1804, — het verbranden door hen der Engelsche goederen, de gebiedende toon door hen aangenomen, de enorme kosten, welke dit bondgenootschap der Republiek berokkende, het verlies der overzeesche bezittingen, de stilstand van handel enz.

(1) Zie *Delft. Cour.* 9 Februarij.

(2) Ibid. 9 Februarij.

(3) Zie *Delft. Cour.* 12 Jan. 17 Febr., 10 Julij, ook Not. *Staatsb. Index*, op het woord *Geldheffingen*. In de *Algem. Kunst en Letterbode*, I D. bl. 421, ontmoeten wij de volgende opgave:

			van bezittingen.	van inkomsten.
12 October	1797	1¼ pct.	*f* 14,000,000	
5 Decemb.	—	8 »		*f* 8,000,000
18 Januarij	1790	1¼ »	- 14,000,000	
22 Septemb. — 30 Novemb. —		4 »	- 44,800,000	
22 Septemb.	—			
30 Novemb.	—	5 »		- 5,000,000
29 October	1792	1 »	- 11,200,000	
15 Maart 1800 — 19 April	—	3 »	- 33,600,000	
15 Maart	—	2 »		- 2,000,000
5 Decemb.	—	3 »		- 3,000,000
19 Junij	1801	2 »	- 22,400,000	
5 Sept	—	4 »		- 4,000,000
26 Februarij	1802	¼ »	- 5,600,000	
» »	—	2 »		- 2,000,000
8 Julij	—	5 »		- 5,000,000
17 Februarij	1803	¼ »	- 5,600,000	
» »	—	2 »		- 2,000,000
» »	—	5 »		- 5,000,000
8 Augustus	—	2 »	- 22,400,000	
In 9 jaren			*f* 173,600,000	*f* 36,000,000
				- 173,600,000
				f 209,600,000
In 1804 weder 2 pct. op de bezittingen				- 22,400,000
In 9 jaren				*f* 233,000,000

(4) Zie *Delft. Cour.* 19 Maart.

van circa 70 millioenen (1), en suppletien zonder eind (2), met eene steeds toenemende Staatsschuld (3). Niets van dit alles deed den Protestanschen geest verzwakken; zelfs niet de verheffing van Napoleon tot Keizer op den 18 Mei (4), noch de verwachting zijner overkomst in de Bataafsche Republiek (5).

Meer drong de bedreiging, van met Frankrijk vereenigd te zullen worden (6), doch oneindig meerder de tijding, dat Paus Pius VII den Keizer kroonen zoude (7), dat deze Paus zich tot dat einde naar Parijs zoude begeven (8), welke krooning den 3 December werkelijk plaats had (9); ook de aanspraken

(1) Ibid. 17 Maart, 23 Aug., 15 Oct. Zie Not. 27 Maart bl. 169, 225 etc.

(2) Zie *Delft. Cour.* 23 Aug., en Not. *Index*. op de woorden *Algemeene Begrooting*.

(3) In het jaar 1579 had de provincie Holland, omtrent één millioen guldens schuld; die der overige vereenigde provinciën was daarbij weinig beteekenende. Bij den Munsterschen vrede was Hollands schuld reeds 114 millioenen groot. Door de volgende oorlogen tot 1678 werd de schuld tot op 160 millioenen gebragt. Bij den Rijswijkschen vrede in 1697 was dezelve 214 en bij den Utrechtschen vrede in 1713 reeds 343 millioenen. De oorlog van 1743 bragt die schuld, nadat een don gratuit ten behoeve des Lands ingezameld was, op 404 millioenen. Door de beide Engelsche oorlogen na 1780 en den Franschen oorlog na 1793, klom de schuld, niettegenstaande eenige vroegere aflossingen, tot 454 millioenen. Bij de ineensmelting der Provinciale schulden, in Januarij 1797, bedroeg Holland's schuld 454, en die der overige provinciën met elkander 160, te zamen 614 millioenen. Hierbij komt de betaling der achterstallen voor de oorlogskosten, de 100 millioenen aan Frankrijk betaald, de kosten des oorlogs tegen Engeland na 1795 en de voor nationaal verklaarde schulden der gewezen Oost-Indische Maatschappijen, en de herhaalde geforceerde en vrijwillige geldleeningen, zoodat bij den vrede, in het jaar 1802 te Amiens geteekend, de Bataafsche schuld 1000 millioenen beliep, waarvan de intressen *f* 29,460,492 bedroegen.

De schuld was ultimo September 1843 meer dan 1307 millioenen groot, zonder de overzeesche schulden te berekenen. Zie *Tijdgenoot*, bl. 73.

(4) *Delft. Cour.* 29 Mei.
(5) Ibid. 10 Julij.
(6) Ibid. 17 Julij.
(7) Ibid. 11 September.
(8) Ibid. 6 October.
(9) Ibid. 6 en 8 December.

des Keizers bij die gelegenheid gehouden (1); in één woord, de zich *Katholiek-betooning* van den geduchten Napoleon deed eenigzins ongevraagd de hand der Protestanten op het lijdzame Katholicismus ligter drukken, en, bij terugkaatsing, op den geest van het schoolbeheer en van het onderwijs.

Werpen wij, ter ontwikkeling van dit ons aangeven, eerstens eenen vlugtigen blik op de gezindheid van het Staatsbewind, in het jaar 1804, en vestigen wij dan het oog op het Schoolwezen.

Bij het begin des jaars 1804, was de stemming van het Landsbestuur partijdig, anti-Katholiek. Dit blijkt dadelijk.

Den 5 Januarij mogten de Katholieke armen van Wassenaar en Zuidgeest niet de verzekering erlangen, dat zij *thans* geregtigd waren om erfenissen te mogen aanvaarden; hunne aanvraag werd naar den Raad van Binnenlandsche Zaken verzonden, den 29 Maart naar de Commissie van Binnenlandsche Zaken (2), en den 6 April werd dit regt hun ontkend en verklaard, dat het Placaat van 4 Mei 1655 in volle kracht verbleef (3), terwijl den 13 Mei autorisatie werd verleend, om de nalatenschap van A. L. VAN REINHARDT, te Ravestein overleden, aan de Lutherse armen van Nijmegen te cederen (4). De Katholieke armen van Zuid-Beijerland, aanvraag doende om eene erfenis te aanvaarden, werden later, ofschoon na lang toeven, verzonden aan het Departement van Zeeland, ter beschikking (5).

(1) Ibid. 8 December.
(2) Zie Notulen 1804, Januarij, bl. 30 en Maart, bl. 127.
(3) Ibid. April, bl. 38. (4) Ibid. 15 Mei, N°. 15.
(5) Ibid. 28 Aug. N°. 17; 28 Sept. N°. 3; 8 Oct. N°. 18; 30 Oct. N°. 3; 6 November N°. 19.

Terwijl den 19 Januarij veel, zelfs door het *Wetgevend Ligchaam*, voor den vrijdom der Universiteit te Leiden werd geijverd (1), ook voor die van Franeker, Harderwijk en Groningen (2); terwijl de verkoop, op den 12 en 14 Februarij, van abdijgoederen te Delft en te Leiden, werd goedgekeurd (3), den 8 Mei, van landen der Abdijen van Rhijnsburg en Leeuwenhorst (4); terwijl men prœbenden aan Protestanten zag toekennen, zoo als in het kapittel van S^{t}. Jan te Utrecht (5); in het kapittel van S^{te}. Catharina te Eindhoven (6); te Boxmeer (7); in het kapittel van S^{t}. Pieter, te Oirschot (8) enz.; provenuen uit de Abdijgoederen van Rhijnsburg (9); vicarijen in het kwartier Zutphen (10); zelfs twee beneficien te S^{t}. Michiels-Gestel, toestaan om eene Gereformeerde Kerk te bouwen (11); werd aan de Katholieken te Breda zeker geestelijk goed afgeslagen (12); aan het Departementaal Bestuur van Braband de ammodiatie der geestelijke goederen geweigerd (13); ja, wat meer is het *Jus Patronatûs* over de geestelijke goederen en beneficien werd aan hetzelve, den 23 Januarij, met zeer veel moeite toegekend (14),

(1) Ibid. Januarij bl. 126, 26 Januarij N°. 34; 16 Febr. N°. 17; 31 Julij N°. 40; 9 Aug. N°. 5.

(2) Ibid. 2 Febr. N°. 5; 3, Julij N°. 38; 9 Augustus N°. 5.

(3) Ibid. Januarij, bl. 127. (4) Ibid. 8 Mei, N°. 6.

(5) Ibid. 23 Maart, bl. 168.

(6) Ibid. 13 Febr. bl. 89; 19 Maart bl. 127; 27 Maart, N°. 32.

(7) Ibid. 31 Januarij N°. 13; 28 Augustus, N°. 29.

(8) Ibid. 4 Junij, N°. 5. (9) Ibid. 17 April. bl. 103.

(10) Ibid. 26 April, bl. 160.

(11) Ibid. 27 April, bl. 174; 4 Junij N°. 21.

(12) Ibid. 28 Febr. N°. 21; 26 Oct. N°. 17; 18 Dec. N°. 6.

(13) 23 Jan. N°. 14; 3 Febr. N°. 3; 19 April, N°. 15^{a}; 28 Mei N°. 12; 12 Junij N°. 28.

(14) Ibid. Jan. bl. 154 en 3 Februarij N°. 3.

doch slechts voor 10 jaren, onder verpligting van aan het Staatsbewind kennis hunner benoemingen te geven (1).

Het *miskoorn* werd den Predikant te Oortmarsum toegekend (2), terwijl de klagt der Katholieke ingezetenen van het Carspel Ootmarsum, dat zij nog kosten aan de Gereformeerde Kerken ter hare reparatie moesten betalen, niet werd aangehoord; zij werden verzonden aan het Protestantsch Departementaal Bestuur (3).

Ook het kindergeld werd te Breda door de Predikanten aangevraagd, op grond, dat dit in Zuid-Holland genoten werd (4), 30 Beurzen werden te Leiden aan het Departementaal Bestuur gelaten (5), terwijl de Kanoniken te Xanten aan de grootste afwisselingen werden blootgesteld (6). Subsidien werden zelfs aan de Waalsche Gemeenten toegekend, ook aan hunne kinderen als uitzet, bij het verlaten van het weeshuis (7).

Het houden van Synoden voor Zuid-Holland te Brielle (8), te Groningen (9), te Campen voor Overijssel (10), te Enkhuizen voor Noord-Holland (11), in Gelderland (12), in Zeeland (13), werd toegestaan; ook aan de Waalsche Gemeenten tweemaal 's jaars te Nijmegen en te Gouda (14) enz..... En wij hebben gezien

(1) Ibid. 15 Maart, bl. 135,

(2) Ibid. Jan. bl. 194, 3 Feb. bl. 24, 13 April, bl. 73.

(3) Ibid. Jan. bl. 212. (4) Ibid 16 Febr. bl. 109.

(5) Ibid. 17 Feb. bl. 115.

(6) Ibid. 26 April N°. 20; 8 Mei N°. 3; 22 Mei, N°. 44; 28 Junij N°. 20; 5 Julij N°. 8; 6 Dec. N°. 21.

(7) Ibid. 2 Febr. bl. 7, 24, 25, 1 Maart bl, 4; 15 Maart, bl. 83

(8) Ibid. Maart, Bijl. bl. 44.

(9) Ibid. bl. 31, 32. (10) Ibid. 6 April, bl. 39.

(11) Ibid. 3 April, bl. 80, en Bijl. bl. 13, 14.

(12) Ibid. 27 April, bl. 172. (13) Ibid. 26 April, bl. 159.

(14) Ibid. 6 April, bl. 35.

in een onzer vorige artikelen, dat deze Synoden gehouden werden ten kosten van den Staat, zoo als de aanvrage van het Kerkelijk Bestuur van Vriesland op den 5 April getuigde en dan ook den 20 April openlijk werd toegestaan (4). Daarentegen werd den Pastoor van de Parochiale Kerk te Megen geweigerd, om pastorele bedieningen aldaar te blijven vervullen en het genot der Pastorie te mogen behouden (5).

Terwijl zelfs aan de Waalsche Gemeente te Leeuwarden, huishuur en turfgeld sedert 1 October 1801 (tijd der nieuwe Staatsregeling) werd toegestaan (6), werd het pastoriehuis te Oudenbosch, *voor niet* door den Pastoor vroeger bewoond, hem ontnomen en voor *f* 60¦ aan den Gereformeerden Predikant verhuurd, ofschoon het uit de Abdijgoederen van St. Bernard was aangekomen (7); door de gewapende magt werd de Pastoor uit hetzelve gezet en de protesterende Publicatie van het Departementaal-Bestuur van Braband, werd door eene hevigere van het Staatsbewind gevolgd, waarin men verzekerde, dat het Staatsbewind geene neigingen en bedoelingen koesterde: «om de ongelukkige tijden te «doen herleven van de onregelmatige handelingen en «gebeurtenissen, na den Westphaalschen vrede voor«gevallen;» dat het Staatsbewind de Katholieken «even «als andere ingezetenen van de Republiek zou blijven «beschermen, handhaven bij de vrijheid van Gods«dienst, hun bij de Staatsregeling verzekerd.» Deze Publicatie moest het Departementaal-Bestuur, zonder

(4) Ibid. 5 en 20 April, bl. 26 en 116.
(5) Ibid. 6 April, bl. 35; 26 April bl. 159.
(6) Ibid. 15 Maart, bl. 88. (7) Ibid. 6 April, bl. 38.

eenige bijvoeging zich te mogen veroorlooven, afkondigen, wordende hetzelve hiertoe uitdrukkelijk gelast (1).

De Kerk te Schijndel, eerst den 6 Januarij onbeslist gelaten, werd den 10 September den Gereformeerden toegekend en werd hare extraditie bevolen (2); ook de S^{t}. Oda's Kapittel-Kerk te S^{t}. Oederode werd hun toegewezen en het Departementaal-Bestuur van Braband gelast dit bevel ter executie te leggen (3); de Katholieken te Hoogwoud zagen hun Rekwest tot maintien bij hun regt op de Kerk zeer spoedig gedeclineerd (4) enz. enz. (5). Dadelijk, wel is waar, werd den 26 Januarij de afstand der Kerk te Helmond aan de Katholieken ingewilligd; maar waarom? Omdat de Gereformeerden zelve dit instantelijk verzochten (6).

Te Dongen waren de Gereformeerden thans in het bezit der Kerk en van al hetgene daaraan behoord had; maar nu vraagden zij nog verantwoording van het lui- en baarklad-geld, sedert het jaar 1798, en dit werd niet afgeslagen (7).

De Gereformeerden weigerden te Made de huur van het huis, door de Katholieken hun tot pastorie ten gebruike afgestaan, te betalen en dit op grond, dat

(1) Ibid. 27 Maart, N°. 2; 6 April, N°. 29; 4 Junij, N°. 15; 6 Julij, N°. 19, 9 Julij, N°. 8; 20 Julij, N°. 21; 17 Aug. N°. 8; 23 Aug. N°. 25; 30 Aug. N°. 2; 4 Sept. N°. 2; 24 Sept. N°. 8.

(2) Ibid. Januarij bl. 38; 21 Aug. N°. 2; 31 Aug. N°. 27; 10 Sept. N°. 23; 11 December N°. 25.

(3) Ibid. 15, 20 Maart, bl. 59, 152; 23 April bl. 135.

(4) Ibid. 1 Mei N°. 21; 11 Mei N°. 8.

(5) Zie Notulen *Index: Kerkelijke Zaken*, om zich nog meer en meer te overtuigen, wat men voor de Protestanten wèl, en voor de Katholieken niet deed.

(6) Ibid. Januarij, bl. 169; 28 Februarij, N°. 8.

(7) Ibid. 16 Februarij bl. 108; 11 Mei N°. 6; 30 Nov. N°. 8.

zij de Kerk nog niet bezaten (1); zij verzetteden zich zelfs tegen den verkoop van dit pand (2), en werden niet verhinderd.

Ziedaar meer dan voldoende daadzaken, om den rigtsnoer van het Staatsbewind in het jaar 1804 en den geheelen geest van dat jaar te leeren kennen. Wanneer wij echter de dagteekening der Besluiten nagaan, alsdan bespeuren wij, dat omtrent den 17 Julij, oogenblik, waarop men eene inlijving met Frankrijk duchtte en omtrent den aanvang van December, tijd der krooning van Napoleon, weinige Besluiten tegen de belangen der Katholieken genomen werden; maar des te meer alle in het eerste gedeelte des jaars en in de tusschen-ruimten. Voegen wij nog hierbij, dat al deze daden gepleegd werden door een Staatsbewind, hetwelk den 2 November deszelfden jaars, in een *Ontwerp van eene Inleiding van Recht* (soort van Burgerlijk Wetboek) te neder schreef: «Het hoofd-oogmerk der Burgermaatschappij «is aan eenen iegelijk het genot van zijn recht te «verzekeren (Art. 1). Die verzekering geschiedt door «de oeffening van Rechtvaardigheid, volgens de Regels «in het Wetboek voorgeschreven (Art. 2). Het recht «van een iegelijk mensch, in 't algemeen, is gegrond «op de natuurlijke pligt, en de aangebooren vrijheid, om «zelf, zonder verkorting van eens anders Regt, zijn «eigen welzijn, naar zijn eigen oordeel en goeddunken, te handhaven en te bevorderen (Art. 5). Hetgeen met een iegelijks volkomen Recht overéénstemt «is *rechtvaardig*, en de wil om elk het genot van zijn «recht te geven is *rechtvaardigheid* (Art. 10). Het recht

(1) Ibid. 7 Febr. bl. 52.

(2) Ibid. 21 Febr. bl. 144; 20 Maart bl. 154.

«van den eenen bewerkt pligt in den anderen, waar-«door hij genoodzaakt is om eenen iegelijk het genot «van zijn recht te geven, dat is, om te doen of te «lijden al wat de uitoeffening van eens anders Recht «vordert (Art. 20). De Wetgevende magt strekt zich «niet uit tot geboden, die tegen de Natuurwetten of «Grondwetten van den Staat aanloopen (5e Hoofdstuk, «Art 19). «Zij strekt zich ook niet uit tot geboden, welke «iemands goed en ontwijfelbaar Recht zouden verkor-«ten (Art. 20). Het is ongeoorloofd, om, onder den «schijn van de woorden de Wet naar te komen, der-«zelver werking krachteloos te maken.» (9e Hoofdst. Art. 28) (1).

Wat nu het Onderwijs en Schoolwezen betreft; na de stemming des Landsbestuurs te hebben aangetoond, is het noodwendig gevolg van dezen antikatholieken geest, dat in de School geene gunstigere strekking zich liet ontwaren, te meer daar het Staatsbewind niets belette, hetwelk evenwel zelfs óf alles betrekkelijk de *school* deed, óf alle beschikkingen zag, óf den geheelen gang der zaken in de *Bijdragen* konde nagaan, welke aan dit Bewind geregeld door den Raad van Binnenlandsche Zaken werden overhandigd (2).

Wij zullen niet gewagen van de bijna algemeene benoemingen van Protestantsche Schoolonderwijzers, doordien de Stads- en Gemeente-Besturen de Onderwijzers benoemden, voor dat deze examen hadden afgelegd. Dit geschiedde met het ware doel, om den Protestanten Onderwijzers van hunne Godsdienst te verzekeren (3), terwijl de Commissien uit het Hervormd

(1) Zie Ibid. 2 November, No. 24. (2) Zie Ibid.
(3) Bijd. D. 4, St. 1 bl. 42; St. 3, bl. 37, 48; St. 4, bl. 51, 52;

Kerkgenootschap de keus hielpen formeren (1). Vele Onderwijzers werden provisioneel aangesteld, welke provisionele staat ongemerkt in voortdurend veranderde (2). Zelden had een vergelijkend examen plaats, slechts vier voorbeelden hebben wij in het jaar 1804 in de *Bijdragen* kunnen ontmoeten (3).

Wij zullen ook niet de lijst der Schoolonderwijzers, tevens voorzangers en kosters, opgeven (4); doch wij bespeuren, dat in dit jaar, in vele *Schoolberigten* vermeld wordt, dat de *post van voorzanger*, zoo MOGELIJK, *daarmede verbonden* zoude *blijven*, en diergelijke uitdrukkingen meer (5); ofschoon in velen de combinatie, zonder deze clausule, wordt aangekondigd (6); ook in alle gevallen bemerken wij, dat eene benoeming naar keus, door Protestantsche Besturen, deze vereeniging in alle opzigten begunstigde.

Vele Schoolcommissien werden in 1804 aangesteld (7), bijzonderlijk in de steden van Holland, Zeeland en Vriesland en bijna in al de Dorpen van Noord-Holland, ook in de Steden van Bataafsch Braband; in welke Commissien de Predikanten niet vergeten werden; maar wel de Katholieken. Het houden der examens der school-kinderen in de Hervormde Kerken, en de aanspraken daarbij door Predikanten, als hoofden

53, 54, 66 enz. bijna alle onderwijzers werden eerst alstoen benoemd, geadmitteerd, onder verpligting van een examen af te leggen.

(1) Ibid. St. 1, bl. 43.

(2) Ibid. St. 1, bl. 44; St. 3, bl. 38; St. 4, bl. 53.

(3) Ibid. St. 1, bl. 43; St. 4, bl. 54; St. 7, bl. 38; St. 9, bl. 38.

(4) Op den omslag van St. 2 worden 25 *Schoolhouders* vermeld, en van deze zijn 19 tevens voorzangers enz.

(5) Ibid. St. 2, bl. 41, 42.

(6) Ibid. St. 2, bl. 43; St. 4, bl. 52, 53; St. 5, bl. 26; St. 6, bl. 51, 52; St. 12, bl. 41.

(7) Ibid. St. 1, bl. 45, 46; St. 3, bl. 39; St. 4, bl. 57, 58; St. 5, bl. 29; St. 11, bl. 44, 45; St. 12, bl. 43.

der School-commissien, was algemeen (1). Tot in de Stadsarmen-scholen zag men niet dan Protestanten: b. v. te Haarlem bestonden de *Inspectoren* over dezelve uit 3 Predikanten, 3 Ouderlingen en 3 Diakenen der Hervormde Nederduitsche Gemeente (2). Dit een en ander, als ook de Protestantsche gezangen en gebeden, waren even zoo vele bewijzen van het Protestantsche beheer over het Schoolwezen;

En nu vrage men nog, hoe was het examen het geen werd afgenomen (3)? Welke waren de aanspraken, die gehouden werden? Welke personen werden tot Schoolonderwijzers voorgedragen en benoemd? En welk was het Onderwijs? — Op ieder dezer vragen kunnen wij antwoorden: *echt Protestantsch: echt Protestantsche.*

Van dáár die woorden van *verdrijving van bijgeloof*, van *opleiding tot eenvoudige en verstandige Godsdienstigheid* (4), van *blinde partijschap, die geheele dorpen verscheurt, en den blinden Godsdienst-haat aankweekt, terwijl de jeugd dus te lang onwetend blijft, aangaande den heilig eenvoudigen Godsdienst van Jesus* (5) enz; van dáár die echt Protestantsche prijzen, welke uitgedeeld werden (6); van daar het Godsdienstig Onderwijs, het welk in de Scholen, niettegenstaande de Wetten, werd gegeven, geroemd en beloond (7).

(1) Ibid. St. 1, bl. 58. 59; St. 2, bl. 49, 55, 56; St. 3, bl. 51, 60; St. 4, bl. 67, 72; St. 5, bl. 28; St. 7, bl. 43; St. 9, bl. 47, 48, 49; St. bl. 51, 58; St. 11, bl. 72, 73; St. 12, bl. 52.

(2) Ibid. St. 5, bl. 49. (3) Zie Ibid. St. 9, bl. 47.

(4) Ibid. St. 1, bl. 55.

(5) Ibid. St. 5, bl. 32. — Deze woorden zijn die van den Schoolopziener J. H. Nieuwold, nadat hij het oudere schoolwezen zoo krachtig gelaakt en naar waarheid afgeschilderd had.

(6) Ibid. St. 1, bl. 51; St. 10, bl. 56, 58.

(7) Ibid. St. 3, bl. 58, 59; St. 9, bl. 47 enz.

Van daar zagen wij ook in den jare 1804 weder eene menigte van Godsdienstige boekjes in de *Bydragen* aangeprezen; en zulks, óf met verregaande onwetendheid in de Katholieke grondbeginselen, óf met de grootste onbeschaamdheid, B. V. St. 1 D. 4, bl. 12—14, onder de loftuitingen, welke men den schrijver van zeker werkje (den Predikant Muller) toebrengt, vindt men aldaar vermeld, dat deze *zoodanige onzijdigheid omtrent alle Kerkelijke leerstelsels heeft in acht genomen, dat dit werkje voor kristenen van allerlei Kerkgenootschappen gebezigd kan worden*, en dat het ter invoering in de scholen zeer geschikt is; en evenwel handelt dit werkje: *eerste onderwijs in den Godsdienst*, over de voornaamste waarheden van den kristelijken Godsdienst zelven, omschrijft het *onze Vader*, legt de vergeving der zonden door Jesus Christus uit, den bijstand van Gods geest ter volbrenging van het goede, en handelt over de *twee plegtigheden van Doop en Avondmaal*.

In St 4, bl. 5 zegt men, dat *Het kort begrip der Bijbelsche Geschiedenis* van D^s^. B. Verwey met *die kieschheid behandeld is, waardoor het voor kinderen van allerlei standen en denkwijzen geschikt is, en durft* men het als *een der nuttigste schoolboekjes aanprijzen;* terwijl de eerste aanbeveling voor dit werkje is, dat het *in den vorm en den smaak der algemeene Geschiedenis van* Schröck (hevig antikatholiek) is bewerkt. Het bevat tevens de geheele geschiedenis des Nieuwen Testaments. Wat zal nu dit werkje in de school te weeg brengen? — Te meer daar men dezen wenk geeft: «Zekerlijk in de hand van een kundigen on»derwijzer, *die de leerboekjes zelve weet aan te vullen*

»*en uit te breiden*, schaadt de beknoptheid niet.»

Bl. 11 verklaart men, dat de *Geschiedenis van Jesus* eene *wezenlijke behoefte op de schoolen* is, en wordt het werkje van den Schoolopziener D^s^. ADRIANI, voor titel voerende: *Geschiedenis van Jesus*, door de *Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen* bekroond, aangegeven, en alleen gegispt dat aldaar de *wonderen als gewone zaken verhaald zijn.*

St. 8, bl. 3 wordt ten *ernstigste aan alle Schoolonderwijzers* aanbevolen: het *Christelijk Handboekje over de voornaamste waarheden van den geopenbaarden Godsdienst*, omdat de schrijver dit werkje tot algemeen gebruik voor scholen, zonder opzigt op de verschillende leerstelsels bij ieder Kerkgenootschap, had opgesteld en hierin zoo wel geslaagd was. Intusschen zijn reeds eerstens de H. Schriftuurplaatsen uit de vertaling van den Protestantschen D^s^. HAMELSVELD overgenomen en is het geheel in den Protestantschen geest opgesteld; maar, tot voorbeeld van de wijze van behandeling des Schrijvers, kiest men zelf les deze uit: *Onderzoekt de Heilige Schriften;* en geeft men aan, dat onder deze les deze vragen te vinden zijn: *Wie spreekt hier? wat beveelt* JESUS *hier? Welke schriften worden hier bedoeld? Waarmede wordt dit aangedrongen? Wat leert ons dan deze plaats?* — En nu vragen wij, is hier het Protestantsche leerstelsel van eigen onderzoek *voor elk individu*, in strijd met dat der Katholieken, niet ten volle aanwezig? — Heeft men dit niet op zigt gehad? — En wat zal een Protestantsch onderwijzer op deze vragen antwoorden en doen antwoorden?

Wat zullen wij zeggen van het werkje: *De vier*

Evangelische verhalen door D^s^. J. W. C. TENCKINCK, bl. 6 zeer geroemd? Onbeschroomd haalt men bl. 7 den Schrijver aan, die verklaart, dat hij aan de onderwijzers de gelegenheid heeft willen verschaffen, om «over het in elk gesprek voorkomende breeder te »onderhouden. Inzonderheid, door daarop, volgens »de onder elk gesprek geplaatste aanwijzingen, het »verhandelde bij de Evangelisten zelve na te lezen.» En ofschoon de Schrijver zelf in zijn *Voorbericht* deze waarschuwing geplaatst had: «Dat ik hier en »daar eindelijk, ofschoon niet gezocht, getoond heb, »tot het Gereformeerd Kristen Genootschap te behoo»ren, zal niemand zeer bevreemden, die in aanmer»king gelieft te nemen, dat ik in dit opzicht, mij nog »geenszins met den grooten Koningsberger wijsgeer »vereenigen kan en geloven, dat men behoudens een »goed geweeten ANDERS DENKEN en ANDERS LEEREN KAN,» beklaagt men zich over deze waarschuwing; men tracht bl. 11 dezelve uit te leggen, en men verklaart: «dat het aan kinderen van alle kristen Kerkgenoot»schappen veilig kan in handen gegeven worden, en »niets in het zelve aangetroffen te hebben, dan het »geen wij *ook bij Leeraars van een ander Protestantsch* »*Kerkgenootschap zouden kunnen vinden.*»

Deze laatste woorden verdienen al onze opmerkzaamheid. Zij bevestigen, dat het gevoelen der leiders van het onderwijs, van het bestaande Schoolbeheer dit was: *Schrijft niets het geen andere Protestanten kan hinderen.... op de Katholieken behoeft gij niet te letten.*

Wanneer deze onze vooruitzetting waarheid is, waarvoor de aangehaalde woorden een bewijs daarstellen, dan zal het ons niet meer bevreemden, dat

men alle vorenstaande goedkeuringen heeft te neder geschreven en men zoo ligt boekjes voor de scholen zoo algemeen geschikt oordeelde. — Zoo verregaande was nu de stoutmoedigheid van het Protestansche Schoolbeheer geklommen, hetgeen van eene andere zijde de Katholieken zoo krachtdadig door *Wetten*, door *Reglementen*, door genomen maatregelen, belemmerde, en door den Protestantschen invloed van *alle* Lands-Besturen, liever gezegd, belette, van hunne eigene scholen te bezitten.

Na deze bemerkingen zal het niet vreemd voorkomen, dat men St. 10, bl. 10 aanbeveelt het werkje van C. G. Saltzman: *Ontwerp der proeve, hoe men op de beste wijze kinderen van jongs af tot Godsdienst kan opleiden*, waarin het *zelfonderzoek* in zaken van Godsdienst niet vergeten wordt; ook St. 10, bl. 6 het *Kort begrip der Algemeene Geschiedenis* door H. Curas, *bearbeid door* J. M. Schröck, hetwelk een *voortreffelijk werk* (van Anti-Katholicismus?) genoemd wordt.

De *aardrijksbeschrijvings mengelwerken* zijn zelve in de *Bijdragen* met eene menigte valsche gedachten vervuld. Zoo ziet men St. 2, bl. 36 verzekeren, dat na den jare 981 de Grootvorst Wlademir in Rusland de Christelijke Godsdienst voortplantte, en blz. 37, dat de Russen de Grieksche Godsdienst belijden, die veel overeenkomst heeft met de Roomsche, met dit onderscheid, dat zij den Paus van Rome niet erkennen.

Tot welk doel moest ook in de *Bijdragen* het Godsdienstig onderwijs te Rome, St. 5, bl. 19 en volg., op eene bespottelijke wijze voorgesteld worden?

Verwondering baart het nu, na dit al te hebben vermeld, dat men St. 10, bl. 8 nopens het werkje van

Schröck deze woorden vindt: «de geest waarin het «geschreven is, is den Protestanten te gunstig, dan dat «wij durven verwachten, dat *alle* (?!) Roomschgezin-«den het zonder ergenis zullen gebruiken.»

Ook bl. 28, 29, 30 haalt men uit het werkje: *Gallerij der menschen*, deze zamenspraak aan:

«*Vad.*.... Ei lieve! waarom is toch de Heidelbergsche «Catechismus van de scholen verbannen?

«*Onderw. Verbannen* is juist een bijzonder woord; «men heeft, ja, den Catechismus met andere boekjes «verwisseld, en wel om de volgende redenen:

«1°. De Catechismus is immers eigenlijk niet opge-«steld tot een spelleboek, maar tot een leerboek van «het bijzonder Godsdienstig stelsel der Hervormden; «en dus kan men, zonder onrecht te doen, dit geene «andere kinderen in de handen geven. Immers zouden «dan Luterschen en Roomschen even zoo veel recht «hebben den hunnen te eischen. — etc.

«*Vad*.... Maar kan men denzelven dan niet als vra-«genboek gebruiken?

«*Onderw.* Men kan dit doen in het bijzonder onder-«wijs der Hervormden, maar niet in de school. De «onderwijzer moet daar *onzijdig* blijven, en dus zijn «Godsdienstig en zedenkundig onderwijs *algemeen* in-«richten, zoodanig dat hij de kinderen tot bijzonder «onderwijs voorbereidt, en echter aan geen *Dogma* «raakt. — Zouden Roomsche kinderen hem achten, «indien zij den meester hoorden zeggen, dat zij niet «wel dachten, en omgekeerd?

Waarom *nu*, vragen wij, deze zorg voor de Katholieken gedragen, die men vroeger in de *Bijdragen* nimmer ontzien had; ja, op welke men, zoo als wij, in de voorgaande

nummers der *Bijdragen* van hetzelfde jaar 1804, aantoonden, niet eenmaal gewaardigde te letten? Het was, zoo als wij in den aanhef van dit Artikel aanstipten, juist de krooningstijd van den Keizer NAPOLEON door den Paus. Nu, nu, meende men welligt de Katholieken iets te moeten ontzien.....

Tot hier hebben wij den waren geest van het Protestantsche Schoolwezen afgemaald. Zien wij nu wat nopens het schoolbeheer zelf in den jare 1804 werd daargesteld.

Wij bespeuren eerstens in de *Bijdragen*, dat de groote meerderheid der onderwijzers *voorwaardelijk* werd geadmitteerd, hebbende men het oog op de *welligt* daar te stellen *Huishoudelijke Departementale Schoolreglementen*, waarin de *admissie* moest geregeld worden. Intusschen het *volledig getuigschrift* werd aan enkele personen toegekend en dit ontsloeg van de verpligting van verder examen. En de onderwijzers werden eerst benoemd, en daarna geexamineerd, met de *onregtvaardigste* uitsluiting van *Katholieken*.

De strijd tusschen de Departementale Besturen en het Staatsbewind, gerugsteund door den Raad van Binnenlandsche Zaken, werd bij voortduring gevoerd.

Bij Missive van 11 Januarij, aan 't Staatsbewind gerigt, verlangde het Departementaal-Bestuur van Holland, dat de stemgeregte Burgers werden opgeroepen, om Art. 45 der Staatsregeling uit te leggen en om te beslissen of de PUBLICATIE van den 29 Julij 1803 *al* dan *niet* overeenkomstig is met den geest en de intentie van gezegd Art. en met het geen dienaangaande de Reglementen voor de respective Departementen is voorgeschreven?

Het Staatsbewind besloot den 16 Januarij, toen deze

Missive aldaar ter tafel kwam, te verklaren, dat in dit verzoek, *als niet te pas komende*, niet konde worden getreden (1). Ook aan het Departementaal-Bestuur van Gelderland werd dien zelfden dag het zelfde antwoord toegezonden, welk Bestuur de zelfde aanvraag als het Bestuur van Holland gedaan had, bij Missive van 15 December 1803 (2).

Dit Besluit werd van de zijde van het Departementaal-Bestuur van Gelderland door eene Missive, dato 16 Februarij, beantwoord, waarin het verzoek voorkwam, «om te mogen worden geïnformeerd, welk »Collegie of geconstitueerde magt, buiten het geen, »bij het eerste Lid van Art. 105 der Staatsregeling »deswegens wordt voorgeschreven, competent en ver»pligt is, om de tusschen deze Vergadering en hun»lieden ontstane geschillen over het regt verstand van »Art. 45 der Staatsregeling, omtrent het Lager School»wezen, de decideeren, ofte, op welke eene andere »constitutioneele wijze, deze questie zoude kunnen »worden geteermineerd.»

Welke Missive den 21 Februarij in handen der Commissie van Binnenlandsche Zaken werd gesteld, ten fine van Rapport (3); ook het Departement van Holland deed bij Missive van 17 Februarij dezelfde aanvraag en werden beiden den 28 Februarij afgewezen (4).

De Raad van Binnenlandsche Zaken had intusschen den 20 Februarij, bij Missive, het Staatsbewind de autorisatie aangevraagd, om de respective Departementale Schoolbesturen aan te mogen schrijven, om derzelver eerstkomende gewone Vergadering één week

(1) Not. Januarij, bl. 93. (2) Ibid. Januarij, bl. 94.
(3) Ibid. Februarij bl. 140.
(4) Ibid. 17 Febr. N°. 12; 28 Februarij N°. 31.

later te houden, dan bij derzelver *Instructie* is bepaald, waaraan den 21 Februarij toestemming werd gegeven (1).

Het Departementaal Bestuur van Stad en Landen van Groningen was het eerste, hetwelk, bij Missive van 15 Maart 1804, zich aan de Publicatie van 29 Julij 1803 onderwierp en aan het Staatsbewind te kennen gaf, dat hetzelve de voordragt van het Schoolbestuur van dat Departement, omtrent de verdeeling van hun Departement in 4 School-Districten in plaats van de 3 vroegere en nopens de distributie der tractementen aan die onderscheidene Districten, had goedgekeurd, en uit eene ingezondene Nominatie had bijbenoemd G. B. Reddingius, Predikant te *Schildewolde*, tot Schoolopziener van het Gericht en de Zuid-Oostelijke helft van Firelingo Quartier; welke Missive en Bijlage dadelijk in handen gesteld werden van den Raad van Binnenlandsche Zaken (2).

Het schoolbestuur voor het Noordelijk Gedeelte van Holland leverde daarentegen eene bittere klagt in nopens den Staat van het schoolwezen, ontstaan door de botsingen der Besturen; den 3 April werd deze missive bij het Staatsbewind behandeld, doch in handen eener commissie gesteld, en zij bleef zonder eenig gevolg (3); maar dit Bewind bepaalde den 28 Mei bij *Besluit*, dat de gewone jaarlijksche vergadering van de afgevaardigden uit de Departementale Schoolbesturen op den 31 Julij in den Haag zoude gehouden worden, onder het Voorzitterschap van J. H. van der Palm, Lid van den Raad van Binnenlandsche Zaken (4). Welke af-

(1) Notulen Februarij, bl. 139.
(2) Ibid. 20 Maart, bl. 148 en Bijdragen D. 4, St. 4, bl. 3, 4.
(3) Ibid. 3 April, N°. 31.
(4) Ibid. 28 Mei, N°. 4 en *Bijdragen*, D. 4, St. 6, bl. 3.

gevaardigden dan ook dien dag en de volgende dagen vergaderden en waarbij A. VAN DEN ENDE, *Amanuensis* tegenwoordig was, zijnde afgevaardigd D^s^. *Teissèdre L'ange*, D^s^. *A. A. van Ossenbeek*, D^s^. *A. Uyttenhooven*, D^s^. *S. van der Noordaa*, D^s^. *A. Simons*, *J. Ten Brink*, Pastoor *J. W. A. Muller*, D^s^. *B. van Weemen*, en D^s^. *G. B. Reddingius*, zonder dat iets wegens het verhandelde kenbaar gemaakt werd (1); doch aan het Staatsbewind werden met het verbaal harer verrigtingen eenige voordragten ten aanzien van het *openbaar* Schoolwezen gedaan (2), waarover den 12 November Rapport werd uitgebragt en de geheele zaak in handen eener commissie gesteld (3).

Inmiddels was het Departementaal-Bestuur van Zeeland ook toegetreden en had dat Departement in DRIE Schooldistricten verdeeld, onder de drie reeds bestaande Schoolopzieners (4).

Het Departementaal-Bestuur van Braband had ook de Schooldistricten daargesteld; doch ten getale van 7 en bij de twee bestaande Schoolopzieners benoemd: voor het District *'s Bosch*, *H. J. Smolders*, wonende te 's Bosch; voor het District *Grave* en *Cuijk*, *F. Derks*, te Haps; voor het District *Breda* den Pastoor *H. Oomen*, *op de Beek*, onder de Haage, bij *Breda*; terwijl voor het District *Bergen-op-Zoom*, *Steenbergen* en *Willemstad* nog geene benoeming geschied was (5); doch spoedig als zoodanig werd *A. de Ram*, te Bergen-op-Zoom,

(1) *Bijdragen*, D. 4, St. 9, bl. 3.
(2) Not. 30 Augustus, N°. 16.
(3) Ibid. 12 Nov. N°. 3.
(4) Ibid. 9 Julij, N°. 12; *Bijdragen*, D. 4, St. 9, bl. 4.
(5) Not. 20 Aug. N°. 14; 1 Oct. N°. 10; 8 Oct. N°. 20. — *Bijdragen*, D. 4, St. 9, bl. 5.

benoemd, welke benoeming door eene PUBLICATIE van dat Bestuur werd kenbaar gemaakt, alsmede het *Huishoudelijk School-Reglement* bij hetzelve den 13 September gearresteerd (2).

Ook het Departementaal-Bestuur van Overijssel, na consideratien nopens de verordeningen omtrent het Lagere Schoolwezen aan het Staatsbewind te hebben ingediend, nam de voordragt van het Departementaal Schoolbestuur aan en verdeelde dit Departement in vijf Schooldistricten, onder de vijf reeds bestaande Schoolopzieners (3). Welk Bestuur zelfs subsidien voor het Departementaal Bestuur aanvraagde (4) en een *Huishoudelijk School-Reglement* den 7 December arresteerde (5).

Het Departementaal-Bestuur van Vriesland verdeelde insgelijks zijn Departement in vijf Districten, bijbenoemd hebbende als vijfden Schoolopziener D^s^. *H. W. C. A. Visser*, Predikant te Warns (den 9 Mei) en in plaats van den bedankt hebbende D^s^. *Schonegevel*, D^s^. *P. Brouwer*, Predikant te Blija (27 Maart) (5).

In Utrecht had het Departementaal-Bestuur benoemd *N. C. de Fremerij*, Medecinae Doctor en Professor te Utrecht, in plaats van D^s^. *C. W. Westerbaan*, die naar Amsterdam vertrokken was (6).

(1) *Bijdragen*, D. 4, St. 10, bl. 3; D. 5, St. 1, bl. 1—12.

(2) Not. 10 Julij, N°. 13; 18 Sept. N°. 4. — *Bijdragen* D. 4, St. 9, bl. 4.

(3) Not. 18 Sept. N°. 5; 28 Sept. N°. 2.

(4) *Bijdragen*, D. 5, St. 2, bl. 3.

(5) Not. 18 Sept. N°. 6; *Bijdragen* D. 4, St. 9 bl. 7, 8, 9. — *Delftsche Courant* 1 December.

(6) *Bijdragen* D. 4, St. 9, bl. 3; Not. 11 Oct. N°. 15; 25 Mei N°. 13.

VERSCHEIDENHEDEN.

Histoire religieuse, politique et littéraire de la Compagnie de Jesus, composée sur les documents inédits et authentiques, par J. Cretineau-Jolly.

EERSTE ARTIKEL (1).

Eens riep de Apostel der heidenen, — eensdeels met het doel, om de ijdele roemzucht te fnuiken van eenige bedriegelijke werklieden, die zich in engelen des lichts herschapen hadden; anderdeels, om door zijn doorgestaan lijden, de waardigheid zijner zending te staven —, op eenen toon van wettigen en heiligen trots, uit: «Zijn zij dienaars «van Christus? ..... ik nog meer. Ik heb meer gearbeid, «meer gevangenis uitgestaan, onvergelijkelijk meer slagen «geleden. Dikwijls heb ik in doodsnood verkeerd. Vijfma- «len heb ik van de Joden veertig min één slagen ontvan- «gen; driemalen ben ik gegeeseld; eens ben ik gesteen- «igd; driemalen heb ik schipbreuk geleden; een dag en «een nacht heb ik in de diepte der zee doorgebragt; bijna «altijd op reis, ben ik in gevaar geweest op stroomen, in «gevaar van moordenaars, in gevaar van mijn eigen volk; «in gevaar van de heidenen, in gevaar in de steden, in «gevaar in de woestijnen, in gevaar op zee, in gevaar van «valsche broeders. In een woord, ik heb geleefd onder «arbeid en verdriet, in waken, in honger en dorst, in «koude en naaktheid.»

De Societeit van Jesus kan deze ontzettende woorden herhalen, die de menschelijke weekheid afschrikken en ons de roemvolle wonden toonen, welke zij ontvangen heeft

(1) Wij nemen het navolgende over uit den *Ami de la Religion*, 31 Aout 1844, om onze landgenooten ten spoedigste bekend te maken met een werk, dat bij al het hartstogtelijk geschrijf van de vijanden der Jesuiten, ten hoogste verdient aangeprezen te worden.

voor de zaak van denzelfden meester, welken de groote bekeerde van Damaskus predikte. Neen! geen enkele doorn ontbreekt er aan de bloedige kroon, welke de woedendste hartstogten voor deze dappere krijgsbende gevlochten hebben; geen enkele droppel van bitterheid is naast den kelk gevallen, welken zij, sedert drie eeuwen, op deze aarde drinken! Geboren onder de muren van Parijs, in de graven der martelaren, kan men veilig zeggen, dat zij de harde bestemming, welke haar bij hare wieg scheen voorspeld te worden, volkomen heeft doorgeworsteld.

Alvorens in een onderzoek te treden van het nieuwe geschied-verhaal, dat ons de onmeetbare verrigtingen van de Societeit van Jesus: — hare honderdvoudige zelfsopoffering in alle deelen van Europa, haar ver afgelegen apostolaat, hare veroveringen van allerlei aard in de orde des tijds en der eeuwigheid, het spoor, dat zij achtergelaten heeft in de baan der wetenschappen, der letteren en der kunsten, en eindelijk, de doorluchtige rampspoeden, welke herhaaldelijk òf haren voortgang belemmerd òf haar aanzijn opgeschort hebben —, moet voor oogen stellen, zal het welligt niet ondienstig zijn een kort overzigt te geven, van deze langdurige en geheimzinnige beproevingen. Deze eenvoudige schets zal ons wel geen grooten dunk van de regtvaardigheid der menschen geven, maar zij zal ten minste dienen, om de noodzakelijkheid aan te wijzen, welke er bestaat, om, door de waarheid voorgelicht, zoo vele regtsplegingen te herzien, waarbij de stemmen veil waren. Daardoor zullen wij ook bewijzen, welk een gewigtig belang deze onversaagde strijders vergezelt, die alleen dààrom op hunnen weg niet anders ontmoet hebben, dan hinderpalen en stormen, omdat zij met hunnen pligt niet wilden in vergelijk treden.

Nog had *Ignatius* de laatste hand niet aan zijn werk gelegd, of hij werd reeds door haat en laster vervolgd. In Spanje wekt men achterdocht tegen zijne regtgeloovigheid; te Parijs wordt hij met eene schandelijke straf be-

dreigd; hij verschijnt voor den inquisitor dier stad, en deze, weldra de valschheid der aantijging inziende, vindt eenen heilige in hem, wien men hem als eenen ketter had aangewezen. Te Rome poogt een *Michael Navarro* hem te vermoorden, omdat hij hem *Franciscus Xaverius*, op wiens ondersteuning hij rekende, ontrukt had. Hem het leven niet hebbende kunnen benemen, legt hij het op zijne eer aan. Hij spant te zamen met eenen Lutherschen predikant, wien hij tot getuige dient, ter bevestiging van eerlooze handelingen, waarvan hij voorgeeft ooggetuige te zijn geweest. Snel verspreidt zich de laster tegen *Ignatius* en zijne medegezellen door de eeuwige stad; nog slechts een oogenblik geleden, hoorde men met eerbied die verhevene dienaars van God; maar eensklaps is alles veranderd; men wijst ze met den vinger na, veracht ze als valsche, zedelooze, door ketterij besmette en zedenbedervende mannen. De storm neemt dagelijks in woede toe; leugenachtige brieven verspreiden wijd en zijd de tijding, dat de bedriegers eindelijk ontmaskerd zijn en dat zij hunne euveldaden op den brandstapel gaan boeten. *Ignatius* en de zijnen, alles te vreezen hebbende van de opgewondenheid des volks, vlugten voor een oogenblik, meer om aan die misleide menigte eene misdaad te besparen, dan om hun eigen leven in veiligheid te brengen.

Maar de stichter der nieuwe Instelling, wetende, dat zijn goede naam hem niet toebehoort, en dat zijne bediening zal verijdeld worden, indien hij onder eene verdenking blijft, welke de reinheid zijner zeden en de zuiverheid zijner leer aanrandt, vordert, nadat de storm een weinig bedaard was, regters. De aanklager had alle beschuldigingen opgewarmd van Venetie, Alcara en Parijs. Door eene onverwachte, maar geheel door de Voorzienigheid bewerkte omstandigheid, bevonden zich toen de drie personaadjes, die in elke der genoemde steden geroepen waren geworden, om uitspraak te doen, te Rome; alle drie getuigden ten voordeele van *Ignatius*. *Michael Navarro* door

zijne eigene bekentenissen en door het getuigenis zelf dat hij inriep wederlegd, moest zijnen laaghartigen aster me ballingschap boeten; terwijl de onschuld van den edelen beklaagde in vollen luister prijkte. De Paus, de Kardinalen, alle Vorsten en aanzienlijken van Italie schonken hunne achting terug aan dengene, welken meineed getracht had te bezwalken; maar wiens zuiverheid, moed, onbaatzuchtigheid en trouw aan alles, wat het Protestantisme trachtte omver te werpen, hij des te schitterender had aan den dag gebragt.

Ziedaar de voorboden van den strijd. Wij lezen in de levensgeschiedenis van den *H. Ignatius*, dat men hem op zekeren avond vond, in droefheid gedompeld en in tranen zwemmende. Ondervraagd naar de oorzaak zijner neêrslagtigheid, antwoordde hij, dat de spoedige aanwas der opkomende Societeit hem voor haar beducht deed zijn.

Zoodra heeft de orde haren naam niet aangenomen, of de oorlog barst uit. Verguizing, bespotting, laster regenen van alle kanten. «Societeit van Jesus! Mogt men zulk eene benaming, de vrucht van onregt en hoogmoed, dulden? Was dit niet aan de algemeenheid der geloovigen het kostbare voorregt ontnemen, van de ware gemeente van den Zaligmaker te zijn, om zich hetzelve uitsluitend toe te eigenen, zonder aanzien der verdiensten van den naaste?» Zoo sprak de afgunst. Men hadde kunnen antwoorden, dat toen de volgelingen van den *H. Dominicus* te voorschijn traden onder den titel van *Predikheeren* (1), zij hetzelfde gemor verwekten. Toen ook vroeg men elkander met eene geveinsde verwondering af, of dan de gansche Kerk van de spraak beroofd was, dat de nieuw aangekomene zich zulk eenen naam aanmatigden? Het gezag van een aantal

(1) Wij zeggen thans Predikheeren, of Preekheeren; maar de oorspronkelijke benaming in onze taal, eensbeteekenend met de Latijnsche uitdrukking, is *Predikers*, of, zoo als men in de wandeling nog wel zegt en oudtijds ook schreef, *Prekers*. Van daar nog het *Prekersklooster*, het *Prekerskerkhof*, enz.

Kathol.

Pausen was noodig, om hen te handhaven in eene benaming, welke zij zich door kunde en ijver hadden waardig gemaakt. Eveneens was het gelegen met de Societeit van Jesus. De kerkvergadering van Trente, Gregorius XII, Gregorius XIV en hunne opvolgers bevestigden, ten plegtigste, den naam, welken *Ignatius* voor zich en zijne geestelijke nakomelingschap had aangenomen.

Na den naam randde men den regel aan De *Oefeningen* en de *Constitutien* zijn als de twee spillen, waarom de nieuwe Societeit zich beweegt. Zij worden het voorwerp van twintigmalen opgehaalde, twintigmalen tot het niet teruggebragte aantijgingen. De onkunde begrijpt ze niet; de wereld jouwt ze uit, de kwade trouw verminkt ze; zij verbloemt, zij vermomt, zij laat weg, zij voegt bij, al naar haar goedvinden. Geene middelen, hoe schandelijk ook, worden gespaard, om deze twee voortbrengselen, waaruit een goddelijk licht straalt voor dengene, die dezelve met bezadigheid en in den geest, waarin ze geschreven zijn, overweegt, in een slecht daglicht te plaatsen; maar de Geestelijke Oefeningen en het boek der Constitutien zegepralen over alle aanvallen. Het Pauselijk gezag en zijne raden verklaren, dat alles in dezelve godsvrucht ademt, onberispelijk en naar den geest van het Evangelie is en geschikt, om den ouden mensch te vernieuwen. Die opvolgende beslissingen beletten echter den haat niet om aan dezelfde bronnen een verfoeijelijk aas te gaan zoeken. Men blijft beschuldigen, alleen om het genoegen van te beschuldigen. De onderwerping van den Jesuit aan de bevelen van zijnen generaal, in alles, waarin het geweten geen gevaar loopt, wordt misvormd in eene verdierlijkende slaafschheid, even onteerend voor dengene, die beveelt, als voor dengene, die gehoorzaamt. De verkleefdheid aan den H. Stoel, wanneer hij aan de leden dezer dappere krijgsmagt beveelt, om den vaderlandschen bodem te verlaten en de verafgelegen ongeloovige landen het Evangelie te gaan prediken, is slechts de handelwijze eens

Oosterschen dweepers, die aan al de bevelen van den *Oude van den Berg* gehoorzaamt. Aan mannen, die van de geoorloofdste genietingen dezer wereld afstand doen, om zich arm en verachtelijk voor de wereld te maken, schrijft men eene onverzadigbare eerzucht toe. Zij doen gelofte, om geene kerkelijke waardigheid te aanvaarden, ten zij de Paus hen daartoe, onder doodzonde, noodzake; en niettemin beschuldigt men hen, van de geheele Kerk te willen bestieren. Heeft een lid dezer Societeit eenen misslag begaan? door eene magtspreuk, den haat alleen eigen, stelt men het geheele genootschap daarvoor verantwoordelijk. In den loop van drie eeuwen, en onder duizenden van individu's, hebben veertien Jesuiten de leer des tyrannenmoords voorgestaan, welke reeds lang, voor het ontstaan der orde, openlijk voorgedragen werd, en ziet! men legt deze leer aan alle kinderen van *Ignatius* ten laste. Van den oogenblik af, dat men Jesuit is, schijnt men alle aanspraak te verliezen op de gewoonste en onmisbaarste billijkheid.

Maar vooral de geschiedenis heeft men van alle zijden vervalscht. In de openbare boekverzamelingen vernietigt men de gedenkteekenen, welke zich tegen den laster en hatelijke uitstrooisels verzetten. In de nieuwere uitgaven laat men datgene weg, wat tot lof der Jesuiten gezegd wordt; getuige hiervan de werken van de *H. Theresia*. In de boeken, welke zij schrijven, schuift men zinsneden in, welke tot haat jegens hen opwekken, of het wantrouwen der geestelijke overheden tegen hen gaande maken. Wat de boetplegingen betreft, zij hebben er geene bepaalde en naauwkeurig omschreven, en men hoore evenwel den Lutheraan *Melchior Tolet*. Deze verdeelt de Societeit van Jesus in twee kathegorien: van de eene zijde beulen, van de andere veroordeelden; van de eene boosdoeners, van de andere eerloozen. Om dit te bewijzen beweert hij, dat in de huizen der orde onderaardsche holen zijn, waarin men langs geheime wegen afdaalt. Daar vindt men

werktuigen en voorwerpen, bestemd tot de wreedste folteringen: gloeijende ijzers, pijnbanken, ketens, roeden, en wat meer! moordkuilen, waar ongelukkigen zuchten, die onberaden genoeg geweest zijn, om in dat helsch verblijf af te dalen. Om de begoocheling nog ontzettender te maken, voegt de sectaris er nog bij, dat de Jesuiten afgrijselijke maskers dragen en als roovers gekleed zijn. De gefolterden worden uit de novicen genomen. Den eenen verbrijzelt men het ligchaam, anderen verdraait men de armen; anderen weder worden met kokend of ijskoud water besprengeld; deze worden aan palen gebonden, gene plet men tusschen twee planken; in één woord: allen worden mishandeld naar den luim van den oogeblik, maar die luim is altijd wreedaardig. De ellendige lijder mag geen enkelen zucht slaken, veel min zich het minste teeken van afschrik laten ontrukken. Het is met zich door zulke ontzettende proeven te verharden, dat hij, eenmaal die akelige holen ontkomen, op het schavot, dat de wilde voor hem zal oprigten, het woord Gods zal verkondigen en dat hij op den brandstapel zingen zal.

Ziedaar de donkere zijde des tafereels; doch daar de kwaadwilligheid er zich weinig om bekreunt, zich zelven gelijk te blijven, zoo vindt men andere schrijvers, die staande houden, dat de huizen der Jesuiten een waar aardsch paradijs zijn. Daar vindt men niet het geringste spoor van boetpleging; overvloed van alles; rijk gedekte tafels, elkander steeds afwisselende vermaken, door de verslapping der zeden uitgevonden. Aldus overdekt de een de kinderen van *Ignatius* met doornen, terwijl de anderen hen met rozen doscht; een ieder vindt in zijne bedorven verbeelding een portret van eigen schepping, bijna als die beeldhouwer van den fabel-dichter voor zijn marmerblok: «wat zal mijn beitel daarvan maken? een God, eene tafel, eene kom....?» Maar wacht! wij zijn de vervalschingen der geschiedenis nog niet ten einde. *Osiander*, *Zospinianus*, *Lermeo*, *Purchassius* munten in dit vak uit. De *Oratio*

Sincera, den Koning van Frankrijk opgedragen, schandvlekte de leerlingen van *Ignatius* in plaats van ze bekend te maken. Het *Patrocinium veritatis*, tegen hen uitgevaardigd, was, om deszelfs in het oog loopende valschheden, eenen anderen titel waardig; noem het *Latrocinium veritatis* en alles zal eenstemmend zijn: frontespies en inhoud. *Quesnel* schrijft met hetzelfde doel een pamphlet in vele deelen, hetwelk hij schaamteloos den naam geeft van *Geschiedenis der Jesuiten*. De *Historia Jesuitica* heeft eenen niet minder vuilen oorsprong. *Pascal* scherpt zijne kunstige puntdichten, welke echter hem nog meer zullen benadeelen dan zijne mededingers. «De boeken, welke tot «heden, onder alle vormen, tegen de Societeit zijn uit«gegeven: poezy, geschiedenis, romans, dagbladen, aan«klagten, berispingen, hekelschriften, voorspellingen, «zouden alleen genoegzaam zijn, om eene uitgebreide «bibliotheek daar te stellen,» zegt pater *Bartoli*. «Veertig jaren geleden, gaf *Petrus Ribadeneira* de lijst in het licht van al de schrijvers der Societeit; aanstonds leverden de ketters een tegenhanger van hunne bestrijders, waarvan de titels alleen een boekdeel kunnen vullen; maar de sluwe verzamelaar wachtte zich wel van, even als *Ribadeneira*, bij de namen der schrijvers een kort overzigt van hun leven te voegen.» «Ziedaar hoe het toen gesteld was,» zegt dezelfde pater, «maar heden zijn die geschriften zoodanig vermenigvuldigd, dat het moeijelijker zoude zijn, ze te tellen, dan te beantwoorden. Overigens spannen zij altijd een strik aan de nieuwsgierigheid, door het zonderlinge der titels, door voorgewende openbaringen van het hoogste belang, zoo voor vorsten als voor bijzondere personen; ook scheurt men zich die boeken, als het ware, uit de handen. In het eene misvormt, doemt men onzen naam, kent men ons verborgenheden toe, brengt men onze geheime leer aan den dag, schetst men ons aanwezen af en ontleedt men, als het ware, onzen geest; men doorgrondt ons binnenste, men zet onze duistere en

verborgene leerstukken uit een; in het andere maakt men onze voorgewende bijzondere voorschriften, onze geheime lastgevingen openbaar; men verdicht eene ware geschiedenis van onzen oorsprong en voortgang, men verhaalt onze euveldaden. Vijvers zijn opgevuld met kinderen, door heiligschennis geteeld, door kindermoord verstikt; de gewelven der kerken zijn wel voorziene wapenplaatsen, om den opstand te geschikte tijde de hand te bieden. Wij geven ons aan nachtelijke verrigtingen over met de aan ons onderworpen helsche geesten, die ons de middelen leeren, om de rede der zoogenaamde hervormden op het dwaalspoor te brengen, en hen tot de onderwerping aan den Paus terug te voeren. Onmeetbare schatten, aan de geheele wereld ontroofd, zijn in onze onderaardsche kuilen opgestapeld. Wekelijks beleggen wij eenen raad over het staatkundig gedrag der regeringen, om daarnaar onze eigene belangen te regelen en de goede uitkomst onzer ondernemingen te verzekeren. Men telt tot zestien honderd twee en veertig vrouwen, door den Kardinaal Bellarminus nagehouden en om het leven gebragt! Oordeelt daaruit, hoe de minder deugdzamen handelen moeten, wijl zulk een ondier onder de meest geachten geteld wordt.» *Nicolaas Sandero* schreef ook, zestig jaren vóór den zoo even aangehaalden schrijver: «men heeft over de Jesuiten meer fabelen verspreid, dan over de wangedrogten der oudheid. Hun oorsprong, hunne levenswijze, hunne instelling, hunne zeden, hunne leerstellingen, hunne handelingen, alles is het onderwerp geworden van de zonderlingste en tegenstrijdigste uitweidingen; men heeft loutere hersenschimmen uitgedacht, en dezelve niet alleen elkander in het oor toegefluisterd, maar openlijk durven staande houden en door den druk verspreiden.»

De bestrijders der Societeit hebben ook, niet verzuimd, de wapenen der karikatuur te bezigen. Zij kenden de veelvermogende kracht der afbeelding, om de gewenschte denkbeelden in den geest der menigte te prenten, door

haar dezelve onder eene tastbare, lompe, spotachtige en met de hoogte van haar begrip overeenstemmende wijze voor te stellen. Zij bleven dan ook daarmede niet achter. Van alle kanten namen de belagchelijke voorstellingen, de leugenachtige vermommingen, de kluchtige houdingen toe. Het afbeeldsel, door de pers vermenigvuldigd, werd geplaatst tusschen den tekst, en diende denzelven tot verklaring of toelichting. Het werk zelve afgedrukt zijnde, werd de prent afzonderlijk getrokken, op de openbare markten te koop gesteld, voor de glazen der boekverkoopers en de marskramen ten toon gespreid, vooral in de groote stapelplaatsen van het Protestansche Duitschland. «In die landen, zegt pater *Bartoli* verder, teekenen al de inwoners, zelfs de kinderen, ons af als duivels met vlerken van vledermuizen en met hoorns en pooten van bokken. Deze zijn gewis de afbeeldingen, welke de predikers van de Hervorming van ons ophangen. Zij treffen de verbeelding en daardoor is hun doel bereikt; men haat ons zonder ons te kennen.»

Overigens de leerlingen van *Ignatius* deelen met den Paus zelven de eer der verguizingen. Verhaalt de heer *Audin* ons niet, in zijne geschiedenis van *Luther*, dat, toen hij Wittenberg doorreisde, hij zulke schanddalen ontmoet heeft? De beleedigende afbeelding van het pausdom, door de eerste Hervormers uitgevonden, en in die landstreek onder het volk verspreid, onder den naam van *pape-âne* en *moine-veau* (*paus-ezel*, *monnik-kalf*) hangt nog aan het hoofdeinde van de legerstede des armen landmans, op de plaats, welke weleer het wijwaters-vat en het beeld van Maria, de troosteter der bedrukten, of van den patroon des kerspels bekleedden. Nog prijkt die afbeelding achter de glazen der boekverkoopers en op de uitgepakte kramen van Eisenach en Frankfort, even als ten tijde van Luther.

Door al deze kunstgrepen werd de Jesuit overal beschouwd als iets onheilspellends en ongeluk aanbrengende.

Tertullianus zegt, dat in zijnen tijd de heidenen al de openbare rampen aan de Christenen weten: «Wordt Rome door den Tiber overstroomt, weigert de Nijl de velden te bedekken, blijft de hemel gesloten, beeft de aarde, woedt hongersnood of pest, aanstond hoort men roepen: Werpt de Christenen voor de leeuwen!» Bijna hetzelfde had plaats met de kinderen van *Ignatius*. Door het gedurig herhalen dat zij er op uit waren, om over de Koningen te heerschen, de volkeren te bestieren en de Kerk te regeren; dat zij twee instellingen hadden, de eene heilig en openlijk erkend, welke hun door hunnen stichter was nagelaten, en welke zij met veel praal vooruitzetten, om alle verdenking af te weren; de andere afgezonderd en staatkundig, door den generaal aan de oversten alleen toevertrouwd, welke de godsdienst tot de kunst, om zich te verrijken, terugbrengt en in het verzorgen der zielen de bevordering van eigen inzigten zoekt, sloegen de volken eindelijk geloof aan het baatzuchtig geroep, dat hun onophoudelijk in de ooren klonk.

Tot nu toe hadden de verschillende vijanden der Jesuitten hen met hevigheid bestreden, maar een elk bleef, om zoo te spreken, binnen zijne eigen legerplaats. Doch nu kwam de oogenblik, waarop de filosofie der 18e eeuw, de haat der parlementen, de ketterij der Jansenisten en het ongeloof elkander de hand boden, om te beter den gemeenschappelijken vijand te smooren. Toen was het eene overstrooming van kwade trouw, van scheldwoorden, van laster, van aanklagten en van woede, zoodanig als nimmer te voren had plaats gehad. De zwadder, om eene beruchte uitdrukking te bezigen, stroomde van toen af met volle baren. *Voltaire* plaatste zich aan het hoofd van dien goddeloozen, hardnekkigen strijd, welken hij verlevendigde door zijne onvermoeide wraakzucht en helsche boosheid. Bij zijn gewoon formulier: *Verpletteren wij de eerlooze*, vergat hij zelden den wensch naar de uitroeijing der Jesuiten. *d'Alembert* en de zijnen herhaalden op alle toonen des meesters: «De Je-

suiten zijn de schadelijkste;.... met deze moeten wij dus beginnen. Het zijn de Jansenisten niet die hen dooden, maar het is de Encyclopédie. Reeds zie ik de verdraagzaamheid gevestigd, de Protestanten teruggeroepen, de biecht afgeschaft en de dweepzucht uitgeroeid, zonder dat het bemerkt worde.» *Pombal*, *Carvalho*, *d'Aranda*, vooral *Choiseul* en Mad^me^ *de Pompadour* speelden hunnen rol elders. Het Jansenismus rustte zich uit tot bloedige wraakoefeningen op degenen, die het ontmaskerd hadden. Het Parlement ondersteunde met alle kracht de ongeregelde beweging, die alles ging doen instorten, te beginnen met het Parlement zelf. Toen was alles rijp voor den ondergang. De instelling van den H. Ignatius was het eerste menschen-offer, aan het verslindend ondier toegeworpen. Het viervoudig verbond verjoeg de Jesuiten uit het grootste deel van Europa, maar ook hier is het dienstig te onderzoeken, door welke middelen. Te Lissabon werden zij op de onregtvaardigste wijze door Carvalho in een staatkundig regtsgeding betrokken. Al ware het bewezen, doch neen, dat twee of drie leden der Societeit deel hadden genomen aan, ik weet niet welke, kuiperij, moest dan nog de schuld daarvan vallen op degenen, die er zich niet in gemengd hadden? Maar het was de geregtigheid niet, welke de gewelddadige minister zocht. Hij spreidde jegens de slagtoffers, welke hij zich gekozen had, eene praal ten toon van ballingschap, gevangenis en folteringen, de Nero's en Tiberiussen waardig. En het is niet door ons, Katholieken, dat zulks gezegd wordt; de Protestant Schoëll besluit het verhaal dier daadzaken aldus: «De eeuwen en de volken, welke wij met de benaming van *barbaarsch* bestempelen, hebben geene grootere voorbeelden van onmenschheid aan den dag gelegd, dan de Portugesche regering in hare handelwijze jegens de Jesuiten.»

In Spanje vindt men tegen hen den laaghartigsten laster uit. Men maakt het schrift na van Pater Ricci, hun generaal, in eenen brief, waarin hij verondersteld wordt aan zijnen correspondent bekend te maken, dat Karel III, de

regerende koning, een kind des overspels is. «Echte bescheiden, welke het mij gelukt is bijeen te zamelen,» doet men hem zeggen, «laten geen den minsten twijfel over wegens deze schandvlek.» Dien ten gevolge had hij *(Ricci)* onfeilbare middelen beraamd, om de kroon van Spanje te berooven van hare bezittingen in de Nieuwe Wereld, en de Societeit van Jesus heerschend en onafhankelijk in Paraguay te doen worden. De strik was lomp, maar miste daarom deszelfs uitwerking niet. Zonder regtspleging, zonder onderzoek, vaardigt de ligtgeloovige monarch, op denzelfden dag, op hetzelfde uur, naar de vier werelddeelen, het volgende bevel uit, hetwelk hij rigt aan al de gezagvoerders der gewesten en der eilanden, en aan al de alcade's der steden, waar zich eenig huis der Societeit van Jesus bevindt. «Ik «bekleed u met al mijn gezag en met koninklijk alvermo«gen, om u aanstonds, zonder tegenkanting en verwijl, met «gewapende magt te begeven naar het huis of de huizen «der Jesuiten. Gij zult al de religieusen laten vatten en «als gevangenen naar *deze* of *die* haven doen vervoeren, «binnen de vier en twintig uren; dáár zullen zij op daartoe «bestemde schepen opgenomen worden. Te gelijk met de «uitvoering van dit bevel zult gij de zegels leggen op de «archieven van het huis en op de papieren der bijzondere «personen, zonder te gedoogen, dat iemand iets anders «medeneme, dan zijn gebedenboek en het voor den over«togt onontbeerlijke linnengoed. Indien, na de inscheping, «nog *een enkele Jesuit, al ware hij ziek, ja zelfs stervende,* «*in uw departement aanwezig is, zult gij met den dood ge«straft worden.*»

Dit bevel, met drie zegels voorzien, behelsde nog, onder het adres, deze woorden: «Onder doodstraf zult gij dit «paket niet openen, vóór den 2 April 1767, bij het vallen «van den avond.» Het bevel werd met eene verbazende geheimhouding en naauwkeurigheid ten uitvoer gelegd. Dit voorbeeld werd nagevolgd in alle staten, welke onder den invloed van het Spaansche kabinet stonden. De koning van

Napels, zoon van Karel III, of liever Tanucci, gouverneur van den jongen monarch, liet in éénen nacht al de Jesuiten, welke zich in de zes huizen te Napels bevonden, opligten. Zij werden, als opvaagsel der aarde, naar de Pauselijke Staten gedreven. Op denzelfden dag werden al de Leden der Societeit, door het geheele Rijk der Beide Sicilien, gevat. Het volgende jaar deden de jonge Hertog van Parma en de Grootmeester van Malta hetzelfde; gene aangehitst door de inblazingen van zijnen minister Félino, deze, op het verzoek der Napelsche regering, waarvan hij leenman was.

Is dit nu genoeg geweld, wraakzucht en onmenschelijkheid?

In Frankrijk werd de Societeit van Jesus niet beter behandeld. De kerkvergadering van Trente had verklaard, dat de Instelling van den H. Ignatius godvruchtig en door den H. Stoel goedgekeurd was; twintig Pausen hadden haar geprezen en bevestigd, van af Paulus III tot Clemens XIII. De kerk van Frankrijk vooral had zich bij de Stedehouders van Jesus Christus gevoegd, om eene welverdiende hulde te brengen aan die Evangelische werklieden, die, hunne pogingen aan de hare parende, arbeidden, om den nieuw ingedrongen geest te bestrijden en te onderdrukken, orde te vestigen dáár, waar wanorde heerschte, en te beletten, dat de sterke schakels, welke het schip der kerk aan het Pausdom vasthechten, verbroken werden, opdat het Christendom zijne eenheid, die zijne magt uitmaakt, zou behouden. Maar wat heeft dit alles te beduiden? Het Parlement vervolgt, buiten medewerking van den H. Stoel, tegen den wil van den zwakken koning en ondanks de vertoogen van het episcopaat, een schijn van regtsgeding; maar te vergeefs zoekt men er getuigen of verdediging; men steunt zich op leugens of vooringenomenheid; alle beschuldigingen worden als bewezen aangenomen. Tot grondslag van de uitspraak neemt men een ellendig pamphlet van 452 bladzijden met dubbele kolommen, waarin niet minder dan 750 vervalschingen voorkomen. Wat anders kon uit dat alles voortspruiten dan de verklaring van

den 6 Augustus 1762, welke de Societeit van Jesus vernietigde? De bewoordingen van het vonnis, waartegen het openbaar gezond verstand zich reeds verzet heeft, zijn met zoo veel dwingen en wringen bijeengebragt, dat de wederlegging der leugen in hare buitensporigheid zelve gevonden wordt. De Jesuiten werden schuldig verklaard, van te alle tijde en bij voortduring, met goedkeuring hunner oversten en generaals, de simonie, de godslastering, de heiligschennis, de tooverij, de wigchelarij, de waarzeggerij, de ongodsdienstigheid van allerlei aard, de afgoderij, het bijgeloof, de ontucht, het valsche getuigenis, de omkooping der regters, den diefstal, den vadermoord, den manslag, den zelfmoord, den koningsmoord gepredikt te hebben. En, alsof de lijst nog niet voltallig was, werd eene reeks van beschuldigingen opgehaald, die, allen eenige leden der instelling persoonlijk betreffende, alhier eene bedriegelijke uitbreiding verkregen, zoodat al de gedrogtelijkheden van 's menschen geest, alle ketterijen, alle dwalingen, het Jansenismus alleen uitgezonderd, alle misdaden, alle goddeloosheden, alle eerloosheid, te alle tijde en voortdurend door de Jesuiten geleeraard werd. Wonder! De Kerk, die waakzame en onvergankelijke bewaakster van de ongeschondenheid van leer en zeden, moest dan al zeer diep ingesluimerd zijn, daar zij nooit zoo veel goddeloosheid en bederf ontdekt had.

Een laatste slag bleef der Societeit van Jesus voorbehouden. De Opperste Herder, door het geschreeuw der filosofie en van het Jansenismus overweldigd, vermeende de vernietiging te moeten uitspreken van de krijgsmagt, welke hem zoo getrouw gediend had. Het voegt ons niet, hier deze handeling van het Pauselijk gezag te beoordeelen; alleen zullen wij aanhalen, dat Clemens XIV, door deze nieuwe Jonassen in de zee te werpen, het voorgestelde doel niet bereikte, namelijk: de herstelling van den vrede in de Kerk. Hij bevredigde evenmin de vijanden der Kerk, door de instelling der Jesuiten te vernietigen, als Karel I het koningschap gered had, door Strafford op te offeren.

Tegen over dit somber tooneel van vervloeking, laster, foltering en ballingschap, zouden wij het tafereel kunnen ophangen van al de zegeningen, welke de Societeit van Jesus heeft ingeoogst gedurende haren doortogt langs de eeuwen; de loftuitingen, haar zelfs door hare vijanden toegezongen in hunne dagen van goede trouw; de hulde, welke haar de verhevenste geesten in het gebied der letteren, der kunsten en wetenschappen hebben toegebragt; den tegenstand van eenige Parlementen, die de handen niet wilden slaan aan het gewrocht der ongeregtigheid; de verklaring van een aantal Souvereinen, die beter omtrent hunne eigene belangen ingelicht waren, en eindelijk de Pauselijke Bullen, die de instelling van den H. Ignatius herstelden. Maar al die uiteenzettingen zouden ons te ver voeren. Wij hebben ook niet bedoeld eene verdedigingsrede der orde te leveren. Hunne regtvaardiging en lof moeten uit de geschiedenis voortkomen, maar uit de onpartijdige geschiedenis, welke alle bezwaren zonder vooringenomenheid, maar ook zonder haat, onderzoekt, en de waarheid in de plaats stelt van de vervalschingen en leugens van allerlei aard. De dag der geregtigheid moet dus voor allen aanbreken, zelfs voor de leerlingen van den doorluchtigen Spanjaard, welken zij als hunnen vader erkennen.

De heer *Crétineau-Jolly*, reeds eervol bekend in de letteren door zijne geschiedenis der *Véndée-Militaire*, waarin men zoowel in de goedkeuring als in den blaam, eene groote onafhankelijkheid van karakter aantreft, heeft een begin gemaakt met dat werk van herstelling, dat, men mag het zeggen, met ongeduld verwacht werd. De plaats ontbreekt ons om dit schoone werk te ontleden en bekend te maken. Wij zullen ons heden vergenoegen met aan te wijzen, op welk standpunt hij zich geplaatst heeft, om eene instelling te beoordeelen, waarvan de een met zoo veel liefde, de andere met zoo veel haat gesproken heeft. «Ik zal die staat-«kunde peilen,» zegt hij, «welke, volgens hare vijanden zoo «duister, volgens hare aanhangers, zoo klaarschijnend is,

«maar die een onuitwischbaar merkteeken heeft achtergelaten «in het , door de verscheidenheid van denkbeelden en het ge- «wigt der gebeurtenissen, belangrijkste tijdvak der wereldge- «schiedenis: de zestiende, zeventiende en achttiende eeuwen. «Ik zal tot in de diepste schuilhoeken doordringen van dat «Jerusalem,—hemelsch volgens sommigen, helsch volgens an- «deren, — dat met alle goed, hetwelk op deze aarde gesticht «werd, in aanraking kwam, en in al het kwaad, dat geschied «is, gemengd is geworden. Ik zal mij niet laten wegslepen «door de geestdrijvende bewonderaars der Societeit, evenmin «als door de vooroordeelen en den haat, welke haar alver- «mogen vereeuwigd heeft. De Jesuiten hebben mij nooit on- «der hunne leerlingen geteld, zij zagen mij nooit onder de «rijen hunner kweekelingen. Ik ben noch hun vriend, noch «hun bewonderaar, noch hun bestrijder geweest. Ik ben hun «geenen dank schuldig; ik ontwaar in mij geene ingenomen- «heid tegen hunne orde. Ik ben noch met hen, noch voor «hen, noch tegen hen. Zij zijn in mijne oogen hetgeen Vitel- «lius, Otto en Galba voor Tacitus waren; ik ken ze noch door «de verguizing, noch door de weldaad. Geschiedschrijver, «blijf ik in de geschiedenis, mij aan de waarheid alleen vast- «houdende, niets anders zoekende, dan om, met behulp van «niet tegengesprokene en ontegensprekelijke daadzaken, logi- «sche gevolgtrekkingen af te leiden, en mijne uitgebragte «stem alleen grondende op het naauwgezetst onderzoek.»

Meer vragen wij niet voor de Societeit van Jesus, dan deze koude en gestrenge onpartijdigheid, die wel aan de geschiedenis iets stijfs kan geven, ja zelfs hare aantrekkelijkheid kan verzwakken, maar die in onze dagen hare onontbeerlijke eigenschap moet zijn, bij den toestand, waarin de ellendigste hartstogten, welke de menschheid kwellen, deze godsdienstige instelling gebragt hebben.

IETS OVER DE KERK-ORGELS.

Het woord *Organum* komt in de *Vulgata* reeds voor in het eerste boek van Moyses en in dat van Job. De Hebreën noemen het *Huggab*. Dit muzijk-instrument had evenwel niet de minste overeenkomst met onze tegenwoordige orgels. *Jubal*, van wien in het boek *Genesis* gezegd wordt, dat hij de vader is dergene die op cythers en orgels speelden, wordt gehouden de eerste uitvinder der oude orgels te zijn. Heidensche schrijvers, aan wie deze orgels ook niet onbekend waren, schrijven ze toe nu eens aan den god Pan, dan aan de godin Minerva; *Virgilius* zingt er van in zijn 2e *Ecloga*:

Pan primus calamos cera conjungere plures
Instituit.

Deze orgels bestonden gewoonlijk uit zeven rieten pijpen van ongelijke lengte, maar van gelijke dikte en wijdte; die door middel van was op eene lijn te zamen waren vastgemaakt. Virgilius zegt dit zeer duidelijk in de bovenstaande regels; hij zingt nog verder:

Est mihi disparibus septem compacta cicutis
Fistula.

Evenwel had men ook soortgelijke orgels van meerdere of mindere pijpen. Aanvankelijk waren in deze rietjes geen openingen, en werd de verscheidenheid der toonen alleenlijk door de ongelijkheid der rieten voortgebragt; doch later werden er ook gaatjes in gemaakt. Het beste riet voor deze orgels, vond men, volgens getuigenis van Plinius, in Griekenland, aan het meer van *Orchomenus*. Daar echter de ondervinding geleerd had, dat het riet nu door droogte dan door vochtigheid ontstemd werd, vond men metalen gegoten pijpen uit, om de rieten te vervangen. En wanneer men nu deze naast elkander geplaatste pijpen, al blazende, regts en lings langs de lippen trok, bragten ze verschillende toonen voort. Lucrecius zegt hiervan:

Uneo saepe labro calamos percurrit hiantes.

In Perzië bleven deze orgels steeds in gebruik. NIEBUHR (*Reisebeschr* 1. 181.) trof er te *Kahira* een in handen van een' landman. In Duitschland vindt men ze ook nog bij de kinderen, en somwijlen bij de muzijkanten die op de jaarmarkten en kermissen langs de straten trekken (1). Waarschijnlijk spreekt VENANTIUS FORTUNATUS van deze orgels (Lib. 2. n°. 10.) wanneer hij de geestelijkheid van Parijs looft:

Hinc puer exiguis attemperat organa cannis.
Inde senex largam ructat ab ore tubam.

Onderscheiden van deze zijn de waterorgels, *Organa hydraulica;* aldus genaamd, omdat de pijpen door het invallend water met lucht gevuld werden, en alzoo de verlangde toonen voortbragten. TERTULLIAAN schrijft de uitvinding van dit kunstwerk toe aan ARCHIMEDES en geeft er de bijzondere deelen, en derzelver zamenstelling van op (2). Het waterorgel was een lievelings-instrument van keizer NERO. SUETONIUS zegt van hem: dat hij een gedeelte van den dag doorbragt met een waterorgel van een nieuw en onbekend werk (3). Hieruit kan men opmaken, dat ze nog weinig bekend en in gebruik waren; ook vond men ze destijds alleenlijk aan de hoven der keizers en koningen, zoo als PORPHYRIUS van CONSTANTINUS

(1) Hetzelfde ontmoet men eveneens nog in onze dagen in Nederland.

Aant. v. d. Vert.

(2) Specta portentissimam Archimedis munificentiam, organum hydraulicum dico, tot membra, tot partes, tot compagines, tot itinera vocum, tot compendia sonorum, tot commercia modorum, tot acies tibiarum, et una moles erunt omnia. Sic et spiritus qui illic de tormento aquae anhelat, non ideo separabitur in partes, quia per partes administratur, substantia quidem solidus, opere vero divisus. — Lib. *de anima.*

(3) Diei partem Nero per organa hydraulica, novi ignotique operis, circumduxit.

(*in panegyric.*) vermeldt. JULIAAN had zelfs een opschrift op zijn waterorgel vervaardigd (1).

In de Katholieke kerken vonden deze orgels weinig bijval. In de eerste tijden had men volstrekt geen begeleiding van speeltuigen. Door den inval der barbaren in het Romeinsche rijk schijnt zelfs de kunst om ze te vervaardigen geheel verdwenen te zijn. Wat EINHARD van het orgel te AKEN zegt, dat hij *Hydraulica* (waterorgel) noemt zullen wij lager mededeelen. In Engeland was datgene, waarvan *Wilhelmus* van MALMESBURIJ (2) spreekt, welligt het eenige: « *Extant etiam apud illam ecclesiam doctrinae ipsius monumenta, horologium arte mechanica compositum, Organa hydraulica, ubi mirum in modum aquae calefactae violentiam ventus emergens implet concavitatem barbiti et per multiforatiles transitus aeneae fistulae modulatos clamores emittunt.* »

Onze tegenwoordige orgels, wier geluid door blaasbalgen wordt te weeggebragt, waren in *Afrika* ten tijde van den H. *Augustinus* reeds bekend, ofschoon niet veel in gebruik. In zijne verklaring over den 57ⁿ en 150ⁿ psalm zegt deze kerkvader: *men noemt niet slechts orgel hetgeen groot is en door blaasbalgen wind verkrijgt....* (3). CASSIODORUS, die in Italie leefde (in de helft der 6ᵉ eeuw) beschrijft het insgelijks in zijn' *Commentarius* over den 150ⁿ

(1) Men vindt dit opschrift vermeld bij P. MARTINIUS MORENT. *in praef. ad Misopog. Juliani:*

Quam cerno alterius naturae est fistula: nempe
Altera produxit fortasse hunc aenea tellus.
Horrendum stridet, nec nostris illa movetur
Flatibus, at missus taurino è carcere ventus
Subtus agit laeres calamos, perque ima vagatur.
Mox aliquis velox digitus, insignis et arte
Adstat, concordes calamis pulsatque tabellas:
Ast illae subito exiliunt, et carmina miscent.
Aant. v. d. Vert.

(2) Een Engelsch Benedictijner-monnik en vermaard geschiedschrijver van de 12ᵉ eeuw.

(3) Non solum illud organum dicitur, quod grande est et *inflatur follibus.*

psalm op eene wijze, die te kennen geeft, dat zulk een orgel niet eene gansch ongewone zaak was. Hij geeft aan hetzelve den vorm van eenen toren, met vele groote en kleine pijpen die door blaasbalgen een sterk geluid voortbrengen (1). De Schrijver van den brief aan DARDANUS, onder de werken van den H. HIERONYMUS, spreekt van een orgel, dat twaalf blaasbalgen van twee olifantshuiden had. Doch geen dezer Schrijvers spreekt van het gebruik dezer orgels bij de godsdienstoefeningen in de Katholieke Kerken. In Duitschland en Frankrijk waren ze in 't algemeen tot de achtste eeuw geheel onbekend.

Volgens de eenparige getuigenis van alle geschiedschrijvers, kreeg PEPIJN, het jaar 757, het eerste orgel als een geschenk van den Griekschen Keizer CONSTANTINUS *copronymus*. Wáár het opgezet werd, weten wij niet (2). Door CONSTANTINUS MICHAEL werd aan KAREL *den Groote* een nog veel grooter orgel ten geschenke gezonden, hetwelk volgens de uitdrukking van den monnik van S^t^. GALL, door zijne kracht het geluid des donders en door zijne zoete toonen het liefelijke der lier evenaarde (3). KAREL liet dit orgel stellen in de kerk te *Aken*, zoo als wij vernemen uit het gedicht van WALAFRIDUS STRABO (*de ornatu Eccles. Aquisg.*)

> At alia de parte nitens fulgore corusco
> Auratus discurrit eques, comitante pedestri
> Agmine: tintinnum quidam, quidam organa pulsant.
> Dulce melos tantum vanas deludere mentes

(1) Quibus flatu follium vox copiosissima destinatar.

(2) In het *Historisch onderzoek over het kerkelijk orgelgebruik* door N. C. KIST wordt gezegd, dat dit orgel *in het paleis te Compiegne geplaatst* werd, en als bewijs daarvoor aangehaald: «*Annales Franc. Fuldenses* ad A. 757. cet. — Zie *Archief voor kerkelijk geschiedenis* deel X bladz. 202;

(3) Adduxerunt eidem Missi omne genus organorum, sed et variarum rerum secum, quae cuncta ab opificibus sagacissimi Caroli, quasi dissimulanter aspecta, accuratissime sunt in opus conversa et praecipue illud musicorum organum praestantissimum, quod *Delus* ex aere conflatis follibusque taurinus per fistulas aereas mire perflantibus rugitum quidem tonitrui boatu, garrulitatem vero Lyrae vel cymbali dulcedine coaequabat. — Cap. X. Tom. 11. *Thesaur. Monument.* CANISII part. III. fol. 74.

Coepit, ut una suis decedens sensibus ipsam
Foemina perdiderit vocum dulcedine vitam.
Cedant magna tui superest figmenta colossi,
Roma: velit Caesar magnus, migrabit ad arces
Francorum, quodcumque miser conflaverit orbis.
En, queis praecipue jactabat Graecia sese
Organa, Rex magnus non inter maxima ponit.

Maar wie zou nu dat orgel bespelen, dat tot dus ver in Europa nog onbekend was? KAREL had van Rome twee zangers ontboden om de kanunniken van *Metz* en *Aken* in den gregoriaanschen zang en in het orgelspelen te onderrigten, zoo als EINHARD berigt (1). De hoofdschool bleef te *Metz* — Hieruit maak ik op, dat toenmaals in Italie ook reeds orgels waren. Van *Verona* weten wij, dat er ten tijde van KAREL *den Groote* een aanzienlijk bespeeld werd (2). Te *Metz* moet er ook een geweest zijn: hoe hadden anders de kanunniken onderrigt in het orgelspelen kunnen krijgen (3). Welligt was hier het eerste aan PEPIJN gezondene, grieksche orgel gesteld geworden (4).

In 826 verscheen er ook een orgelmaker in Duitschland. Graaf BALDERICUS bragt een' venetiaanschen priester, met name GEORGIUS mede, die zich bij LODEWIJK *den Vrome* als kunstenaar en orgelmaker liet aanmelden. LODEWIJK zond hem met zijnen hofkapellaan TANCOLF, om in het koninklijk paleis te *Aken* een orgel te vervaardigen; en gaf tevens bevel hem daartoe het noodige aan te schaffen (5). EINHARD en allen, die hem nageschreven hebben, noemen dit orgel een waterorgel, *organum hydraulicum*, doch EINHARD schijnt de orgels nog te weinig gekend te hebben. Het was geen waterorgel, *hydraulicum* maar een

(1) Similiter erudierunt Romani cantores supradicti cantores Francorum in arte organandi. Einhard *annal.* ad ann. 787.

(2) Ughelli *Italia S.* tom. V. fol. 604. 610.

(3) Op zich zelve zou dit bewijs niet *afdoende* zijn; vertaler dezes kent een voorbeeld van het tegendeel: iemand die op de piano leerde spelen zonder — piano.

(4) Vergelijk de bovenaangehaalde noot uit KIST.
Aant. v. d. Vert.

(5) Einhardi *annal.* ad ann. 826.

windorgel, *pneumaticum*. De woorden van den kunstenaar Georgius toonen dit duidelijk aan: *dat hij een orgel op de wijze der Grieken konde maken* (1). Door deze woorden: *op de wijze der Grieken* (more Graecorum) doelde hij op de twee grieksche orgels, die Lodewijks vader en grootvader gekregen hadden. Ermold, in zijn Lib. 4 dit orgel beschrijvende, beroept zich eveneens op *Constantinopel*, waardoor het zeker wordt, dat het geen waterorgel, hoedanige in Griekenland niet in gebruik waren, maar een windorgel was. Ermold zingt:

Organa quin etiam, quae numquam Francia credit,
Unde Pelasga tument regna superba nimis
Et quis te solis, Caesar, superasse putabat
Constantinopolis, nunc Aquis aula tenet.
Fors erit indicium, quod Francia colla remittant,
Cum sibi praecipuum tollitur inde decus.

De priester Georgius schijnt zijne kunst volkomen ten genoegen des keizers ten uitvoer gelegd te hebben, vermits hij terstond daarop tot abt van St. Salvius-klooster benoemd werd. Ongetwijfeld had hij andere Duitschers in die kunst onderwezen, waardoor Duitschland boven alle andere landen den voorrang verkreeg, en Rome zelf dergelijke orgels uit Duitschland ombood. Paus Joannes VIII schreef in diezelfde eeuw aan den Bisschop Anno te *Freisingen* om hem een best orgel over te zenden en daarbij eenen kunstenaar, die dezulke maken en bestieren kon (2).

Van dien tijd af verbreidde zich de kunst van orgels maken en bespelen meer en meer door alle landen, zoodat er in de tiende eeuw, volgens getuigenis van Wolstans, in Engeland een gevonden werd, dat van boven twaalf, en van onder veertien blaasbalgen had, die door zeventig

(1) Organum *more* posse facere *Graecorum*. — In nota ap. Pertz fol. 215.

(2) Precamur ut optimum organum cum artifice, qui hoc moderari et facere ad omnem modulationis efficaciam possit ad instructionem musicae disciplinae, nobis aut deferas, aut cum eisdem redditibus mittas. *Epist. Joan* ap. Baluzium *Miscellan.* tom. V p. 490.

mannen getrokken werden en de wind aan vierhonderd pijpen meêdeelden. Twee organisten bespeelden het, ieder op zijn klavier. De registers waren veertig in getal en het geluid was dikwerf zoo sterk, dat de toehoorders en aanwezigen de ooren moesten digtstoppen (1).

In de 12e en 13e eeuw werd in meerdere kathedralen klooster-kerken het orgel gespeegd. Joannes van Salisburij, die in de 12e eeuw de kerk van *Chartres* bestuurde (2), Antoninus (3) en meer andere getuigen van het toenmalig gebruik van orgels in de kerken. De kerkvergadering (*ad vallem Guidonis*) in 't bisdom van *Tours*, in 1242, spreekt van de orgels in de kerken (4). Daarentegen vonden zij ook hunne bestrijders. De voornaamste was de abt Alredus, een tijdgenoot van den H. Bernardus, die den sterken klank, de verscheidene toonen, de afwisseling van geluid welke in de orgels heerschen, afkeurde en als onbetamelijk voor de Katholieke godsdienst verwierp (5).

De Gricksche kerken hebben geen orgels opgenomen (6).

(1) Talia et auxistis hic organo, qualia numquam
Cernuntur gemino constabilita solo.
Biseni supra sociantur in ordine folles,
Inferiusque jacent quatuor atque decem.
Flatibus alterius spiracula maxima reddunt,
Quos agitant validi septuaginta viri,
Brachia versantes, multo et sudore madentes:
Certatimque suos quisque movet socios,
Viribus ut totis impellant flamina sursum.
Et rugiat plena Kapsa referta sinu
Sola quadringentas quae sustinet ordine musas,
Quas manus organici temperat ingenii.

Volstanus *in prolog. ad vitam S. Swithuni* ap. Mabillon *Acta Bened.* Saec. V fol. 630.

(2) Lib. I. *Policratio* cap. 6.

(3) Summae P. 3. tit. 8. cap. 4. § 12.

(4) Tom. VII *Collect. Concil. Hardurini* col 349.

(5) Unde, cessantibus jam typis et figuris, unde in ecclesia tot organa tot cymbalae? Ad quid, rogo, terribilis ille follium flatus, tonitrui potius fragorem quam vocis exprimens suavitatem? Ad quid illa vocis contractio et inflactio? Hic succinit, ille discinit, alter supercinit, alter medias quasdam notas dividit et incidit. — *Specul. Charitat.* lib. 2 cap. 23.

(6) Le Brun *Explicat. de la Messe* tom 2.

De pauselijke kapel te Rome heeft er ook geen (1). In de algemeene kerkvergadering van *Trente* waren er eenige vaders, die regtmatige klagten aanhieven over de wanorde der organisten, welke in de kerken bij de godsdienstoefening niet zelden theatrale muzijk-stukken aanvoerden; om welke reden zij op de geheele afschaffing der orgels aandrongen. Op aanzoek van keizer FERDINAND werd het reeds ontworpen decreet gewijzigd, en het gebruik der orgels wel is waar bekrachtigd, doch tevens den Bisschoppen streng aanbevolen om alle onbetaamlijkheid te verwijderen. «De «bisschoppen,» zegt het concilie, «zullen alle muzijk, waarin «hetzij met orgel, hetzij door zang iets dartels of onrein «gemengd wordt,... weeren; opdat het huis Gods in waar«heid een huis des gebeds schijne en genaamd worden «kunne» (2). BENEDICTUS XIV gaf in 1749 eene *constitutie* uit, waarin hij aan het zoo evengenoemde besluit der Trentsche kerkvergadering herinnert en de Bisschoppen vermaant, geene onbetamelijke muzijk te veroorloven. Mogten deze verordeningen van den Paus en het concilie beter worden opgevolgd door de organisten van onzen tijd, die tot groote ergernis der vrome toehoorders niet zelden onder de heiligste handelingen of bij het eindigen der godsdienstoefening het heerlijkst instrument misbruiken en eene dolzinnige trotschheid aan den dag leggen in het spelen van militaire marschen en van walschen. Men ontroove niet aan het heiligdom het gewigste instrument, dat alleen voor den God des hemels en der aarde zijne toonen doen hooren mag, en bestemd is om de harten tot dienzelfden God te verheffen.

BINTERIM's *vorzüglichsten Denkwürdigkeiten der Christ. Katholischen Kirche.*

---

(1) «Nullus organorum musicorum in hujusmodi sacris.» — *Musei Ital.* tom I. pag. 47.

(2) Sess. 22. decret *de observ. et evitand in celebr. Missae.*

Onder de kerken, die zich aan het oude gebruik gehouden en het orgel-muzijk niet aangenomen hebben, behoort, zoo als boven gezegd is, de pauselijke kapel te Rome. De schrijvers, die er melding van maken, halen het aan als een bewijs van den tegenstand, dien de invoering van het orgel in de kerken ondervond; maar de heer Kist in zijne verhandeling over het: *Kerkelijk Orgelgebruik* enz., zag wat verder en ontdekte er nog iets anders in. «Dat echter — zegt hij — zelfs de pauselijke kapel te Rome geen «orgel-muzijk bezigt, heeft thans wel meer eigenlijk gezegde «muzijkale redenen, maar pleit toch ook voor de nieuwheid «der invoering van het orgel. Zij heeft daarvoor tot schande «der menschheid en tot ergernis van beter denkende Ka«tholieken, hare *Castraten*, die, tegen alle burgerlijke en «kerkelijke bepalingen aan, uit het wulpsche hof der By«zantijnen, in dat der Bisschoppen van Rome overgegaan; «dáár, tot aan onzen tijd toe, hunne plaatsen behiel«den.» (1) — Wist men niet beter, dan ontstond gewis, bij het lezen dier zinsnede, het denkbeeld van eene geheel oud-Oostersche hofhouding: *castraten* in alle mogelijke zalen, en aan alle mogelijke deuren van het pauselijk paleis: eene gansche legerbende, die van Byzantium naar Rome is *overgegaan*. Of professor Kist het zóó gemeend hebbe, moge hij zelf beslissen; voor de getrouwheid zijner voorstelling pleit het zeker niet. In eene aanteekening, onder aan de bladzijde, wordt het gewijzigd. Daar heet het nu: «De castraten schijnen eerst sedert het einde der XVI eeuw in «de Pauselijke Capel te zijn toegelaten» — dus niet meer: van Byzantium *in het hof* der Bisschoppen van Rome *overgegaan* — «vroeger waren het meestal Spanjaarden, die, na «de invoering van het harmonisch contrapuntische gezang, «dáár (*in de kapel*) als fausset-stemmen optraden.» — Vergelijkt men deze aanteekening met het boven aangehaalde,

(1) *Archief voor Kerkel. Gesch.* X deel. bl. 209—210.

dan is het inderdaad eene merkelijke wijziging. Maar welligt ware dit te veel toegegeven; de heer KIST laat er onmiddellijk op volgen: Paus Clemens VIII gelastte, door een Breve van het jaar 1600, de castratie *ad honorem Dei!* Sinds lang hebben wij die Breve te vergeefs gezocht. Dat wij die moeite deden, was niet, omdat wij aan deszelfs bestaan geloofden, maar alleen, om met grond het bestaan er van te kunnen loochenen. 't Is mogelijk dat deze of gene onze oordeelvelling wat al te voorbarig vindt, omdat *misschien* die Breve nog behoort onder de *onuitgegeven* stukken van Clemens VIII. — Welnu, in dat geval zou professor KIST aan de wetenschap eene dienst kunnen bewijzen, als hij dat stuk publiceerde, in zijn ARCHIEF wel te verstaan — met de noodige bewijzen van *echtheid*. Des verkiezende, zou Zijn Hooggel. het kunnen uitgeven als een aanhangsel, of eene bijdrage tot het X^de^ deel, waar het een schoon *pendant* met de *Allocutio Rdmi. Gen. Prothami* zou uitmaken. Tot zoo lang dit geschied zij, zullen wij de vrijheid nemen het bestaan van een Breve, waarbij de *castratie gelast wordt ad honorem Dei*, althans de echtheid er van, in twijfel te trekken; en het intusschen daarvoor houden, dat Zijn Hooggel., in zijne vooringenomenheid tegen de Pausen, de zaak niet behoorlijk onderzocht, maar den een' of anderen op goed geloof *nageschreven* heeft.

De Paus en de Jesuiten zijn *correlativa*. Die arme paters moesten dus wel, tegen wil en dank, bij het orgel-muzijk ten berde komen! Maar hoe ze daar bij gebragt? Daar weet de heer K. wel raad voor; de transitie is allergemakkelijkst. «Zijn naamgenoot» zegt hij, «Clemens XIV, maar dien schoonen naam beter waardig, deed dezelve (de castratie) verbieden. Dit verbod echter had, in den aanvang althans, minder kracht dan dat tegen de Jesuiten.» Ziet gij wel, hoe schoon de Jesuiten worden te pas gebragt?! Er ont-

brak nog maar aan, dat zij Clemens VIII hadden opgestookt om de castratie voor te schrijven *ad majorem Dei gloriam*. De tegenstelling van deze twee Pausen is overigens, in den zin van prof. KIST, niet onaardig gekozen; de eerste, Clemens VIII, hij moge door RANKE en andere als een voortreffelijk Paus geroemd worden, was een tegenstander der Calvinisten in Frankrijk; de laatste vernietigde de orde der Jesuiten.

De gezegde aanteekening vervolgt aldus: «Eerst in den laatsten tijd, schijnt men het, met het te keer gaan van dit schandelijk misbruik, ernstiger te meenen» — hadde de heer K. onbevooroordeeld willen onderzoeken, dan zou hij bevonden hebben, dat de castratie, ook tot dat einde, *ten allen tijde* op zware straffe is verboden geworden — «Zoodat alleen nog het toeval, en niet opzettelijke kunstbewerking, in dit opzigt, der toonkunst ten dienste is.» Dit laatste ten minste is waarheid. Zou het slot al het overige moeten goedmaken?....

GALILEÏ.

Weinig onderwerpen zijn menigvuldiger behandeld en minder goed begrepen, dan de geschiedenis van Galileï en van zijne wijdbefaamde vervolging, en dit niet alleen door Schrijvers, die der godsdienst vijandig waren, maar zelfs ook door dezulken, die minder ongunstig over haar schijnen te denken.

Dubl. Review. n°. IX. *Julij* 1838.

Met deze woorden begint de Schrijver van een geleerd betoog over den wereldberoemden sterrekundige, in het aangehaald Tijdschrift zijne verhandeling; en zij verkrijgen een te sprekender kenteeken van onpartijdigheid, daar hij bij andere gelegenheden niet karig is in het bestrijden van Katholieke Schrijvers.

De befaamde *Quinet*, leeraar aan de Fransche Universiteit, en zich Katholiek noemende, — doch wiens goddelooze en alles omverwerpende leerstellingen eene der oorzaken zijn van het ontwaken der bisschoppelijke bezorgdheid tegen het onderwijs der gemelde Universiteit, — heeft de zaak geheel anders begrepen, en zich over *Galileï* uitlatende, noemt hij zijne geschiedenis een punt, dat door *jesuitische verdichtselen en hartstogten* geheel misvormd en uit het verband gerukt is, en beweert hij, dat de Kerk zich nimmer zal kunnen wasschen van de smet, welke door de marteling van *Galileï* op haar kleeft.

Alvorens de geschiedenis van *Galileï* onder hare echte gedaante voor te dragen, zal het niet van onpas wezen, de bestaande authentieke verhalen van zijne zoo beruchte marteling eens te doorloopen.

Bernini, in zijne *Geschiedenis der Ketterijen*, beweert dat *Galileï* vijf jaren lang in de gevangenis zuchtte.

Montucla verhaalt ons, dat er zijn, die verzekeren dat men hem de oogen heeft uitgestoken. De waarheid is, dat hij tegen het einde van zijn leven blind werd en nimmer het gezigt heeft terug gekregen.

Montucla zelf geeft hem één jaar gevangenschap.

Pontécoulant verhaalt dat hij de beweging der aarde om hare as tot in de holen der Inquisitie volhield.

De engelsche Schrijver *Brewster* heeft eerst volgehouden dat *Galileï* gedurende één jaar gevangen was geweest, maar heeft later erkend dat hij gedwaald had.

Het is niettemin ontegenzeggelijk waar, dat *Galileï* nimmer in de gevangenis geworpen, noch op den pijnbank gezet is geweest, noch dat men op eenigerlei wijze zijn ligchaam heeft gekweld veel minder hem van zijne oogen beroofd. Zulke onwaarheden kunnen slechts aan zeker slag van menschen behagelijk zijn.

Zij die uit oorspronkelijke bescheiden de echte geschie-

denis van *Galileï* willen leeren, kunnen onder anderen raadplegen de *Gedenkschriften* en *Brieven*, *tot heden onuitgegeven of verspreid, van Galileo-Galileï*, in orde gebragt en met aanteekeningen voorzien door den ridder *J. B. Venturi*, in twee deelen: het eerste loopende van het jaar 1587 tot het einde van 1616 (Modena 1818), en het tweede van het jaar 1616 tot aan zijnen dood, voorgevallen in het jaar 1642 (Modena 1821). Ook vindt men in 31 brieven, door *Franciscus Niccolini*, afgezant van Toskanen te Rome, geschreven aan den baljuw *Andreas Cioli*, secretaris van staat van den Groot-hertog, en gedagteekend van den 16 Augustus 1632 tot den 3 December 1633, de diplomatieke geschiedenis van *Galileï* te Rome, dag voor dag, gedurende zijne teregtstelling beschreven. In de maand April stelde hij zich ter beschikking van den gelastigde van het H. Officie, die, volgens de uitdrukking van *Niccolini*, hem allerminzaamst ontving en de eigen kamer van den fiskaal bij dat gerigt tot verblijf aanwees. *Men heeft er in toegestemd*, zegt hij verder, *dat zijn eigen knecht hem bediene en aan zijne zijde slape, en dat mijne bedienden hem op zijne kamer te eten brengen. Signor Galileï werd gisteren avond te mijne huize teruggezonden.*

Het vonnis der hooge regters luidde, wel is waar, niettemin: *Wij veroordeelen u tot de formele gevangenis van dit H. Officie, voor zoo lang het ons behagen zal*; maar Urbanus VIII (die door den heer *Quinet* zoo deerlijk gehavend wordt), veranderde het vonnis dadelijk in een *gedwongen verblijf in den Hof van de H. Drieëenheid des Bergs*, waarheen ik hem, zegt *Niccolini*, bl. 167, Vrijdag den 24 Junij geleidde. In dit verrukkend oord, toenmaals *villa Medicis* geheeten, staat thans de fransche Akademie. Later begaf *Galileï* zich van Rome naar Sienna, in het paleis van den Aartsbisschop *Piccolimini*, en toen eindelijk de pest, welke te Florence woedde, opgehouden had, mogt

hij, omtrent drie maanden daarna, naar zijne villa *Arcetri* terugkeeren, alwaar de dood hem verraste, den 8 Jan. 1642.

Dit wat den persoon van *Galileï* betreft, voeg nu hierbij de beruchte boete, gepleegd in het bloote hemd en barvoets, na de *verschrikkelijke marteling*, door *Laplace*, *Libri* en *Quinet* verdicht, en het verhaal zal volmaakt zijn. Doch na het getuigenis van *Venturi* is het blijkbaar, dat *Galileï* nooit in de gevagenis geworpen, noch gevangen gehouden werd; dat hij, na zijne herroeping, die geheel facultatief was, in zijne villa *Arcetri*, bij Florence, tot aan zijnen dood woonde, zonder immer van den maatschappelijken omgang noch deszelfs vertroostingen te zijn verstoken geweest. Indien hij knielend zijne herroeping verrigtte, zulks geschiedde niet tegen zijn geweten; want het was onmogelijk dat hij niet zoude begrepen hebben, dat het onwaar is, dat de aarde zich langs de lucht beweegt; de bewijzen welke hij daarvoor aanvoerde, zijn valsch, volgens het getuigenis van *Laplace* en al de hedendaagsche geleerden (1). Daarenboven werd *Galileï* schuldig bevonden, toen hij de H. Schrift tot bewijsmiddel zijner stellingen inriep, en in strijd met *Keppler*, beweerde, dat de afwisselingen der maan geen invloed hebben op de ebbe en den vloed der zee.

Eindelijk valt op te merken, dat hij niets afzwoer dan hetgeen volkomen overeenstemt met de meer uitgebreide kennis der sterrekunde, welke men sedert twee eeuwen verkregen heeft. Zijn ongelijk, in die tijden zeer groot, bestond voornamelijk in deze twee punten: 1°. van volstrekt de H. Schrift naar zijne eigen meening te willen plooijen; 2°. van zijne verbindtenis verbroken, en het verbod van den 26 Februarij, dat op gevangenisstraf voor hem verpligtend was, overtreden te hebben, door zijn *dialogo* te laten drukken, zonder de toestemming van degene, die hetzelve moesten goedkeuren.

(1) Laplace. *Système du monde* Liv. III.

Ziedaar de zakelijke verklaring van het regtsgeding tegen *Galileï*.

Nu vragen wij: Wat heeft de leer der Kerk gemeens met de uitspraak der Inquisitie? Onder welk opzigt is de beslissing en de regtspleging van dat gerigt verbindend voor het Katholiek geloof? Is het de Inquisitie of wel de Paus en de Kerkvergaderingen die geloofspunten beslissen? Men zal ten minste niet ontkennen dat de kwestie tweeledig was: hetgeen de wetenschap van dien tijd *valsch* en *ongerijmd* noemde, kon ligt *kettersch* bevonden worden door Godgeleerden, wien men den tekst der H. Schrift tegenwierp. Men toone ons ergens de Kerk, door haar zelve de natuurkunde en andere stellige wetenschappen onderwijzende, en eerst dan zal men haar kunnen ten laste leggen, dat zij in dit geval gebrek aan verstand en aan doorzigt in de toekomst heeft aan den dag gelegd. Neen, het Roomsche Hof, dat zoo vaak verguisd wordt, was der wetenschap niet vijandig; altijd ging het met de meeste gematigdheid te werk, tegen over de vermetelheden van *Galileï*. Deze geleerde telde onder zijne vrienden een aantal bisschoppen; hij zelf verklaarde tot op zijn laatste levensdag, dat hij *opregt Katholiek* was. Was *Copernicus* zelf niet kanunnik, innig bevriend met Aartsbisschoppen en Kardinalen? Eene schoone handelwijs voorwaar, om altijd de Inquisitie met de Kerk zegevierend op ééne lijn te plaatsen? De geleerde *Biot* behandelt dit gewigtige punt in zijne *Biographie universelle*, en aarzelt niet deze merkwaardige woorden te bezigen: «Altijd zullen zeldzame ontdekkingen de afgunst gaande maken; men behoeft juist geen lid der Inquisitie te zijn, om zich hartstogtelijk en nijdig jegens ware verdiensten te betoonen, en hadde *Galileï* in onze dagen geleefd, zijn genie zou ongetwijfeld onverzoenlijke tegenstanders ontmoet hebben. Men werpe slechts een blik op onze akademie van wetenschappen!»

Overigens, de *H. Augustinus* herhaalt meermalen in zijne werken, dat *de H. Geest de Kerk niet onderrigt omtrent de orde der natuur en de physieke wetenschappen.* De H. *Thomas*, dat krachtig genie der middeleeuwen, herzegt de zelfde waarheid en staaft ze door de bondigste redeneringen. De geleerde *Melchior Canus* behandeld opzettelijk dit onderwerp: *dat de Kerk, als zoodanig door den H. Geest ingegeven, nimmer den titel van akademie beoogd heeft.* En hierbij mag opgemerkt worden dat deze alle kundige en geleerde mannen zijn, zelfs volgens de bekentenis van den heer *Quinet*, die zegt: «De ware wetenschap het meest «nabij zijnde om zich met de ware godsdienst te vereen«zelvigen... zoo vereenigen zich, op den hoogsten sport «des ladders de priester en de geleerde; de H. Augustinus, «Keppler, Galileï, de H. Thomas zouden het voorzeker «met elkander eens geweest zijn.

October 1844.

LAGER ONDERWIJS.

Aan de Edele Groot Achtbare Heeren Staten der Provincie ..... (1)

Edele Groot Achtbare Heeren.

De ondergeteekende, Aartspriester van het District ....., neemt eerbiedig de vrijheid om zich met het volgende adres tot U Ed. Gr. Achtb. te wenden.

De Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden heeft de ruimste gewetensvrijheid als algemeen beginsel vastgesteld, en tot dat einde de vrijheid van godsdienstige begrippen aan elk gewaarborgd (art. 188), en het verleenen van gelijke bescherming aan alle in het Koninkrijk bestaande godsdienstige gezindheden bevolen (art. 189). Dezelfde Grondwet heeft de Staten-Provinciaal belast met de uitvoering der wetten, opzigtelijk de bescherming der verschillende godsdienstige gezindheden (art. 143). Wanneer dus in een of ander opzigt die gelijke bescherming niet verleend wordt, dan staat voor de verongelijkten uwe

(1) Dit adres, waarvan reeds een en andermaal sprake was in *de Katholiek*, werd in de maand Julij jl, door de Hoog Eerwaarde Heeren Aartspriesters bij de Staten hunner respectieve Provincien ingediend. Welke de verschillende antwoorden der Staten op dit adres geweest zijn, hebben wij bereids medegedeeld. Van het stuk zelf heeft de *Arnhemsche Courant* in der tijd den inhoud kortelijk opgegeven; maar die inhoudsopgave was zeer gebrekkig. In staat gesteld zijnde om het adres te kunnen mededeelen, heeft de Redactie gemeend haren lezers eene dienst te doen met het geheel te plaatsen.

G. A. vergadering open, ten einde zij door haar gehandhaafd worden bij hun regt.

De Grondwet maakt, verder, het openbaar onderwijs tot een aanhoudend voorwerp van de zorg der Regering (art. 224); doch zij belast wederom de Staten-Provinciaal met de uitvoering der wetten opzigtelijk het openbaar onderwijs (art. 143). Wanneer dus die wetten gekrenkt, in de toepassing geschonden worden, dan vermogen wederom de verongelijkten zich tot U. E. G. A. te wenden, ten einde gehandhaafd te worden bij hun regt.

Behooren alzoo de vrijheid van geweten, de bescherming der godsdienst, de aangelegenheden van het onderwijs, ontegenzeggelijk tot de bemoeijingen van U. E. G. A., dan zal het gebillijkt worden, dat de ondergeteekende zijne bezwaren over het schenden der vrijheid van godsdienstige begrippen, der gelijke bescherming van de godsdienstige gezindheden, en dat wel hetzij door verwaarloozing, hetzij door verkeerde toepassing van de verordeningen op het lager onderwijs, voor de vergadering van U. E. G. A. nedergelegt, en van haar handhaving der Grondwet vraagt. Hij vleit zich voorzeker niet te vergeefs deze handhaving te zullen verwerven van eene vergadering, welker leden gezworen hebben de Grondwet van het Rijk te zullen onderhouden, zonder daarvan op eenigerlei wijze of onder eenig voorwendsel, hoe ook genaamd, af te wijken. De ondergeteekende neemt dan ook vol vertrouwen de vrijheid om zijne bezwaren te ontwikkelen.

Het is eene onloochenbare daadzaak, dat in de lagere scholen door de onderwijzers leerstellig gods-

dienstig onderwijs wordt gegeven. De boeken die er gebruikt worden bewijzen het; de verhalen der schoolkinderen bevestigen het; de openlijke erkentenissen der onderwijzers verheffen het boven allen twijfel; schoolopzieners beweren dat het zoo zijn moet.

Wat de boeken, tot het leerstellig godsdienstig onderwijs gebruikt, aangaat, deze zijn voornamelijk de zoogenaamde Bijbelsche Geschiedenissen, en die handelen over de christelijke zedekunde. De ondergeteekende behoeft nu niet te wijzen op de bijzondere leerstellingen, in die boeken vervat; het is genoeg te doen opmerken dat door en bij derzelver gebruik, een wezenlijk Bijbel-onderwijs wordt gegeven. Maar de Bijbel, E. G. A. H., de Bijbel is niet alleen bron van leerstellingen voor iedere godsdienstige gezindheid in het Rijk bestaande, maar hij is ook de groote twistappel tusschen de onderscheidene godsdienstige gezindheden. Iedere gezindheid beschouwt hem als haar eigendom; iedere gezindheid heeft hare eigene wijze van hem op te vatten en uit te leggen, en er hare leerstellingen uit af te leiden; alle godsdienstgeschillen zijn zamengevat in het Bijbel-onderwijs. Daarom kan het aan geene gezindheid onverschillig zijn, door wien en hoe het Bijbel-onderwijs aan hare aankomende ledematen gegeven wordt; en alle gezindheden hebben voorwaar het regt, hare leerlingen niet gedwongen te zien om een Bijbel-onderwijs te ontvangen, dat buiten haar toezigt en zonder eenigen invloed van hare zijde gegeven wordt. Zoodanige dwang is ontegensprekelijk strijdig met de vrijheid van godsdienstige begrippen, en met de bescherming der godsdienstige gezindheden, gewaarborgd door de

Grondwet. Die dwang bestaat niet te min, E. G. A. H., in deze Provincie zoowel als in de overige Provincien van het Rijk. Er bestaan noch kunnen bestaan andere lagere scholen, in welke openbaar onderwijs gegeven wordt, dan die, bij magtiging of bevel der Regering opgerigt, onder een daartoe verordend opzigt geplaatst zijn, terwijl nagenoeg alle toezigt, alle invloed der gezindheden als zoodanig verboden is. Wie dus zijne kinderen ter school wil zenden, is gedwongen ze naar die scholen te zenden; en in die scholen wordt Bijbelonderwijs gegeven, dat is: daar worden lees-lessen gehouden, woord- en zinverklaringen ingeprent over den inhoud van dat boek, waaruit al de gezindheden leerstellingen putten; daar wordt alzoo een onderwijs gegeven waarin, als in hunne kern, al de godsdienstgeschillen tusschen de gezindheden opgesloten liggen; en de gezindheden zelve weten er niets af!

Doch, E. G. A. H., gelieft ook op te merken door welke personen dat hagchelijk onderwijs gegeven wordt: namelijk door lieden, die aan de gezindheden geen den minsten waarborg opleveren, noch van bekwaamheid in dit vak, noch van christelijke gemoedsstemming, noch van den goeden wil, om geene met hare leerstellingen strijdige beginselen en gevoelens aan de jeugd in te prenten. Op deze wijze wordt alzoo aan de ledematen der onderscheidene gezindheden een leerstellig godsdienstig onderwijs, buiten het bereik der gezindheid zelve, opgedrongen, en worden er godsdienst-leeraren, die men genoodzaakt is te hooren, aangesteld, zonder eenige medewerking, zonder eenig toe- of opzigt van den kant der godsdienstige gezindheden. De Katholiek wordt genoodzaakt zijne kinderen

te doen deelen in het godsdienstig leerstellig, in het Bijbel-onderwijs door een Protestant gegeven; en omgekeerd, kan het gebeuren dat Protestanten genoodzaakt worden hunne kinderen, voor dat Bijbel-onderwijs, toe te vertrouwen aan een' Katholiek, zonder dat de eene noch de andere zich vergewissen kan omtrent den inhoud en de strekking van dat onderwijs. Waar blijft hier, E. G. A. H., de vrijheid van godsdienstige begrippen? Waar blijft de bescherming der gezindheden?

Is die kwetsing der gewetensvrijheid, dat gebrek van bescherming algemeen, meer dan alle andere Nederlanders treffen zij de Katholieken en hunne gezindheid. Het zij den ondergeteekende, als Katholiek Aartspriester, aan het hoofd der Katholieken in deze provincie geplaatst, veroorloofd, E. G. A. H., dit nog in het kort aan te toonen.

Het behoort tot de grondwet der Katholieke gezindheid, dat alle godsdienstig onderwijs, leerstellig en zedekundig, uitga van het in haren boezem aanwezig gezag, en vervolgens ook door dit gezag bewaakt worde; ten gevolge daarvan is het door ditzelfde gezag aan alle Katholieken verboden, zonder verlof, boeken van godsdienstigen inhoud te lezen, die door andersdenkenden geschreven zijn. De Katholieke gezindheid, als grondwettige aanspraak hebbende op bestaan en bescherming, de Katholieken, als insgelijks grondwettige aanspraak hebbende op de vrijheid hunner godsdienstige begrippen, mogen verwachten, dat het eenige lagere onderwijs in het Rijk aanwezig en en onder het uitsluitend beheer van het burgerlijk gezag geplaatst, deze grondwet der gezindheid, dezen

gewetenspligt harer leden niet kwetsen zal. En nogtans, E. G. A. H., ook de kinderen der Katholieken zijn genoodzaakt een leerstellig en zedekundig godsdienstig onderwijs te ontvangen, dat noch van het leerend gezag der Katholieke gezindheid uitgaat, noch door dat gezag bewaakt wordt; zijn genoodzaakt boeken van godsdienstigen inhoud te lezen, die door andersdenkenden geschreven zijn. Zoo worden de Katholieke ouders gedwongen te kiezen tusschen het onwetend laten hunner kinderen en het bezwaren van hun eigen geweten; zoo wordt de Katholieke gezindheid in haar wezen, in haar leerend gezag, aangerand door het lager onderwijs. Is dat niet strijdig, E. G. A. H., en met de Grondwet (art. 18) en met alle wetten en verordeningen op het onderwijs, inzonderheid met art. 23 van het Reglement A, gevoegd bij de wet van 1806; art. 6 van het Koninklijk Besluit van 27 Mei 1830; met het gansche Koninklijk Besluit van 2 Januarij 1842, meer bepaaldelijk de considerans van hetzelve, alsook art. 10 en 11?

De ondergeteekende moet zich veroorloven nog eene opmerking onder de oogen van U. E. G. A. te brengen, opdat het ook blijke, hoe door het tegenwoordig schoolonderwijs de gelijkheid der gezindheden, door de Grondwet gewild, geschonden wordt. Alle gezindheden worden verongelijkt daardoor, dat hare belijderen genoodzaakt worden een leerstellig godsdienstig onderwijs te ontvangen, dat geheel en al zonder haar gegeven wordt; maar de Nederlandsche Hervormde Kerk, die de onderwijzers doorgaans en de leden van het schoolopzigt voor een buiten alle verhouding staande meerdertal onder de haren, en onder de heeren School-

opzieners zelfs een menigte harer leeraren telt; de N. H. Kerk heeft ten minste eenigen waarborg, en haar wordt althans, op deze indirecte wijze, een gedeelte der verschuldigde bescherming verleend; immers door de haren en onder opzigt der haren, wordt in de scholen het godsdienstig leerstellig onderwijs gegeven. Maar waar is ook slechts een schijn van waarborg voor de Katholieke gezindheid? Die bestaat niet, E. G. A. H.; en wijl die niet bestaat, is het geven van leerstellig godsdienstig onderwijs, in de lagere scholen, voor haar oneindig meer krenkend dan voor de N. H. Kerk. Zoo wordt dan dat onderwijs, bij al de overige nadeelen die het aanbrengt, ook nog eene ware schending van de gelijkheid der gezindheden.

Het gevolg van dien toestand is dan ook, dat bij het onderwijs in de lagere scholen, de bijzondere leerstellingen der Katholieke gezindheid onophoudelijk gekwetst worden. De Bijbelsche leerboeken, in de scholen gebruikt wordende, zijn ane, door uitdrukkingen of weglatingen, of door beide tevens, strijdig met onderscheidene harer leerstellingen; en het mondeling onderrigt der onderwijzers verergert het kwaad der boeken, of, wanneer op eenige school soms geen boek tot het leerstellig godsdienstig onderwijs gebezigd wordt, geeft toch dat mondeling onderrigt aan hetzelve eene, voor het geloof der Katholieke kinderen, kwetsende strekking. De klagten der ouders en der geestelijkheid, die de kinderen dikwijls op anti-katholijke uitingen betrappen en dan ervaren, dat deze van het onderwijs op de school komen, die ook vaak van meergevorderde kinderen zelve daaromtrent klagten hooren; die algemeene klagten laten daaromtrent geenen

twijfel over. Daarenboven is de daadzaak alleen, dat de onderwijzers in hunne scholen tot het leerstellig godsdienstig onderwijs, over het algemeen, zoodanige boeken gebruiken, als de ondergeteekende boven beschreven heeft, een doorslaand bewijs, dat hun leerstellig godsdienstig onderwijs menige leerstelling der Katholieke gezindheid aantast.

Die gevolgen, E. G. A. H.! konden niet uitblijven, en zullen niet ophouden, bij het geven van leerstellig godsdienstig onderwijs in scholen, waar kinderen van verschillende godsdienstige gezindheden onderwezen worden. Bij den besten wil, kunnen de onderwijzers niet alles, wat voor een of ander aanstootelijk is, vermijden; hunne wetenschap schiet daartoe te kort, en daarenboven wordt de eerbied voor de godsdienstige beginselen zoo ligt overrast, ja geheel op zijde gedrongen, vooral in een tijd, waarin de godsdienstwisten zoo luide gevoerd worden, zoo veel hartstogt opwekken en de gansche maatschappij in beweging zetten.

Dewijl dan het Bijbel-onderwijs, het leerstellig godsdienstig onderwijs, gegeven in de lagere scholen, waar kinderen van onderscheidene geloofsbelijdenissen moeten onderwezen worden, aan de vrijheid van godsdienstige begrippen en aan de bescherming der godsdienstige gezindheden, beide door de Grondwet gewaarborgd, te kort doet; dewijl er ten minste eene der gewaarborgde gezindheden is, die door dat onderwijs, in hetgeen wezenlijk tot haar bestaan behoort, wordt aangetast, terwijl er hare ledematen door verkort worden in hunne gewetensvrijheid; dewijl, eindelijk, datzelfde onderwijs ten gevolge heeft gehad en

immer ten gevolge moet hebben, dat de kinderen van Katholieke ouders ook de bijzondere leerstellingen hunner gezindheid hooren bestrijden en tegenovergestelde hooren verkondigen, zoo vraagt de ondergeteekende eerbiedig, maar tevens dringend, dat UEd. G. A., als belast met de uitvoering der wetten, opzigtens de bescherming der godsdienstige gezindheden en het openbaar onderwijs, maatregelen gelieven te nemen, om alle zoodanig onderwijs, als boven beschreven is, van de lagere scholen, waar kinderen van onderscheidene godsdienstige gezindheden onderwezen worden, te weren.

De wet op het lager onderwijs, van den 3n April 1806, en al de algemeene verordeningen op hetzelfde stuk, uitgegaan van het Hoofd van den Staat, wel verre van eenig leerstellig godsdienstig onderwijs door de onderwijzers der lagere scholen voor te schrijven, verbieden veeleer alles, wat aan de kinderen der onderscheidene gezindheden, die de scholen bezoeken, eenigen aanstoot zou kunnen geven: de genoemde wet, de daarbij gevoegde algemeene reglementen, de Koninklijke Besluiten van 27 Mei 1830 en van 2 Januarij 1842, behoeven slechts gelezen te worden, om zich daarvan te overtuigen. De voorstanders van het tegenovergesteld systeem, kunnen zich dan ook op niets in al de opgenoemde wettelijke en andere algemeene verordeningen, met eenig goed gevolg beroepen. Een enkel artikel verklaren zij in een voor hen gunstigen zin; maar zonder goeden grond. Reeds is het eene gewigtige rede tegen hunne bewering, dat in de organieke verordeningen op het onderwijs, een zoo aangelegen voorschrift, als het geven van

leerstellig godsdienstig onderwijs, door de onderwijzers der lagere scholen, door hen zelve, slechts bij middel van interpretatie, kan gevonden worden; maar wanneer men nu het artikel zelf ziet, en het in verband met de overige verordeningen beschouwt, dan kan men hunne verklaring niet aannemelijk achten. In dat artikel, zijnde het 22e van het reglement A, wordt gezegd: «Alle schoolonderwijs zal zoodanig moeten worden ingerigt, dat..... de kinderen opgeleid worden tot alle..... christelijke deugden.» Het schijnt niet dat iemand, die, zonder vooraf opgevat systeem, dit artikel ziet, er uit lezen zal: de kinderen zullen in de scholen leerstellig godsdienstig onderwijs ontvangen. Doch, E. G. A. H.! indien de organieke verordeningen van 1806 een zoodanig onderwijs in de lagere scholen hadden willen voorschrijven, zouden zij dan geene enkele bepaling meer nopens het geven van dat onderwijs gemaakt hebben? Voorzeker: zij zouden de wetenschap van de leerstellingen der godsdienst onder de vakken door den toekomstigen onderwijzer te beoefenen opgeteld, en een examen in dit vak van wetenschap voorgeschreven hebben. Maar dit is niet gebeurd, en daarom kan ook de verklaring van art. 22, hier door den ondergeteekende bestreden, niet aangenomen worden. Die gedachte opleiding tot christelijke deugden, kan, als positief voorschrift beschouwd, niets anders zijn, dan eene soort van voorbereiding, een openen der harten tot een gewillig opnemen der christelijke leer, van wege de gezindheden te onderwijzen. Daarom zegt ook het artikel, dat *alle* schoolonderwijs dit genoemde uitwerksel moet hebben. Tegenover deze opleiding door

alle schoolonderwijs, stelt nu hetzelfde reglement in het onmiddellijk volgend artikel een verbod aan de onderwijzers, om onderwijs in het leerstellige der kerkgenootschappen te geven. Er kan dus geen redelijken twijfel overblijven, aangaande den zin van art. 22.

Of mogt iemand misschien zeggen: bij art. 22 wordt den onderwijzer wel verboden het geven van het onderwijs in het leerstellige van het kerkgenootschap, waartoe zijne schoolkinderen behooren; maar juist daaruit volgt, dat het geven van onderwijs in het leerstellige, als het maar niet tot het kenmerkende van eenig kerkgenootschap behoort, is toegestaan; dan zal de ondergeteekende de vrijheid nemen om daarop te antwoorden: in de eerste plaats, dat dit artikel, in dien zin opgenomen zijnde, nog geenszins een voorschift, tot het geven van zoodanig onderwijs, bevat, hoedanig voorschrift nogtans bestaan moest, zou er eenige verpligting tot het geven van voornoemd onderwijs kunnen voorgewend worden; en in de tweede plaats, dat het artikel in dien zin moet noch kan opgenomen worden. Immers, *het* leerstellige van een kerkgenootschap is zijn leerstelsel, en zijn leerstelsel bevat alle godsdienstige stellingen, die het kerkgenootschap leert; hetzij die tot de kenmerkende, of de niet kenmerkende behooren. Dat artikel bewijst dus inderdaad voor den ondergeteekende, en verbiedt alle leerstellig godsdienstig onderwijs door de meesters in de scholen te geven. In de derde plaats zal de ondergeteekende verwijzen naar hetgene hij vroeger, over het onvereenigbare van leerstellig godsdienstig onderwijs in gemengde scholen, met de vrijheid van

godsdienstige begrippen en de gelijke bescherming der godsdienstige gezindheden, de eer had te zeggen.

En hiermede meent de ondergeteekende de eenige bedenking, die uit de organieke verordeningen tegen zijn verzoek met eenigen, hoewel geringen, schijn zou kunnen ingebragt worden, volkomen opgelost te hebben, waarom hij vol vertrouwen dat verzoek hier nogmaals herhaalt.

't Welk doende enz.

De Aartspriester van enz.

.....

Julij 1844.

HET GELOOF DER OUD-BRITSCHE KERK VERDEDIGD TEGEN DEN HEER *E. B. SWALUE.*

(Vervolg.)

III.

ONECHTHEID VAN HET ANTWOORD VAN DEN ABT DINOTH.

Het antwoord van den Abt DINOTH, waarin deze het Primaat des Pausen zou ontkend hebben, was, gelijk men heeft kunnen zien, het voornaamste dat de heer SWALUE tegen ons wist aan te voeren. Na dit, *op zijne wijze*, te hebben medegedeeld, hief hij de kreet aan van overwinning: «Laat *de Katholiek* eerst zulk eene «verklaring nietig maken, om te kunnen zeggen, gelijk «hij op hoogen toon zonder beroep doet, dat de ge«schiedenis van het verzet der Britten tegen het Primaat «des Pausen te dier tijde niet weet.» En hiermede, naar zijne meening, ruim baan hebbende gewonnen, ging hij over om, uit DE LARREY, de verschrikkelijkste beschuldigingen tegen den H. AUGUSTINUS op te halen.

Wij *hadden ons beroepen*, en wij hebben ons daarna zoo menigwerf beroepen op de geschiedenis, dat hare stemmen, de eene nog luider dan de andere, voor ons getuigenis hebben afgelegd, en het antwoord van DINOTH, of wat men daar voor uitgeeft, geen hoog belang meer kan inboezemen. Slechts eenige verwachting of nieuwsgierigheid is mogelijk overgebleven. Men zal derhalve niet weinig teleurstelling ondervinden, wanneer wij thans zeggen, dat dit antwoord een zeer klein, naamloos handschrift is, hetwelk, na een getal van duizend jaren, die sinds de vergadering, waarop het betrekking heeft, verloopen zijn, het eerst door een Engelschen

Protestant is voor den dag gebragt. — Hoe! zal men vragen, is het anders niet? Is men genoodzaakt om tot zoo iets zijne toevlugt te nemen? En kan dan een nietig handschrift opwegen tegen de *in folio's* der geschiedenis? Waarom er nog over gesproken? Wij antwoorden, dat men hierbij een ander belang, hetwelk deze zaak van het handschrift voor ons bezit, over het hoofd ziet. Zoo namelijk het voor ons vrij onverschillig is, of de diep vervallen Britten zich, in eene dringende omstandigheid, hebben laten verleiden, om in strijd met het geloof hunner vaderen te spreken, is dit geenszins het geval met onze tegenpartij. Want is het handschrift slechts een valsch, ondergeschoven stuk, dan hebben wij daarin weder een *pièce de conviction* van het bedrog en de logentaal, waarmede men de menigte misleid heeft en nog heden misleidt.

Wij zeggen dan: 1°. het handschrift is valsch, omdat het in tegenspraak is met de geschiedenis der Britsche Kerk. Wie zich herinnert wat wij over het geloof der Britten gezegd hebben, zal daar wel aanstonds mede instemmen; doch om te doen zien tot welken graad een dergelijk voorval, als het antwoord van Dinoth veronderstelt, met de geschiedenis der Britsche Kerk in strijd is, dienen wij eenige vergelijking te maken.

Eene openbare maatschappelijke gebeurtenis zonder zamenhang, die hetgeen er is voorafgegaan onmiddellijk zoude tegenspreken, en van welke men later de eigenaardige gevolgen niet bespeurt, kan redelijker wijze niet voor werkelijk en waar gehouden worden. Daarmede is geene geschiedenis bestaanbaar. Deze moge een steeds slingerende stroom zijn, maar toch is zij een voortgaande stroom, en het één wordt daarin uit het

ander geboren. Nu zal het zeer zeker wel eene openbare maatschappelijke gebeurtenis zijn, een van die feiten, waarin de geschiedenis hare werking, en voor ons haar licht zamentrekt, wanneer een aantal Bisschoppen, geleerde kloosterlingen en andere geestelijken (uit welker naam DINOTH sprekend wordt ingevoerd) in eene plegtige vergadering, het algemeen geloof hunner Kerk getuigen, en verklaren, dat zij den Paus met ieder christen gelijk stellen en zij zijn Primaat verwerpen. Maar even zeker is het uit de geschiedenis dat vóór deze vergadering, en nog kort vóór deze vergadering, waarop zoo zoude gesproken zijn, de Britten aan het bestaan van dat Primaat geloofden. Desgelijks ziet men, na dezelve, de daarop ontstane oneenigheid langzaam vergaan, en haar geene zoo gewigtige gevolgen voortbrengen, als zulk eene verloochening zou moeten doen geboren worden.

Twee bemerkingen zijn hierbij te voegen, die aan dit bewijs nog eene bijzondere kracht geven.

Indien de Britsche geestelijkheid gezegd had: «*Wij «gelooven niet meer wat onze vaderen geloofd hebben: «deze waren met u in dwaling vervallen.*» Alsdan zou er eene *verandering* hebben plaats gehad, welker oorzaken reeds moeijelijk zouden te veronderstellen zijn; doch de geschiedenis zou niet geheel en al onverstaanbaar worden: het ware eene groote omwenteling, gelijk iedere ketterij. Maar dat — gelijk de taal van DINOTH duidelijk zegt, en men haar ook wil doen zeggen — de Britsche Bisschoppen zouden gesproken hebben, als of zij niet eerst *nu* zoo dachten, maar *altijd* zoo gedacht hadden, als drukten zij de algemeene, stille, nooit betwijfelde overtuiging der geheele Brit-

sche Kerk uit, dit is met het stellig geloof hunner vaderen, en hunner onmiddellijke voorgangers niet overeen te brengen; want de zamenhang, die de geschiedenis bezit, verkrijgt zij door niets zoo zeer, als door de godsdienst, en daarom is ook in de godsdienst hare zamenhang het sterkst. Wanneer men dit begrijpt, zegt men: het zoogenaamd antwoord van DINOTH is domme leugentaal.

De tweede bemerking is met de vorige naauw verwant: zij betreft de overlevering. Aan haar gezag hebben de Katholieken zich altijd onderworpen, en naar hun beweren heeft in hunne Kerk, die het verledene onophoudelijk tegenwoordig stelt, de eenheid en zamenhang der geschiedenis eene goddelijke volkomenheid verkregen. Of dit nu gegrond of ongegrond zij doet hier niets tot de zaak; genoeg is het dat zij het zoo gelooven, en deze geest hunne geschiedenis beheerscht. Wij zien daarom de Britten ook hun ontzag voor de overlevering tot zóó ver drijven, dat zij verklaren sommige oude gebruiken, over welke de H. AUGUSTINUS ten laatste heenen stapt, volstrekt niet te kunnen laten varen. *Ja zij halen de overlevering voor zich aan.* En nu zouden zij eensklaps hun vorig geloof vergeten, eensklaps alle hoofden veranderd zijn! Nu zouden zij het voor eene algemeene, overgeleverde leer houden, dat de Paus niet het zigtbaar opperhoofd is der Kerk! Nu zouden zij, als hadden zij nooit van *Rome* gehoord, *door welks gezag al de Britsche kerken hun vorm en regel hebben verkregen*, tot den H. AUGUSTINUS gezegd hebben: hem, dien gij Paus noemt, stellen wij met ieder christen gelijk! Nog eenmaal: dat antwoord is een louter verzinsel.

2°. Een afzonderlijk bewijs tegen de echtheid van het handschrift is het verhaal van BEDA. Hij is vrij uitvoerig en spreekt ook van DINOTH: maar vinden wij iets dat naar het antwoord, aan dezen Abt toegeschreven, gelijkt? Niets, volstrekt niets. Integendeel wordt het geloof der Britten aan het Primaat verondersteld, en de twist op twee vergaderingen gevoerd, betreft, volgens hem, niet eens een daarmede verwant punt, maar gansch andere dingen, waarvan hij de voornaamste opgeeft. Daarbij is zijne geheele beschrijving, zoowel wat de toedragt als het onderwerp der twist aangaat, met den toestand der Britten, ons ook van elders bekend, in volkomen overeenstemming. Zullen nu de acht of tien regelen, welker echtheid, schoon men ze het antwoord van DINOTH noemt, door niemands naam wordt gewaarborgd, opwegen tegen het gezag van eenen eerwaardigen BEDA, wiens schriften de voornaamste, en, voor een groot deel, de eenigste bron zijn, uit welke wij de oude geschiedenis van *Engeland* kennen? Het antwoord hierop kunnen wij wel daarlaten. Andere vragen doet veeleer de gedane vraag ontstaan: van wien dan is dit handschrift afkomstig? Waar en wanneer gevonden? En hoedanig is deszelfs inhoud en vorm?

3°. De afkomst van het handschrift alleen is, alles wel beschouwd, een bewijs van deszelfs onechtheid; want zoo weinig als het met de Britsche geschiedenis overeenkomt, zoo zeer komt het met den tijd overeen, waarin het is voortgebragt, en maakt een wezenlijk deel uit van eene doorloopende fabel, tot welke men hier de geschiedenis gemaakt heeft.

Bij eene vorige gelegenheid hebben wij, in het voorbijgaan, melding gemaakt van hetgeen de Hoog-

leeraar Kist over de vestiging en uitbreiding des christendoms gezegd heeft. Wilden wij daarnaar ons oordeel rigten, dan zouden wij moeten aannemen, dat de Apostelen en eerste leeraars der Kerk, zonder plan of orde, zonder iets van elkander te weten, en slechts op goed geluk af — de heer Kist drage de schuld onzer vergelijking — als marktschreeuwers hadden rondgeloopen. Hoe een Hoogleeraar tot zóó ver die innige, levende gemeenschap, waarnaar het Christendom niet zou streven, indien het er niet van uitging, heeft kunnen over het hoofd zien, is volstrekt niet moeijelijk te verklaren: het Protestantisme moest begrijpelijk gemaakt en de geschiedenis er mede overeengebragt worden. Maar wanneer ook nu nog zulke dingen geschreven worden, nu men zich op de geschiedenis en derzelver begrip bijzonder toelegt, hoe dan, meent men wel, dat het in vroeger dagen zij toegegaan, toen een meer stellig Protestantisme stelliger overeenkomst met de geschiedenis begeerde, toen deszelfs poëtisch tijdvak nog duurde, waarin de klare rede niet minder werd veracht dan het gezag der Katholieke Kerk! — Het handschrift, wij herhalen het, maakt deel uit van een geheel stelsel van bedrog, en het opzet waarmede men liegt en lastert, moet ons, daar waar men zulks het meest noodig had, ook het uiterste doen verwachten.

De oneenigheid van den H. Augustinus met de Britten is het punt van waar men naar alle zijden in zijne vertellingen uitgaat; daar groeijen en bloeijen de fabelen omheen. Augustinus was met de Britten oneenig: dit nam men tot grond om te besluiten, dat de Britten het Primaat des Pausen niet erkenden; en daar dit

besluit valsch was, en tegen de feitelijke waarheid streed, werkte het op den grond waarvan men was uitgegaan terug; dezelve werd anders gesteld, en weldra verhaald, dat Augustinus onmiddellijk van den Paus naar de Britten was gezonden, enz. Er werd over het vieren van het Paaschfeest getwist, en weleer was er ook over dit vieren eene groote, doch geheel andere oneenigheid geweest tusschen het Oosten en Westen: het was niettemin uitgemaakt, dat hier dezelfde twist plaats had, dat bijgevolg (!) de Britten uit *Azië* het christendom ontvangen hadden, dat zij leerlingen van den H. Joannes tot onderwijzers gehad hadden, en, al verder zoo voort, dat zij zoo veel als vrome Protestanten waren. De H. Augustinus vorderde eenen anderen ritus bij het toedienen van den H. Doop, en sprak over het nalaten van sommige oude gebruiken; waarbij kwam dat Paus Gregorius hem kerksieraden en vaatwerk gezonden had: hierbij kan men het onmogelijk laten; mogten deze geschenken voor de Saksers en niet voor de Britten bestemd zijn, het hielp niet; het was al te duidelijk, zeide men, dat de Mis, de reliquien, de kruisen en al de paapsche bijgeloovigheden door Augustinus aan de Britsche kerken werden opgedrongen, en men vóór hem er niets van had geweten. Er werd van monniken en van Bisschoppen gesproken: degenen derhalve, die meer Calvinistisch en Presbyteriaanschgezind waren, zwegen van de Bisschoppen, en maakten deze monniken tot een soort van vrome, de bespiegeling en de eenzaamheid beminnende, predikanten. De Episcopalen daarentegen namen het voor de Bisschoppen op tegen den Paus Gregorius, welke hen immers in hunne regten verkortte; ja, zoo zeer gingen de rijke Engelsche

prelaten van hunne *subjectiviteit* uit, dat zij AUGUSTINUS beschuldigden de Saksers niet te hebben vermaand, om de kerkgoederen aan de Britten terug te geven. Door een ongeloovigen Saksischen Vorst, die den honderdjarigen oorlog voortzette of vernieuwde, werden de Britten aangevallen, en vele monniken, die men aan het bidden vond voor de goede uitkomst van den strijd, door de barbaren om het leven gebragt; de H. AUGUSTINUS, aan wien vele andere wonderen worden toegeschreven, had dit voorspeld als eene straf voor hunne liefdeloosheid jegens de Saksers: overheerlijke gelegenheid! Wat volgde? Dat niemand anders dan AUGUSTINUS dit gedaan had! Zoo immers werd niet alleen de heilige man voor altijd gebrandmerkt, maar men had nog het dubbel voordeel van te kunnen verklaren hoe het kwam, dat er geene enkele Protestantsche kerk was overgebleven, en van, ten andere, dat wreede, bloedige, inquisitieachtige te hebben verkregen, zonder hetwelk niemand de heerschzucht van *Rome* zich kan voorstellen. Ziedaar de groote trekken van het even wanstaltige als wrakke en overal doorzigtige gebouw van de leugen en het bedrog! Zoodanig waren de verhalen van een BALOEUS, een PARKER, een GODWIN, POWEL, BUCHANAN, SPELMAN en anderen meer. Een enkel voorbeeld willen wij laten volgen. «Onder de »regering van AIDANUS,» zegt BUCHANAN, «kwam AUGUS»TINUS, door den Paus van Rome gezonden naar *Brit»tannië (!)*. Van eerzucht vervoerd, bragt hij door het »prediken van eene nieuwe godsdienst (?) de van ouds »bestaande in groote verwarring; want hij leerde niet »zoo zeer het christendom, als wel Roomsche cere»monien (!). Vroeger namelijk werden de Britten, die

»door leerlingen van den H. JOANNES in het christen-»dom onderwezen waren (!), van monniken, toen nog »vrome en geleerde mannen, onderrigt.» (Bisschoppen waren er niet.) Maar deze (AUGUSTINUS) «bragt de kerken »(het eensgezinde Protestantismus) in groote verwarring, »door alles onder de heerschappij te willen brengen »van den Paus van *Rome* alleen, door zonder nut of »noodzakelijkheid over het vieren van het Paaschfeest »twist te maken (1), en hij onderdrukte het Christe-»lijk geloof, reeds van zelfs tot bijgeloovigheid over-«hellend (?), zoo geheel en al door zijne nieuwe pleg-»tigheden en verdichte wonderen, dat hij van echte »vroomheid naauwlijks een spoor overliet.» (!!!)

Schande, onuitwischbare schande voor het Protestantismus, van door zulke boosaardige verdichtselen het volk te hebben misleid! De *Quaterly Review* kan die niet uitwisschen door, in het reeds door ons aangehaald Artikel, van BACHANAN'S beschrijving te zeggen: «Er kan geen valscher voorstelling zijn dan deze geheele plaats ons aanbiedt.» Zeker het kan niet, want iedere volzin is een grove leugen.

Neen, men denke niet dat onder het volk, hetwelk zoo wel als de kinderen, altijd fabels en vertelsels heeft, dergelijke verhalen zich het eerst hebben gevormd; het waren geleerden, die ze uitvonden, en ter kwader trouw aannamen. Al te duidelijk zijn hunne verdraaijingen. Een SPELMAN durft zeggen dat uit BEDA blijkt *(manifestum est)* (2) «dat de

(1) Hoezeer de verwarring hierin gaan kon, en ieder zijn gebruik vast hield, kan men opmaken uit hetgeen BEDA berigt, dat soms een Koning Paschen vierde, terwijl de Koningin nog Palmzondag hield. BEDA, lib. III. c. 4.

(2) SPELMAN, Conc. I. p. 109.

»Britsche Kerk op dien tijd (van den H. Augusti-»nus) van geene onderwerping wist aan den Paus van »*Rome*, of aan eenen anderen vreemden Patriarch.» Zoo iets uit Beda hieromtrent blijkt, dan voorzeker is dit het tegenovergestelde, en de heer Swalue noemt hem Roomschgezind! Een bewijs dat de Britten het christendom uit het Oosten hebben ontvangen, vindt Spelman in de omstandigheid dat er *zeven* Bisschoppen op de vergadering kwamen. Het zou namelijk een Aziatisch gebruik zijn geweest, dat een Aartsbisschop over zeven suffragaan-Bisschoppen werd aangesteld. Geen spoor is van zulk een gebruik in de geschiedenis te vinden. Zullen wij behoeven te toonen, dat het schrijven van den H. Joannes aan *zeven* kerken een erbarmelijk bewijs is? Bovendien weet men uit de kerkelijke geschiedenis, dat de Aartsbisschop van *Pamphilië* slechts *twee* suffraganen had (1). Na ten onregte eene zeer valsche vergelijking te hebben gemaakt tusschen de Britten en de Cypriërs op het Concilie van *Ephese*, besluit Spelman: «Het ligt niet in ons plan de zaak verder te »onderzoeken (het was toch zoo noodig!); ik spreek »slechts in het voorbijgaan over hetgeen hier voor-»komt, dewijl ik het een misdrijf acht *(piaculum ducens)* »niet met alle dankbaarheid de uitstekende goedheden »*(insignes bonitates)* te erkennen, welke onze voorvaders »weleer van de oude Roomsche Kerk ontvangen heb-»ben (2).» Het is daarom nog grooter misdrijf, uit afkeer tegen die Kerk, te verdraaijen en te vervalschen, gelijk Spelman dikwerf doet! Met minder list gaat Parker te werk. Hij beweert in ernst, dat de Saksers niet door den H. Augustinus, maar reeds vroeger tot het christendom

(1) Baron, ad Ann. 431.
(2) Spelman, ibid.

bekeerd zijn. «Wij zouden,» zegt hij, «niet alleen aan »onze eigen, maar aan vreemde en Duitsche geschied»schrijvers geloof moeten weigeren, indien wij het er »niet voor hielden, dat vóór de komst van AUGUSTINUS »*zeer vele (permultos)* Angelsaksische koningen in het »christelijk geloof onderwezen waren (1).» Alzoo uit Engelsche en Duitsche geschiedschrijvers weet PARKER of zegt hij te weten, hetgeen thans niemand gelooft! De eenige schrijver, op welke hij zich beroept, is MUNSTERUS; dat is, de eene leugenaar op den anderen. Er zou namelijk, volgens MUNSTERUS, zekere vorst OFFA, in 601, uit *Engeland* den *Rijn* zijn overgekomen, om het geloof in *Duitschland* voort te planten. Ziedaar het bewijs, dat AUGUSTINUS, die reeds in 597 den koning EDELBERT doopte, de Saksers niet heeft bekeerd! Ten andere heeft er nimmer een Angelsaksische vorst van dien naam bestaan; en is er te eenigen dage zulk een OFFA den *Rijn* overgekomen, dan kan dit niet dan zeventien jaren later hebben plaats gehad (2). Dezelfde PARKER waagt het, zich op de oude Saksische wetten te beroepen, ten bewijze dat door AUGUSTINUS, die op het einde der zesde eeuw naar Engeland kwam, het eerst het geloof aan de waarachtige tegenwoordigheid is verbreid. Wat is er van aan? Deze Saksische wetten zijn vooreerst niet van die hooge oudheid. Behalve de ongerijmheid der veronderstelling, had PARKER in het werk zelf, waarop hij doelt, kunnen lezen, dat zij ten minste vijf honderd jaren na AUGUSTINUS dood zijn opgemaakt (3). En wat staat er

(1) PARKER, Antiq. 7.

(2) Zie ALFORD, II. p. 406.

(3) LAMBE. ARCHAEON, in Epist. legibus praefina.

in die wetten? Niets dat strijdt tegen het Katholiek geloof; slechts heeft een Protestantsch geleerde er zijn kunst op beproefd, en doorgaans waar in het Saksisch *Christendom* staat, *geloof* vertaald. Ja, de geleerde SPELMAN stelt in plaats van *eten met geloof*, hetwelk van de H. Eucharistie gezegd wordt, *eten in geloof* of *in het geloof; in fide* (1).

Men kan wel begrijpen dat de Duitsche Protestanten niet ten achteren zijn gebleven. SCHRÖDL noemt het verhaal dat de Maagdenburger *Centuriatores* geven, eene klugt. «Hij,» dus heet het van den H. AUGUSTINUS, «drong de Roomsche riten en gebruiken aan deze »Kerken op; namelijk altaren, kleederen, beelden, »missen, kelken, kruisen, kandelaars, wierooksvaten, »vaandels, opdragten, processien, prachtvertooningen, »tienden en dergelijke meer, waarvan de Britten tot »nog toe niets wisten, daar zij zich te vreden hielden »met de Aziatische en Grieksche ceremoniën (2)» (die immers bij uitstek weinig zijn!). In deze snelle optelling vliegen zoo vele voorwerpen achter elkander voorbij, dat men wel ziet wat er in de verbeelding der Maagdenburgers huist: men herkent de kinderen der beeldstormers. Voor hetgeen zij van de Engelschen ontleenen, hebben zij dezen wederkeerig andere bewijzen aan de hand gedaan. Zoo beroepen zij zich op PETRUS *van Clugny*, welke in eenen brief aan den H. BERNARDUS zou verzekerd hebben: «dat de »Schotten gewoon waren naar het Grieksch en niet »naar het Romeinsch gebruik het Paaschfeest te vie»ren (3).» Zijn dan de Schotten en Britten hier dezelf-

(1) SPELMAN I. Conc. Anham. Zie ALFORD II. 123.
(2) Cent. VI, 748. (3) Idem II. c. 2.

den? Doch het staat er niet wat zij zeggen; slechts het groot verschil, hetwelk er, in het vieren van het Paaschfeest, dan hier dan daar plaats vond, wordt uitgedrukt: «Op eenen anderen tijd vierde het Oosten »het Pascha des Heeren, op eenen anderen het Wes»ten, op eenen anderen in hetzelfde Britsche eiland de »Anglen, op eenen anderen de Schotten (1).» Voorts noemen zij eenen kardinaal GALFRIED op, die omstreeks de zevende eeuw geleefd, en geschreven zoude hebben, dat de Britten den H. AUGUSTINUS volstrekt niet wilden ontvangen en het Primaat van den Paus niet wilden erkennen. Te onderzoeken wat deze GALFRIED gezegd hebbe; is overbodig. Nooit is hij Kardinaal geweest, heeft niet in de zevende, maar in de laatste helft der twaalfde eeuw geleefd, en allerlei fabelen, zoo als die van MERLIN, verteld (2).

De heer SWALUE, wiens *religieus geloof het resultaat is van historische studien*, heeft ons van de moeite ontslagen ook eenen Franschen Protestant aan te halen. DE LARREY is waardig naast de genoemde schrijvers eene plaats in te nemen. Men zal zich herinneren op wat wijze deze de geschiedenis van der Saksen bekeering, in een Protestantsch treurspel heeft weten te veranderen. Terstond na zijne landing verkeert AUGUSTINUS ook onder de Britten; het is hem te doen om hun het Roomsch ritueel op te dringen; het gelukt niet; en «*volgende het getuigenis van oude Engel*«*sche schrijvers, die hij opgeeft*,» zegt de heer SWALUE, vermeldt nu DE LARREY de wraak van AUGUSTINUS, hoe door zijn toedoen 1200 monniken vermoord worden,

(1) Apud ALFORD, II. 82.

(2) DE FELLER, *Dictionnaire historique, à ce nom.*

en laat het bij dit van bloed druipende tooneel, aan geene uitvallen tegen *Rome* ontbreken.

Zou eindelijk de heer SWALUE hier niet de Hollandsche geleerden kunnen vertegenwoordigen? Ons dunkt ja. Want zoo hij, die met zulk eene verachting op de wetenschap der Engelschen nederziet, en in onze dagen zoo veel gelegenheid heeft zich te onderrigten, zich echter op dergelijke schrijvers beroept, wat zal het dan vroeger geweest zijn! DE LARREY heeft zijn vertrouwen niet; want hij beweert nooit de *bedoeling* gehad te hebben van te zeggen, dat AUGUSTINUS aanstonds onder de Saksers predikte; en wie dan, die eenigzins met de geschiedenis van *Engeland* bekend is, ziet niet hoe veel ongerijmdheden DE LARREY opeen stapelt? Doch hij doet den H. AUGUSTINUS, den bekeerder der Saksers tot het Christendom, voorkomen als een booswicht: dit is voor iemand, die de geschiedenis uit godsdienstig gevoel beoefent, zoo als de heer SWALUE van zich getuigt, overvloedig genoeg.

Overigens is niets zoo wel bewezen, als de valschheid der beschuldiging, dat AUGUSTINUS eenig deel zou gehad hebben aan het ombrengen dezer monniken. Reeds het volslagen gebrek aan bewijzen is genoeg; ieder heeft regt voor goed gehouden te worden, tot zoo lang men hem van het tegendeel overtuigt; en zou dat nu voor eenen H. AUGUSTINUS niet gelden? Zijne onschuld blijkt echter op eene stellige wijze uit eenen brief in 610 door Paus BONIFACIUS aan Koning EDELBERT geschreven, in welken hij van den H. AUGUSTINUS, als reeds overleden, spreekt, terwijl, volgens den beroemden tijdrekenkundige USSERIUS, de veldslag, waarbij dit treurig voorval plaats had, geleverd

is in 613. Desgelijks blijkt zij uit de kronijk van SIEGBERT (1), uit het verhaal van FLORENTIUS van *Wigornia* (2), uit de oude Fransche kronijk van TRIVET (3). Met één woord: «de hedendaagsche (*Pro-testantsche*) schrijvers,» zegt SPELMAN zelfs, «beschuldigen hem, de ouden prijzen hem; zij verheffen hem «als een geleerden en vromen man, die de heiligheid «der eerste tijden nastreefde, als den Apostel van «*Engeland*, die veel vastte, veel waakte en bad, en «vrij wat roem had door zijne mirakelen» (4). Welke mogen dan de oude Engelsche schrijvers zijn, waaruit naar het zeggen van den heer SWALUE, door DE LARREY, de zoo verschrikkelijke beschuldigingen tegen den H. AUGUSTINUS zijn getrokken? En door wat wondergave zouden nu de latere Protestantsche schrijvers weten, hetgeen de ouden volstrekt niet gezegd hebben? Waarlijk de onschuld van den H. AUGUSTINUS schittert niet weinig door de nietigheid der bewijzen zelve, welke men tegen hem aanvoert. Zoo heeft men ook beweert, dat de plaats in BEDA, waar uitdrukkelijk gezegd wordt, dat de H. AUGUSTINUS reeds gestorven was, er in den tekst was tusschengelascht. Maar hoe kan BEDA het dan als eene prophetie van den H. AUGUSTINUS voorstellen? Blijkt niet uit zijn verhaal dat de wreede Koning een heiden was, alles behalven vaardig om «*de orders van het hof van Rome te helpen uitvoeren?*» Bovendien niet alleen getuigt SPELMAN de Saksische handschriften, waarop men zich

(1) Chronic. Sigeb., an. 615.
(2) FLOR. WIG. an. 603 et 606.
(3) Apud SPELMAN, conc. I, 111. *Deinde post mortem* S. AUGUSTINI, etc.
(4) SPELMAN conc. I. 93.

beroept, niet te hebben gezien, maar ook een ander Protestantsch schrijver heeft, in zijne uitgave der Saksische vertaling, de plaats voor echt erkend (1). Maar men heeft er op gezet: AUGUSTINUS moet aan de haat en verachting der nakomelingschap worden overgeleverd. Dezelfde SPELMAN, die voorzigtig genoeg is, om de Saksische handschriften daar te laten, en wien wij zoo straks over de oude en nieuwe schrijvers hoorden spreken, heeft zoo weinig goede trouw, dat hij aan de zaak nog een schijn van twijfel laat. In welke tegenspraak valt HOLLISHED! Denzelfden AUGUSTINUS noemt hij «eenen heilige die «den Apostelen nabij komt» en «eenen listigen heime«lijken afgodendienaar» (2). Niemand echter overtreft den Aartsbisschop PARKER. Hij maakt den H. AUGUSTINUS uit voor eenen «heerschzuchtigen,» voor «een bloeddorstig mensch» en schijnt, niet meer wetend waarvan hij hem beschuldigen zal, in pure razernij te vervallen. Welke beschuldiging zou men wel denken, dat PARKER tegen hem inbrengt? Dat AUGUSTINUS nooit heeft *gepredikt!* AUGUSTINUS heeft zonder spreken de Britten zoeken over te halen! zonder spreken de oude Saksers bekeerd!

«BEDA, zegt PARKER, die hem geenen verdien«den lof onthoudt, noemt alles op wat hij gedaan «heeft, maar spreekt van zijne prediking geen enkel «woord» (3). Waarschijnlijk wordt BEDA aangehaald, juist omdat hij tijd en plaats vermeldt, waar de H.

(1) ABRAH. WHELSE, Hist. Bed. Saxonice.

(2) Vgk. zijne *Descript.* Brit. lib. 5. c. 7. met zijne *Hist. Brit.* p. 148.

(3) PARKER Antiq. Brit. p. 35.

Augustinus *gepredikt* heeft (1). Om alles te voltooijen trekt de *Protestantsche* Parker tegen den *Roomschen zendeling* Augustinus te veld met de woorden van den Apostel: «*het geloof is uit het gehoor*» en tuchtigt den bekeerder zijner woeste vaderen, omdat hij nooit heeft gesproken! Wij gelooven dat Parker het toppunt heeft bereikt. Echter moeten wij er tot zijne verontschuldiging bijvoegen, dat toen in *Engeland* nog het middel niet was uitgevonden, om zonder spreken de geheele wereld te bekeeren en het Bijbelgenootschap niet bestond.

En voor zulk soort van menschen zal men ons blind geloof vorderen? Uit zulk een mesthoop zal men eene verschcurde lomp opzoeken, en daarmede de geschiedenis kunnen logenstraffen? Wij zullen aan eenen haat, die nog verachtelijker is, dan het openbare bedrog, ons zekerst vertrouwen schenken? Want wij aarzelen niet het te bekennen: dat men verdraaid heeft en vervalscht, dat men door een doorloopend bedrog, de geschiedenis veranderd heeft in eene fabel, en daarin aan een' onbekenden Dinoth den hoofdrol, waar toch nu iemand voor wezen moest, heeft opgedragen, dat alles maakt op ons zulk een' indruk niet, als de blinde woede waarmede men den H. Augustinus vervolgt. Wie ook het voorwerp van lasteringen zij, hij wekt en verdient ons medelijden: maar het is de H. Augustinus! Het is de groote bekeerder van *Engeland!* Het is de man, die het, ook hem dierbare, Vaderland verliet, de moedeloosheid zijner medegezellen trotseerde, en langs een levensweg vol opofferingen, het kruis zijns Zaligmakers voortsleepte om

(1) Beda lib. I. 27.

het onder woeste barbaren te planten! — En nu zijn het de kinderen dezer zelfde door hem bekeerde Saksers, die hem lasteren! En bij wat gelegenheid? op wat grond? Omdat hij in de edelaardigste vervoering den Britten hunnen haat tegen de Saksers verweet, en hun voorspelde, dat, door Gods toelating, die Saksers hen zouden straffen, wien zij het geloof niet wilden prediken; daarom beschuldigen zij hem van bloeddorst en moord! Wij geven dit te voelen aan ieder, die een christelijk hart bezit, uitdrukken kunnen wij het niet. Het is immers al te duidelijk de deugd, de heiligheid van AUGUSTINUS zelve, die deze booze menschen doorgrieft en in woede zet. Het is de luister der Kerk van Christus, die zij hebben verlaten, welke hen overstelpt, en met onontwijkbaar licht schittert in hunne oogen. Neen zij kunnen het niet loochenen! Van daar dat tandengeknars en vervaarlijk gehuil: het is een *heerschzuchtige! een bloeddorstige! een bedriegelijke huichelaar! twaalf honderd menschen heeft hij vermoord! zoo, ja zoo is van den beginne af de geest van de Roomsche hierarchie altijd geweest!*.....

Maar waar is dan eindelijk dat zoogenaamd handschrift? Is het hun gelukt zich zelve te verbergen en geene sporen over te laten van bedrog? Dat liet de drift niet toe, en wij stellen:

4°. Het handschrift draagt duidelijke kenmerken van onechtheid. Het zijn, wij hebben dit reeds gezegd, slechts weinige regelen, en weinig kan men uit dien hoofde vorderen of verwachten. Des te overtuigender moet het zijn, indien wij onderscheidene en duidelijke bewijzen van bedrog kunnen toonen.

Het handschrift, waarvan men nooit gehoord had, en juist voor den dag kwam toen men er groote behoefte aan gevoelde, is door SPELMAN, wien wij reeds hebben leeren kennen, het eerst publiek gemaakt. Het is, naar zijn berigt, afkomstig uit de bibliotheek van een' edelman, maar niet oud; het zou, zoo wil men, van een ouder handschrift zijn nageschreven, ofschoon daarvan geene verzekering kan gegeven worden; *antiquiorem procul dubio imitante*, zegt SPELMAN (1). Het is dus, om het met korte woorden uit te drukken, een *nieuw* oud handschrift!

In welke taal is het vervat? Hier zou de heer SWALUE mogelijk onbewust de lezers in eene dwaling hebben kunnen brengen; dewijl hij zegt, dat WILKENS hetzelve uit het oud-Brittisch letterlijk heeft vertaald. Want daaruit zou men vermoeden, dat het slechts in de oud-Britsche taal gevonden was. Dit is zoo niet; het *letterlijk Engelsch* stond er regel voor regel tusschen. *Interlineari Anglico verbo ad verbum exarato*, zegt SPELMAN, en hij, als ook WILKENS, geven het op die wijze te lezen. Zou het nu uit het Britsch in het Engelsch, of uit het Engelsch in het Britsch vertaald zijn? Al vast schijnt de schrijver van het nieuw oud handschrift er bijzonder op gesteld te zijn geweest, dat ook zij, die geen Latijn lezen, het konden verstaan!

Het is even bevreemdend, dat oud-Britsch voor den oorspronkelijken tekst moet doorgaan. Hebben dan de H. AUGUSTINUS en DINOTH Britsch met elkander gesproken? Niets is minder waarschijnlijk. De H. AUGUSTINUS had voorzeker in vijf of zes jaren, te midden zijner bezigheden,

(1) SPELMAN Conc. I. p. 109.

genoeg aan taalstudie, indien hij in het Saksisch leerde preken, en behoefde er waarlijk het oud-Brittisch niet bij te gaan studeren. Daarbij konden de monniken Latijn, lazen de Schriftuur en verrigtten hunne godsdienst in die taal. Zou nu de geleerde DINOTH, aan wien zelfs de Maagdenburgers werken toeschrijven, waarvan, vóór hen, niemand gehoord had, geen Latijn hebben gesproken? Zou hij in deze vooraf bepaalde vergadering, tot welke hij zich gemakkelijk kon voorbereiden, de zoo gewigtige verklaring niet in de taal, die ook door AUGUSTINUS verstaan werd, hebben afgelegd? De bedrieger is hier bedrogen. Juist door den schijn van oudheid aan zijn werk te willen geven, verraadt hij zich.

Maar het is geen oud-Britsch. In deze weinige regelen heeft men zijne onkunde verraden. Engelsche geleerden hebben dit reeds lang opgemerkt. Zoo komt, onder anderen, het Saksische woord *helpio* daarin voor (1).

Hoedanig is de inhoud? Zeer overdreven, en wel zoo averegts overdreven, dat het dubbelzinnig wordt. Gelijk men wel eens duister wordt door al te veel nadruk en zucht tot duidelijkheid, zoo wordt hier het Primaat geloochend met zulk eene Lutheraansche kracht, dat men langs dit uiterste, de andere en ware zijde weder bereiken kan.

Eindelijk is er een groot anachronisme in begaan. De geleerde abt DINOTH spreekt van den Bisschop van *Caërleon* aan de *Osca* als van zijn Aartsbisschop of

(1) TUBERVILLE, *manuel of controverses*, p. 406. Zie ook HAVARDEN, in de voorrede van het tweede deel zijns werks *church of christshewed.*

metropoliet, terwijl er toen reeds vijf en tachtig jaren verloopen waren, sedert dat deze Aartsbisschoppelijke zetel door den H. DAVID naar Menevië was overgebragt: «weshalve van dat oogenblik af,» zegt de Protestantsche schrijver GODWIN, «DAVID en zijne opvolgers, tot «aan de tijden der Noormannen toe, naar *Menevië* «genoemd werden» (1) *(Menevenses appellati sunt)*.

(*Het vervolg hierna.*)

(1) GODWIN, Catal. Episc. Menev.

VERSCHEIDENHEDEN.

AUTO-DA-FÉ.

In den mond van sommige lieden is die naam *stereotype* geworden. Als er bij gelegenheid (en is er geen gelegenheid, men maakt ze) gesproken wordt van de onverdraagzaamheid der Katholieken, dan komen die woorden altijd te pas, en bekleeden zelfs, onder vele andere, eene voorname plaats. Verkettering, banvloek, pijnbank, kerker, dood, moordschavotten, brandstapels, *auto-da-fé's* volgen dan zoo snel op elkander, dat gij van den eersten schrik nog niet bekomen zijt, als de laatste u reeds aangrijpt. Stel u gerust: 't is louter om u schrik aan te jagen — meer niet; want gij moogt u verzekerd houden, dat menigeen, die onophoudelijk die woorden in den mond heeft, niet eens weet wat ze beteekenen.

Denk evenwel niet, dat wij voornemens zijn eene *apologie* te schrijven over de Spaansche *Inquisitie* (1); dit is onze bedoeling volstrekt niet; evenmin als haar te verdedigen tegen de lasterlijke aantijgingen harer vijanden. Na hare opheffing zou dit welligt zonder nut zijn. — Wij bepalen ons enkel hierbij kortelijk te verklaren, wat men door de woorden *auto-da-fé* te verstaan hebbe. Misschien verliezen zij dan wel iets van het schrikverwekkende, dat er, volgens sommigen althans, volstrekt maar in opgesloten ligt.

Het Spaansche: *auto-da-fé* beteekent in 't algemeen niets anders dan *akte* (oefening) *van geloof*. Meer bepaaldelijk wordt er door aangeduid de *geloofsbelijdenis*, die in het openbaar en met bijkomende plegtigheden werd voorgelezen

(1) Men houde in het oog dat de *Spaansche* Inquisitie eene Staatsinstelling was. De staatslieden van onzen tijd, die én zoo gaarne baas spelen in het kerkelijke, én tevens zoo hevig tegen de Spaansche Inquisitie uitvaren, mogen hierover nadenken. De Afgescheidenen voor de regtbanken kunnen daarbij tot vermeerdering van klaarheid herdacht worden.

aan hen, die door de regtbank der *Inquisitie* schuldig bevonden en veroordeeld waren om aan de burgerlijke regtsmagt te worden overgeleverd. Later nogtans ging die benaming van een gedeelte tot het geheel der plegtigheden over, zoodat er niet enkel door beteekend werd de gemelde geloofsbelijdenis, maar alles wat na de veroordeeling tot aan de teregtstelling met de schuldigen voorviel. Zie hier op welke wijze een en ander plaats had.

De dag, op welken het *auto-da-fé* moest plaats hebben, werd, in de verschillende parochien, van den predikstoel vooraf bekend gemaakt. Hetzelfde geschiedde door de *Inquisiteurs* op de openbare pleinen. Op den bepaalden dag werden van des morgens vroeg alle klokken in beweging gebragt Den veroordeelden, die bij deze treurige plegtigheid moesten tegenwoordig zijn, werd eene bijzondere kleeding gegeven, op welke de straf, die zij ondergaan moesten, was uitgedrukt Die veroordeeld waren tot de straffe des vuurs waren gekleed in overrokken met wijde mouwen, beschilderd met opgaande vlammen en afbeeldingen van duivels; op het hoofd droegen zij groote mutsen in den vorm van een suikerbrood, die op gelijke wijze als de overrokken beschilderd waren. Zij, die den doodstraf niet ondergaan moesten, droegen dezelfde kleeding, doch de vlammen op hunne kleederen en mutsen waren niet in eene op- maar nedergaande rigting geschilderd. Een der veroordeelden droeg in zijne hand eene kaars van gele was. Wanneer alles in gereedheid was, stelde men zich in processie naar de plaats waar de teregtstelling geschieden zou. Deze processie werd geopend door de Dominicanen, voorafgegaan door het vaan van het H. Officie, op hetwelk de H. Dominicus was afgebeeld, in de eene hand een zwaard houdende en in de andere een olijftak met het opschrift: *Justitia et Misericordia*. Daarna volgden twee aan twee de veroordeelden, blootsvoets en met ongedekten hoofde. Die het minst schuldig waren gingen het eerst; en tusschen hen en de meer schuldigen, die achteraan kwamen, werd een groot kruisbeeld

gedragen, waarvan het gezigt naar de eersten gekeerd was. De anderen zagen het slechts van achter, waardoor hun beteekend werd, dat voor hen, hier beneden, alle hoop verloren was.

Nadat de processie de voornaamste straten doorkruist had, begaf zij zich naar eene kerk, die tot dat einde opzettelijk was ingerigt. Het altaar en de middelbeuk waren met zwart behangen. Aan weerszijde van het heiligdom was een troon geplaatst; die ter regterzijde voor den groot-inquisiteur en zijne officieren, die ter linker voor den koning en zijn hof. De veroordeelden stonden in het midden in rijen geschaard. Een geestelijke beklom den predikstoel en predikte; daarna kwamen twee lezers, die beurtelings van den predikstoel de proces-stukken voorlazen. Hij, wiens proces-stukken gelezen werden, stond inmiddels in het midden der kerk. Alsdan geschiedde de voorlezing van de geloofs-akte, het *auto-da-fé*, waarvan wij boven gesproken hebben; na afloop van welke de groot-inquisiteur van zijnen troon kwam om aan degenen, die niet ter dood veroordeeld waren, de *absolutie* te verleenen. De overigen werden onmiddellijk aan de wereldlijke regters overgegeven, die ze, op hun beurt, aan den scherpregter overleverden.

Veel is er geschreven over de *Inquisitie* en het *Auto-da-fé;* men heeft er de afgrijsselijkste schilderingen van opgehangen en het getal der slagtoffers als ontelbaar opgegeven. De overdrijving is groot, zeer groot. Wij zijn nu niet voornemens daar dieper in te gaan, doch vragen alleen, of er in die landen, waar de regtbank van het H. Officie de invoering der ketterijen niet heeft kunnen beletten, minder bloed vergoten is dan in *Spanje* of *Portugal?*.... Vóór het jaar 1790 schreef Bergier in zijn *Dictionnaire de Théologie:* «Gaarne wenschen wij den Franschen en Duitschers geluk, «dat zij zulke regtbanken niet hebben: maar wij verzekeren «stout weg, dat de ongeloovige philosophen, indien zij meester «waren, eene *Inquisitie* zoo streng als die in Spanje zouden «oprigten tegen allen, die nog eenige gehechtheid voor de

«godsdienst behouden mogten.» BERGIER stierf in 1790. Drie of vier jaren langer levens zouden hem overtuigd hebben, dat zijne stoute bewering niet alleen niet ongerijmd was, maar dat de *Inquisiteurs-roodmutsen* den monnik TORQUEMADA verre achter zich gelaten hebben.

BOEKAANKONDIGING.

SYMBOLIEK,

of vergelijkende verklaring der godsdienstige geschilpunten tusschen Katholieken en Protestanten, naar derzelver Belijdenisboeken. — Het Hoogduitsch van J. Buchmann *vrij gevolgd door* A. J. van Bemmel, *R. K. Kapell. 1e Stuk. Utrecht,* H. H. van Romondt, 1844.

Hoewel de *Katholiek* meer dan eens den wensch heeft geuit, dat er wat minder vertaalde en wat meer oorspronkelijke godsdienstige boeken het licht zagen, is het hem echter een streelend genoegen eene vrij gevolgde vertaling van *Buchmann's Populär Symbolik*, bezorgd door den Eerw. *A. J. van Bemmel*, te mogen aankondigen.

Het werk zelf is allerbelangrijkst en verdient in alle opzigten onze aanbeveling; maar eene bijkomende omstandigheid maakt deszelfs verschijning nog belangrijker. Zie hier dezelve:

Er werd op het einde van 1843 te Amsterdam, bij *G. J. A. Beyerinck*, uitgegeven: «*De Leerstukken der Protestantsche en der Roomsch-Catholieke Kerk, met elkander vergeleken en aan den Bijbel getoetst; voor huisgezinnen, catechisatiën en scholen; door J. H. Carpentier Alting.*»

De Hooggeleerde Heeren redacteurs van den zoogenaamden *Evangelischen Kerkbode*, van dat geschrift melding ma-

kende (1), zeggen onder anderen: «Bedriegen wij ons niet, «dan zijn ook de *Hendrik en Maria* en *het Huisgezin eener «weduwe*, alsmede het kleine geschrift *Antje*, of *de gevol-«gen van onverschilligheid en onkunde in de godsdienst*, alle «onder het voorberigt geteekend C A. van denzelfden «Auteur. In dat geval roemen wij zijnen ijver en zijne be-«kwaamheid tevens, enz.»

Daarna werd schrijver dezes uitgenoodigd om eenige bemerkingen ter waardering van C. A. Geschrift in den *Katholiek* mede te deelen. Wij toonden ons daarvan niet afkeerig; maar bij het doorlezen van het boek stuitten wij op zoo vele vervalschingen en scheeve redeneringen, op zoo grove en onvergeeflijke onwetendheid met de Protestantsche leer zoowel als met de Katholieke, met de eerste pligten van den Symboliek - zoowel als met die van den controverse schrijver, op zoo ontelbare vergrijpingen aan - en verdraaijingen van het oorspronkelijke Hoogduitsch, op zoo vele verkeerde voorstellingen van de besprokene leerstukken, op zoo menige mishandeling der H. Schrift, overal op zulke onverklaarbare bekrompenheid van opvatting en weergaloozo onbedrevenheid in alles wat de behandeling van een godgeleerd onderwerp betreft en eindelijk bij dat alles nog op eene zoo verregaande verwaandheid, dat het prulschrift ons uit de handen viel en wij er geen woord over wilden verliezen. — En toch lazen wij het niet zonder nut. Wij hadden namelijk toen reeds het oorspronkelijke van Buchmann's *Populär Symbolik* doorbladerd, en onze, bij die doorbladering ontstane wensch, dat eene bekwame hand dezelve in een Nederlandsch gewaad onzen landgenooten mogt aanbieden, werd door de lezing van C. A. knoeiwerk aangevuurd; niet omdat die *nulliteit* eenig kwaad kon te weeg brengen, — daarvoor was niet te vreezen, — maar ten einde het lezend publiek en vooral den gemoedelijken Protestant in staat te stellen, het zelf te beoordeelen, *hoe* en *met welke kennis van zaken* de Katholieke geleerde en

(1) N°. 1, 1ᵉ jaarg.

de «*yverige* en *bekwame*» Protestant hetzelfde onderwerp behandelen. Die wensch is thans, door de verschijning van het hierboven aangekondigde eerste stuk, reeds gedeeltelijk vervuld, en ten einde onze lezers met de strekking, met den inhoud en vorm er van bekend te maken, gaan wij een kort verslag van hetzelve geven.

Wat de onsterfelijke Möhler in zijn streng wetenschappelijk werk, de *Symboliek*, voor den geleerde deed, datzelfde deed Buchmann voor den niet geleerden, hoewel niet geheel ongeoefenden lezer in zijne *Populär Symbolik*. Eene duidelijke voorstelling der Katholieke en Protestantsche leer, zoo als beide uit hare openbare belijdenisschriften gekend zijn, dat beoogde de Schrijver van het onderhavige werk. De taak waarvan hij zich te kwijten had was, het is niet te ontkennen, moeijelijk; maar uit het werk zelf blijkt, dat hij zich dat moeijelijke bewust was, en, alvorens de handen aan het werk te slaan, zich het:

«*Quid humeri valeant, quid ferre recusent*»

heeft afgevraagd. Een diep en helder inzigt in de leer der onderscheidene kerkgenootschappen, eene grondige belezenheid, eene groote vertrouwdheid met de schriften der eerste Hervormers en der latere Protestantsche geleerden, eene geleidelijke scherpzinnigheid in het opsporen van het onderlinge verband der leerstukken en eindelijk eene duidelijke en voor den niet geleerden lezer bevattelijke voorstelling der behandelde onderwerpen, zelfs de afgetrokkenste niet uitgenomen, kenmerken den schrijver der *Populär Symbolik*. Daarenboven weet hij de aandacht van den lezer te boeijen, hetzij door gepaste aanmerkingen, hetzij door geestige en verrassende wendingen, hetzij door belangrijke tafereelen uit het leven der Hervormers, en maakt alzoo de lektuur van zijn werk, terwijl het nuttig is, aangenaam tevens.

«*Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.*»

Wat nu inhoud en vorm betreft (wij voegen beide zamen, omdat uit een verslag van het eerste het tweede van zelf blijken zal), na de voorrede, welke in de vertaling door eene

oorspronkelijke van den Eerw. Heer v. B. is vervangen, wordt de lezer, in eene gepaste inleiding, met het doel van het werk bekend gemaakt, waarop eene blootlegging volgt der bronnen, waaruit de Katholieke leer behoort geput te worden. De schrijver brengt dezelve tot: *a.* de geloofsbelijdenissen; *b.* de besluiten der algemeene en van eenige bijzondere kerkvergaderingen; en *c.* de *uitgevlocide* symbolische boeken. — Hierop volgt eene beknopte, maar nagenoeg volledige opgave der menigvuldige Protestantsche belijdenis-schriften, en, ofschoon de schrijver voornamelijk de Luthersche en Gereformeerde op het oog heeft, gaat hij echter die der kleinere Protestantsche secten, als daar zijn de Mennoniten, de Socinianen, de Arminianen, Hernhutters, Kwakers, Methodisten, Swedenborgianen niet onopgemerkt voorbij.

Na de inleiding wordt in de eerste afdeeling, welke in drie Hoofdstukken is gespleten, in het eerste Hoofdstuk, eerste artikel, gehandeld «over de noodzakelijkheid van het waar geloof.» In § 1 wordt de «leer van de Katholieke Kerk aangaande dit punt« blootgelegd, welke is «dat men zonder het waar geloof onmogelijk zalig kan worden.» Deze waarheid is over alle eeuwen heen standvastig beleden. Grondig wordt dit door den schrijver bewezen. Ook laat hij niet na, den zin dier waarheid, ten opzigte der ketters, in het ware licht te stellen. Eene gewigtige noot van den Eerw. Vertaler, wijst ook hier den Hoogleeraar *Muntinghe*, betrekkelijk dezelfde leer, te regt.

§ § 2 en 3 stellen de gevoelens der eerste en latere Hervormers, over dit punt, voor; in § 4 worden die der onverschillige Protestanten blootgelegd. Het is moeijelijk te zeggen, wat den lezer meer treffen moet, óf de zich in hevige uitvallen en scheldwoorden kenmerkende onverdraagzaamheid van het eerste en in sommige secten latere —, óf de verregaandste onverschilligheid van het jongere Protestantismus. Beide worden in de § § 5 en 6 beoordeeld, en die beoordeeling voert den schrijver tot de beantwoording van de vraag: «Welke is de ware Kerk

«van Christus?» En dewijl «om die vraag te kunnen beant-«woorden, vooraf de twee volgende moeten worden op-«gelost»

A. «Welke zijn de kenteekenen, waaraan de door «Christus gestichte Kerk van menschenwerk is te «onderscheiden?»

B. «Bezit het Protestantismus al die kenteekenen?» gaat hij in het tweede artikel handelen over «de kenteeke-nen van de ware Kerk.» Na in § 7 de Protestantsche leer, aangaande dit punt, te hebben voorgesteld en be-oordeeld, geeft hij in § 8 «de kenteekenen der Kerk volgens de Katholieke leer» op, met het «bewijs voor de waarheid van dezelve in dit punt.» Naar de algemeene geloofsbelijdenissen zijn de kenteekenen der ware Kerk: a. de *Eenheid*, b. de *Algemeenheid*, c. de *Heiligheid*, d. de *Apostoliekheid*. Bij de nadere uiteenzetting dezer kenteekenen doet de schrijver tevens zien, dat zij op de *zigtbare* Kerk zijn toe te passen, waardoor hij geleid wordt tot het «Bewijs, dat het Protestantismus de kenteekenen «der ware Kerk niet bezit.» Breedvoerig wordt dit in de §§ 9, 10, 11 en 12 ontwikkeld, en daartegen in de §§ 13, 14, 15 en 16 het «bewijs, dat de Katholieke Kerk de ken-«teekenen van de ware Kerk bezit» met kracht aange-drongen, waarmede het eerste hoofdstuk eindigt. — Uit deze korte opgave blijkt genoegzaam, welke belangrijke onderwerpen in dit eerste hoofdstuk zijn verhandeld. Ernstig bevelen wij het der overweging van ieder onbevooroordeeld Protestant aan, ons overtuigd houdende, dat hij er uit leeren zal, de Katholieke Kerk uit een geheel ander oog-punt te beschouwen, dan hij van zijne predikanten, die zelven haar niet kennen, heeft geleerd.

Het tweede hoofdstuk handelt: «Over de bron des waren geloofs.» Hierover wordt in § 17 de Katholieke leer voor-gesteld, welke, volgens de Kerkvergadering van Trente, wijst op het *Evangelie*, «wat Christus, de Zoon Gods..... «zelf eerst verkondigde, en daarna door de Apostelen als

«de bron van de gansche geloofs- en zedeleer aan de ge-«heele wereld liet prediken.» En vraagt men verder: «waar «de leer van Jesus, het *Evangelie* te vinden» is? dezelfde Kerkvergadering van Trente antwoordt: «in geschrevene «boeken en in de niet geschrevene overleveringen», hetgeen nader wordt toegelicht. Verder bevat deze § eenige bondige bemerkingen over het gezag des Bijbels, over de kanonieke boeken, over de Vulgaat en over het gebruik van den Bijbel in de landtaal. De volgende § 18 ontwikkelt de «leer van de Protestantsche godsdienst-gezind-«heden» over hetzelfde punt. Alle stellen, echter met verschillende wijzigingen, als regel vast: «dat de geloofslee-«ringen uit de H. Schrift alleen moeten geput worden.» Deze regel werd in de belijdenis-schriften der Lutherschen, Zwinglianen, Calvinisten, Socinianen, enz., opgenomen. De schrijver doet al het onzinnige, wispelturige en overdrevene kennen, waartoe deze regel leidde en leiden moest, en eindigt het tweede hoofdstuk met eene wederlegging der spitsvinnigheden, welke de Protestanten tegen de overlevering hebben ingebragt, benevens eene toetsing der Protestantsche leer aangaande den omvang der H. Schrift. §§ 19 en 20.

Na aldus in de twee vorige hoofdstukken te hebben gesproken over de noodzakelijkheid en over de bron des waren geloofs, gaat de schrijver in het derde hoofdstuk §§ 21, 22 en 23, onderzoeken, «hoe men tot het bezit van het waar geloof kan geraken.» Volgens de Katholieke opvatting komt men tot Christus, dat is de Waarheid, door de Kerk (1); naar het Protestantsche gevoelen komt men tot de Kerk door Christus, dat in § 23 wordt wederlegd.

(1) *Steiermacher* meent hierin eenen grond te vinden, om het Katholicisme te bestrijden. Zulks kon aan niemand, die met het uitsluitend subjectivismus van het Protestantisme bekend is, vreemd schijnen Als Protestant kon *Steiermacher* in de Katholieke opvatting niet anders dan dwaling vinden Maar als geleerde, op wien ter goeder ure het systeem geen invloed oefent, zoo als met *Steiermacher* het geval was in «*die Weinachtsfeier*,» spreekt hij, zonder het te weten, als Katholiek en huldigt de Katholieke opvatting. Ook

Uit dat kort verslag der «Symboliek» kunnen onze lezers genoegzam opmaken, welke belangrijke stoffen reeds in dat eerste stuk verhandeld worden. Met nadruk bevelen wij er de lezing van aan, den Protestanten zoowel als den Katholieken; dezen ter bevestiging in hun heilig geloof, genen ter verkrijging eener grondige kennis van de miskende waarheid.

De vertaling is over het geheel wel gelukt, zij is duidelijk en doorgaans vloeijend. Al het onkiesche en onzedige, dat uit *Luther* en de andere Hervormers in het oorspronkelijke wordt aangehaald, is in de vertaling nagenoeg weggelaten. Daaraan hechten wij onze goedkeuring. Men behoort ook den zelfs den lezer het blozen te besparen, wanneer de groote mannen der hervorming, met alle inspanning hunner onreine verbeelding, het er op toeleggen, hem het schaamrood op het gezigt te jagen.

Bladz. 87, noot 2, behoort verbeterd te worden de opgave der inkomsten van de Propaganda. Deze bedragen niet «drie en een half millioen gulden.» Nog over geen half millioen kan de Propaganda jaarlijks beschikken.

Druk en papier zijn goed.

had Prof. *Vinke* wat hooger behooren te gaan, om te onderzoeken of het met het hoogste beginsel van het Protestantisme strookt, als Z. Hooggel. in zijn antwoord aan de Redactie van het tijdschrift «Waarheid in Liefde» beweert, dat de heeren der Groninger school op een *gevaarlijk standpunt* staan. Volgens Z. Hooggel. steekt dat gevaar «in den subjectieven grond alleen» op welken die heeren hebben plaats genomen. Prof. *Vinke* houdt vol, dat de Protestanten moeten staan op een «objectieven en subjectieven grond tevens.» Wij wenschten wel eens te zien, hoe Prof. *Vinke*, als Protestant, zich aan het grondbeginsel van het Protestantisme houdende, een objectieven grond *onafhankelijk* in zijn bestaan en niet onderworpen aan de willekeurige grillen van den subjectieven, tot punt van uitgang naast den Protestantschen subjectieven grond kan aannemen. — Neen, het gevaar zit niet in de leer der Groninger school alleen, die is echt Protestantsch; het zit in het Protestantisme zelf. Prof. *Vinke* wien de *Verhandeling over de overlevering* van D^s *Stuffken* eene *zegevierende wederlegging van de dwaalleer der Roomsche Kerk* is, zonder dat Z. Hooggel. nogtans heeft kunnen opmerken, dat die zegevierende wederlegging op eenen grond steunt, tegen welken hij zelf het harnas aangespte, had in dienszelfden D^s *Stuffken's* verhandeling, zoo wel als in de verdediging van dezelve tegen Z. Hoogg. in het licht gegeven, een nieuw bewijs daarvoor kunnen vinden.

Histoire religieuse, politique et littéraire de la Compagnie de Jésus, composée sur les documents inédits et authentiques; par J. CRÉTINEAU-JOLLY.

TWEEDE ARTIKEL.

Alvorens tot het onderzoek dezer geschiedenis over te gaan, wierpen wij, in ons vorig nummer, een vlugtigen blik op de hevige vijandschappen, welke, onder allerlei gedaante en in bijna alle Europesche Staten, tegen de volgelingen van den *H. Ignatius van Loyola* zamenspanden. Bij deze droevige getuigenissen der menschelijke boosheid, die nu veroordeelt zonder te hooren, dan weder slaat, omdat zij maar al te wel kent hetgeen zij treft, hadden wij nog kunnen voegen al het gerucht, hetwelk men in de laatste tijden getracht heeft te verwekken; ware het niet, dat de belagchelijke togt van twee of drie loontrekkende leeraars ons van te weinig belang ware voorgekomen, om opgenomen te worden onder de reeks van wederwaardigheden, welke de Societeit te verduren heeft gehad. De Pombal's, de Aranda's, de Choiseul's, de Pompadour's, *Voltaire* met de goddelooze filosofen, waarvan hij de ziel was, de Universiteit, met hare naijverige mededinging, het Jansenismus, met deszelfs onverbiddelijk en schijnheilig rigorisme, het Parlement met zijnen ouden wrok en geheime sympathie jegens de predikers der nieuwe leer, en, eindelijk, de groote ketterij van *Luther* en *Calvijn*; ziedaar! onzes erachtens, vijanden, vrij wat vreeswekkender, dan de heeren *Libri*, *Michelet* en *Quinet*. Wat er ook van zij, met of zonder de uitvallen dergene, die zich nog volgelingen van *Voltaire* noemen, ofschoon zij de noodlottige uitwerkselen zijner leer onder de oogen hebben, maakte deze langdurige opvolging van laster, onregt en onderdrukking, een onpartijdig onderzoek der

geschiedenis noodzakelijk. Het is tijd, om aan de daadzaken derzelver ware beteekenis en natuurlijke taal terug te geven. Al die gedingen, waaraan niets anders ontbrak dan een opregt en ernstig onderzoek, getuigen, die niet tevens vijanden en regters, die niet omgekocht waren, moeten bij het heldere daglicht herzien worden. De heer *Crétineau-Jolly* heeft deze roemvolle taak op zich genomen. Als gunstig bekend schrijver, die in het geheim van groote lettergewrochten is doorgedrongen, paart hij aan den vorm, welke de voortbrengselen van het verstand met een duurzaam bestaan begiftigt, die kennis, welke de geleerdheid aankweekt; door dankbaarheid noch haat aan de Jesuiten gebonden, maar vooral als man van goede trouw, vereenigt hij in zich al de vereischten, welke heden gevorderd worden, om de geschiedenis van eene vermaarde instelling te schrijven. Het verwondert ons niet, dat een onderwerp van een zoo werkdadig en veelomvangend gewigt hem hebbe toegelagchen; het draagt menig teeken van overeenkomst met de dappere krijgshelden, welke de geschiedschrijver ons zoo voortreffelijk in zijne *Vendée militaire* heeft voorgesteld.

Doch het moeijelijkste is niet, om de Jesuiten te verdedigen tegen de aanvallen, waaraan zij zijn blootgesteld geweest. Daartoe behoeft men slechts een groot aantal bronnen in geregelde orde bijeen te zamelen, en ze ontdoen van al die vormen, welke, het aanzien eens regtsgedings hebbende, den levendigen trant van een geschied-verhaal in den weg staan Wij vermeenen hier moeijelijkheden van eenen ernstigeren aard te ontmoeten. Het bestaan der Societeit van Jesus, in al de kerkelijke, staat- en letterkundige gebeurtenissen der drie laatste eeuwen betrokken, staat in een naauw verband met de geschiedenis der latere tijden. Weinig belangrijke voorvallen hebben plaats gehad, waaraan zij geen werkdadig deel nam. «Tot den strijd geboren; altijd aan de spits; van uit de diepe eenzaamheid hare moedigste kampvechters in het hevigste van

het gevecht werpende; al de wapenen, welke den priester ben dienste staan, bezigende; aan geen gevaar ontsnapt, dan om zich dadelijk in een ander te begeven; te gelijk aan de verhevenste geesten en aan de barbaarschte horden het hoofd biedende; de stormen trotserende, soms zelfs stormen verwekkende; hier zegepralend, dáár overwonnen, maar overal onophoudelijk strijdende; levende te midden der twistredenen of stervende onder de folteringen; heeft zij zich gemaakt tot banierdraagster en schild der Roomsch Katholieke Kerk." Ja! het Apostolaat der Jesuiten omvatte de gansche wereld. Godsdienst, zedeleer, staatkunde, welsprekendheid, dichtkunde, wetenschappen, letterkunde, reizen, oudheidkunde, ontdekkingen, schoone kunsten, alles heeft haren invloed ondergaan, alles heeft tot haar gebied behoord.

Dit wisten de hoofden van het Protestantismus. Dit was het, wat, volgens het verhaal van *Florimond de Rémond*, *Melanchton* op zijn sterfbed ten spijt verstrekte. De man, die, na het geloof zijner vaderen afgezworen te hebben, niettemin regt deed wedervaren aan het echt Katholieke bloed, dat door de aderen dezer nieuwe strijdmagt vloeide, kon zijne bewondering niet onttrekken aan den ijver, met welken zij vloog naar elk strijdperk, waar een zegepraal voor het geloof te behalen was.

Doch ook dit maakt de taak van den schrijver moeijelijker en vervaarlijker, te midden dier onoverzienbare afwisseling van bijzonderheden en personen. Bij eenig nadenken echter, valt zijn oog al dadelijk op het eenige doel, dat het middenpunt uitmaakt, waarop al de verrigtingen van het Instituut zich komen vereenigen; en welk is dit doel, dat middenpunt? Is het, zoo als men zoo dikwijls herhaald heeft, het verlangen om aan de Orde roem en magt te verschaffen? Is het eene menschelijke eerzucht, dorst naar rijkdommen, ijdele zucht naar *populariteit*, hatelijke strekking om zich in alle handelingen des maatschappelijken levens te mengen, om de

familie-geheimen bij verrassing te ontdekken en van dezelve, naar tijden en omstandigheden, gebruik te maken? Voorzeker neen! dit zou de taal der driften wezen. Niets van dat alles mengt zich onder den vredestichtenden en tevens strijdenden toeleg der leerlingen van *Ignatius*. Wij zijn overtuigd, dat, indien men dengenen, welke vergankelijke schatten en eer najagen, slechts de helft der vermoeijenissen en beproevingen oplegde, waaraan een Jesuit zich vrijwillig en uit meer dan aardsche beweegredenen onderwerpt, de wereldsche rijkdommen en waardigheden veel minder gretige najagers zouden hebben. De gedachte, welke tot grondslag aan de Societeit van Jesus verstrekt, en aldaar alle andere beheerscht, is: te arbeiden voor de eer Gods, door de verdediging en verheffing der Katholieke Kerk, zich regelende naar de constitutien en voorschriften der Orde. Eene eeuw voor zich hebbende, waarin zeden en tucht in verval zijn, te midden der worstelingen van de Hervorming opgeworpen, omringd van volken, welke een gedienstig oor aan de prediking der dwaling leenen, geplaatst aan de zijde van meer dan één Vorst, die het Katholicismus opoffert in de hoop, dat de nieuwe denkbeelden het Staatsgezag zullen eerbiedigen, is zij door God verwekt, om de kwijnenden op te wekken, de zwakken te versterken, de onzekeren voor te lichten, over al hulp te brengen, waar de ketterij met ondergang dreigt en aan Europa een bewijs te geven van de onveranderlijke waarheid dier godsdienst, aan welke het toen reeds twaalf eeuwen lang, kracht, roem en beschaving te danken had.

Het is eene voorname verdienste van dit nieuwe geschiedverhaal, dat het die verhevene gedachte, welke de Societeit van Jesus bestendig bezielt en geleidt, in al hare bijzonderheden heeft doen uitkomen. Deze gedachte, vruchtbaar en magtig naar buiten, en tevens de algemeene band van onderlinge liefde, verbindt ook de verschillende deelen van het werk. De instelling van den *H. Ignatius* vertoont zich

hier zóó, als zij zich inderdaad voordoet aan degenen, die haar van het oogenblik harer geboorte tot aan onze dagen volgen : ijverig , onvermoeid, zonder voorbehoud aan het Katholieke geloof gehecht, nimmer voor pligt wijkende, den haat van boozen en de zegeningen van alle deugdzamen inoogstende, en naar hare roemvolle bestemming strevende, zonder een oogenblik haar doelwit uit het oog te verliezen. Het eerste deel, waarover het onderzoek voor heden loopen zal, strekt tot aan den dood van *Laynèz*, den leerling van den *H. Ignatius* en deszelfs opvolger in de bediening van Overste-Generaal der orde. Behalven den oorsprong der Orde, omvat het, in een vrij kort tijdsbestek, gebeurtenissen, die van het hoogste gewigt zijn voor de geheele Kerk en voor de Societeit van Jesus in het bijzonder. Wij willen het beproeven, om een denkbeeld te geven van dien voortreffelijken arbeid , waarin de schranderheid van den schrijver een aantal nieuwe documenten , hem verstrekt door de archieven van de Societeit en de Bibliotheek van het Vatikaan , welke zoo rijk is aan handschriften en oorspronkelijke bronnen , heeft weten te doen uitkomen.

Na eenen blik, geworpen op den toestand van Europa, in de XVIe eeuw, verhaalt ons de heer *Crétineau-Jolly* het het leven vol slingeringen van dien Biskayer edelman, die door geboorte en zelfzucht aan de loopbaan der wapenen overgegeven , bij het beleg van Pampeluna buiten gevecht werd gebragt. Op het bed van smarten uitgestrekt , gevoelt hij behoefte om zijnen geest bezig te houden ; bij gebrek van wezenlijke veldslagen, verlangt hij naar ingebeelde en gedichte wapenfeiten ; maar in plaats van de fabelen der dolende ridderschap, toenmaals zoo gretig gezocht, geeft men hem het leven van Jesus en der Heiligen in handen. Deze omstandigheid, waarin de Voorzienigheid zoo kenbaar uitblinkt, maakt van *Ignatius van Loyola* een geheel ander mensch. Bij deze stille lezing , ontdekt hij eenen oorlog, veel verhevener dan die, waarin hij tot heden streed. Het geldt hier geenen strijd met het zwaard ,

waarin het geluk een zoo groot aandeel heeft, waarbij echte heldenmoed zoo vaak voor gelukkige lafhartigheid, en het goed regt voor de overmagt zwichten moet; neen, het is de strijd tegen de hartstogten, de strijd der waarheid tegen de dwaling, der geregtigheid tegen de boosheid. Jesus staat voor zijnen geest, als een krijgsoverste, die zich tot de verovering van een groot rijk uitrust; de Heiligen, als een leger, dat onder de bevelen van dien goddelijken aanvoerder optrekt. Van dáár ontstaat zijn werk der *Geestelijke oefeningen* en vooral deszelfs zoo bekend hoofdstuk: *de twee Standaarden*. Van nu af behoort *Ignatius* zich zelven niet meer; hij is soldaat van Christus; maar hiermede is zijne godsdienstige eerzucht nog niet voldaan; het inwendige vuur, dat hem verteert, zoekt zich naar buiten uit te spreiden; hij wil niet alléén tot Jesus, zijnen Koning, gaan, maar werft Hem een onoverwinnelijk leger aan, en met dat leger zal hij hem behulpzaam zijn in de verovering der wederstrevende zielen.

De heer *Crétineau-Jolly* schildert met grootsche trekken en eene medeslepende vloeibaarheid dit eerste tijdvak van het leven van den *H. Ignatius*, gedurende hetwelk hij, zijner roeping nog onbewust, zich door de vurigste gebeden en heldhaftigste opofferingen voorbereidde, om de inzigten Gods omtrent hem, welke die ook zijn mogten, ten uitvoer te leggen: de vlugt uit het ouderlijke huis, de pelgrimsreis naar Mont-Serrat, het wacht houden voor het beeld der H. Maagd, de strenge boetplegingen en het verrigten van liefdewerken in het gasthuis, de grot van Manrese, de reis naar het H. Land. Bij zijne terugkomst, vestigen de gedachten des heiligen zich meer dan ooit op een eenig denkbeeld; hij heeft geleerd dat de wetenschap noodzakelijk is, om met vrucht op 's menschen geest te kunnen werken en dadelijk gaat hij aan den arbeid. Tot heden heeft hij zijn vleesch en zijne neigingen getemd, thans gaat hij zijn verstand onder tucht brengen; op zijn drie en dertigste jaar onderneemt hij den herbouw zijner wetenschappelijke op-

leiding, en komt dezelve aan de Universiteit van Parijs voltooijen. Deze, echter, zal haren kweekeling slechts herdenken, om hem en de zijnen te vervolgen.

Menschen van verheven stempel oefenen op de overigen eene zekere aantrekkingskracht uit. Wonder is het te zien, hoe eenige godvreezende jongelingen zich rondom *Ignatius* scharen; zij huldigen hem reeds als hun hoofd, ademen zijne ingevingen, denken door hem en brengen al de schatten van hun verstand, al de vermogens van hunnen wil bijeen. Ziedaar de kern der Societeit van Jesus. Op den feestdag der Hemelvaart van Maria, den 15 Augustus 1534, leggen *Ignatius* en zijne leerlingen, zes in getal, in de onderaardsche kapel van Montmartre vereenigd, de geloften van zuiverheid en armoede af. Zij beloven aan God: «dat nadat zij hunnen tijd in de godgeleerdheid zullen voltooid hebben, zij ter zijner eer naar Jerusalem zullen gaan, maar dat, indien zij na één jaar niet naar de heilige stad kunnen gaan of er verblijven, zij zich aan de voeten van den Paus zullen werpen, en hem, zonder bepaling van tijd of plaats, gehoorzaamheid zullen zweeren. Zes jaren daarna, den 27 September 1540, stelde Paulus III de Societeit van Jesus in, door zijn Bulle *Regimini militantis Ecclesiae*.

De heer *Crétineau-Jolly* maakt omtrent deze Bulle twee zeer oordeelkundige bemerkingen. Vooreerst leverde de toelating eener nieuwe orde bij de omstandigheden, waarin men toen verkeerde, iets buitengewoons op. Eene tweede beschouwing, welke niet minder de ijverige strijdmagt van *Ignatius* tot eer verstrekt, is, dat de Bulle de orde bevestigde, op het eenvoudig inzien van derzelver toekomstige regelen, welke nog niet geheel opgesteld waren. Dit levensplan, in het Pauselijk Decreet opgenomen, behelst ten minste den geest der constitutien; het is door de hand van *Loyola* opgesteld en het bewijst hoe de diepzinnigheid, oprechtheid en het helder doorzigt zich in zijnen geest vereenigden met de vurige ingevingen eens apostels. Het ware te wenschen dat al de ligtzinnige schreeuwers, al ware het

slechts eenmaal, deze eenvoudige en indrukwekkende voorstelling wilden lezen, welke als het ware eene godsdienstige heiliging erlangd hebben, door den mond des opvolgers van den H. Petrus.

Hier deed zich de gelegenheid op, om die constitutien te onderzoeken, welke, door Gods genade, zoo vele heiligen en aan de barmhartigheid gewijde priesters hebben voortgebragt, maar die ook zoo verbazend misvormd zijn geworden door de sofisten van alle eeuwen. De heer *Crétineau-Jolly* heeft dit met even veel onpartijdigheid als regt begrip in een afzonderlijk hoofdstuk gedaan. Geene enkele tegenwerping, aan de instelling toegevoegd, zoowel door de vijanden der godsdienst als door verstandige mannen, die, zonder het Katholicismus te haten, evenwel tegen de orde der Jesuiten waren ingenomen, is onaangeroerd gebleven. Geene ontduiking heeft hier plaats. Het verwijt is in al deszelfs zwaarte voorgesteld, omdat er tegen alle opgeworpene moeijelijkheden een zegevierend antwoord gereed was. De heer *Crétineau* weet dat men met de hartstogt redeneren moet; daarom onderzoekt hij; hij overweegt en legt het stilzwijgen op aan al die vijandelijkheden, welke meestal niet anders zijn dan eene geheime medepligtigheid met de dwaling, of de haat van den booze tegen den deugdzame.

De eenmaal gevestigde orde schittert van alle zijden. *Salmeron* en *Pasquier-Brouet*, benoemd tot afgezanten van den H. Stoel, gaan de vertroostingen der godsdienst over Ierland uitstorten, dat, na de scheuring van Hendrik VIII aan de Kerk getrouw gebleven, der bloedige wraakoefeningen van den despoot ten prooi stond. Naauwelijks van deze zending teruggekeerd, bestrijden de twee zelfde Jesuiten de ketterij, welke in onderscheidene steden van Italie veld won. Foligno, Modena, Montepulciano, Faenza veranderen op hunne stem van aanzien. Twee andere eerezuilen der Societeit: *Lefèvre* en *Laynez*, prediken het Evangelie te Parma en te Florentie. Venetie ontwaakt uit zijn kwijnenden toestand op de stem van dezen laatsten. *Lefèvre* begeeft zich

naar Duitschland, om de wankelende zielen staande te houden. Van Worms snelt hij naar de landdagen van Spiers en Regensburg, alwaar zich de voornaamste hervormers bevonden: *Bucer*, *Pistorius* en *Melanchton*. — *Bobadilla* en *Lejay* doorloopen Inspruck, Weenen, Regensburg, Ingolstadt, Augsburg, Dillingen, Salzburg. Zij prediken, redetwisten, beslissen theologische vraagstukken en brengen allerwege de kwade trouw der sectarissen aan den dag.

Maar vooral bij de lange zittingen der Kerk, in een algemeen Concilie te Trente vereenigd, blinkt de Societeit van Jesus uit. De Paus had *Laynez* en *Salmeron* naar die stad afgevaardigd, in hoedanigheid van theologanten van den H. Stoel en verbonden aan zijne legaten. Het is uiterst belangwekkend, deze twee jonge mannen, van welke de eerste slechts vier en dertig jaren oud was en de tweede naauwelijks een en dertig jaren telde, na te gaan te midden dier verhevene vergadering, zamengesteld uit de aanzienlijkste personen zoo der Kerk als van den Staat, en in tegenwoordigheid van de oude kerkelijke Orden, door hare Oversten-generaal vertegenwoordigd. Hunne zedigheid, hun ijver, hunne alles omvattende geleerdheid, de kracht hunner redenering, verwekten den levendigsten indruk. De opgetogenheid voor *Laynez* was zoo groot, dat toen zijne gezondheid onder de drukte van zijnen arbeid bezweken was, het Concilie besloot dat deszelfs plegtige zittingen zouden geschorst worden, zoo lang de zieke dezelve niet kon bijwonen. Nimmer heeft de welsprekendheid een schooner triomf behaald!

Wij verwijzen den lezer, die meer in het breede wenscht bekend te worden met de verstandelijke en onvermoeide werkzaamheid, die de leden der Societeit van Jesus, gedurende de godsdienstige worstelingen van dat onrustige tijdvak, aan den dag legden, naar het voortreffelijke werk van den heer *Crétineau-Jolly*. *Ignatius* bestuurde uit de verte deze geleerde schaar, gaf haar de heiligste voorschriften en stortte in hare ziel den ijver over, welke hem zelven voor het

huis des Heeren verteerde. Doch hierbij liet hij het niet berusten; hij begiftigde Rome met instellingen van het hoogste belang. Hij stichtte achtervolgens het huis der Catechumenen voor de Joden, Mahomedanen en ongeloovigen van alle landen, die tot het ware geloof bekeerd werden; het huis van de H. Martha voor de boetdoende vrouwen; dat van de H. Catharina voor de jonge dochters, die aan verleiding bloot stonden; twee huizen voor onderlooze jongens en meisjes, welke nog heden in derzelver oorspronkelijke gedaante bestaan. Bij deze instellingen moet nog gevoegd worden het Roomsch en het Duitsch kollegie, waaruit negen Pausen en een aantal Kardinalen, Bisschoppen, Leeraars, Zendelingen, Heiligen en Martelaren zijn ontsproten.

Het doet ons leed, met den heer *Crétineau-Jolly* den *H. Franciscus Xaverius* niet te kunnen volgen in zijn wonderbaar apostolaat. Gods vinger is daar zoo duidelijk kenbaar, dat de geschiedschrijver slechts van het eene wonder tot het andere behoeft over te stappen. De twee hoofdstukken, welke hij heeft gewijd aan de beschrijving der verafgelegene zendingen der Jesuiten, bewijzen dat zij aan geenen roem vreemd zijn. De leerlingen van den *H. Ignatius* brengen den fakkel des geloofs over naar de Molukse eilanden, de kusten van Indie, het eiland Celebes, Ceilon, Japan, Brazilie, Congo, naar het rijk van Angola, het land der Kaffers, Abyssinie, Egypte, en, als herleefden de eerste tijden der Kerk, bezegelen zij met hun bloed het geloof dat zij verkondigen. Aldus wroken zij zich over de Europesche landstreken, die aan deze krijgshelden van Jesus Christus eene plaats betwistten in het rijk eener twijfelachtige vrijheid. Zij kochten het regt, om in hun vaderland te leven, door voor God in vreemde oorden te sterven.

«Slechts vier en twintig jaren was het geleden, zoo eindigt de schrijver zijn eerste deel, dat de Societeit ingesteld was, en reeds bedekte zij een gedeelte der wereld. De Katholieken van Europa riepen die vaders te hulp, nu als leidsmannen, dan als onderwijzers. De bewoners der nieuwe

wereld riepen hen als middelaars tusschen de hebzucht der menschen en de regtvaardigheid van God. Overal verschenen zij, de zeden hervormende, de jeugd onderwijzende, de ketters bestrijdende, den laster uittartende, de folteringen trotserende en zich aan allerlei martelingen overgevende. Deze instelling, naauwelijks ontstaan, omvatte al de eigenschappen van het apostelambt; zij had eene kracht, welke hare jeugd nog ging ontwikkelen, en deze kracht, zoo snel verkregen en zoo onwederstaanbaar, deed al degenen verstommen, welke zij niet met blijdschap en trots vervulde.»

De kalme en nadenkende rede vereenigt zich gereedelijk met deze oordeelvelling, welke op onwedersprekelijke daadzaken berust.

Behalven eenige overdrijvingen, tegen welke de schrijver zich niet genoegzaam gewapend heeft, als bijv. door het letterlijk opnemen van de welsprekende klaagtoonen van eenige kerkelijke schrijvers over het te niet gaan van het geloof in alle zielen, en eene enkele plaats, waaruit zou kunnen afgeleid worden, dat de schrijver zich niet altijd een regt denkbeeld heeft voorgesteld van de taak des H. Stoels, doen wij volgaarne regt aan de onpartijdigheid, welke hij overal heeft aan den dag gelegd in een werk, zoo rijk aan nieuwe bescheiden, aan oordeelkundig doorzigt, en met even veel goede trouw als onafhankelijkheid geschreven; waarin de daadzaken geregeld aan elkander zijn verbonden, en het boeijende der gebeurtenissen wedijvert met het schitterende en de vloeibaarheid van stijl. *Tertullianus* riep eertijds uit, dat de godsdienst niets anders verlangde, dan om niet veroordeeld te worden, zonder gehoord te zijn. De Societeit van Jesus, dochter van het Evangelie, vreest ook niet dat men licht brenge in hetgeen men hare verborgenheden heeft genoemd, en die niet anders zijn, dan verborgenheden van toewijding, liefde en zelfsopoffering. De naar waarheid zoekende lezer zal in dit werk een zegevierend antwoord vinden op de aanvallen der lastertaal en kwaadwilligheid. Wat hen betreft, die het

vaste besluit genomen hebben van te haten, men moet ze beklagen, zonder iets te verwachten van eene stijfhoofdigheid, welke behagen schept in blinde hartstogtelijkheid en vrijwillig de oogen voor de onuitdoofbare klaarheid der daadzaken gesloten houdt.

De Jezuiten en hunne regels, door den Eerw. DE RAVIGNAN, *Priester van de Societeit van Jesus. Uit het Fransch* — Amsterdam, bij C. L. van Langenhuysen, 1844.

Wij voegen de aankondiging dezer vertaling bij de vermelding van het historisch werk des heeren *Crétineau-Jolly*, omdat het menig punt van vergelijking daarmede aanbiedt. Wil iemand den geest der Societeit leeren kennen, uit hetgene haar tot *de Societeit* maakt, die leze het werkje van den beroemden pater *de Ravignan*, waarin vier hoofdpunten behandeld worden, namelijk:

1°. De geest, dien de Jesuiten putten uit het werk, getiteld: *De geestelijke oefeningen van den H. Ignatius;*

2°. De gehoorzaamheid, welke de regels den Jesuit op leggen;

3°. Het Apostel-ambt, dat de Societeit in zendingen oefent; en

4°. De leer welke zij omhelst.

In vier hoofdstukken, met *prologus* en *epilogus* voorzien, wordt het onderwerp afgehandeld, en dat op eene wijze, die in ieder opzigt de grootste opmerkzaamheid verdient. Schoon is het in den epiloog, den Jesuit van onzen tijd aldus te hooren: «Ik kom vragen, dat mijne Vaders in hunne eer hersteld worden. Ik, een kind, door de langdurige rampspoeden mijns gezins, en door de pijnlijke ongeregtigheid van het vonnis, waaronder het gebukt ging, in de ziel getroffen, ik verlang geen roem, ik bezit geene

talenten ; ik heb niets dan eene onomstootelijke overtuiging. Ik vraag slechts regtvaardigheid en waarheid ; buiten deze behoef ik niets.»

«Ik vraag de herziening van een groot en onbillijk proces; dat vraag ik voor mijne vaders die niet meer zijn , dat vraag ik voor mijzelven. Ik heb de ontwijfelbaarste zekerheid, dat zij onschuldig waren ; dat wij het zijn. Zij werden noch beoordeeld , noch gehoord; dat men ons eindelijk hoore, dat men hen thans beoordeele.

Dit kleine uittreksel kan eenig denkbeeld van den stijl des oorspronkelijken werks , en van de vertaling geven. Wij achten deze laatste vrij goed geslaagd , schoon hier en daar de woordvoegingen, voor min geoefende lezers , wel eenige moeijelijkheid zal opleveren.

Wij aarzelen niet de lezing van dit werkje aan alle ernstige mannen dringend aan te bevelen.

November 1844.

STRIJD OVER HET GODSDIENSTIG ONDERWIJS IN DE *OPENBARE SCHOLEN*.

In ons vorig N°. zagen wij de krachtige en evenwel hoogst bescheiden taal, welke al de Aartspriesters, in de negen Noordelijke Provinciën van het Koningrijk der Nederlanden, *eenparig* aan de Staten der Provinciën, waartoe hunne districten zich uitstrekken, deden hooren. Dringend protesteren zij tegen het onderwijzen der *Bijbelsche Geschiedenis* in gemengde scholen, als zijnde dit onderwijs niet overeen te brengen met de Grondwet van den Staat, noch met de Wetten en verordeningen op het lager onderwijs. Die wachters voor het welzijn der zielen, aan hunne zorgen toebetrouwd, — hoe innig anderszins bezield met het vurig verlangen, om het onderwijs, den kinderen te geven, diep godsdienstig te zien, en om hun ook de *Bijbelsche Geschiedenis*, vooral de lessen en voorbeelden van onzen Goddelijken Zaligmaker diep te doen inprenten, — hebben slechts de stem van hun geweten met dien edelen moed gevolgd, welke de waardigheid hun toebetrouwd paste, door te vragen, dat, in de gemengde scholen, geen onderwijs in de godsdienst hoegenaamd, en bijzonderlijk niet het onderwijs in de *Bijbelsche Geschiedenis*, voortaan mogt gegeven worden. Zij beklaagden dit onderwijs, door Protestantsche leeraars gegeven of te geven, als antikatholiek, en daarom als eene verongelijking der Katholieken, als eene krenking der Wetten, bijzonder als eene schending der

Grondwet. Zij verklaarden den dwang, om een *Bijbelonderwijs* te ontvangen, buiten toezigt en buiten invloed der godsdienstige gezindheden, en zelfs zonder eenigen waarborg, als strijdig met al wat heilig en door de Wetten gewaarborgd is. Daar overigens alleen het onderwijs, van Staatswege gegeven, gedoogd wordt, vermeenden zij, en te regt, dat de Katholieken bevoegd waren, om te vorderen, dat deze Staat, al zijne magten en al zijne ambtenaren eene grondwettige onzijdigheid tot leiddraad mogten aannemen, en niet eene reeks van klagten laten staande blijven, welke sedert jaren, en van alle kanten, werden aangeheven *over het antikatholieke dat alom in de gemengde scholen* heerscht. Zij betoogden al verder, dat zoodanig onderwijs ten eenenmale in strijd is met de Wet des jaars 1806. En zij riepen dan ook, vol vertrouwen, den invloed dier Staatsmagten in, welke belast zijn met de uitvoering der Wetten op het openbaar onderwijs en geroepen, om de verschillende Godsdiensten, bij de Grondwet erkend, te beschermen, en, gekrenkt, te wraken.

De Provinciale Staten hadden zich van hunne zijde ligtelijk kunnen overtuigen van de gegrondheid der klagten dier Geestelijkheid en op nieuw het bewijs kunnen vinden, hoe onophoudelijk de doode letter der oogenschijnlijk onzijdigste Wetten, door ondergeschikte ambtenaren, in een vijandigen zin tegen het Katholicismus, én in *theorie* én in *praktijk*, wordt uitgelegd en toegepast, en hoe de Katholieken de harde gevolgen eener gehate minderheid ondervinden.

Den Provincialen Staten was voldoende bekend, dat het Besluit van 2 Januarij 1842, waarin de grievendste

onregtvaardigheden, jegens de Katholieken in het schoolbeheer, schoolopzigt en onderwijs gepleegd, eenigzins werden geweerd, juist daarom zulke hevige tegenkantingen ondervonden heeft, en zulke directe werking in tegenstrijdigen zin heeft doen ontstaan, als wij onlangs aanstipten (1). De Provinciale Staten hadden het alomme aangekondigd plan, om de school *echt godsdienstig* te maken, genoegzaam kunnen ontwaren, en zij hadden kunnen beseffen, dat de aansporingen en pogingen daartoe het Katholicismus diep hebben getroffen, omdat men weet, waarhenen dit *echt godsdienstige*, door Protestanten uitgevonden en verwezenlijkt, leiden moet.

Op alle mogelijke wijzen was het ook wereldkundig geworden, dat de Katholieke Geestelijkheid over deze, stoutmoedig rondgebazuinde en reeds in aanvankelijke uitvoering gebragte, plannen hare klagten had doen hooren, dáár, waar zij vermeende (en te regt) dat de Wet haar verwees; dat zij bij de Gemeentebesturen hare eenparige, kalme, doch tevens beredeneerde en dringende stem, op het Regt gegrond, had aangeheven, en wel bijzonderlijk tegen het onderwijs in de *Gewijde Geschiedenis*, door den schoolonderwijzer, bijna uitsluitend Protestant, te geven (2); dat de Geestelijkheid, bij eene in hare oogen wederregtelijke onbevoegdverklaring, verwezen was naar de Provinciale School-Commissien, welke dit *godsdienstig* onderwijs zoo vele jaren gedoogd en voorgestaan hadden; en nu zagen zij, dat de hoofden der Katholieke Geestelijkheid geoordeeld hadden, in deze verwijzing niet te moeten berusten, als zijnde, naar hun inzien, eene afwijzing

(1) Zie *Katholiek*, D. V. bl. 387. (2) Zie Ibid. bl. 384.

in strijd met de bestaande Wetgeving. Tevens was in dezen stap der Aartspriesters het streven zigtbaar, om de menigte buiten het spel te houden, en alzoo onrust voor te komen.

De groote meerderheid der Staten vond goed, op deze klagten min of meer acht te slaan, en ze daarom te stellen in handen van Gedeputeerde Staten, ten einde inlichtingen in te winnen, en dan der Vergadering, in het jaar 1845, deswege verslag te doen, of ook wel de zaak verder te behandelen. Elders werd het adres aan de Provinciale School-Commissie verzonden. Bij enkele schijnt het Adres of te laat ingekomen, of in de Vergadering niet gebragt te zijn.

Alleen de Staten van Zuid-Holland en van Overijssel namen het op zich, om zich *onbevoegd* te verklaren.

Hoe vreemd dusdanig besluit ook moge klinken, hoe strijdig hetzelve met de Grondwet schijne (1); welke gronden ook door den Aartspriester waren aangevoerd; zelfs de voorstellingen der redeneringen op de *vrijheid der godsdienstige begrippen, door de Grondwet gewaarborgd*, ook door ons breedvoerig ontwikkeld (2); de afschildering van het *godsdienstig onderwijs, heden op de scholen gegeven*, en door de schoolmannen openlijk aanbevolen (3); niets vermogt; — het Besluit werd genomen (4).

(1) Art. 143: « De Staten worden belast met de uitvoering der Wetten opzigtelijk het openbaar onderwijs. »

(2) Zie *Katholiek*, D. V, bl. 267. (3) Ibid. bl. 299.

(4) In Zuid-Holland beriep men zich ook op het gebrek van aangevoerde daadzaken. Hoe! wilde men beweren, dat de *gewijde* geschiedenis niet op de scholen wordt onderwezen? En verlangde men dit bevestigd te zien? Of verlangt men bewijzen van Protestantsche uitleggingen enz.? O! Men verklare dit, en een plasregen van bewijzen zal volgen. Nog hebben wij ter onzer beschikking eene reeks van klagten, uit alle oorden des Rijks in den jare 1840 verzameld. Wat

En alzoo werden de Katholieken van Zuid-Holland en Overijssel in hunne klagten tegen het godsdienstig onderwijs, op de scholen gegeven, niet aangehoord, maar verwezen naar de Provinciale School-Commissien, hunne tegenstrevers zelve, zoo als nog dagelijks wordt bevestigd, en waarvan vele, zoo als wij vroeger aantoonden (1), de regten der Katholieken in de *duidelijke* woorden der Wet niet wilden erkennen, maar deze Wet uitlegden, op eene wijze, welke niet dan den verregaandsten kwaden wil aan den dag legde (2).

den tegenwoordigen toestand betreft, eene enkele circulaire der Aartspriesters is genoeg, om van alom de naauwkeurigste en zekerste berigten met de bewijsstukken te verkrijgen: dit moesten de Staten van Zuid-Holland bedacht hebben. Waarlijk het is niet goed een onderdrukte te tergen, zelfs niet de mogelijkheid voor die verdenking over te laten.

(1) Zie *Katholiek*, D. V, bl. 387 enz.

(2) Intusschen nam Z. Exc. de Gouverneur van Zuid-Holland, 19 Julij 1844, het volgend Besluit:

«A. N°. 704. 1e Afdeeling.

«Bijbelsch Geschiedkundig Onderwijs.

«Na de verschillende bezwaren, enz., komt het mij niet te min «voor, dat in deze alle mogelijke naauwgezetheid pligtmatig is; en «het is uit dien hoofde, dat ik de eer heb, UEd. Gestr. uit te noo- «digen, om, onder voorhouding aan de schoolonderwijzers van het »stellige voorschrift van Art. 23 van het Reglement, behoorende bij «de Wet van 3 April 1806, dezelve met allen ernst aan te manen, «om zich bij het geven van onderrigt in de Bijbelsche Geschiedenis, »of bij de behandeling van beginselen van Christelijke zedekunde, »zorgvuldig te onthouden van alles, wat zelfs van verre zou kunnen «geacht worden op de leerstellige godsdienstige begrippen van deze «of gene Gezindheid toepasselijk te zijn; *om zelfs in zoodanige «openbare scholen, waar enkel kinderen van Protestanten aan- «wezig zijn, het lezen van den Bijbel, het zingen van Psalmen «of de Evangelische Gezangen*, indien dit soms in zoodanige scholen «mogt plaats hebben, als *strijdig met den geest der Wet en de «letter van het opgemeld Reglement, te verbieden*, en de Plaatse- «lijke School-Commissien of Commissien van toezigt te verzoeken, «om hierop naauwlettend toe te zien.»

«Het zal mij aangenaam zijn, enz.

De Staatsraad Gouverneur van Zuid-Holland.

(*Get.*) VAN DER HEIM.»

(Zie *Kerkbode*, 8 Nov. 1844, bl. 179 en *Tijdgenoot* bl. 648.)

Wat doet nu de Katholieke Geestelijkheid? Slaat zij aan 't razen en schelden en dreigen, gelijk zekere lieden? Neen; maar terwijl zij van den eenen kant bedacht blijft op allezins geschikte middelen tot verdediging van haar geloof tegen de aanvallen der school, en van den anderen kant de uitkomsten van het onderzoek, in sommige Provincien bevolen, verbeidt, houdt zij zich in de grootste kalmte, vermijdt alle opgewondenheid, en laat zich door niets hare bedaardheid ontnemen.

Niet zoo hare tegenstrevers.

Deze woelen. En hoe?

Niet door logische redeneringen trachten zij de bewijzen te wederleggen, waardoor wij en andere schrijvers het *onwettige* van het *godsdienstig* onderwijs op de *openbare* school klaar en duidelijk aantoonden. Neen! Logen en laster moesten de plaats van wederlegging vervangen; logen en laster moesten, naar gewoonte, worden uitgestrooid. De WEKKER, waarin de bekende Schoolopziener *Roozeboom* zijne antwoorden plaatst (1); de WEKKER, waaraan, zoo het schijnt, de geheime gesprekken met Z. Exc. den Gouverneur van Zuid-Holland over het onderwijs (ofschoon zeer onnaauwkeurig) worden medegedeeld; de WEKKER, waaraan de schoolmannen hunne ruwe en onbesnoeide bemerkingen onbeschroomd toezenden, en door dezen opgenomen zien; de WEKKER, die in zijne eigene opstellen voorgeeft de school te vertegenwoordigen; de WEKKER, welken de school voor haren gids en aanvoerder heeft gekozen, stort in zijne kolommen, in stede van weder-

(1) N°. 36, bl. 2.

legging, zijnen bitteren gal over de Katholieke Geestelijkheid, die hare klagten verhief, uit.

Wij zullen niet als zoodanig aangeven, dat hij, — bij bloote magtspreuk, — de *Gewijde Geschiedenis* als een noodzakelijk vak van het schoolonderwijs beschouwt; als ware al datgene, wat eenige weinigen bevalt, noodzakelijk, en dit voor eenigen aangename, daarom voor allen verpligtend, en als of het aan eenigen bevallige het onregt, aan velen gedaan, konde dekken, en de schending der Wet konde vergoelijken (1). Intusschen de gematigdste der schoolschrijvers, in den WEKKER, die zelf verklaart, dat hij, bij het aanvaarden van zijn schoolmeesters-ambt, de Katholieke Godsdienst slechts bij naam kende, en dus van hare leer niet de geringste wetenschap bezat, beschouwt de *Gewijde* geschiedenis als een der belangrijkste vakken van het school-onderwijs (2); en alzoo derzelver onderwijs als een *regt*, en als een *pligt*, niettegenstaande hij zelf in zijn schrijven over dit onderwerp de moeijelijkheid aantoont, om niets tegen de Katholieke leer te onderwijzen.

Hatelijker — slechts verdedigbaar door de bekende spreuk: *het doel wettigt de middelen* — klinken die woorden, welke wij in den WEKKER lezen van *Wetverzakers*, aan de Katholieke Geestelijkheid toegevoegd, die, volgens hem, *dagelijks onedele middelen, bij hun rampzalig tegenstreven, aanwenden*, met het doel om «ons Vaderland, ja, zoo mogelijk, eens het mensch-«dom weder tot onkunde en slaafsche onderwerping

(1) De *Wekker* voert tot motto:
Kannst du nicht Allen gefallen;
Mach es Wenigen recht, Vielen gefallen ist schlimm.
SCHILLER.

(2) N°. 28, bl. 1.

«terug te brengen. — Eene factie, die, bij de ver-«nietiging van het onderwijs, geen ander doel heeft, «dan te heerschen en te onderdrukken.»

In het voorbijgaan bemerke de lezer, dat het *ambtenaren van den Staat* zijn, die zulke honende bewoordingen niet alleen nederschrijven, maar drukken laten en alom verspreiden durven, terwijl hun geschrijf door Schoolopzieners en anderen ondersteund wordt.

Hatelijk zijn ook de berigten des WEKKERS, onder den titel van: *Rome sluimert niet* (1) geplaatst; hatelijk zijne bespotting van die onderwijzers, welke, om des vredes wille, over hunne te bezigen schoolboekjes met de Geestelijkheid raadplegen (2); hatelijk van eene andere zijde, zijn zijne loftuitingen over het examen der schoolonderwijzers in de Protestantsche kerkdienst (3). Hatelijk is zijn ijver tegen alle dispensatien van vergelijkend examen, vooral daar dit geschiedt uit vrees van Katholieke onderwijzers te zien geplaatst worden (4). Haat straalt overal door. Onnoozel wordt door hem gevraagd, of Bijbelsche Geschiedenis dan *geloofsleer* is? en die vraag is van deze hatelijke bemerking vergezeld: «*Schuwt men welligt alle geschiedenis, uit vrees,* «*dat deze de leugen zal beschamen en de waarheid doen* «*zegevieren?*» (5).

Dit zijn slechts kleine staaltjes der gevoelens, welke de school tegen het Katholicismus bezielen. En die school, die school alleen mag opvoeden! Ook de kinderen der Katholieken moeten hare prooi zijn!

(1) N°. 29, bl. 2; N°. 46, bl. 3. (2) Ibid. bl. 3 etc.
(3) Ibid. bl. 2; N°. 35, bl. 3; N°. 41, bl. 3.
(4) N°. 29, bl. 1 en in bijna al de volgende Nommers, bijzonderlijk N°. 36, bl. 4; N°. 44, bl. 3. (5) Ibid. bl. 3.

Verzekeren, dat door de invoering der vrijheid van onderwijs in België drie millioenen menschen *aan domheid en bijgeloof zijn prijs gegeven*, en dat er sedert dien tijd in ons Vaderland een *kennelijk streven onder de onderwijzers naar vereeniging* bestaat (1); vergelijken de herstelling der grieven van de Katholieken op het punt van schoolwezen, aan den reiziger in de wildernis, die door *roofgedierte besprongen*, van tijd tot tijd een deel van zijnen voorraad *hetzelve toewerpt* (2); dit en wat des meer kan uitgedacht worden, strookt volkomen met de beschrevene gesteltenis der schoolmannen.

Het bevreemdt dan niet, dat de WEKKER bitse aanmerkingen opneemt tegen het oprigten van eene Katholieke school (3); zelfs tegen bewaarscholen, door Katholieken daargesteld; deze moeten, volgens hem, *de ontwikkeling van den geest bij lateren tijd in den weg staan* (4); maar de bewaarscholen der *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*, derzelver *herhalingscholen* kunnen nuttig zijn, edoch al die scholen moeten *in éénen geest met de gewone volks-scholen* gebragt worden (5).

De kleine belangen moeten ook door verontrusting tot werking worden gebragt. De werkjes der Maatschappij zullen verdwijnen, omdat eenige onderwijzers *liever hunne zelfstandigheid opofferen, dan twist en tweedragt met de Geestelijkheid te hebben*, en zich Katholieke boekjes of vertalingen uit Noord-Braband *in handen laten stoppen: dit* DOET DEN SCHOOLBOEKHANDEL VERVALLEN (6); dit verhindert den verkoop van die volksboeken, welke bestreden worden door hen, *die*

(1) N°. 30, bl. 1.
(2) N°. 31, bl. 1.
(3) N°. 31, bl. 4.
(4) N°. 32, bl. 2.
(5) N°. 32, bl. 2.
6) Ibid bl. 3.

het geloof aan wonderdoende beelden en reliquien weder ingang zoeken te doen verkrijgen (1).

Dan, bladzijden vullen om te betoogen, dat, volgens den wil der Geestelijkheid, geheel het lager Onderwijs *onder de magt van Rome moet komen*, en dit door de bespottelijkste, de lafste — niet redeneringen — maar aantijgingen, b. v. door te zeggen: «*de naam «van Jesus*, van God zal in de schoolboeken niet mo«gen voorkomen;.... uit de fabrijk van Arkensteyn te «'s Bosch alleen moet voortaan de Nederlandsche jeugd «de stof van het leesonderwijs ontvangen;.... den kin«deren de pligten als kinderen voor te houden, dit is «heiligschennis;.... het zingen moet tot het zingen van «straatliederen vernederd worden. Geen brief zal op«gesteld, geen opstel vervaardigd kunnen worden, «want de heiligste namen of zaken mogten daarbij ter «sprake komen..... De regering kan die partij niet «voldoen; en deze zal toch niet rusten voor zij hare «oogmerken, uitdooven van alle licht, bereikt heeft» (2).

En dit alles moet heeten: *noch regtstreeks, noch zijdelings, iemand, van welke geloofsbelijdenis ook, eenigen aanstoot te willen geven* (3).

Waartoe ook al die aanvallen tegen Noord-Braband (4)? Waartoe die opgaven, dat een Pastoor eenige bladen uit de schoolboeken laat knippen, en dezelve alsdan in de openbare school toelaat; dat een Stadsbestuur aan de Katholieke kinderen de vrijheid heeft gelaten, om de school gedurende het onderwijs der Bijbelsche Geschiedenis te verlaten (5); dat in Vries-

(1) N°. 33, bl. 1. (2) N°. 33, bl. 2 en volg. (3) Ibid.
(4) N°. 34, bl. 1; N°. 35, bl. 1; N°. 40, bl. 4; N°. 42, bl. 4.
(5) N°. 33, bl. 4.

land, in de gemengde scholen, de Bijbelsche Geschiedenis wordt weggelaten, of voor de Protestanten afzonderlijk wordt behandeld (1)? Is dit niet uit vijandigen geest?

Diezelfde geest kan doen goedkeuren, dat de Hervormde Onderwijzer te *Echteld* door den Heer der plaats met de posten van Koster en Voorzanger bij de Hervormden is begunstigd, *uit welke laatste betrekkingen de meeste inkomsten des benoemden voortspruiten* (2), en laken, dat aan den eenen schoolmeester, belijder van de R. K. godsdienst te *Elst*, meerdere voordeelen beloofd worden dan aan den anderen, Protestant (3). Ook dat te *Arnhem* eene Katholieke school is toegestaan (4).

Wat zullen wij zeggen van het opnemen van onderscheidene fabeltjes tegen de Katholieke Geestelijkheid (5), der bitterste uitvallen tegen hare opleiding (6), tegen hare Katechisatien (7)? Wat van de schandelijkste vragen, als: «Is het scheppingsverhaal enz. schadelijk voor de Katholijke leer?» Of «is de Geschiedenis van onzen Heer, de Geschiedenis der Apostelen gevaarlijk voor dat geloof en die godsdienst?....» Men wil het namelijk doen voorkomen, als of de Geestelijkheid zulks voorgaf (8).

Dit een en ander toont den vijandigen geest der groote meerderheid der school; van die ambtenaren

(1) N°. 39, bl. 4. Is deze vrijstelling niet te danken aan het gebruik, hetwelk in Vriesland weder is ingevoerd, van den BIJBEL op de openbare scholen in dat gewest te bezigen, zoo als de Schoolopziener *Hofstede de Groot* zelf getuigt en aanbeveelt. Zie ook *Tijdgenoot*, bl. 618. (2) N°. 34, bl. 4. (3) Ibid. bl. 3. (4) N°. 41, bl. 4
(5) N°. 36, bl. 3; N°. 44, bl. 2, bl. 3; N°. 46, bl. 3 en 4.
(6) N°. 38, bl. 4. (7) N°. 40, bl. 2; N°. 44; N°. 46.
(8) N°. 39, bl. 4.

van den Staat, voor wier belang de Wet alleen gemaakt zonde zijn; van die ambtenaren, die niet schroomen eene in den Staat erkende Godsdienst zoo schandelijk, zoo ongestoord, ja zoo ondersteund, aan te randen.

Er zijn, wij mogen het niet ontkennen, mannen in de school, die gematigder, die billijker zijn, die weten welke hunne betrekking is, die weten een ieder te geven wat zij voor zich zelven zouden wenschen; maar deze zijn de minderheid. De WEKKER *c. s.*, zagen wij, behooren onder deze bezadigde mannen niet. Om hiervan nog een doorslaand bewijs te leveren, kunnen wij aanhalen, hoe hij een hem ingezonden stuk bejegende. Men stelde voor, om de kinderen alleen de *Bijbelsche Geschiedenis* te verhalen, zonder toepassing dier geschiedenis, ter ontwikkeling van de geloofsleer, der bijzondere geloofsbegrippen van elk Kerkgenootschap; en om alzoo de geschiedenis van het dogma te scheiden, waarvan de schrijver voorbeelden aangeeft (1), en nu voegt de WEKKER, om het gezegde te vermoorden, dit er bij: «Wij houden eene eenvoudige opsomming van «daadzaken zonder lessen, vermaningen of wenken voor «niet zeer doeltreffend» (2). En wat hij daardoor verstaat, is niemand duister.

Ziedaar, Katholieken, de strijdwijze der tegenwoordige school. Schimpen en belasteren is haar wapen — de rede is bij haar niet.

En ziedaar evenwel de mannen, aan welke gij uwe kinderen toevertrouwt, die ook van het uwe bestaan. Dit echter is het nietigste, — deze ondankbaarheid ruste op hen; — maar aan deze mannen, zoo vijandig aan

(1) N°. 37, bl. 1; N°. 39, bl. 3. (2) N°. 37, bl. 2.

uwe Godsdienst en aan uwe priesters, zoudt gij uwe kinderen moeten, wij zeggen *moeten*, overleveren, om van hen een *Godsdienstig onderwijs* te ontvangen, hetwelk zij voorwaar meer en meer in overeenstemming zullen brengen met den haat, dien zij uwer Godsdienst, uwen herders, ja, uwer eigene overtuiging gezworen hebben. — Elk onpartijdige oordeele hier. Hij stelle zich in de plaats der Katholieke bevolking van Nederland en vrage zich af: is een zoodanig *moeten* wettig? is het menschelijk? is het dragelijk?

Andere mannen, der school toegewijd, hebben te veel achting voor zich zelven en voor hunne lezeren, om tot het wapen der logen en laster hunne toevlugt te nemen.

Edoch vooringenomenheid, eigen godsdienstige begrippen, sectengeest doen hen beschroomd zijn, de regtsgronden der Katholieken aan te nemen, en zij zoeken zich door drogredenen diets te maken, dat de waarheid van de zijde der Katholieken niet zijn kan. Zij zoeken de Wet dan ook tegen hen uit te leggen, of nemen het bestaande als een regt aan: niet gedachtig dezen regel: *non omne quod fit jure fit.* Neen, niet al wat bestaat geschiedt regtens. Dit betoogden wij en niemand heeft het durven ondernemen onze gronden te wederleggen.

De Hoogleeraar P. Hofstede de Groot schrijft een geheel boekdeel, om te betoogen, dat *afzonderlijke scholen voor de verschillende Kerkgenootschappen niet noodig of wenschelijk zijn.* Hij geeft een menigte redeneringen aan, die zoo antilogisch en zoo antiwetenschappelijk, maar tevens met zulk een *à-plomb* voorgesteld zijn, dat wij welligt een afzonderlijk Artikel

aan de waardering van zijn werkje zullen besteden.

De *Bijbel* zelf kan volgens hem, den kinderen in handen gegeven worden, mits het een schoolbijbel zij.

Hij doet negen kolommen in den *Tijdgenoot* opnemen, die in het Nommer van 24 Augustus bl. 429 gezegd had: «Wij rekenen met de Regering (zoo als wij «gelooven, want wat zij eigenlijk wil is duister) het «Staatsonderwijs *eene zaak van louter burgerlijken maat-«schappelijken aard;*» hij schrijft, zeggen wij, negen kolommen om te betoogen dat het *algemeen-Christelijke in alle Kerkgenootschappen aangenomen*, volgens de bestaande VERORDENINGEN moet onderwezen worden; en hij wijst daarvoor op de XII Artikelen, als of die door alle Godsdienstige gezindheden eensgezind uitgelegd wierden. Hij bouwt steeds op den antikatholieken L. VAN ESS, den onbekenden en toch reeds menigwerf openlijk tegengesproken O'MALLEY; hij noemt de Katholieken, die tegen zijn systema strijden, de *ultramontaansche factie*, van de *Katholieke medeburgers* onderscheiden, *die tegen het onderwijs zelf is, dat Godsdienstig is, maar niet Jezuitisch-Godsdienstig, dat leert* DENKEN EN OORDEELEN. Hij zegt: «De *Stads-«scholen in de groote steden waar de kinderen iets leeren, «worden veroordeeld van den Kansel en in den Biecht-«stoel, dewijl de kinderen* ER IETS LEEREN etc. etc.» (*Tijdgenoot*, bl. 609—617).

Over zijn *algemeen Christelijk* systema wordt hij op goede gronden door den *Tijdgenoot* bl. 618—622 te regt gewezen, die met deze woorden eindigt: «de «Nederlandsche Christenen stellen met regt prijs op «een Godsdienstig onderwijs; maar juist daarom zullen

«zij liever willen, dat hunne kinderen dat onderwijs «ontvangen van wege de Kerk, dan door den school- «meester, die in de waarheden der Christelijke Gods- «dienst niet wordt geëxamineerd.»

«Waaraan Nederland, waaraan het Nederland van «de Negentiende eeuw, dat de vrijheid van elk Kerk- «genootschap omtrent zijne Godsdienstleer volkomen «waarborgt, behoefte heeft, is een stelsel van onder- «wijs, waarbij allen zich als burgers van één Vader- «land leeren beschouwen, en waarbij aan de ver- «schillende Kerkgenootschappen het *Godsdienstig* on- «derwijs worde overgelaten, wanneer zij het voor «zich als regt vorderen.»

De Schoolopziener van WIERINGHEN BORSKI laat, bij het vergelijkend examen, tot *opstel* de *waarde van het Schoolgebed voor de opvoeding* (1) behandelen: juist een tusschen de school en de Katholieken betwist punt. D. BUDDINGH, met zijn *Nederlandsch Onderwijzersgenootschap*, drijft met groote woorden en weinige gronden het nut en daarom de noodzakelijkheid en verpligting van het onderwijs der *Gewijde* Geschiedenis door; tevens zijn zijne mannen alleen in staat dit goed en behoorlijk te geven. In de lijst zijner boekjes wordt op de Katholieken niet gelet.

H. HEMKES, in zijne *Handleiding voor Kweekelingen*, werk, in vele opzigten zeer prijzenswaardig, behandelt in zijn *zestiende* Hoofdstuk: *Godsdienst en Zedekunde, het Gebed* enz.; hij geeft, bl. 165, met den besten wil, verscheidene punten van Onderwijs aan, die, volgens hem, op de *openbare* school zouden kunnen geleeraard worden, en die evenwel geheel dogmatisch

(1) WEKKER, n°. 26, bl. 3.

zijn; bl. 168 wil hij den Onderwijzer, bij het naderen van de hooge feesten der algemeene Kristenheid, de kinderen daartoe laten voorbereiden en met den aard en oorsprong dier feesten bekend maken; bl. 169 verlangt hij, dat de Onderwijzer trede in het stellige der Godsdienst en der Christelijke zedeleer, en geeft daarbij ongemerkt onderwerpen aan, die geheel dogmatisch zijn. Intusschen is de schrijver gematigd, en wil, bl. 172, dat men alle noodige voorzorgen bezige, om geene Godsdienstige gezindheid te hinderen of te kwetsen.

Dit een en ander bevestigt evenwel, dat zelf met den besten wil, het onmogelijk is, het *dogma*, het *leerstellige* van het Kerkgenootschap in de *praktijk* van de bloote Geschiedenis af te zonderen.

En al te zeer wordt bekrachtigd hetgeen Dr. H. J. Nassau, in zijne *tweede Afdeeling* over *'t Lager Onderwijs* deswege schreef; vooral bl. 13.

»Nog bedroevender is 't, te zien, dat de beteeke»nis der woorden zoozeer kan verloren gaan, dat »men, in één' adem, de Wet van 1806 toejuicht: en »te gelijk 't Godsdienstige onderrigt en Bijbellezen »der vroegere Religiescholen aan de burgerscholen »op nieuw ten voorbeeld stelt; aan inrigtingen, inge»steld bij diezelfde Wet, die men wil behouden: en »in tegenspraak met den geest en letter dierzelfde »Wet. Zoo deze tegenstrijdige handelwijze zich verkla»ren laat, dan is 't alleen hierdoor, dat men 't Chris»telijk *beginsel*, aan 't lager onderwijs voorgeschreven, »eenzijdig opvat, 't opvat in dien zin, die 't meest »met eigen Kerkgenootschap strookt, zonder dat men »zich in de denkwijze eener andere gezindheid ver-

»plaatst, en van dáár, met gemoedelijke naauwgezet-»heid beoordeelt, wat andere *niet* voor algemeen »Christelijk kunnen houden.»

P. D. ANSLYN, schoolonderwijzer te Utrecht, die (1) hevig te velde trekt tegen de *bijzondere scholen der Tweede Klasse*, en deze aan den *onwettigsten* band wil gelegd hebben, vindt hiertoe, onder andere redenen, eene bijzondere, in zijn gezegde: dat «*godsdienst en «zedekunde* aldaar *meer en meer naar den achtergrond «verdwijnen, en het zich laat aanzien, dat daarvan in «de bedoelde scholen weldra geene sprake meer zal zijn*» en zulks omdat «*ouders, te dikwijls door geestelijkheid «bestuurd, den onderwijzer dwingen aan hunne inzigten «toe te geven.*» «Door denzelfden invloed, wordt de «onderwijzer,» zegt hij verder, «gedwongen de geschie-«denis des Vaderlands te verminken of geheel uit zijne »school te verbannen, *den Bijbel niet te lezen* (2), of «bijbelsche geschiedenis te behandelen, en slechts als «ter sluiks, kan hij zedelijke opmerkingen maken «onder het lezen..... Men bedenke, welken invloed «de Roomsch-Katholijke Geestelijkheid op hare leeken «uitoefent, en hoe weinig moeite het deze kost, de «ouders te noodzaken hunne kinderen niet bij zulk «eenen gevaarlijken onderwijzer te zenden... Het lijdt «geenen twijfel, of genoemde Geestelijkheid zal van «deze zedelijke overmagt bij voortduring meer en «meer partij trekken; en heeft zij dan geene wettige

(1) In zijn werkje: *De bijzondere scholen der tweede klasse in ons Vaderland, in opzigt tot het onderwijs en het lot van de onderwijzers in die scholen; Utrecht*, L. E. BOSCH EN ZOON, *Academie- en Gouvernements-drukkers*, 1844.

(2) Laat de heer ANSLIJN den Bijbel op zijne school aan *alle* kinderen lezen?

«vrijheid van onderwijs kunnen erlangen, haar doel «bereikt zij toch; zij legt het onderwijs, ook voor de «Hervormden, aan banden (1), en bereikt factisch het «doel, dat zij met vrijheid van onderwijs beoogt; im«mers, de vrijheid van onderwijs die zij wenscht, heeft «niet ten doel vermeerdering van scholen, maar wel «rigting van het onderwijs, overeenkomstig hare in«zigten» (2). Vervolgens, bl. 11, de hevigste uitdrukkingen tegen die onderwijzers, *welke leeren en niet leeren, wat die ouders verlangen of niet willen.*

De *Kerkbode*, wiens geheel doel is, door logen en laster de zaak van het Protestantendom, zoo het heet, te verdedigen, en het Katholicismus bespottelijk, verachtelijk en gehaat te maken, en die ook waarlijk door al zijn geschrijf, de gemoederen tot haat, nijd, tweespalt aanvuurt, is ook, ter zake van den strijd over het onderwijs der Bijbelsche Geschiedenis op de openbare en gemengde scholen, niet van zijne lage (echt Christelijke?) plannen afgeweken. Hij vindt echter de circulaire van Z. Exc. den Gouverneur van Zuid-Holland, van 19 Julij 1844, hiervoren in noot aangehaald, als niet bestaanbaar met het Koninklijk Besluit van 2 Januarij 1842, waarbij het beginsel is aangenomen, gelijk Z. Exc. de Minister van Binnenlandsche Zaken, in zijne circulaire, ten geleide van

(1) Hoe regtvaardig zich te beklagen, dat de Protestanten gehinderd worden en zich om de Katholieken niet te bekreunen! . . . . Hoe? dat aan de vordering van eigene scholen voor bijzondere godsdienstige gezindheden daarom niet kan voldaan worden, «omdat *daardoor* het *bestaan* van zoo vele achtenswaardige leden der «maatschappij op losse schroeven zoude gesteld worden!» (bladz. 19 en 20) — Het geheele verdedigings-stelsel der school is *eigenbelang* en *godsdiensthaat*.

(2) Bl. 7, 9, 10, 27, 28.

het Besluit geschreven, zich zelf uitdrukt «dat het «openbaar onderwijs zal blijven buiten invloed van het «leerstellige van eenig Kerkgenootschap, en waarbij «alle eenzijdige rigting moet worden vermeden, zoo- «dat de met hetzelve in verband staande betrekkingen «door ieder Nederlander, zonder onderscheid van «godsdienst, kunnen worden bekleed» (1).

Zij onder de Protestanten, welke zich *naauwgezette* heeten en het wezenlijk zijn, hebben den Hoogleeraar P. Hofstede de Groot in zijn systema hevig aangevallen. Zij beschuldigen hem van niet dan afgezaagde *loci communes* en hoogdravende declamatien te berde te brengen over de onheilen, die Nederland bedreigen, indien het stelsel van *algemeen Christendom* op de school niet *unguibus et rostro* wordt vastgehouden en onderwezen wordt door schoolmeesters, strijdende *pro aris et focis*. Zij verwijten den Hoogleeraar, den verdediger van het *midden-systeem*, dat hij het *leerstellige van het Kerkgenootschap* uit de school tracht te weren. Zij houden het voor onmogelijk, dat *algemeen Christendom*, hetwelk men op de school zoude willen doen onderwijzen, te bepalen; volgens hen is noch de Regering hiertoe in staat, noch zouden partijen zich deswege verstaan kunnen.

Zij verlangen, dat de *geheele* Bijbel op de scholen gelezen worde, ten einde de gevreesde straf des Heeren te voorkomen. Zij houden staande, dat de *Bijbel* verpligtend is op de lagere school, en dit op grond van de [zoo laag ingesmokkelde (2)] *boekenlijst*. Zij eischen dat

(1) Zie *Kerkbode*, N°. 45, 8 Nov. 1844, bl. 180.

(2) Zie *Katholiek*, D. V. bl. 404. Deze boeken-lijst intusschen wil den *geheelen* Bijbel niet op de scholen.

hun dogma: *de regtvaardigheid alleen door het geloof in Christus*, geleeraard worde (1).

En daar zulks verhinderd wordt, stellen zij deze vraag: «Hoe kan men nu van ouders, die dit beloofd, «ja gezworen hebben, vergen, dat zij hunne kinderen «zullen *doen onderwijzen* in eene leer, welke niet de «*volkomene leer* der zaligheid is, aangezien, wat men «er ook uitlate, de *daadzaak*, dat men er uitlaat het «geen aanstoot zoude geven aan andersdenkenden, «getuigt, dat zij niet meer de *volkomene* leer der «zaligheid is» (2).

En zij eindigen met deze slotsom: «wij verlangen, «dat de wet van 1806 blijve, en laten het aan de «Regering over, om den Gordiaanschen knoop van «*Christelijk-leerstellig-niet-Kerkgenootschappelijk* onder«wijs op de gemengde scholen, *zonder aan iemand «aanstoot te geven*, te ontknoopen; haar steeds toeroe«pende, dat zij het niet zal *kunnen*, en dat zij er, «vooral door de uiterste Roomsch-Katholijke partij «gedrongen, toe zal moeten komen, om op de *open«bare* gemengde scholen *alle* godsdienstig en zedelijk «onderrigt, het gebed en het gezang, ja alle onder«wijs in de Geschiedenis, vaderlandsche en algemeene, «te verbieden» (3).....

... «Maar wij verlangen, voegen zij er bij, dat die «Wet, zoo lang zij bestaat, *geheel* blijve en *gehand«haafd* worde, met alle hare regten en vrijheden; «en dat volgens en binnen hare termen, een ruim

(1) Nijmeegsch schoolblad voor het Christelijk onderwijs, N°. 3 en 4.

(2) Ibid. N°. 4. bl. 27.

(3) Even in dien zin spreekt de Reformatie D. 7. N°. 4. bl. 199, noot uit D. Buddingh, *Geschiedenis van opvoeding en onderwijs*. D. 1. bl. 191 getrokken.

«gebruik zal worden opengesteld van het *regt*, het-«welk zij geeft, om *bijzondere scholen* der eerste klasse «op te rigten (1), aan allen, van welk Kerkgenoot-«schap ook, die, even als de Israëliten, hunne eigene «scholen wenschen te hebben, omdat zij, in spijt «van de *middelpartij*, die haar algemeen Christendom «als voor niemand aanstootelijk aanprijst, daaraan «grooten aanstoot en ergernis nemen» (2). En dit op grond, dat «de Staat geen opperschoolmeester is;» en «het onderwijs nooit eene monopolie worden mag, «of er is geene vrijheid (3).

Het zal niemand bevreemding baren, dat de Katholieke godsdienst, wier leeraren de verwijdering der *gewijde* Geschiedenis van de openbare gemengde scholen verlangen, om te dier gelegenheid geene antikatholieke leer hunnen kinderen te zien inboezemen, menig hard verwijt gedaan wordt, waarvan de waarschijnlijke grond altijd uit eene reeks van redeneringen, de eene uit de andere, getrokken is, die door valsche overgangen tot valsche gevolgtrekkingen leiden (4). Ook het *Adres* zelf der Aartspriesters wordt door hen valschelijk uitgelegd. Deze *naauwgezette* Protestanten doen de Katholieke Geestelijkheid als een *gruwelstuk* beschouwen, de *voorstelling van God als den algemeenen Vader der menschen*, enz.; zij ontkennen, dat er *leerstellig godsdienstig onderwijs* op de scholen

(1) Daadwerkelijk hebben de afgescheidenen eene dusdanige school te Nijmegen mogen oprigten, te 's Gravenhage is zulks geweigerd aan de Heeren Groen c. s.

(2) Zie *Nijmeegsch schoolblad*, N°. 4, bl. 28. Ook *Reformatie* D. 7. N°. 4. bl. 215.

(3) Zie *Nijm. Schoolb.*, N°. 5, bl. 33 en volg.

(4) Men zie behalve het *Nijm. schoolblad* N°. 3 en 4, de *Reformatie* D. 7. N°. 4, bl. 201 *over het lager onderwijs*.

gegeven wordt, — [omdat het niet *ultra-Protestantsch* is], — en verwijten dan ook, dat de Geestelijkheid dit punt niet bewijst, als of dit bewijs door daadzaken in zoodanig stuk moest geleverd worden en niet dadelijk *door daadzaken* uit alle oorden des Rijks geleverd konde worden. Zij houden *nu* staande, dat zelfs ingevolge de Wet des jaars 1806 de BIJBEL — [en gewis de Protestantsche], — op *alle* scholen *geheel* moet gelezen worden, in plaats van als een *verboden Boek* en als op den *Index* geplaatst, beschouwd te worden, en zij verzekeren, (hoe waar!) dat de Katholieke Geestelijkheid liever alle Bijbel-onderwijs van de scholen geweerd ziet, dan afzonderlijke scholen verlangt (1). Intusschen verklaart men rondborstig weg, dat de Katholieke partij «*eene consequent en naar vaste «beginselen handelende partij*» is, en zij «*meer achting «verdient* dan degene, die overal, en ook in het on-«derwijs, met NAMEN pronkt, om aan alle argeloozen «zachtkens de ZAKEN te ontfutselen» (2).

De Synode der Hervormde Kerk is ook van hare zijde werkzaam geweest. Zij heeft in den loop dezes jaars een rapport over het godsdienstig onderwijs goedgekeurd. En in dit Rapport (3) geeft zij in een concept-adres aan Z. M. te kennen, dat zij «geens-«zins de opheffing der gemengde scholen of eenige «verandering hoegenaamd in de wet op het lager «onderwijs van 1806 of ook in latere verordeningen «wenscht.» Zij «beschouwt haar ook als niet scha-«delijk voor de Hervormde Kerk en als volstrekt on-

(1) Zie *Nijmeegsch Schoolblad*, N°. 5, bl. 38 enz.

(2) Ibid. N°. 3, bl. 18.

(3) Zie gedrukte Handelingen van de algemeene christelijke Synode enz. in den jare 1844. Algemeene Lands-Drukkerij. bl. 225.

«ontbeerlijk voor de rust, de eendragt en het behoud «van den Nederlandschen Staat en de Dynastie van «Oranje.» Ieder gevoele de kracht der afgelegde bekentenissen, de laking van elke verandering en de bedreiging die dezelve vergezellen. Maar wat zal nu de Synode doen? Er zijn, zoo als de WEKKER meldt, omstreeks 2000 Protestantsche onderwijzers (1); deze onderwijzers wil de Synode in Katechiseermeesters herscheppen, ten nutte der Hervormden. Zij wil, dat geen schoolonderwijzer eenige uitkeering, uit de kerkelijke goederen der Hervormden voortspruitende, als koster, voorlezer of organist geniete, «dan na 1°. te hebben overgelegd een bewijs van «bij een klassikaal Bestuur als Catechiseermeester «geëxamineerd en toegelaten te zijn, bepaaldelijk «voor het verstandig Bijbellezen, de Bijbelsche en «Kerkelijke Geschiedenis; 2°. schriftelijk zich te heb«ben verbonden, om in het Bijbellezen en de Bijbel«sche en Kerkelijke geschiedenis, of in een dezer «vakken onderwijs te geven aan Hervormde leerlin«lingen, op zulk eene wijze, als de Kerkeraad in over«leg met hem, zal bepalen, en onder het blijvend toe«zigt van den Kerkeraad en de hoogere Kerkbesturen.» Ook vormt zij plannen voor het oprigten van een pensioen- en weduwe-fonds der school-onderwijzers.

Uit deze maatregelen kunnen de Katholieken gevoelen, welke gevolgen zij te duchten hebben, bij de kens en benoeming der schoolonderwijzers; zij kunnen proeven, hoe men deze met de Hervormde Kerk op het naauwst verbinden en van haar afhankelijk maken wil. — Katholieken! waakt!!

(1) Zie N°. 45. bl. 2.

De *Reformatie* ziet integendeel in dezen maatregel een plan van de Synode om «*het leerstellig onderwijs* «*buiten de school te bchartigen en de volks-school zelve* «*gereedelijk prijs te geven, mede te werken ter invoering* «*van een stelsel, het welk de Godsdienst tot een vak van* «*onderwijs verlaagt, de school aan den heiligen invloed* «*eener Christelijke opvoeding onttrekt, en, op meer dan* «*eene wijs, den weg opent aan de overheersching der* «*Roomsche Kerk* (1).

Hetgeen de *Reformatie*, behalve het boven reeds aangegevene, het meeste hindert, is: *dat een Christelijk gebed eene aanstootelijkheid, de Bijbel een verboden boek, en het eerbiedig noemen van den Zaligmaker de meest ergerlijke uitdrukking is* (2). Ieder Katholiek make hieruit op, hoe valsch de Protestanten ons beoordeelen en hoe valschelijk het geschilpunt van het godsdienstig onderwijs op de gemengde scholen wordt voorgedragen.

Hiervan kan nog weder de schrijver van het werkje: *De hooge waarde des Bijbels vooral in betrekking tot de jeugd, een ernstig woord bij de woelingen der Roomsche Geestelijkheid tegen de verspreiding van dit Goddelijk Boek en deszelfs gebruik op onze scholen*, te *Amsterdam*, bij J. J. D Brugman, getuigen; ook van den woedenden haat en aanblazenden geest, die de Protestantsche schrijvers bezielt (3). De slotrede van dit werkje is deze: «de oogen geopend — niet hen «beschermd, die zich priesters van den Hoogen God, «die zich leeraren van het Christendom noemen, en

(1) *Reformatie*. D. 7. N°. 5. bl. 284.

(2) Ibid. bl. 281.

(3) Niet minder het werkje, bij den zelfden uitgever: *Het ingrijpen der Roomsche Geestelijkheid in het bestaande schoolwezen* enz.

«toch onkunde en dwaling op eene schaamtelooze «wijze in de hand werken! Kunnen overheden het «toestaan, dat men op de verwildering hunner on- «derdanen het toelegt, bijgeloof en zedeloosheid zoekt «te bevorderen, en weldadige verordeningen, die de «kennis van het goddelijke en eeuwige algemeen willen «maken, poogt te belemmeren, ja geheel weg te nemen? «In plaats van begunstiging, ze vertrapt, verguisd!»

Neen! Neen! de gehate, gelasterde, beschimpte Katholieke Geestelijkheid wil geene *vernietiging van het onderwijs*, beaamt geene *bevordering van onkunde*, zal nimmer begunstigen de zegeviering van de *leugen*, beoogt niet de *uitdooving der waarheid*, wenscht de menschheid niet aan *domheid* overgegeven te zien, zoekt veel minder de kinderen *zedeloos* te maken, hun de *gewijde geschiedenis* te onthouden, hun den naam van en het geloof aan Jesus, onzen goddelijken Verlosser en Zaligmaker, te doen verzaken! Gode is het bekend, dat zij niets vuriger wenscht, dan de kinderen behoorlijk onderwezen, hoogst zedelijk en vooral diep Christelijk te zien, en dat zij onophoudelijk al hare pogingen daartoe in het werk stelt, daarvoor ijvert en zwoegt. Zij beaamt al het schoone, wat de schoolopziener Dr. P. H. Tijdeman in zijn werkje: *de School en het Leven*, door Dr. W. J. G. Curtman, *vrij gevolgd*, (Leijden bij D. Du Mortier en Zoon, 1844) bl. 49 enz. daarover zegt; doch, door de ondervinding geleerd, kan zij hem, even min als allen verdedigers van het *bestaande*, toegeven, dat de Protestantsche onderwijzer zoo vaak het leerstellige van zijn Kerkgenootschap den kinderen der Katholieken onderwijze, en bij de behandeling van de Bijbelsche Geschie-

denis eene gelegenheid vinde, om in jeugdige harten een, naar hare gewetens-overtuiging, verkeerd zaad te strooijen, hetwelk spoedig wortel zoude kunnen schieten; en werd zij, om zijne vergelijking te volgen, moede te wieden, liet zij eene onnutte menigte van ongeordende gewassen voortduren, hield zij de paden niet schoon, en vong zij de rupsen niet, dan zouden de boomen, die nog geen wortel geschoten hebben, treuren, kwijnen of verdorren. En als de herfst zoude gekomen zijn, en, door haar toedoen, de vruchten, die de Vader des huisgezins van haar zoude afvorderen, mislukt zouden zijn, zou deze vertoornd op haar worden, haar het eigendom des Hemels ontkennen en hare plaats aldaar aan anderen geven.

Dit nog om te sluiten. De strijd, dien wij geschetst hebben, duurt voort, en wordt van den kant der school met klimmende woede gevoerd; de Regering, die er een einde aan maken kon, door hare eigene besluiten te handhaven tegen hare subalterne ambtenaren, zit stil; het onderwijs in de lagere scholen wordt voor de Katholieken al meer en meer kwetsend, zoodat het weinig beneden den tijd der heerschende Kerk is; wat moet daar eindelijk van komen? Dat de Katholieke ouders zich in geweten verpligt zullen zien, hunne kinderen niet langer ter school te zenden; want het wordt met iederen dag klaarder, dat het schoolonderwijs op het vernietigen des Katholieken geloofs in de harten der jeugd berekend is. Ongelukkig Nederland, waar de talrijkste gezindheid zal moeten kiezen tusschen het verkrachten van haar geweten en het onwetend laten harer kinderen!

HET KERKELIJK JAAR. (1)

Eerste Voorlezing.

Toen Jakob, uit zijn vaderland getogen en voor den koning van Egypte gebragt, ondervraagd werd naar de dagen zijner levensjaren, antwoordde hij den vorst: de dagen mijner pelgrimschap zijn honderd dertig jaren; weinige en kwade jaren, en zij kwamen niet tot de dagen, die mijne vaderen hebben omgewandeld (2). Mij dacht, in deze woorden, door den Aartsvader met droeve herinnering uitgesproken, het lot en de bestemming van elken mensch te hooren. Hij toch, Koning weleer, en verre verheven boven den vorst, tot wien de Aartsvader sprak; die den rijksschepter in Edens lusthof voerde, en, een weinig minder dan de engelen gemaakt, met God-zelven verkeeren en telken morgen het blijde scheppingsfeest in onschuld vieren mogt: hij is balling nu over de aarde en pelgrim in een traanendal; hij gedenkt het oord van genoegen, waar hij met zijne vaderen een eeuwig feest had kunnen vieren, en als vreemdeling dwaalt hij voort, gelijk zijne ouders ronddoolden, en allen zullen omzwerven, tot aan het einde der dagen; en bij die gedachte stort zijne ziel, door een smartelijk heimwee aangegrepen, in deze klagt zich uit:

(1) Bergier, Dict. de Théol. — Pascal, Origines et Raison de la Liturgie Cath. — Walsh, Fêtes Chrétiennes. — Staudennaijer, Geist des Christenthums. — Schmid, Grundrisz der Liturgie.

(2) Gen. XLVII. 8.

Helaas! droevig zijn mijne pelgrimsdagen, weinig en kwaad! Waar, waar vindt de balling zijn vaderland weêr?

En gewis, zoo de mensch in het *zoeken van de blijvende stad* (1) bij wijlen geene rustplaats vond, gelijk Jakob in de vruchtbare velden van Gessen, door zijnen zoon, den verlosser des lands, hem aangewezen; zoo hij geen troost vond bij zijn altijddurenden arbeid, geene genezing zijner wonden, geene verkwikking bij zijne zich immer vernieuwende smart: de ongelukkige ware spoedig neêrgestort voor de wond, door zijn' eersten vader hem toegebragt; hij had naar den helderen hemel, maar te vergeefs, nog eens opgezien, en stervend het zoete Paradijs herdacht. Maar nog had de mensch geen vast verblijf op aarde, en reeds had hij heilige oogenblikken gevierd, en in den geur der offers stegen zijne zuchten naar het *toekomstig* (2) vaderland; maar eeuwen moesten gaan en eeuwen komen, en den beschreven tijdkring vervullen; dan eerst zou de hemel zich ontsluiten en de Goddelijke Pelgrim nederdalen, om met den armen balling als broeder rond te dolen en aan zijne broederhand hem op te voeren naar het rijk van zijnen Vader. Hij-zelf zou zijne wonden komen heelen, zijnen arbeid helpen dragen, zijne smarten verligten, met goddelijke kracht zijne zwakheid sterken; hij zou, tot aan het einde der dagen, den balling bijblijven in zijn pelgrimsoord, dat hem daardoor zoet, en als een tweede Paradijs zou worden, en de doortogt tevens naar de blijvende stad van het eeuwig vaderland.

Is dit nu de bestemming van den mensch, om door

(1) Hebr. XIII. 14. (2) Ibid.

arbeid de rust, door lijden de verheerlijking, door den tijd de eeuwigheid in te gaan: dan moet heel zijn leven daartoe geëigend en dienstbaar worden gemaakt; dan moet dit aardsche leven een hemelsch, dat eindig een oneindig, dit tijdelijk een eeuwig leven, met één woord, *geheiligd* worden, uit *heilige* oogenblikken en dagen en tijden bestaan, die in hunne diepe beteekenis, aan gewigtige en *heilige* gebeurtenissen verbonden, met een godvruchtig hart vertegenwoordigd en gevierd worden.

Reeds hadden in de oude dagen, zoowel Heidenen als Joden, eene godsdienstige tijdrekening; en deze daadzaak is een bewijs, hoezeer het vieren van heilige tijden met 's menschen natuur en iedere godsvereering verbonden is en van haar uitgaat. Zeer vroeg reeds, voor zoo verre wij weten, zochten de oude Egyptenaren, in hunne tijdrekening, de namen hunner goden te vereeuwigen; zoo deden het later de Grieken en Romeinen; en hoeveel vroeger en meer naar waarheid, en diepzinniger te gelijk, het vieren van heilige tijden in de geopenbaarde godsdienst is vastgesteld, zoodat deze opklimmen tot de dagen der schepping, getuigen ons de bladen der gewijde geschiedenis. Maar nu wij Hem hebben aanschouwd, die *Zijn* verbond tusschen dag en nacht en de wetten van hemel en aarde heeft gesteld (1), en den Zoon Gods, in Wien wij het eeuwig leven hebben (2), aan ons gelijk, zagen omwandelen in den tijd; nu hebben wij den Koning der Eeuwen, *in persoon*, te midden zijner schepping afgedaald, — het oneindig woord hooren herhalen, dat hij eens *scheppend* had

(1) Jerem. XXXIII. 25. (2) I Joan. V. 13.

uitgesproken en een hernieuwend licht is over de geheele aarde uitgegaan. En ook wij zijn in onze natuur, die Gods Zoon aannam, verheven, en verlangen in de ordeningen des hemels en der aarde het *herschepend* Woord te hooren, door *Hem* uitgesproken, die èn *hunne* èn *onze* Maker was; wij verlangen het maatgeluid der rondwentelende aarde, het stil gezang der sterren, in hare omwandeling, den zachten loop der wisselende Tijden te vernemen; en eene schepping, die om herstelling zucht (1), in overeenstemming te brengen met onze verloste natuur, die hare verheerlijking verbeidt. Wij willen aan die schepping, door het *Woord* des Vaders, eens voortgebragt, ook *Zijne* openbaring en verheerlijking, die in den *tijd* is geschied, als mededeelen en toeëigenen, en daarom ook de verschillende getijden, waarin wij ons met al het geschapene moeten bewegen en leven, verheffen, veroneindigen, *heiligen,* tot dat in ons de toekomstige glorie, bij de vervulling der dagen, zal worden geopenbaard.

Aan deze roeping der menschelijke natuur voldoet de Kerk in haren jaarlijkschen Feestkring, waardoor zij den Geloovige van het aardsche leven opvoert tot de eeuwigheid; door niet alleen hem, volgens zijne hooge bestemming in het algemeen, naar den open hemel gestadig heen te wijzen, maar dezen als over hem te doen nederdalen, er zijne levensdagen van te doordringen en het goddelijk beginsel op alle bijzondere behoeften zóó bepaaldelijk toe te passen, als zij zich in den loop der natuur, van jaar en dag, eigenaardig moeten ontwikkelen.

(1) Rom. VIII. 19—23.

I.

Overeenkomst van het Kerkelijk Jaar met de behoeften van den mensch in het algemeen.

De zinnelijke mensch moet, te midden van de eindige wereld, waarin hij leeft, aan zijne oneindige bestemming voortdurend herinnerd, en de weg naar het eeuwig vaderland hem onophoudelijk aangewezen worden. Die weg is ons in Christus, in zijne leer, in zijn leven en verlossingswerk getoond, en de door Hem gestichte Kerk, die alle volken moet leeren, blijft ons dien levensweg aanwijzen door heilige woorden, die zij niet ophoudt tot de geloovigen te spreken; door heilige handelingen en zinnebeeldige plegtigheden, die zij immer voor ons doet wederkeeren. Dit geschiedt den ganschen tijdkring door, dien wij het *Kerkelijk Jaar* noemen, dat nevens de burgerlijke tijdrekening verloopt, vóór deze begint en vóór haar eindigt. Dit eigen jaar der godsdienstige maatschappij omsluit het gansche leven met zijne feesten, als met een' heiligen kring, die immer wederkeert en dadelijk aan de eeuwigheid denken doet. Het noodigt den Christen vriendelijk uit, om de opeenvolging zijns levens als eene reeks van heilige oogenblikken en tijden te beschouwen; en in dien geest is in de daad het gansche Kerkjaar met zijne feestgetijden, met de daarmede overeenstemmende onderrigtingen, handelingen en geheimvolle plegtigheden, eene onafgebroken herinnering aan het eeuwig leven. De kring, waarin de afzonderlijke feesten in dagen, weken of

maanden zich voortzetten, wederkeeren en zich-zelven sluiten, en te zamen wederom den grooten jaarkring vormen, is zelf weder de afschaduwing en het beeld der eeuwigheid; daar de Feestgetijden, gelijk de H. Basilius opmerkt, in altoos rondgaande en voortdurende beweging, van het eigen tijdpunt altijd uitgegaan, tot zich-zelven immer wederkeeren. In denzelfden zin zegt de H. Chrysostomus van het Paaschfeest: Gelijk de zon altijd opkomt, en wij niet zeggen vele zonnen, maar de dagelijks-opkomende zon, zoo wordt dit feest altijd voltrokken, en daar het altijd gevierd wordt, is het als één enkel Feest; zoo moeten wij de vlugtige tegenwoordigheid als eeuwigheid behandelen, en de uren en dagen en tijden van dit leven, moeten ons de uren en dagen en tijden van het eeuwige leven worden. Geliefden, zegt de leerling der liefde, reeds *nu* zijn wij kinderen Gods (1).

Doch dit eeuwige leven, dat hier reeds begint en beginnen moet, kan slechts, gelijk opgemerkt is, een leven in Christus zijn. Christus, zegt de Apostel, moet in ons uitgedrukt worden, Hij in ons leven, en wij naar zijn beeld veranderd en verheerlijkt worden (2). Op Hem dan ook, den Verlosser der wereld, den oorsprong en voltrekker onzes Geloofs, door de werking van zijnen H. Geest, hebben alle Feesten, op onderscheidene wijzen, geheimvolle betrekking, gelijk in het vervolg blijken zal; allen stellen zij Hem voor als den grooten *Middelaar*, die in verschillende daden het verlossingswerk voorbereidde, voortzette en volvoerde en nog altijd voltrekt,

(1) I Joan. III. 2. *Katholiek* V^de^ Deel. *Letterlover.*
(2) Gal. II, 20. IV, 19. II Cor. III, 18. Rom. VIII, 29.

en als goddelijk *Toonbeeld* tegelijk, zoo in zich-zelven als in zijne H. Moeder en in de andere Heiligen, die op verschillende wijzen in hun leven zijn beeld voor ons hebben uitgedrukt. Is Gods eenige Zoon niet aan ons gelijk geworden, de gedaante van eenen dienstknecht aannemende? Heeft Hij als kind niet geschreid in eene krib? Niet den kelk des lijdens geledigd? En heeft Hij niet heel ons leven doorwandeld, van zijne kindschheid af, tot den dag zijner verheerlijking toe? Wij moeten, als zijne navolgers, zijne voetstappen drukken, gelijk de Heiligen het hebben gedaan; wij moeten in ons leven *zijn* leven trachten op te nemen, voor zoo ver wij, zwakke menschen, maar in wie door Christus Goddelijke kracht en Goddelijke wijsheid woont (1), het op deze aarde, door zijne genade, vermogen; èn de mededeeling van dat goddelijk leven èn dat goddelijk toonbeeld is eene dubbele behoefte voor den mensch, die in deze eindige en broze natuur zich eene eeuwige verheerlijking verwerven moet; en beide behoeften worden door de Feestgetijden van het kerkelijk jaar voortdurend voldaan.

Alle Feesten toch hebben de geschiedenis tot grondslag; en in die daadzaken der geschiedenis, welke het eigendommelijke, uitstekendste en stellige van het Christendom uitmaken, is duidelijk de goddelijke waarheid uitgesproken en de innige betrekking van den Christen tot God en de wereld aangeduid. Zoo viert ieder volk de Feesten, die met deszelfs geschiedenis verbonden zijn en de gewigtigste gebeurtenissen blijven herinneren, zoo als de schitterendste heldenfeiten der

(1) I Cor. I. 24.

voorvaderen en de groote daden, waardoor een volk werd en als zoodanig, roem en eer, in voorspoed en lijden, verworven heeft. Het leven gaat van zich-zelf uit; het is zijn eigen daad, en het hoogste, goddelijke leven het allermeest. Men kan den grond tot het leven niet leggen door een of ander schrift; maar dit schrift is zelf slechts ontstaan door een leven dat bestond en daardoor wordt kenbaar gemaakt; het leven is *daad*. Even zoo zet het leven zich niet voort door dat doode schrift, maar wederom door zich-zelf, daar het opgenomen en voortgeplant wordt in een huisgezin, in een geslacht, in een volk of in de menschheid, waarbij het te gelijk naar deszelfs natuur zich ontwikkelt en volmaakt, en aldus levend bewustzijn en weder eigen leven wordt. Dit zien wij bijzonder ook bij de Feesten. Door de Feesten plant het godsdienstig leven zich voort, zoo als het door eene of andere groote daad, of door eene magtige werking des H. Geestes ontstaan is en onderhouden wordt; deze meer dan menschelijke levensorde, deze godsdienstige maatschappij, verandert in den grond en van inhoud niet; maar met hare hoogst *dadelijke* geschiedenis, die het verledene vertegenwoordigt, en met hare heiligende levenskracht, die altijd in haar woont, ontsluit zij zich voor eene wereld, die slechts door opvolging duur en tegenwoordigheid heeft, en van haar een godsdienstig bestaan en hare heiliging ontvangt.

Tot verlossing nu der menschen, heeft God-zelf zich geopenbaard in zijnen Zoon, aan Hem gelijk, die mensch is geworden en persoonlijk op aarde heeft geleefd en omgewandeld; Hij, God-mensch en onster-

felijke Koning der Eeuwen en Middenpunt aller tijden, daar het verledene Hem verwachtte, het tegenwoordige en de toekomst op Hem rusten; Hij, die alles draagt door het Woord zijner kracht en wiens jaren niet voorbijgaan. Die *persoonlijke* openbaring van God in Christus, is de hoogste en heiligste daadzaak der geschiedenis; zij was als eene tweede schepping en eene hernieuwing der aarde, de aanvang van een hooger leven, het begin eener heilige maatschappij, aan wier hoofd een God-mensch nu staat als Stichter, die met haar blijft tot aan het einde der dagen. In *geschiedenis* of *daad* plant zich alzoo het leven dezer godsdienstige Maatschappij of Kerk voort; — gelijk in waarheid alle geschiedenis niets anders is, dan de duur en voortzetting van maatschappelijk bestaan; — en in *dezelfde* opvolging, als de verlossing door Christus eenmaal is uitgewerkt, wordt zij in de heilige geschiedenis, die van de Kerk uitgaat, onophoudelijk herdacht en voortgezet; want deze heeft niet alleen middelen, om onze zondige natuur te reinigen en te heiligen (1), maar zij neemt ons, in de feestkringen van het jaar, in haar *eigen* hooger leven op; vermaant de ledematen aan het Goddelijk hoofd gelijkvormig te worden; *zijn* leven in het *hunne* uit te drukken, opdat zij naar *zijn* beeld veranderd en verheerlijkt worden. Even diepzinnig als eenvoudig drukt de schrijver der *Navolging van Christus* den geest van het Kerkjaar uit, als hij zegt: «Omtrent de voornaamste «Feesten moeten wij de goede oefeningen van het «geestelijke leven vernieuwen, en van feest tot feest

(1) Zie *Katholiek* Ister Deel, bl. 73, de orde van dit Godsdienstig leven ontwikkeld.

«moeten wij ons zulke voornemens maken, alsof wij «dan van deze wereld zouden scheiden en het eeuwige «Feest reeds medevieren» (1).

En daardoor, dat wij de oefeningen van het Godsdienstig leven naar de Feesttijden regelen, kan noch mag dat leven zelf onderbroken worden; want alle Feesten hangen innig te zamen, en aaneengeschakeld gaat het eene Feest tot het andere over; en onafgebroken moet in ons worden uitgedrukt, wat elk Feest ons herinnert, aanduidt en mededeelt; die waarheden, dat gevoel, die stemming en besluiten, die oefeningen en daden, aan de Feestgetijden beantwoordende, moeten de onderscheidene en nimmer onderbrokene ademhalingen zijn van ons geestelijk leven; het heimwee naar het eeuwig Vaderland; het zuchten der ledematen om in de verheffing van het Goddelijk Hoofd te deelen; hun onophoudelijk lijden en sterven om met Hem in heerlijkheid te verrijzen, om van deze aarde met Hem op te varen en het overwinningsfeest in den Hemel mede te vieren. Heilige Feestgetijden, hoe beminnen wij U! en hoe rijst gij in uwe orde en overeenstemming voor ons in verhevenheid en schoonheid, naar gelang de geest in de waarheid, die gij leert, dieper mag indringen en het meer gezuiverd en geheiligd hart uwe hemelsche schoonheid meer gevoelen en genieten kan!

Wat dringende opwekking in den innigen zamenhang zelfs der Feesten! Geen Feest begint in het Kerkjaar, voor dat de altijd vooruitgaande en voorbereidende tijd is opgehouden; zoo moeten wij zonder uitstel elken feestkring, met al wat deze leert,

(1) Imit. Christi. L. I. C. XIX.

mededeelt en uitwerkt, ons trachten eigen te maken, voordat wij een volgend Feest ingaan. Zijt gij niet voorbereid door den Advent, dan kan Christus in U niet geestelijker wijze geboren worden; zijt gij met Christus niet aan de zonde gestorven, dan kunt gij met het Paaschfeest met Hem niet verrijzen; zijt gij met Christus niet waarlijk opgestaan, dan kan de H. Geest niet komen en zijn' intrek bij U nemen; komt de H. Geest niet tot U, dan kan uw leven door Hem niet geheiligd en verheerlijkt worden (1).

Gelijk de godsdienstige Maatschappij de gansche menschheid moet doordringen, opvoeden, heiligen en verheerlijken, en dat in den loop der eeuwen, in groote tijdkringen, over de verschillende deelen der aarde tracht uit te werken: zoo streeft zij, door de opvolgende Feestgetijden in den loop van elk jaar, in ieders leven en naar elks behoefte hetzelfde voor allen in het bijzonder te doen; en daar zij oneindige magt en waarheid, oneindige liefde en oneindig goed bezit, kan zij alle tijden, alle plaatsen, maar ook alle personen, in welke betrekking, in wat staat of stand ook, omvatten en heiligen; zij treedt en werkt in de

(1) Zoo de onnoozele schrijver van het scheldboekje, *de Dwalingen der Roomsche Kerk, aangetoond in de viering der Feest- en Heilige dagen*, door P. W. v. d. M. 1844, slechts *iets wist* of *gevoelde* van onze H. Feestvieringen: hij zou zich-zelven en de zijnen meer geëerbiedigd en zich niet verlaagd hebben, om zich aan te stellen als de brooddronken knaap die langs de straten zwerft en hier in slijk en modder zich vergast; ginds den grijzen wandelaar bespot; elders eene schendende of vernielende hand uitslaat; soms, in eene vlaag van moedwil, het heiligste niet te heilig, geene onschuld zelfs acht, maar altijd den leugen en laster gereed heeft, om zich-zelven met eene onnoozele tronie te dekken, en zijn elders opgeraapt slijk een' ander in het aangezigt te werpen. Ik schaam mij voor mijne lezers, zijn vuilniskot hier verder in te gaan; zijne *makkers* blozen zelfs.

eindige natuur, die om herstelling zucht, en is met haar niet in strijd, maar in ordelijke overeenstemming; zij heeft dan ook een' eigen jaarkring naast de tijdorde der natuur en vermag deze in al hare deelen te verheffen en te heiligen, zonder hare orde te storen. Zagen wij, hoe het Kerkjaar in het algemeen den mensch in den altijd-wisselenden tijd de eeuwigheid gedenken doet, en in hare Feesten het goddelijk leven zoo herinnert en vertegenwoordigt, als voortplant en mededeelt: merken wij nu op, hoe het Kerkjaar, zich voegende naar den tijdkring der natuur, ook hare verschillende tijdsverdeelingen leert heiligen en daardoor aan de behoeften van den mensch ook in het bijzonder beantwoordt.

II.

Overeenkomst van het Kerkelijk Jaar met de Tijdorde der Natuur, en daardoor met de Behoeften van den mensch in het bijzonder.

Ofschoon de mensch in de eindelooze behoeften zijner ziel zijne oneindige bestemming gevoelt, en hij bij het hooger licht, dat zijn geest bestraalt en genoegelijk doordringt in zijn hart, nog altijd opziet naar de Zon der geregtigheid, wier luister hij eens eeuwig hoopt te aanschouwen: zoo is hij eindig en beperkt van den anderen kant en leeft in eene eindige wereld, en gevoelt, als eindig wezen, behoefte aan bepaling en vaste rustpunten, te midden van al de woelingen en bewegingen der aarde en den rusteloozen stroom der tijden, waarin hij anders zich verliezen zou. En die

rustpunten zoo voor ruimte als tijd, waarin wij leven, vinden wij in de zich altijd-bewegende Zon, naar welke zich alles regelt, en ook wij in ons leven ons te regelen hebben. Is niet haar opgang onze Morgen, hare toenadering onze Middag, haar ondergang onze Avond, hare verste verwijdering onze Middernacht? Zoo hebben wij door haar, wijl onze aarde dagelijks van het westen naar het oosten, waar zonne-opgang is, om zich-zelve zich beweegt, en daardoor met hare zijden nu de Zon genaakt dan ontwijkt, vier *tijden* van den dag. Naar dezen stand der aarde tot de Zon, bepalen wij ook de *ruimte*, de vier wereldstreken; het Oosten, (de Morgen) het Zuiden, (de Middag) het Westen, (de Avond) en het Noorden (Middernacht). Men merke op, dat onze aarde zich beweegt van het Westen naar het Oosten, waar zonne-opgang is; want zoo beweegt zich onze ziel naar de eeuwige Zon der geesten heen. Er zijn even als vier *tijden* van den *dag*, ook vier *tijden* van het *jaar*, en ook deze weder, — ofschoon op eene andere wijze, — bepaald naar de toenadering en verwijdering der Zon van deze aarde, namelijk de Lente, de Zomer, de Herfst en de Winter. In deze tijdkringen en ruimtebepalingen beweegt zich het uiterlijk leven en verliest zich daarin niet. Dit is de wereldorde, door den Schepper der natuur aldus vastgesteld; daarnaar moet zich alles rigten, en wijl alles ten bepaalden tijde wederkeert, loopt het leven zelf in een' kring om. De kleinste kring is die van den dag van vier en twintig uren, gevormd door de wisseling van licht en duisternis, van dag en nacht, van arbeid en rust. Naar de wisselende maan rigten zich de twaalf maanden met dezer verschillende vorderingen van den mensch; de indeeling

van de Maand naar de veranderende gedaante der Maan, naar haar af- en toenemen, geeft de weken. En deze tijdsindeeling van dagen, weken, maanden en jaargetijden regelt grootendeels den arbeid van den mensch; naar deze wisseling moet hij den loop zijner werkzaamheden bepalen, beginnen, voortzetten en eindigen, waardoor het leven in dezelfde afdeelingen als de tijd vervalt, overeenkomstig de wereldorde door God-zelven gesteld.

Doch naast deze orde der natuur voor het tijdelijk bestaan, is er eene hoogere orde voor het geestelijk leven en hare bepalingen gaan de godsdienst aan; zij zijn voor de Eeuwigheid, en desgelijks door God beschikt. — «Waarom, vraagt Sirachs zoon, overtreft »de eene dag den anderen, het eene licht het ander, »het eene jaar het andere jaar, en dat door ééne en »dezelfde Zon? En het antwoord is: door de wijsheid »des Heeren zijn zij verschillend gemaakt; hij heeft de »tijden en feestdagen onderscheiden.... En uit die »dagen heeft de Heer eenige verheven en grooter ge»maakt en eenige tot gewone dagen gesteld.» (1). Regelen wij nu ons tijdelijk leven naar den tijdkring der natuur, evenzeer hebben wij ons godsdienstig leven naar de orde van het Kerkelijk Jaar te bepalen. Niet toch als bloote herinnering van het verledene hebben wij de feestgetijden te beschouwen, gelijk boven opgemerkt is; het godsdienstige leven heeft eene voortdurende tegenwoordigheid onder ons, en deze toont zich in daden; en de kerkelijke handelingen, die zich naar de verschillende Feesttijden regelen, moeten wij aanzien als de nog voortdurende werking

(1) Eccli. XXXIII. 7—9.

van God in den tijd, waar door de eindige mensch, overeenkomstig zijne natuur, meer en meer verheven en den staat zijner eeuwige verheerlijking wordt nadergevoerd. Daartoe worden de H. Geheimen onophoudelijk gevierd, opdat de geloovigen daarin voortdurend deelen, en nieuwe kracht en hooger leven putten zouden. En moet de altijd-herhaalde en immervoortdurende herinnering van hetgeen Gods eeuwige Zoon voor ons deed en leed, en nog dagelijks in zijne oneindige liefde onder ons voltrekt, ons geloof niet opwekken, onze hoop verlevendigen, ons hart niet in liefde doen ontvlammen en in ons aller zielen een waarachtig goddelijk leven baren, en alzoo, in de orde der verschillende Feestvieringen aan ons verheven *Toonbeeld* meer en meer gelijkvormig maken? Ten einde nu de beteekenis van het eene *Feestgeheim* boven die van het andere krachtig uitkomen, en te levendiger daardoor op den geloovige werken zou, was het noodig, dat de Godsdienst in hare uiterlijke regeling en afwisseling, dat de Liturgie zich naar de feestgeheimen regelde, en zoo men hierin de diepe kennis van 's menschen natuur prijst, waarmede en Pausen en Bisschoppen die orde van Godsvereering, (in den grond door den Christelijken Geest reeds bepaald), zoo aanstonds naar de verschillende behoeften van levensbetrekking, van jaargetijden, naar de neiging en behoefte der volken, hebben berekend; dan moet men daarbij niet vergeten, dat wellig de geheele Eeredienst méér met eene zekere noodwendigheid uit het godsdienstig leven zelf uitgegaan, dan wel door wijze berekening uitgevonden en geregeld is. Zij derhalve, door wie de van God ingestelde Eeredienst verder geordend is, zijn slechts den drang des leven

gevolgd, en het was hun daarbij gegeven, om voor heilige gedachten ook de heilige uitdrukking te vinden.

Hoe schoon is reeds de naauwe overeenkomst van de groote feestgeheimen met den jaarkring der natuur! In de dagen van den *Advent* wordt de komst des Heeren verbeid; dan is het in de natuur somber en treurig; dan is de aarde nog in duisternis en in de schaduw des doods gezeten: en de Kerk hult zich in een donker gewaad; en somber blinkt hare stem over de zwijgende aarde, als die van den Boetgezant in de woestijn: Doet boetvaardigheid! Bereidt den weg des Heeren. Of zij slaat haren blik ten hemel op van waar de verlossing dagen moet: «Dauwt, Hemelen, dauwt van boven»! zoo verzucht zij, «en gij, wolken, regent den regtvaardige!» Koud nog is de winternacht en het kleed des doods overdekt de aarde, maar de zon is weder aan het rijzen, en de wachtende natuur gaat een nieuw leven te gemoet: zoo daagt reeds de zon der geregtigheid, om het aanschijn der toevende wereld te vernieuwen; daar stroomt in den duisteren nacht het licht van den hemel, en de aarde kiemt haren Verlosser voort.

«In windsels lag Hij daar en op een handvol stroo,
»In eene beestenkrib. O welk een hemelsch wichtje!
»Wat goddelijke glans scheen van dat aangezigtje!
»De Moeder stond er bij, zij zag ons minzaam aan,
»En schoon ze zweeg, haar oog deed alles ons verstaan.
»Nu hield ze dit op 't kind, dan weêr naar God geslagen,
»Als scheen zij beurt'lings iets aan beiden af te vragen.
»Wij knielden voor de krib eerbiediglijk ter neêr; (1)»
. . . . . .

(1) Herdersdichten door Mr. J. F. A. Leesberg, 's Gravenhage bij K. Fuhri; Ste Herdersdicht, *de Geboorte*, bl. 33.

Zoo verhaalden de Herders aan elkander; en eerlang gaan ook wij met hen en hunnen gevoelvollen Zanger naar Bethlehem, om het goddelijk kind onze offergiften aan te bieden.

In de lente heeft de aarde den doodstooi afgelegd; de velden spruiten uit in bloemen, en als verjeugdigd is de natuur uit het wintergraf opgestaan; hoe schittert alles in een blijder licht en hooger leven! In de Kerk weêrklinkt het zegelied der verwinning over dood en graf: «Hij is verrezen, hier is Hij niet!» De Bruidegom wandelt in den geurigen hof, in het blijde lichtgewaad, van den glans der onsterfelijkheid omschenen. — Bij het koesterend zomervuur nemen de krachten der aarde toe en zetten zich en rijpen de vruchten, tot voeding van den sterveling; en de H. Geest daalt vlammend neder, om met zijn heiligen gloed de harten te verwarmen, het vuur der liefde aan te kweeken en te onderhouden, en vruchten voort te brengen des eeuwigen levens (1).

Maar neigt weder het jaar ten einde, dan zinkt weêr natuur in rouw; dan sterft weêr weg wat haar tooide; het wordt eenzaam en stil en doodsch op de velden: dan roept de stem der afgestorvenen uit de graven, dan wenken ons de verwinnaars uit den hemel, die hun' togt hebben volbragt; het uur der vervulling genaakt; de geheele aarde is een groot en zwijgend graf, het wereldgerigt nadert en tijd- en feestkring hebben hunnen loop vervuld!

(1) Hoe de vier getijden van het Jaar met de Dag- en Nachtbeurten overeenkomen, en beider orde beantwoordt aan de leeftijden van den mensch, en hiermede weder het *geestelijk* leven instemt, — zal wellligt bij eene andere gelegenheid nader opgemerkt worden.

Zijn er dus vier groote getijden in het jaar, evenzoo zijn er vier groote feestgetijden in de Kerk; volgens oudere indeeling vervalt het kerkelijk jaar in drie hoofdfeesten, Kersmis, Paschen en Pinkster; later kwam het feest van Allerheiligen en Allerzielen, als sluiting van het jaar, er bij; van daar de vier tijden en *Quatertemperdagen* (1). Ieder dier groote feesten wordt door eene feestviering voorafgegaan en gevolgd; het een om tot het feest voor te bereiden, het ander om den hoofdfeestdag als voort te zetten en ons deszelfs geest zoo veel mogelijk te doen toeëigenen. De groote feestdagen der Kerk hebben de daden van het Vleesch-geworden Woord tot grond; Kersmis met haren feestkring de Menschwording van Gods Zoon; Paschen met zijn' feestkring de daad van de verlossing der wereld; Pinkster met zijn' feestkring de zending van den H. Geest en de voltooide stichting der Kerk; doch Allerheiligen- en Allerzielendag met hunne feestviering wijzen op den ondergang der dingen in den tijd en op het algemeene oordeel, door welke plegtige daad de Regter van levenden en dooden de wereldgeschiedenis zal sluiten en waarop het eeuwige leven volgt.

Wijdt de Kerk den aanvang van haar jaar en deszelfs vier getijden op eene bijzondere wijze aan God toe, zij verlangt evenzeer, dat ook het begin der maand, als grootere tijdsafdeeling van het jaar, den Heere worde toegeheiligd. Heeft zij daarom geene bijzondere gunsten aan den eersten Maand-Zondag verbonden? Is niet schier in elke maand, ter eere van één der twaalf Apostelen, die de zuilen zijn der Kerk, een feestdag vast-

(1) *Quatuor tempora.*

gesteld? En Zij, die rustig staat in het zachte licht der Maan, dat op haar afdaalt van de goddelijke Zon, hoe dikwerf doet zij in dien tijd haren moederlijken invloed gevoelen op de dagen van hare *blijdschap*, van hare *smarten* en *verheerlijking*?

Over den Zondag, waarom de gansche week zich schaart, den dag van groote geheimen, die geheel aan de Eenwigheid moet worden gegeven, zullen wij in het vervolg spreken en laten hier nog eenige gedachten over de dagen der week volgen. Het is vooreerst genoegelijk op te merken, hoe de Kerk, die het gansche jaar door in heilige feestgetijden zoo krachtig tot ons spreekt, ook telken dag, bij het morgenuur, den middag en den avondstond, hare heilige stem doet hooren. Dan weerklinken de zachte toonen der Bedeklok door het ruim der lucht; verheven geheimen, wonderen van liefde verkondigen zij; en de teedere Moeder ontsluit ons hare schatten, als ons dankbaar gebed aan die gewijde toonen zich huwt en met dat zacht geluid door de wolken opgaat voor den troon van God; ja zelfs zij prijst en zegent het in ons, als wij, bij den klokslag van elk uur, aan den vervlogen tijd en de naderende eeuwigheid denken, en ons teekenende met het kruis, tot den Koning der toekomstige eeuwen verzuchten. Doch vervolgens, zoo de Zondag regtstreeks aan de godsdienst en hare geheimen gewijd en voor ons tegelijk in de plaats van den Sabbat, den goddelijken rustdag, is getreden; dan overdenken wij de overige dagen der week de goddelijke werken der Schepping en heiligen deze, als werkdagen, door den arbeid den hemel toe. Maar wat arbeid wij verrigten, alles moet, volgens het woord des Apostels, tot Gods glorie geschieden: ook de da-

gen der week behooren den Heere en moeten Hem worden ten offer gebragt.

Dat hebben de Heiligen gedaan, dat deed hun aller Koningin, MARIA, vooral, en ook om die reden wordt haar leven in vele feesten meermalen in het jaar herdacht; daarom voert schier iedere dag den naam van een of meer Heiligen, wier levens met dat der Moeder-Maagd ter navolging worden voorgesteld. O! in die dagen, toen het Katholieke geloof alles doordrong en bezielde en de arbeidzame standen, in gewijde gilden, zich tot broeders vereenigden en den uitverkoren' Beschermheilige in de gewijde banieren voerden; in die te zeer miskende middeleeuwen, toen de krijgsheld zoowel als de handwerksman, de fiere ridder als de vreedzame kunstenaar den geliefkoosden Patroon in hart en mond, in wapenschild en vaandel voerde, toen droegen de dagen meest heilige namen; toen noemde men den tijd naar de wederkeerende feestgetijden en naar de dagen der Heiligen en hield in openbare verdragen, oorkonden en brieven die namen ook bij, gelijk het nog in Katholieke landen gebruikelijk is, en vooral in de volkstaal nog elders is overgebleven. Schijnbaar geringe, maar inderdaad krachtige herinneringen, van hetgeen eenmaal het geloof uitwerkte en geen dwaling of ongeloof vermogt uit te delgen!

Grooten invloed moest die dagelijksche herinnering der Heiligen, als toonbeeld voor het dagelijksch leven gesteld, op den geloovige uitoefenen. Want hoe toch beschouwt de Katholiek in *dat* opzigt de Moeder des Heeren, hoe de Heiligen, wier aandenken hij vereert? MARIA, de heilige, onbevlekte Maagd, is Moeder van Gods Zoon; zij heeft hierdoor eene verhevenheid ont-

vangen, zoo als geene andere maagd of moeder buiten haar; zij is de uitverkorene, de dienstmaagd des Heeren, vol van genade, met wie de Heer was, de gezegende onder de vrouwen (1). Haar vlekkeloos en hemelsch leven was, van toen af, op het innigst vereenigd met dat van haren goddelijken Zoon. Even als Hij, ging ook zij den weg des lijdens; zoo was het door den mond van den profeet voorspeld; maar ook door lijden ging zij de verheerlijking in. Zij is daarom niet slechts ideaal van haar geslacht, van *vrouwelijke* deugd en volmaaktheid, maar ook ideaal van *menschelijke* volkomenheid, voor zoo verre de mensch, met de goddelijke genade, — en zij was vol van genade — het wezen kan. Daar nu de feestgeheimen van haar leven zoo innig verbonden zijn met het leven van haren goddelijken Zoon en de schoonste toonbeelden van allerlei deugden, zoo voor maagden, moeders en echtgenooten als voor elken mensch, voorstellen; hebben hare feesten eene zoo hooge beteekenis en worden zij door het jaar in groot getal gevierd. Geen wonder, dat niet alleen hare kinderen, maar zij zelfs, die de Moeder van Hem, die onze Broeder werd, niet ook als hunne Moeder durven begroeten, bij wijlen toch door het dichterlijk ideaal vervoerd, haar ter eere hunne harpen hebben gestemd, of met eene begaafde Schrijfster dezer dagen in grootsche trekken hare verhevenheid hebben geschilderd. «O,» dus schreef zij, «het was het zuiverste, «het schoonste, het liefelijkste denkbeeld dier zintref-«fendste aller eerediensten: de verhevenste moederliefde, «bij wat de reinheid het meest eerbiedwaardigs heeft; «de hoogste moedervreugd nevens de bitterste moeder-

(1) Luc. I: 28.

«smart; de schoonste moedertrouw bij de treurigste «moederlijke verlatenheid; moedertrots en moeder-«schande; moederlijke opoffering en moederlijke zege-«praal, en dat alles vereenigd op het voorhoofd van «eene maagd, en het is een God, die de Zoon is van «die maagd» (1)! Wij laten hier, ter eere van dit dichterlijk gevoel, de lasterlijke zinsnede achter, welke deze schoone regels onteert (2) en voeren liever de laatste strofen van een teeder lied aan, door den jeugdigen, helaas te vroeg gestorven, NOVALIS (3) aan de Moeder-Maagd opgedragen.

Ik zie U lieflijk duizendmalen,
In duizend beelden uitgedrukt;
Maar geen, Maria! kan er halen
Bij 't Beeld, dat *mij* de ziel verrukt.

(1) A. L. G. TOUSSAINT, *Het huis Lauernesse.* D. II. bl. 58. Wij zijn verre van aan de geschriften dezer talentrijke Dame, die nu weder door *Drie Spaansche Novellen* vermeerderd zijn, eenige andere dan aesthetische goedkeuring te hechten, en ook deze niet onbepaald; op het gebied der Aesthetiek, is de niet altijd bevallige schrijfster evenmin van gezochtheid als onder een godsdienstig oogpunt van bitterheid vrij te pleiten.

(2) Inderdaad het was niet noodig, dat Ds. TER HAAR, die, in zijn dichterlijk gevoel, aan het Katholiek schoon bij wijlen onpartijdig regt laat wedervaren, in zijn *Invloed des Christendoms op de Poëzy*, (een werk, dat bij veel verdiensten, ook in de Aesthetiek evenwel de godsdienstige gezindte stelselmatig laat doorstralen), op deze plaats de zorgvuldige aanmerking maakte, dat ongetwijfeld het dichterlijke, in het karakter van Maria gelegen, de rijkbegaafde schrijfster tot eene halve Apologie van de vereering der jonkvrouwelijke Moeder verlokte (bl. 334). In waarheid de jonkvrouwelijke schrijfster geeft aan de Maagd der Maagden hier even weinig eer, als de overgevoelige Predikant aan zijnen Heer en Meester, wanneer hij het in KLOPSTOCK's *Messiade* als den hoogsten triumf der kunst prijst, dat de dichter den verheerlijkten Middelaar, op den dag des gerigts, tot Abbadona, den *Duivel-Boeteling*, zeggen laat: «Abbadona, kom tot uwen ontfermer!» (bl. 429). Als het Gnosticisme schoon is, dan is dit het ook.

(3) Men herinnere zich, dat de Duitsche dichter NOVALIS, wiens eigenlijke naam FREDERIK VAN HARDENBERG is, Protestant, ofschoon slechts bij naam, was. Zijne poëzy getuigt van een zuiver en be-

Ik weet slechts, dat het aardsch gewemel
Mij sedert als een droom vergaat,
En nu een naamloos-zoete hemel
Voor eeuwig in mijn binnenst staat.

Dat toonbeeld ziet de Katholiek in de Moeder-Maagd en zoo beschouwt hij al de Heiligen als zijne thans verheerlijkte broeders, die elk op hunne wijze, naar hunne roeping en betrekking, God door Christus hebben verheerlijkt; die Zijn beeld in hun heilig leven op aarde, en Zijne glorie op verschillende wijze openbaren in hun verheerlijkt wezen in den Hemel; die naarmate zij door Gods genade het hooger leven dieper zijn ingegaan, ook hooger in zijne glorie deelen en grooter magt voor verhevener liefde ontvingen. Immers er zijn verschillende gaven, doch er is slechts één Geest; er zijn verschillende bedieningen, doch er is slechts één Heer; er zijn verschillende werkingen, doch er is slechts één God, die alles in allen werkt. Doch aan een ieder wordt iets tot nuttig gebruik gegeven, waarin de Geest zich openbaart (1). Die goddelijke gave is den mensch ten levenspligt, en de vervulling er van zijn naam voor God, waarmede hij ingeschreven is in het boek des eeuwigen levens. De zon heeft een anderen glans, zegt de Apostel, een anderen glans de maan, een anderen glans de sterren, en de eene ster is zelfs van de andere ster in klaarheid onderscheiden. Gelijk wij het beeld van het aardsche gedragen hebben, zullen wij ook het beeld van het hemelsche dragen (2); de regtvaardigen,

minnelijk hart en een diep en teeder gevoel. Hij stierf in den ouderdom van 29 jaren, den 19 Maart 1801.

Wie over de Moeder des Heeren meer schoone plaatsen wenscht te lezen, zie *Straalkrans*, door Mr. F. J. Hoppenbrouwers.

(1) I Cor. XII: 4—7. (2) I Cor. XV: 41, 49.

zegt Christus, zullen in het rijk huns vaders schitteren als de zon (1). De glans van het goddelijk aangezigt bestraalt hen en die glans, die de glorie der zon overstreeft, is in elk verscheiden, en zij allen zien het, zien het beeld van den verheerlijkten Christus, op ontelbare wijzen uitgedrukt, en zij smaken Gods oneindige verheerlijking en prijzen de volheid van het goddelijk leven, en lofzingen Hem, die wonderbaar in zijne heilige werken en bovenal in zijne Heiligen is.

Naar de veeltalligheid nu der verschillende personen, naar de onnagaanbare menigvuldigheid van verschillende betrekkingen, tijden, plaatsen, vorming, aanleg en inwendige krachten, naar de verscheidenheid van roeping en van de goddelijke genaden, ziet de geloovige christen in de Heiligen het Evangelie op tallooze wijzen beoefend en geopenbaard en het beeld van Christus uitgedrukt; ontelbare toonbeelden ziet hij zich gesteld in eene oneindige verscheidenheid van leven, in alle staten, standen, betrekkingen, omstandigheden; hij ziet door zoo vele eeuwen heen eene volheid van al wat edel, schoon en verheven is; een' onuitputbaren rijkdom en geheimvolle ontwikkeling van het geestelijk leven; schitterende krachten van ziel en geest, in zelfopoffering en standvastigen moed, in eene brandende liefde tot God en den naaste getoond; met één woord, idealen van deugd voor allen, in alle standen, betrekkingen, plaatsen en tijden. Zij allen, hij weet het, hebben de wereld, waarin hij nog leeft, met Christus overwonnen, en de zegekreet: «Het is volbragt!» die eens van het kruis over de aarde weerklonk, wordt in het verwinningsuur van elken regtvaardige herhaald

(1) Matth. XIII: 43.

en elke Heilige, in den Hemel gekroond, is een zegepraal meer, door den eeuwigen Verwinnaar op de magten der hel bestreden.

Naar zulke verheven toonbeelden, die hoe verheven ook, menschen waren als wij, in dezelfde wereld, in denzelfden tijd leefden als wij, mogen wij onze oogen opheffen; op dat troostend en verheven gezigt, moet ons het hart in heiligen naijver ontbranden en wij ons zelven vragen, als een AUGUSTINUS weleer: Zou ik niet vermogen, wat dezen, wat genen hebben vermogt? En roepen de heiligen ons telken dag uit den hemel niet toe, wat de groote Apostel sprak: Weest mijne navolgers, gelijk ik het van Christus ben!

Heilige feestgetijden, hoe beminnen wij u! gij herinnert ons door het gansche jaar en telken dag en zonder ophouden, dat wij, ofschoon levende en arbeidende in den eindigen en voorbijstroomenden tijd, niet zullen voorbijgaan als het vlugtig oogenblik, maar als kinderen Gods en erfgenamen van het eeuwig rijk, hier reeds het feest der eeuwigheid zijn ingegaan. Nog een weinig tijds! En de Bruidegom komt.

Heilige feestgetijden, hoe beminnen wij u! Hoe doorstroomt gij ons hart met meer dan aardsche blijdschap? Hoe zoet is het manna, dat gij ons aanbiedt in de woestijn dezes levens; hoe verkwikkend de hemeldauw, waarmede gij ons laaft in deze vreemdelingschap! O dan zuchten en dan juichen wij, pelgrims, te zamen in het huis van God op aarde, waar de Engelen waken; en de togtgenooten, die ons zijn voorgegaan, reiken ons uit de eeuwige woontenten de broederhand, en de goddelijke Pelgrim, die, met een kruis beladen, den weg naar het vaderland opende, roept ons met eene

onuitsprekelijke zoetheid toe: «Kom, volg mij na!»

Heilige feestgetijden, die ons de geheimen eener oneindige liefde onophoudelijk verkondigt en mededeelt, hoe beminnen wij u! En daar zijn er opgestaan, die gezegd hebben: Laat ons de feesten doen ophouden op het aanschijn der aarde (1)! En daar zijn er verschenen, die spraken: Laat ons een' feestdag vieren, God ten hoon, Christus ten spot, zijne Bruid ten schimp! Luther, Luther ter eer!! (2) Met afschuw leest de Katholiek, hoe de zonen der hervorming met hatelijken ernst, na de drie hooge feestdagen van den aanbiddelijken Verlosser, tot hoogsten feestdag den heilloozen dag durven verheffen, waarop het vaan des oproers tegen Hem en zijne Kerk is opgestoken. Neen! wat ook een lasterend gejubel of een lang-gerekt en weder nagebaauwd gegalm trachtte rond te roepen, neen, het was geen dag van *geboorte*, noch *wedergeboorte*, maar van *dood* en *verderf*.

Op het gezigt van die oorlogen, jammeren en verwarringen, die de eigenlijke geschiedenis der Hervorming uitmaken, kost het ons eene poging, om het woord te weerhouden, dat ongewild op de lippen zweeft.

Voor achttien eeuwen stierf de Regtvaardige, aan een kruis genageld, en Hij bad voor de ondankbaren, die zijn goddelijk bloed over zich en hunne kinderen durfden afroepen: Vader, roepen wij met den gehoonden Christus en zijne beschimpte Bruid mede, Vader, vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen!

(1) Ps. LXXIII : 8.

(2) *Evang. Kerkbode* 8 Nov. 1844. Artikel *de* 31e *October*. Vergelijk *Katholiek* D. I. bl. 17 Christus-Luther I enz.

VERSCHEIDENHEDEN.

MERX TARTAREA

OF

ONDERHANDELING EN VERDRAG

TUSSCHEN DEN ROOMSCHEN BISSCHOP EN HELSCHEN KRAMER (1).

Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testa diu.

Van 1609 of 1610 tot 1666 leefde in Nederland een *Dichter van sierlijke netheid*, gelijk VONDEL hem eens noemde, met name JEREMIAS DE DECKER. Deze man, van wiens geestigheid zijn *Lof der geldzucht* voordeelig getuigt, had een zoo diep gewortelden en zoo blinden haat tegen de Katholieke Kerk en al wat tot haar behoort, dat hij naauwelijks eenig gedicht gemaakt heeft, in hetwelk hij, zelfs met vermindering der kunstwaarde van zijn werk, niet links en regts tegen haar schermt. Ik behoef niet te zeggen, dat hij menig stuk dichtte, 't geen geheel tegen haar gerigt was. De onkiesche gedachten, de laagste uitdrukkingen, de gedroehtelijkste beelden en inkleedselen bezigt hij bij voorkeur, als hij de *Hoer van Babylon*; enz, enz. enz., in zijnen Gereformeerden ijver bestrijdt. Het spreekt van zelf, dat de Paus hem de Antichrist is; maar niemand zou ooit kunnen gissen, dat dit hem die wanschapene verdichting zou ingegeven hebben, welke hij in een vrij lang stuk, onder bovenstaanden titel, berijmd heeft. Wij willen dat *curieuse* gedicht wat nader doen kennen, en vervolgens eenige bemerkingen maken, die in dezen tijd niet ongepast schijnen.

De dichter, die het effect der contrasten schijnt gekend te hebben, neemt zijne inleiding uit de bekoring, die

(1) J. de Decker Rijmoefeningen 1e D.

den Zaligmaker in de woestijn door den boozen geest werd aangedaan. De bekoorder was, volgens onzen Jeremias:

De roode Draeck, de *Paus* der helsche torren,

Hij behandelt in 't bijzonder de bekoring: *dit alles zal ik u geven, indien gij neërvalt en mij aanbidt.* De verzoeker wordt afgewezen, met de woorden.

ghy zot,
Zoodanige eer komt niemand toe als God.

Deftig voorwaar! en des goddelijken monds waardig!!

Over dit antwoord was Satan niet weinig gebelgd, en hij zwoer dat hij zijn «*popkraam*» (koningrijken der aarde enz.) te eeniger tijd aan zou preken aan

Een uit den hoop der zuilen van den staet
Des vorsten, die zijn vodden had versmaet.

't Is niet noodig te zeggen, wie die *één uit den hoop is.* De Decker gaat nu verdichten, hoe Satan zijn woord hield. De bloedige vervolgingen waren geëindigd, de Kerk had vrede en *werd nu zachtelijk gekoestert in den schoot der wereldgrooten.* Pracht, gemak en weelde verdrongen ootmoed, liefde en vrede. *Strak begon er de nijd den meester te spelen; de Bisschoppen van 't West- en Oosterroomen sloegen, elk met even heeten dorst, den tytel na van aller Kercken vorst.* De Myterkroon bleef aan 't Westen, zoodat

zijn Heiligheid van Romen
Zich 't vol bewind alleen had aangenomen
Der sleutelen en sloten stout en fier
Van Hemelryck, van Hel, van Vagevier.

Nu meende de *loozert*, (de duivel) dat het zijn tijd was. Hij pakt al zijne *vodden* en *leuren* zamen, gelijk een marskramer die naar een boerenkermis gaat, hangt *eens konings staf en keizerlijke kroon* voor op de *marsch*, en *stapt er mé recht toe naer 't Vatikaen.* Bij toeval lag de Paus juist te droomen, hoe de voormalige Keizers van 't heidensch Rome kroon en myter te zamen gevoegd hadden, daar hij, Paus, nog maar alleen den myter

droeg. Juist op dat gunstig oogenblik stapt de helsche kramer binnen, opent zijne *voddekraem*, en noodigt den pas uit den slaap geschoten Paus, om vrij alles te bezien en dan ook wat te koopen. Zijne Heiligheid valt aanstonds aan 't snuffelen; dan alleen de beide Rijksjuweelen bevallen hem. Hij vraagt den *quant*, van waar hij zulke ongemeene waren heeft. De duivel begint nu met eene lange oratie, om den Paus de kracht van dien schepter en die kroon te beduiden en hem te doen begrijpen, hoe hij, deze koopende, over de heele wereld heerschen zal. Hij verklaart ondertusschen, wat hij voor Z. H. zoo al denkt te doen en te doen doen, als hij naar den schepter grijpen en de kroon opzetten wil. — Ik moet echter bekennen, dat de duizend-kunstenaar in den aanvang al vrij onhandig schijnt te werk te gaan; daar hij den Paus zoo maar aanstonds heel gemeenzaam zijn *zoon* noemt (welken *familiairen* titel hij hem van nu af bestendig geeft), en daar hij den Stedehouder van Christus herinnert, dat de God-mensch die *rijksjuweelen* verworpen en daarvoor *een doornekroon*, *een schepterstok van riet* gekozen had. Hier offert de Dichter de waarschijnlijkheid zijner dichting op aan de zucht, om den Paus met Christus nogmaals in contrast te stellen. Hij laat dan ook den Paus door zijnen zwarten orateur opwekken, om te toonen, dat hem *'t hart vry hooger is gelegen dan zijnen meester*, *te kleen en te slap van moed*. Daarop verzekert de duivel, dat hij voor staf en kroon geen betaling zal eischen, 't geen den Paus een glimlach aflokt. En nu vaart de *quant* met klimmenden ijver voort. — 't Is weder eene onhandigheid van den dichter, dat hij zijnen Held met zooveel minachting doet spreken van de *myter-muts*, aan welke Z. H. toch wel iets gelegen moest zijn. *Waer 't niet een schand*, doet hij hem zeggen, *dat een zoo brave en schoone* (Rome) *slechts onder kap zou staen of Myter-muts?* Van hetzelfde allooi is het, waarlijk niet innemend, compliment aan den Paus, dat eene stad,

wier stichters met wolvenmelk gezoogt zijn, door geen schapen vervoogt kan worden. Men zou nu meenen, dat de Bisschops-staf op 't vuur, en 't zwaard in de hand moet; maar neen, de *myter-hoed* moet met keizerskroon en zwaard vereenigd worden. Nu heeft de dichter, ik wil zeggen: de duivel, een heerlijken inval: hij herinnert zich de twee zwaarden uit de H. Schrift, en bewijst daaruit, dat de Paus van geestelijk en tijdelijk de meester is Het tijdelijk zwaard kan hij of zelf voeren of het, naar verkiezing, aan Vorsten in handen geven, die hij dan als *beulen* bezigt. Maar eenmaal de beide zwaarden hebbende, zal hij, niet *knecht der knechten*, maar heer der heeren zijn; hij zal een God zijn, tot wiens voetkus de koningen zullen wenschen toegelaten te worden; wien, als hij te paard wil stijgen, een Prins de dienst van stalknecht moet bewijzen; wien, als hij in een draagstoel uit wil gaan, de keizer *op den neck zal laeden;* wien, eindelijk, de Vorsten hunne schepters en kroonen zullen opdragen, meenende dat ze anders zonder klem zouden zijn. Hier voegt de duivel nu nog wat bij van *oud Romen*, *de zeven bergen*, *de oude Cæsars*, *puperen gewaden*, *perlen*, *goud en gloênde diamanten*, ten laatste van LUCIFER, en nu is Z. H. overtuigd, overreed, dat het

nut is en geraên,
Om 't aerdsch bezit het hemelsch af te staen.

Hier zondigt de dichter weer vreeslijk tegen de waarschijnlijkheid der verdichting. Het is onmenschelijk, het is erger dan duivelsch, de meening te koesteren, dat het *geraden* is den hemel aan de aarde op te offeren. Iemand, die tot de boosheid overgaat, denkt zoo niet. Hij trekt wel zijne oogen van den hemel af en vestigt ze op de aarde; hij verdrijft wel de gedachte aan den hemel; hij zegt zelfs in zijn hart: *God slaat er geen acht op, hij zal niet wreken* enz.; maar wanneer hoorde men hem zeggen: «Er is een hemel, maar ik wil hem niet; er is een' hel, maar ik vrees haar niet; ik verzaak den hemel en stort mij in

de hel om de aarde te genieten»? *Elisabeth* van Engeland gaat wel na, dat zij zoude gezegd hebben, *wel in de hel te willen komen, indien zij veertig jaren heerschen mogt*; doch indien zij dit waarlijk gezegd heeft, moet men het aan hare grove manier van uitdrukking (zij plagt tamelijk te vloeken) toeschrijven. Daarenboven behoefde *Elisabeth*, toen zij zoo sprak, niet meer tot de boosheid over te gaan: en zeer verschillend gaat het toe in het hart des boozen en in het hart desgenen, die nu boos zal worden. Maar de Decker wilde van den Paus een wezen maken boozer dan Satan en hij laat hem dus in koelen bloede, 't moge nog zoo onwaarschijnlijk luiden, ik zeg niet de hel boven den hemel kiezen (dit doen helaas! velen), maar oordeelen dat zulke keus *nuttig* en *geraden* is. Men begrijpt wat nu gebeurt.

De Droes, die 't merckt, vat beide Rycxjuweelen,
. . . . . .
En plant terstond den Roomschen luitenant
De kroon op 't hoofd, den scepter in de hand.
En zegt: myn Zoon, hier met wordt u gegeven
Maght overall wat adem heeft en leven:
Geen volck, geen tael, geen tonge, geen geslacht,
Dat ongebuckt bestaen zal voor uw macht.

Den Paus aldus tot tijdelijken Opperheer der aarde ingewijd hebbende, verhaalt hem de droes, wat hij doen zal om zijn creatuur te handhaven.

Ghy hoeft geensins te duchten of te dincken
Dat oit die troon uw' billen zal ontzincken;
Neen, heb geen' zorg; ik zelve zal hem stand
Doen houden, Zoon, ja dragen op myn hand.

Ten dien einde zal hij in de eerste plaats moniken uit *het onderhuis van Pluto opjagen en met heele zwermen* verspreiden; vervolgens eene andere soort van lieden op de aarde zenden:

Die zich quansuis naer Jesus noemt en heet,
Maer uit den pens van Judas is gezweet;

Eindelijk *het rot der purpre vaders* organizeren, die

in hun rood gewaad steeds een prikkel zullen vinden om het bloed der ketters te storten.

Daarop volgen de lessen in de kunst van regeren. Het is gemakkelijk te raden van wat aard die zijn ; hoe verdraaid en vervalscht eenige leerstukken der Katholieke Kerk hier worden voorgesteld ; wat verwen de dichter bezigt om de aangedichte leugens nog hatelijker te maken. Vermannen wij echter onze verontwaardiging, en zetten wij onze analyse voort.

I. De Paus beschouwe zich en doe zich beschouwen, als de eenige magt op aarde, als de bron waaruit alle vorsten hunne heerschappij ontleenen. Waagt een vorst het, dit te ontkennen, dezen moet de Paus in den ban doen, zijne onderzaten van den eed ontslaan, en hemzelven, al ware 't ook door zijnen eigen zoon, doen *onthullen*, *ja ontlyven*. Dit punt moet niet opgegeven worden, *al zou geheel Europa er om in bloed zwemmen*. — In wat brein kwam zulke gruwwelleer ooit op?

II. De Paus wake vooral voor de eer van zijn *kabale of onbeschreve leer ;* want deze *houdt het spit aan 't gaen, de keuken werm, de kaken wel gedaen*.. Die onbeschreven leer nu bevat de bedevaarten, vereering der beelden, het vagevuur, de aflaten, de ordens (?), de Mis. Om dit alles staande te houden moet de Paus wonderen verdichten, en hij, de Duivel, hij zal zijnen zoon te hulp komen door beelden te doen spreken, gelijk hij weleer te Delfos gedaan had. — Is het niet zonderling, dat deze zelfde dichter tegen de veroordeelingen om tooverij geijverd heeft? Zie zijn lofdicht *op 't boek van A. Paling. Deckers Rymoefen.* 1°. Deel blz. 331.

III. De ketters zullen den Paus den Bijbel tegenwerpen; maar daarom moet hij leeren, *a)* dat de Schrift, *buiten hem, klem heeft noch kracht, en niet meer geldt als hij ze waardig acht ; b)* verhinderen, dat leeken den bijbel lezen. Doch dewijl leeren en preken hier te kort zou schieten, moet de Paus *c) het wereldlijk zwaert aenwarden*,

en klincken het den ketteren door beck, door neck en strot (dan zullen ze wel mors dood zijn); hij moet *God Mars met zwavel, loot en lonten in dienst nemen, en den ganschen bras in roock en asch doen vergaen.* Dit zal voorzeker op eenig zweet te staan komen; maar zijne helsche Majesteit *zal somtijds den wrangen smaek der moeite temperen met wat honings van vermaek.* Welk vermaak?.... Ik zou haast zeggen: daar 't hart vol van is, loopt de mond van over; doch onze Poëet doet hier, gelijk elders, niets anders dan 't geen hem voorgelogen is berijmen.

Hiermede is de *cursus* der regerings-wetenschap geëindigd, en de Kramer komt nu tot de eenige voorwaarde des verdrags, namelijk deze, dat van nu voortaan de Paus altijd zal worden ingewijd

> Met deze kroon, die haer vergulde glanssen
> Afschietende van dry verscheide transsen,
> U drymael 't hoofd met heilig goud omkroont,
> En 't merck in u myns trouwen wachters toont.
> Dit (wil ick) Zoon, zal 't eeuwig teken wezen
> Uws leenmanschaps; zulex dat gy wel na dezen
> Slechs met den naem Stadhouder hebt te zyn
> Van Davids Zoon, maer in der daed de myn.

Als een goed orator, die weet dat pathetische uitdrukkingen geen Pathos gaande maken, wanneer het gemoed des hoorders niet eerst door allerlei middelen is voorbereid, heeft ook de Droes het bewegelijke zijner oratie tot het einde bewaard. Om het laatste overblijfsel van besluiteloosheid uit 's Pausen hart te verdrijven, om hem, nu genoegzaam overreed, tot de daad te stijven; om hem voor goed den zijne te maken, roept onze Kramer, met de uitdrukking van innige aandoening op zijne helsche tronie, uit:

> En ach! myn kind, wat zou 't van u gewerden
> Indien gy bleeft in zynen (*Christus*) dienst volherden?
> Ach! 't waer haest uit met hoogheid en gemack;
> 't Liep haest met u weer tot den bedelzack.
> Ghy mogt welhaest met uwen voorzaet zeggen:
> 'k En heb noch goud noch zilver by te leggen.
> Haest zoude uw hoofd, 't welk nu van goude blinkt,
> In plaets van goud, met doornen zyn omringt. enz.

Vervolgens spreekt hij nog over 't geluk, uit een verbond tusschen hem en den Paus te verkrijgen, en eindigt in dezer voege:

> Dus laat u, Zoon, dit licht besprek bevallen;
> 't En heeft geen' last, geen' zwarigheid met allen;
> Zoo zullen wy doen buigen in den tyd
> Voor onzen troon all wat hier troon beschryd,
> En na den tyd oock eeuwig heerschen 't zamen,
> Wat zegt ghy, Zoon? de Myter antwoord: Amen.
> En wierd daerop dit zoet Verdrag aldus
> Van wederzyds verzegelt met een kus.

En daarmeê is des dichters *Merx Tartarea* gesloten. Het laatste is voorzeker niet het minst fraaije. zulk eene lieftallige onderhandeling, zulk een *zoet verdrag*, zulk eene teedere verbindtenis kon waarlijk niet beter dan met een kus verzegeld worden! De Dichter had gelijk, dat hij een slot verdichtte, 't welk sterk contrasteerde met het einde van *Luthers* bekend gesprek met den Duivel: toen vloog dezen de inktpot naar de ooren. Doch haasten wij ons om de boven aangekondigde bemerkingen te maken.

I. Geen Katholiek, hij moge over de hatelijke, tergende, onkiesche, gedrochtelijke inkleeding en uitdrukkingen van het stuk noch zoo verbaasd en verontwaardigd zijn, zal zich over den eigenlijken inhoud verwonderen. En waarom niet? omdat hij van ouds gewoon is, al de hier tegen zijne Kerk aangevoerde beschuldigingen te zien opdisschen en te hooren uitbazuinen. Duizend malen mogen zij ontkend, wederlegd zijn, altijd brengt men ze op nieuw te berde. Menigeen van ons heeft zich zelven en anderen dikwijls afgevraagd: hoe is het mogelijk, dat men met de oude lasteringen immermeer voor den dag komt? Hoe kan men ons toch opdringen, dat wij leeringen aankleven, die wij openlijk ontkennen, die wij verfoeijen en luide vloeken? Hoe kan men ons tegenwerpen, dat wij de Heiligen en hunne beelden goddelijke eer bewijzen, dat wij den Paus als eenen God beschouwen enz., als wij het met al de kracht onzer innigste wetenschap loochenen? Het als afge-

derij doemen? Het voor eene zonde houden, die ons aan de eeuwige straffen zou schuldig maken? Moeijelijk was het dan, ons van de lastige gedachte te ontslaan, dat onze Bestrijders, tegen beter weten aan, ons zulke dingen verwijten, dat zij alleen uit partijhaat zeggen hetgeen hun binnenste logenstraft. En waarlijk als men diezelfde lieden zag schrijven en hoorde zeggen, dat de Katholieken, den Paus niet uitgenomen, Christenen zijn (hetwelk toch wel het aanbidden van éénen eenigen God zal insluiten), dat wij in ons geloof zoowel als zij in het hunne zalig kunnen worden, dan was het ons niet mogelijk die verschillende gezegden overeen te brengen, en wij moesten wel tot het besluit komen, als wij ten minste niet wilden aannemen dat zij zelve niet wisten wat zij zeiden, dat er, althans bij sommigen die weten te redeneren, kwade trouw onderloopt. IJsselijke gedachte! In mijn vaderland (want verder wil ik mijne bemerkingen thans niet uitstrekken) in mijn vaderland zijn ettelijke mannen, die, met voorbedachtzaamheid en boos opzet, bij een gedeelte mijner landgenooten, honende, verwijderende, vijandschap kweekende vooroordeelen tegen een ander gedeelte zaaijen en onderhouden! Die lieden doen dit onder den schijn van godsdienst en wel van eene godsdienst, wier belijders verdraagzaamheid tot spreuk voeren!.. Dan de zoodanigen aan hunnen verkeerden zin en aan de wroegingen van hun geweten, dat vroeg of laat ontwaken zal, overlatende wil ik bij gelegenheid der *Merx Tartarea* slechts doen opmerken, dat, vooral in ons land, de ingenomenheid tegen de Katholieken diep geworteld en zeer verspreid *moet* zijn; dat wij, ten opzigte der grootste menigte, ons daarover niet al te zeer belgen, maar veeleer *hen* beklagen moeten, wien bedriegers en bedrogenen zulke dikke wolken voor de oogen gedreven hebben, dat zij niet dan met de uiterste inspanning de stralen van de zon der waarheid bemerken kunnen. Hoeveel invloed moet niet de lezing van *de Decker*, een geliefkoosd dichter, op onze Protestantsche landgenooten gehad hebben,

die door het hun gegeven godsdienstig onderwijs (getuige de Heidelbergsche Catechismus) reeds gestemd waren om het omgerijmdste van de Katholieken te gelooven? Men bedenke, dat toen het godsdienstig onderwijs bij de Protestanten geheel wat anders was dan nu. Hunne predikatien en katechizatien waren, met weinig uitzonderingen, voornamelijk strekkende om de Roomsche Kerk, *die Hoer van Babylon*, en den Paus, dien gruwzamen *Antichrist*, te bestrijden. Deze zelfde strekking hadden zeer vele godsdienstige geschriften van dien tijd, en naauwelijks zal men een enkel kunnen aangeven, in hetwelk onze Kerk niet hier of daar gehoond wordt. Daar nu de Predikanten, toen met haast bijgeloovigen eerbied door velen aangezien (1), van dit alles de trompetters waren; daar in de huisgezinnen van bloot godsdienstige schriften toen nog veel werk gemaakt werd; moest een Dichter, die de daardoor veroorzaakte stemming der gemoederen te baat nam, vooral wanneer hij, zonder hooge vlugt in den volks-smaak kon dichten, gretig gelezen worden. Dit lezen veroorzaakte onderlinge mededeeling van gedachten, ieder die aartig was of wilde zijn, hing er wat bij, en zoo werd de Roomsche Kerk *opprobrium hominum et abjectio plebis*, tot schande en spot bij de menigte. Het is er intusschen ver af, dat ik *de Decker* alleen de schuld wil geven, of zijne gedichten meer invloed toeschrijven dan zij hadden: het getal der genen, die vóór, met en na hem, in hunne gedichten en andere werken eene zee van gal tegen de K. Kerk braakten, was groot. Ieder bijna, die wat schreef, meende iets tegen haar te moeten zeggen, zij was voor de meesten *delenda Carthago*, en zoo werd de Nederduitsche letterkunde niet slechts geheel Protestantsch — dit kon zij zijn zonder zoo veel gals — maar bitter, onedel, gruwzaam; zij voerde oorlog met wapenen, die door 't volkenregt verboden zijn; zij vertoonde een gedrochtelijk beeld van haar maaksel, dat zij Roomsche Kerk of Pausdom

(1) De Decker in zijn *lof der geldzucht* noemt de Predikanten lieden, *die bij de vroukens schier voor halve goden gaen.*

noemde, trok er dan tegen los, en koelde hare wraak met steken en snijden, gelijk in diezelfde tijden, het Haagsche graauw aan de ligchamen van Jan en Cornelis de Wit. Eenmaal met dat zog opgevoed, kon zij hare beklagelijke eigenschappen niet zoo spoedig afleggen; want, gelijk de Dichter gezegd heeft: *quo semel est imbuta* etc. De Katholieken van hunne zijde konden niets of weinig hier tegen doen. Wilden zij wetenschappen aanleeren, zij moesten de gelegenheid buiten 's lands gaan zoeken en vonden dan nog in hun Vaderland geene gelegenheid tot aanwending der verkregene kundigheden: ook was langen tijd het drukken en verspreiden van al wat Katholiek was ten strengste verboden. Zoo konden de lasteringen, die het der boosheid en verblindheid behaagd had tegen de K. Kerk te zaaijen, welig tieren en hare vergiftende vruchten: afgekeerdheid, verachting, haat, rijkelijk voortbrengen. Is het dan wel te verwonderen, dat menschen, die van kindsbeen af niets anders hoorden of zagen dan hetgeen wij daar even schetsten, zoo zeer tegen ons ingenomen zijn, dat onze duidelijkste, plegtigste verklaringen bij hen geen geloof vinden? Zouden zij meeningen kunnen afleggen, die zij op den schoot hunner moeders, in het boekvertrek hunner vaders, in de scholen hunner meesters, in de kamers hunner katechizanten, ja in de gehoorzalen der Universiteiten hebben ingezogen? Zullen zij onze verklaringen meer dan de verzekeringen van hunne ouders, onderwijzers en godsdiensten-Leeraren gelooven? Wel is waar, als zij ons allen voor geen schurken houden, moeten zij aan onze eenstemmige verklaringen eenig gewigt hechten; maar och! zij hebben zooveel gehoord van onze domheid, van ons redeloos en blind geloof, dat zij op onze woorden geen acht slaan. En als in enkele gevallen de oplettendheid niet kan geweigerd worden, dan zal b. v. onze verklaring dat wij de aanbidding (1) der Heiligen als afgoderij vloeken,

(1) Het woord *aanbidden* is hier in de beperkte beteekenis genomen, die men het thans geeft. Oudtijds beteekende het vrij wat meer

hen de meening doen uiten, *dat wij dan niet Roomsch-gezind zijn*, want dat de Roomschen de Heiligen wel aanbidden. Men weet wat met Bossuets *Exposition de la foi* gebeurd is, en hoe men, om vele Protestanten te overtuigen, dat dit boekje waarlijk de Katholieke leer bevattede, van alom goedkeuringen van Bisschoppen heeft moeten vragen. Bossuet is Protestant, zeide men, in plaats van te erkennen, dat men tot nu toe de Katholieke leer niet gekend had.

Ik zal hetgeen hierover nog te zeggen zou zijn, niet verder aanroeren; maar ik zal de vrijheid nemen, mijne geloofs- en vooral mijne ambtgenooten nog op een paar punten opmerkzaam te maken.

Het eerste betreft de verdraagzaamheid. Verschoonen wij, zoo veel als eenigzins mogelijk is, de personen onzer dwalende Broeders, zonder echter voor hunne dwalingen eenige toegeeflijkheid te betoonen. Hoe moeilijk, hoe uiterst moeilijk is het voor hen, door al de hen omringende nevels heen de waarheid te zien. Wie, dan de goddelijke genade, is in staat om de wolken van voor hunne oogen te verdrijven? Laten wij dan medelijden met hen hebben en voor hen bidden. Het tweede, dat meer bijzonder de Geestelijken aangaat, ziet op de middelen om, onder de leiding der goddelijke genade, tot het verdrijven der duisternis mede te werken. Ik geloof, dat men bij dezen arbeid vooral niet uit het oog verliezen mag, waardoor die duisternissen, die ingewortelde vooroordeelen en afgekeerdheid, veroorzaakt zijn en blijven voortduren. Als men de oorzaak eener kwaal ontdekt heeft, valt de genezing gemakkelijker, omdat men dan de oorzaak of wegnemen, of wijzigen kan, of haren schadelijken invloed te keer gaan. Wat men nu aan de Nederduitsche Letterkunde, als bron van vooroordeelen tegen de K. Kerk beschouwd, zou kunnen doen, is boven mijn bereik te bepalen. Aan wegnemen

dan eene vereering, die Gode alleen toekomt. Zoo zegt Vondel van de overblijfselen der Apostelen Petrus en Paulus: En 't zamen eeuwen lang van Keizren *aangebeên*. (*Heerlijckheit der Kercke*. 3. B.)

valt niet te denken; eenige wijzigingen waren misschien mogelijk door de verspreiding van het Katholieke, dat er van ouds in voorhanden is, maar door onze vijanden onregtvaardig achter den bank wordt geschoven, en door..... Doch dit is misschien niet genoeg doordacht. Den schadelijken invloed kan men op vele wijzen te keer gaan; dan men moet er zich meê bezig houden. Men moet het zoo ver brengen, dat wij ook in zaken, onze Letterkunde betreffende, gehoord worden. Voorts zal deze studie alleen reeds middelen tot dit doel doen ontdekken, die ieder, volgens de omstandigheden en betrekkingen, waarin hij zich bevindt, behoort aan te wenden. Zelfs schijnt het mij, dat menig Geestelijk door die studie zich opgewekt zou voelen, om sommige onderwerpen, in Katechetisch onderwijs en leerreden, wat dikwijlder en uitgebreider te behandelen. Immers, men zou de nog bestaande vooroordeelen in al hunne wijzigingen van kleuren en omtrek, naauwkeuriger leeren kennen en schatten, en daardoor met beteren uitslag bestrijden. — Dan voor dit maal genoeg hier van; ik ga over tot eene bemerking van eenen anderen aard, maar die in een Tijdschrift als de *Katholiek* zeer goed op hare plaats schijnt.

II. In het verslag, van de *Merx Tartarea* gegeven, hadden wij reeds gelegenheid op te merken, hoe de dichter, door zijnen haat verblind, de waarschijnlijkheid — eerste vereischte van iedere verdichting — aan zijne vijandschap opoffert. Uit de aanhalingen zal den Lezer ook gebleken zijn, dat hij de kieschheid van gedachte en uitdrukking, als zij iets verachtelijks of bespottelijks op het voorwerp van zijnen haat kunnen brengen, evenzeer schendt. En daar uit wil ik gelegenheid nemen om te doen bemerken, hoe gevaarlijk de hartstogt is voor den goeden smaak. *De Decker* wist wel te hekelen zonder laag of onkiesch te worden: dit getuigen zijn *Lof der geldzucht*, en zijne *Navolgingen van Juvenalis en Persius*. Maar naauwelijks heeft hij 't op de Roomsche Kerk of iets van 't hare gemunt,

of de man van smaak is niet meer herkenbaar. Zoo spreekt hij b. v. in zijn gedicht, dat tot opschrift draagt: *Romens oude yver in Piemont vernieuwt*, van *haer verrotte leer te doen stincken zelfs in den neus van kinderen en vrouwen; van Vorsten, die zich vergapen aan een zoo vunsche pry* ENZ., want het fraaiste houd ik nog achter. Indien het nog bevestiging behoefde, dat hartstogt den smaak bederft, zou ik VONDEL noemen, die er mijns bedunkens een leerzaam voorbeeld van is. Zijn *Roskam*, zijn *Harpoen* en sommige andere hekeldichten mag men roemen; maar wie kan hem verdragen in zijn *Schout Bont*, *in zijn Bloedbeuling* en dergelijke, wel stekelige, maar onkiesche stukken? Men erkent soms in dezelve den grooten Dichter, den ook hier eenigen Vondel, maar men ziet ook telkens het genie dat zich zelven vergeet, men ziet Lucifer uit den hemel vallen. Iets dergelijks (ik wil juist niet zeggen, dat er telkens een Lucifer viel) hebben wij in 1831 *seqq.* zien gebeuren. De Vaderlandsche Letteroefeningen, zoo ik mij wel herinner, vreesden dat de Nederduitsche Parnas naar een groot kwispeldoor zou beginnen te gelijken: zoo veel werd er tegen de Belgen *gespogen*, of zoo veel *adderenspog* wierpen de Belgen tegen ons uit; althans het was iets van dien aard (1).

Doch ik moet deze aanmerking niet verder uitbreiden; het is genoeg haar gemaakt te hebben. Dit echter wil ik al twijfelende nog bijvoegen: zou het onkiesche en platte, dat in onze letterkunde maar al te veel voorkomt, niet eenigermate ook daaraan moeten geweten worden, dat ieder Dichter en Schrijver zijn tol van haat tegen het Katholicisme betalen moest, wilde hij in trek zijn, en daardoor tot schelden en razen verleid werd? Het is toch zoo moeijelijk zich in het kwaad grenzen voor te schrijven. Zeker is het, dat de Nederduitsche literatuur onder de menigte en hevigheid van godsdiensttwisten veel geleden heeft. Moge eenmaal het Katholicisme hare gebreken verbeteren!

(1) BILDERDIJK zou ook nog wel een exempel of wat kunnen leveren, vooral in zijne *Geschiedenis des Vaderlands*.

BOEKAANKONDIGING.

De dwalingen der Roomsche Kerk, aangetoond in de viering der Feest- en Heilige dagen, door P. W. v. d. M. *Zwartsluis*, bij R. van Wijk, Anths. zoon, 1844.

«Is het dat iemand spreekt, die spreke als Gods woord. 1 Petr. IV: 11, is een der twee motto's van dit onnoozel pamflet. Hoe het schrijvertje dezer één-en-zeventig bladzijden, die zoo breed opgeeft van zijnen eerbied van Gods woord, vóór zulk een schrift die gewijde woorden plaatsen durfde, laat zich misschien daardoor begrijpen, dat het ontheiligen hem eigen en tot eene gewoonte schijnt te zijn geworden. Het armelijk *werkje* wordt door den man opgedragen aan hen, *die kruid voor gras kennen*. Vervolgens bespot hij eenige feestdagen van Heiligen, waaronder hij ook *Hartjesdag* (!?) telt. Wat geen Katholiek weet noch vermoedt, dicht hij op naam der K. Geleerden hem toe, en de ongelukkige *leeken der R. Kerk moeten het maar voor zoete koek opeten*,(bl. 4.) en met *Vasten-avond doet men zich nog eens regt te goed*, en *stopt men den buik tot bersten toe vol*, (bl. 13.) maar ook *in den Vasten liggen de Roomschen soms als met de varkens in het mesthok*. (bl. 15.) Op *Kruisvinding* (bl. 20.) *gelooft hij, dat men alle Geuzen zoude kruisigen, als men maar kans zag*; *doch gelukkig is het* voor hen, *dat zij het kruis slechts beschouwen als het teeken der vervloeking!* — Bl. 38—39 merkt de geleerde man op, dat de Roomschen *den almanak meer bestuderen dan den Bijbel;* daarom weten zij niet, dat er *geen St. Michiel is; wij kennen geen St. Michiel*» zegt hij, en hier duizelt hij van wijsheid, *maar wel den H. Michael, Gods Zoon*, (!) *welken* naam *geen' mensch noch engel toekomt*. Voorts ontlast hij zijn ziek hart in eenige laffe aardigheden en sprookjes en spotternijen omtrent sommige Heiligen; en de H.

Moedermaagd wordt natuurlijk niet gespaard. Geen wonder; de Kersdag zelf is hem *niets heiliger dan andere dagen.* (bladz. 65.) en bij wijze van *besluit*, zegt hij bl. 71.: *gelijk Rome is gebouwd door Romulus op het bloed van Remus, alzoo is de opperstemagt der Roomsche Kerk opgerigt door eenen moordenaar en verrader Phocas.* Wij voegen hier niets bij, maar verzoeken den Lezer, de aanteekening op bl. 309 in te zien. Welligt schrijft de een of andere, soms wat onhebbelijke, QUOS EGO; *nu* ter waarschuwing voor het tegenwoordig verblijf, en *eens* ter gedachtenis:

Op het graf van P. W. v. d. M.

«Hier ligt een *quidam*, die in modder wroet en slik,
«Als met een v.. k.. sn..t, en grommelt: dat kan ik!
(bl. 42.)

LETTERLOVER.

DE GODSLAMP.

Ik zag u vaak in 't tempelruim,
O heilig Lamplicht, schijnen;
En schemerend door boog aan boog,
En opgeglommen naar omhoog,
In 't wijd gewelf verdwijnen,

Wat hangt gij rustloos zwevend daar
Uit 't kruisgewulfte neder?
En wiegt een somber schaduwbeeld,
Dat langs gemuurt en pijlers speelt,
In stilte heen en weder?

Wat hangt gij altoos-vlammend daar,
In 't Heiligdom des Heeren?
Zijn dan geen lampen zonder tal
Hem opgehangen door 't Heelal,
In 't ruim der Starrensferen?

En Gij, die op uw' wolkentroon,
Van stroomend goud omblonken,
Aan zon en starren 't vonk'lend licht,
Uit 't eeuwig-stralend aangezigt,
Als weêrglans hebt geschonken: —

Wien heel deze aarde een tempel is,
Gewelfd door uwe heem'len;
Der bergentop ten Hoog-altaar,
Ten outerwacht de Geestenschaar,
Die om uw voetbank weem'len:

Wien 't stroomgeruisch, der golven stem
Ten koorgezang zich huwen,
Terwijl de winden de offerand
Der onafzienb're bloemwarand
In wolken opwaart stuwen;

Wekt de offergeur van 't Heiligdom
Genadig mededoogen?
Is 't bleek en ned'rig outerlicht,
Dat wegkwijnt voor uw aangezigt,
Gevallig in uwe oogen?....

O Vader, Gij ziet hier uw' Zoon
Zijn heerlijkheid bedekken!
Hier blijft in 't stil Geheim de Zucht,
Die eens van 't Kruis ging door de lucht,
Heel de aarde tot U trekken.

Toen ook om 't bloedig Zoen-altaar,
Bij 't al-beslissend strijden,
Toen bleef de zon verduisterd staan,
En 't stervend licht der bleeke maan
Getuigde 't God'lijk Lijden!

Gij, kwijnend Lamplicht, zegt het mij,
Gij, heilig schemerduister,
Dat Hij hier schuilt in 't Heiligdom,
Die eens verwinnend opwaarts klom,
In eigen zonneluister!

O Vader, Vader! hoort ge uw Kind,
Aan 't altaar vastgeklonken?
Een vonk ook uit uw hemelzon,
Een droppel van uw levensbron,
In 't stof des doods gezonken!

O Vader! als deze outerlamp,
In rusteloos bewegen,
Tot U hier vlamt in stillen schijn,
Zoo zal mijn ziel een offer zijn,
In vlammen opgestegen;

Zóó zal zij rusteloos tot U,
Haar Oorsprong, opwaart zweven:
Eens breekt zij uit dit duister voort
En straalt bij 't Licht, dat U omgloort,
In haar onsterflijk leven,

December 1844.

WELKE IS DE PROTESTANTSCHE GEMOEDSTEMMING JEGENS DE KATHOLIEKEN?

Ter beantwoording dezer vraag, zouden wij de Jaarboeken der Geschiedenis kunnen ontrollen, en de zwartste tafereelen zouden zich aan onze oogen vertoonen. *Frankrijk*, *Engeland*, *Zweden*, *Duitschland* zouden eene reeks van gebeurtenissen, sedert de Hervorming opgeteekend, met den vinger aanwijzen, die, als even zoo vele onwraakbare getuigen, eene eenparige en eensluidende verklaring zouden komen afleggen, van den ingekankerden haat, welke het Protestantisme, van zijnen oorsprong af, tegen het Katholicisme bezielde; zij zouden de ergerlijke tooneelen bevestigen, welke diepe afgekeerdheid, soms zelfs onder de bedriegelijke leus van *verdraagzaamheid*, in gansch *Europa* heeft voortgebragt: — opstanden tegen wettige Vorsten, onttrooningen, verwoestingen door zwaard en vuur der schoonste landstreken, bloedbaden en moordtooneelen, verbanningen, buiten-de-wet-stellingen, verbeurd-verklaringen van fortuinen en bezittingen, onderdrukkingen van allerlei aard, kerkschendingen, en vooral den knellendsten gewetensdwang. Deze tafereelen zouden even zoo vele tegenhangers kunnen zijn dier gebeurtenissen, welke hartstogt, of onwetendheid maar al te dikwerf op rekening der Katholieke Kerk en hare ledematen trachten te stellen, om daarin niet alleen eene verontschuldiging voor eigene misdrijven te vinden, maar zelfs, het kan

niet worden ontkend, om eenen aangeboren wrok, hoe langer zoo meer bot te vieren. Alleen de geschiedenis van ons dierbaar Vaderland zou, helaas! een overvloed van bouwstoffen ten bewijze hiervan kunnen leveren.

Maar neen! Wij willen den sluijer, dien de tijd over al deze schanddaden geworpen heeft, niet opligten. Wij willen de bezadigde gemoederen van *Nederland's* Katholieken door geene herinneringen van haatwekkenden aard, op het voorbeeld van bijna *alle* Protestantsche Schrijvers, in beweging brengen; maar veeleer onze Protestantsche landgenooten hunne handelwijs op eene bescheidene wijze doen opmerken, opdat zij der rede en der billijkheid, meer dan zij tot nu toe deden, gehoor geven, den lof van verdraagzaamheid, welken zij zichzelven toeëigenen, verdienen, en de stem der menschheid, om niet te zeggen van het Christendom, waarachtig volgen mogen.

Zijne godsdienst is den regtschapen mensch de dierbaarste schat. Wie zijne godsdienstige overtuiging aanrandt, krenkt zijn innigst gevoel. Hoe hatelijker zulks geschiedt, hoe dieperen indruk zulks op zijn gemoed maken moet. Komt vuige laster die wond nog vergrooten, dan wordt zijn bloedend hart smartelijk gepijnigd. En dit evenwel is de taak, welke eene anti-Katholieke partij zich schijnt te hebben opgelegd; dit is de weg, welken het Protestantisme bijna eenpariglijk bewandelt. Slaat elk boek, uit eene Protestantsche pen gevloeid, open, en gij zult in elk de Katholieke godsdienst aangerand of gehoond vinden. Het Werk moge onderwerpen, geheel aan godsdienst

vreemd, behandelen, de gal, waarvan het hart overloopt, moet in elk openbaar geschrift zich ontlasten; het is de leverziekte, die hare onmiskenbare kopergele kleur vertoont. En nu vragen wij aan de goede trouw van elken welgezinde: moeten deze gevoelens van afkeerigheid en haat, schier in alle geschriften aanwezig, den Katholiek niet grieven? En gij, Protestantsch Schrijver, zijt gij mensch van gevoel? Waarom moeten uwe schoonste lettervruchten, bij veel zoets en heilzaams, toch zoo vaak bittere en schadelijke sappen voor den Katholieken lezer bevatten? Waarom mag hij in uwe voortbrengselen geene bloemen inzamelen, zonder vergift te moeten inademen? Wij beroepen ons op uwe opregtheid: Spreek en antwoord zelf voor ons.

En ware er ten minste eenige eerbied voor de waarheid in al die aanvallen zigtbaar! Maar hoe algemeen wordt de laster op de Katholieke leer met ruime handen uitgestrooid! Hoe verdraaid, hoe valsch, hoe onvolkomen worden de Katholieke godsdienst en hare gebruiken voorgesteld. Te naauwernood zou men in de menigte schriften, die over het Katholicisme handelen — en waarin wordt het al niet besproken? — er één vinden, waarin de Katholieke leer, *zoo als zij is*, wordt teruggegeven.

De vrijheid van geweten was de leus van het Protestantisme, en ter verzekering van dat dierbaar kleinood, werden al deszelfs euveldaden geregtvaardigd; goed en bloed moest voor dit heilig pand, dit onschendbaar regt, veil zijn; — maar de Katholiek mogt voor zijne gewetens-overtuiging geene vrijheid genieten. Moet dan ten zijnen opzigte alleen

de gewetensdwang gebillijkt worden? Doch de tijden dier wreede vervolging zijn voorbij, hoor ik iemand zeggen; en is de Grondwet van den Staat die gelijke vrijheid aan allen schenkt, voor den Katholiek niet een waarborg tegen alle onderdrukking? Men zou het tegendeel vermoeden, indien men hetgeen rondom ons gebeurt, waarneemt. Geldt het immers de onstoorbare uitoefening der Katholieke godsdienst: bespotting wordt in alle geschrift, op verguizenden toon, over haar geworpen. Geldt het inwendige verordeningen, gebruiken: zij moeten worden geschandvlekt. Geldt het eene volmaaktere afgetrokkener christelijke levenswijze, de beoefening der Evangelische raden: deze moet worden gehoond, miskend, tegengewerkt, van wanbedrijven tegen Staat en Volk betigt. Geldt het de erkenning van de sedert achttien eeuwen in de Katholieke Kerk bestaande hierarchie: een drom van Schrijveren steekt de bazuin van weerstand op, bedreigt met kruisvaart en roept zelfs de magt van den Staat in, om — als of wij nog twee eeuwen achteruit waren — die Paapsche stoutheden te onderdrukken. Openlijk, voor het oog der wereld, is het gebeurd, dat het Protestantisme in Nederland gezegd heeft aan de Katholieken: «Gij zult hier geen Bisschoppen hebben, wij willen het niet.» En de Katholieken hebben hier geen Bischoppen. De Katholiek moge de gangen en daden der onderscheidene Synoden niet hinderen, hare voorregten niet bekampen, de ondernemingen der Protestanten niet gispen noch belemmeren; niet zóó wordt de Katholiek behandeld: hij alléén moet worden te neêrgedrukt. Gewetensdwang is tegen hem eene billijke, eene regtvaardige,

eene heilige zaak. Geldt het zelfs het godsdienstig hulpbetoon aan geloofsgenooten in de vergaderplaatsen der kranken, in de verblijfplaatsen der gevangenen: hoe vaak worden de geestelijke herders tegengewerkt en wordt de godsdienstijver aan willekeurige bepalingen prijs gegeven! Dit alles heet orde, goede tucht; maar strookt zulks ook met de menschlievendheid en het christelijk gevoel?

Vader en moeder waren ten allen tijde in 't genot hunner onkrenkbare regten. De barbaarschte volken miskennen dit natuurregt niet en de God der Hebreeuwen en der Christenen bekrachtigde door zijne geboden en zijne bedreigingen deze onvervreemdbare ouderlijke magt. Het Protestantisme wederstreeft die goddelijke stem, die stem der natuur en die inspraak der rede. Neen! de Katholiek vermag niet zijn kroost te doen onderwijzen, zoo als zijn geweten hem voorschrijft. Door gewetensdwang zal hij integendeel zich genoodzaakt zien, zijne kinderen door hevige anti-Katholieken te laten opleiden. En noch beroep bij den Vorst, noch hulpinroeping bij 's Lands Staten, noch aanvrage bij de Burgervaderen zullen dit onregt, hem aangedaan, doen wegnemen. Onmagt of onwil, of wat het dan ook zijn moge, dat de werkdadige tusschenkomst van de zijde des gezags verhindert, of verlamt; dit is de uitkomst, dat het kwaad blijft. En wat veel doet denken, ja wat den sleutel in de hand geeft: van de Protestantsche zijde wordt dat onregt tot regt, deze krenking als zorg, deze wetschending tot pligtvervulling, magtspreukelijk verklaard. Geen wonder: aan die zijde worden de genoemde daden gepleegd. De Protestantsche schrijvers, in menigte, wettigen,

billijken, regtvaardigen dien gewetensdwang. Zelfs het jongdigste kroost zou niet in vertrouwde handen door de teedere moeder mogen afgegeven worden: de *bewaarscholen* moeten onder de bijl der alles verplettende wets-uitlegging vallen. Dit is de taal van vele Schrijvers, van bijna de geheele School. Zij zegt daarenboven, dat de Katholieke Kerk domheid zoekt (1). Ach! weiger haar de middelen niet, om eigene inrigtingen van onderwijs en opvoeding daar te stellen, en gij zult zien, dat spoedig hare zoogenaamde domheid met uwe geleerdheid wedijveren zal. Het is verre van edelmoedig te zijn, iemand iets te weigeren en daarna hem dit gemis te verwijten, als ware dit aan zijne eigene keus toe te schrijven.

Ieder burger van den Staat, wie deszelfs lasten helpt torschen, heeft regt, niet alleen op hulp en bescherming, maar ook op gunstbetoon. Maar ach! ik hoor de klaagtoonen dier onderdrukte weduwe, dier weezen, dier afgewezene ongelukkigen; zij hebben om hulp gesmeekt bij hen, die gezworen hebben, alle burgers van den Staat bij te staan, te beschermen, te verdedigen en het ongelijk te wreken. Men hoorde hen ook aanvankelijk aan, maar bij het vernemen en het bewustzijn, dat de hulpinroepende een Katholiek is, een norsch en wreed gelaat, eene onheusche behandeling verraadt den haat, zijne godsdienst toegedragen. Men kan hen niet helpen..... Een ander was even geschikt, ja welligt veel beter berekend voor de betrekking, welke hij nederig kwam vragen: het kruis, in de tegenschaal geworpen, doet de schaal zijner

(1) Men herinnere zich de beschuldiging van den Hoogl. SIEGENBEEK in zijn schrijven over het *Lager Onderwijs*.

verdiensten te ligt bevinden. Ja, er zijn plaatsen, waar het kruisteeken, even als het brandmerk, den geteekende van alle betrekking uitsluit, en te vergeefs zoeken wij in den vloed der Protestantsche Schrijvers eenen enkelen, die het hoofd durve opsteken en deze onregtvaardigheid schandvlekken.

Dan alleen is het Protestantisme edelmoedig, wanneer een Katholiek (vaak naar zeden reeds lang bedorven), zijne ziel te koop aanbiedt; dan opent zich voor hem een rijk verschiet van begunstigingen. Zelfs is menigeen onkiesch genoeg, om door aanbod van grootere bedeeling, van eenige honderd guldens, van eene betrekking, den afval van de Katkolieke Kerk regtstreeks te koopen. De Protestantsche genootschappen openen hunne spaarpotten te dien einde, en menig leeraar laat zich die onedele taak van zielenkooper welgevallen. Men denke niet, dat wij zonder grond beschuldigen: wij zouden verscheidene namen kunnen opnoemen, en de personen, die dergelijke aanbiedingen met verachting afwezen, zouden openlijk getuigen. Maar neen! verre zij van ons het vraagstuk op het terrein der personaliteiten te willen brengen. Ons oogmerk is niet te verbitteren, maar de aandacht van al wat in Nederland nog edel denkt op de onedele, onregtvaardige, geschrevene en ongeschrevene wetten schendende bestrijding, onderdrukking van het Katholicisme te roepen.

De haat, dien wij aanklagen, groeit aan en barst uit in woede, wanneer een ernstig nazoeker in de H. Schrift, een Protestant, duidelijk ontwaart, dat in de elkander verdringende en afwisselende, en weder veranderende gevoelens van het vrije en onbelemmerd

nadenkend en leervormend Protestantendom geene waarheid bij die onéénigheid bestaan kan, integendeel, bewezen ziet, dat de Katholieke leer, volkomen met de H. Schrift is overeenstemmende; steeds, alle eeuwen door, één geweest is en blijft; wanneer hij alzoo ernstiger en ernstiger nadenkende, zich in geweten overtuigd houdt, dat in de Katholieke Kerk de ware leer van Christus, onzen Goddelijken Zaligmaker, wordt beleden en beoefend; en wanneer hij dan besloten heeft, de oude Moederkerk binnen te treden, met opoffering van eene reeks van gunsten, omdat hij goed en bloed voor de in zijne oogen ontloken en bestaande waarheid, voor zijne gewetens-overtuiging, veil heeft. Ziet, dan vervalt het ideaal van gewetensvrijheid, en het Protestantendom is in volle beweging. Niets wordt gespaard: noch toezeggingen, noch bedreigingen, noch vervolgingen; ja wij zagen zelfs onlangs door eenen Protestantschen leeraar pogingen in het werk stellen, ten einde eenen Protestantschen vader, die zelf Protestant bleef, zijn bestaan te doen wegvallen, omdat zijne dochter, tegen zijn verlangen, wilde de Katholieke leer omhelzen, en hij eindelijk in dezen stap bewilligd had (1). Overtuiging, moed, vooral Gods genade en Zijne kracht is er benoodigd, om Katholiek te worden; maar om tot de in alle rigtingen van elkander afwijkende Protestanten over te gaan, wat is daartoe noodig, ten zij dat men de aanlokselen, tijdelijk voordeel, aardsch genoegen, het gemak najage?

Wat zullen wij nu zeggen van die opzamelingen

(1) Dominé N—. kent zeker den koetsier van mevrouw N. N.? Gelukkig zijn zijne pogingen vruchteloos geweest.

onder de Protestanten van gelden, onder allerhande titels bijeengegaard, om tegen hooge prijzen landgoederen te helpen aanschaffen, neringen en handelszaken op te rigten; geschiedt deze overgang in *doode* hand, of in niet wettig erkende godsdienstige vennootschappen, of corporatien, zonder benoodigde autorisatie opgerigt, deze geldschieterij alleen, om Protestantsche geloofsgenooten staande te houden en te begunstigen? Bestaat hierbij niet het doel, om de Katholieken te weren, uit te sluiten, te benadeelen? Ja! maakt de lijst der Katholieke landlieden op, van de aangekochte woningen zoo menigvuldig weggezonden, der vroegere werk- en arbeidslieden, die zijn afgewezen, en gij zult zelve oordeelen.

Is het weigeren van onderstand aan de Katholieken op eene onheusche wijze, zoo als bij collecten al te dikwerf moet worden ondervonden, niet aan haat toe te schrijven (1)? Ziet de partijdigheid der toelagen der stads- en gemeente-besturen, onderzoekt waar de fondsen en revenuen der H. Geest-armen verblijven, bezoekt de gasthuizen en liefde-inrigtingen, en met de hand op het hart, verklaart rondborstig, of ook daar de haat het Katholicisme niet vervolgt.

Aan die zelfde ongelukkige stemming hebben wij die aaneenschakeling van schot- en schimpschriften tegen de Katholieke godsdienst, hare leer, hare leeraren en hare belijders te danken. Daartoe schroomt men niet, de geheele *Chronique scandaleuse* van alle landen te doorsnuffelen, zelfs de ongelooflijkste zaken voor waar-

(1) Bekennen moeten wij echter, dat een groot aantal onder de Protestanten, in dit opzigt, den behoeftigen het gevoel der menschheid niet ontzeggen.

heid aan te nemen, *gefingeerde* stukken voor *authentieke* uit te geven, zelfs zoodanige, welke het kenmerk van onechtheid in zich zelve medevoeren (1). Het doel wettigt alle middelen. En ziet gij niet, Protestanten, dat *broodschrijvers* en *brooddrukkers* op uwe gemoedsstemming speculeren! En wat leveren zij u voor *uw goed geld?* Niets dan valsche munt; loutere verdichtelen bieden zij u als waarheid te koop aan; zij brengen uwe gemoederen en die van de menigte in beweging door hersenschimmige tafereelen. Zij verontrusten u door oogmerkelijk hiertoe uitgedachte gevaren en voeden in u afkeer, haat en nijd tegen eenen romantischen droom. Het is hun voldoende, dat zij koopers gevonden en hunne ledige zakken gevuld hebben. Wij zullen onder deze niet rangschikken den *Kerkbode*, *Wekker*, en andere, waarvan toch duidelijk de bedoeling kenbaar is: haat en nijd aan te wakkeren, door hun geschrijf tweedragt te zaaijen en de gemoederen in gisting te brengen; maar wij wijzen op nog lagere voortbrengselen van den vuigen laster. Zoo zagen wij nog dezer dagen in het licht verschijnen een geschrift, *een* zoogenaamd *Woord van waarschuwing en opwekking*, waarin met eene onbegrijpelijke kwade trouw wordt aangegeven, dat de Katholieken in Nederland God verloochenen

(1) Onlangs werd in de meeste Protestantsche Couranten, de *Kerkbode* en andere, en te *Amsterdam* en te *'s Gravenhage* werd nog afzonderlijk uitgegeven, een' brief van eenen zoogenaamden *Katholieken Priester* over den H. Rok te *Trier*, en de anti-Katholieke haat, heeft niet eens bespeurd, dat in dienzelfden brief, die hoogopgehemelde priester schrijft, «*Laat de lauwerkransen van een Huss, Hutten en Luther niet beschimpen.*» Oordeele nu ieder, hoe *echt Katholieke Priester* de Schrijver van dien brief zijn kan. *De leugentaal heeft zichzelven belogen.*

en de Moeder van onzen Goddelijken Verlosser en Heiland vergoden; dat deze het eenige voorwerp der eeredienst van den Katholiek is geworden; dat zij op den troon en in plaats van God gesteld wordt; dat de Katholieke Kerk dit beveelt en goedkeurt, bijzonderlijk de Hooge Geestelijkheid in Nederland; dat de Katholieken hunne zaligheid van eene medaille verwachten; dat zij God niet meer als oppersten Regter erkennen en dat Maria, als de wereldbeheerschende Godin, aan de vereering, de aanbidding der vrome geloovigen wordt voorgesteld; en dat gepredikt wordt, dat men genade en vergiffenis voor elk misdrijf zal vinden, niet door waarachtige bekeering des herten tot God en tot den pligt, maar door het dragen van gewijde teekenen en het uitspreken van vrome woorden.

De ongelukkige gaat verder. De Katholieke Kerk in Nederland, zoo als zij thans is, is, volgens hem, eene geheel nieuwe Kerk geworden, is door de Grondwet dan ook niet erkend, en hij klaagt haar openlijk aan, als eene afschuwelijke, gevaarvolle en verdelgbare leer.

Ja, ware het aangedichte de leer der Katholieke Kerk, zij zoude de afschuwelijkste godsverloochening zijn; maar ach! Protestantsche lezer, wend u slechts tot den eenvoudigsten onder de Katholieken, en vraag hem gerustelijk af, of een dezer punten hem immer geleeraard zij, en gij zult uit zijn verontwaardigd antwoord bespeuren, dat deze aantijging niet dan laster is; ja, een laster van zoodanigen aard, dat de ambtenaren van den Staat, tot welke dit geschrijf is gerigt, getrouw aan hunnen eed, verpligt zouden zijn, ambts-

halve, den lasteraar in staat van beschuldiging te stellen: als laster plegende tegen eene door de Grondwet gewaarborgde godsdienst.

Wij, van onze zijde, verklaren voor geheel Nederland dit geheele geschrijf voor misdadige lastertaal, door vrijwillige boosaardigheid in de wereld gebragt; wij verklaren dat geen enkel der aangegeven punten de leer der Katholieke Kerk is, en hielden wij, ter eere onzer lezers, ons gevoel en onze pen niet in bedwang, wij zouden den schrijver zijne kwaadaardigheid in de hardste bewoordingen verwijten. Maar de alwetende God en Regter, zal zijne misdaad vroeg of laat bestraffen. Onze wensch evenwel is, dat de barmhartige God hem eene ware bekeering des herten schenke, door de verdiensten van onzen goddelijken Zaligmaker Jesus Christus. o! Dan zal hij eerst die rust en kalmte en dat genoegen vinden, die hij en de zijnen niet smaken, en hij zal zich genoopt gevoelen, den uitgestrooiden en bij hemzelven zeer goed bekenden laster openlijk te herroepen.

Maar, het zijn niet alleen zulke ongelukkige wezens, want er zijn er meerderen, die der Kerk onwaarachtige stelsels toeschrijven.

Ja, onder uwe geleerden, o Protestanten, is de vooringenomenheid tegen de Katholieke Kerk zoo groot, dat behalve in elk schrift, bijna in elke openlijke toespraak of rede, deze Kerk moet worden gelasterd. Zij schetsen de Katholieke Kerk af, als een zamenweefsel van anti-christelijke gevoelens; daarbij geraken zij zelve in hevige gewaarwordingen, verliezen hunne gewone kalmte, komen daardoor in afwijkingen, die den schrijver of spreker ontsieren. Deze opwellingen doen den

geschiedschrijver zijne onpartijdigheid verliezen, doen hem onwaarheden als echter gebeurtenissen boeken, bedwelmen zijne redeneerkunde en laten hem op doolpaden ronddwalen, tot dat zijn haat door uitstortingen gestild is geworden.

En welke is de reden van al deze geestverstooringen, van deze mistastingen en zelfs van deze letterkundige gebreken? Onbekendheid met de ware toedragt der zaken, aangekweekte vooringenomenheid en daarnit geboren haat, die hun hart heeft ingenomen, voor en al eer zij het bespeurden; en, wat het ergste is, hun hart is bevangen *op valsche, onechte gronden.*

Om van het vorenstaande een bewijs te geven, zullen wij een' der geleerdste Schrijvers openslaan; eenen Schrijver, die door zijnen ernstigen, langdurigen en talentvollen arbeid groote diensten aan Nederland bewezen heeft; eenen hoogst zedelijken en hoogst godsdienstigen Schrijver; eenen Schrijver, die gemoedelijk vermeent de onpartijdigheid, de billijkheid en waarheid tot leiddraad zijner nasporingen en geschriften gekozen, beaamd en gevolgd te hebben.

Die Schrijver is Mr. G. Groen van Prinsterer. Deze geleerde heeft dezer dagen een krachtig *Antwoord* aan Mr. C. van Hall uitgegeven en betoogd: dat Hendrik Graaf van Brederode's «gevoelens niet beantwoord «hebben aan den Adel zijner geboorte; dat de lof hem «toegezwaaid onverdiend is, om zijn weinig aanbeve«lenswaardig karakter, om de losheid zijner zeden, en «de middelmatigheid zijner talenten; dat de omstandig«heden hem op den voorgrond gebragt hebben, en dat «schijnbare en kortstondige voorrang te danken geweest

«is aan den luister van zijnen naam, of welligt ook aan «de onberadenheid zelve, waardoor hij over de grenzen, «die de rede voorschrijft, onder toejuiching somwijlen «van een woest gepeupel, weggesleept werd (1);» tevens heeft de heer GROEN zeer juiste bemerkingen in het midden gebragt, om te bewijzen, dat het geoorloofd, voor de Geschiedenis, taal- en oudheidkunde allernuttigst, voor de ontdekking der waarheid hoogst dienstbaar, en door algemeen gebruik gebillijkt is, de brieven van staatsmannen of geletterden in het licht te geven; en heeft ten slotte niet dan hoogst beaambare gedachten te neder geschreven over de *historische kritiek*.

Deze Schrijver heeft, zoo als hij zegt, de pen opgevat, omdat in hem, «die zich grootendeels aan histo«rische studie wijdt, naauwgezet onderzoek, kieschheid, «onpartijdige waarheidsliefde in twijfel wordt getrok«ken» (bl. 2); deze Schrijver verklaart rondborstig, dat «onwaardig is zich met historische studien bezig te «houden, elk die niet, als getuige voor de regtbank «der nakomelingschap, van harte de woorden beaamt: «de *waarheid, niets dan waarheid, de waarheid geheel*» (bl. 66); hij verzekert, dat hij de beschuldigingen tegen hem aangeheven veracht heeft, omdat hij *innig bewust* is *van zijne goede trouw* (bl. 76); hij «weet niet «of hem het ontzeilen eener gevaarlijke klip altijd ge«lukt is, te weten: door zucht om onpartijdig te zijn, «niet tot partijdige voorstellingen verleid te worden» (bl. 88 en 101). In een woord hij getuigt bijna op alle bladzijden van zijne waarheidsliefde, van zijne onpar-

(1) Bl. 30; en in zijne *Archives*. Vol. I. p. 176.

tijdigheid, van zijne onvooringenomenheid, van zijne omzigtigheid (1).

(1) Inderdaad hij heeft vele punten durven verzekeren, die vroeger niemand zoude gewaagd hebben staande te houden, onder anderen: hij noemt de vergunning, zoo niet de aanmoediging, van Brederode der openbare prediking eene minder prijsselijke zaak «als men in het oog «houdt dat zij tegen de overeenkomst met de Landvoogdes streed; «dat zij, reeds op zich zelf aanstootelijk voor de Roomsche eedver«wanten, daarenboven, om de toenmalige stemming der bevolking, «die nu grootendeels naar de wapenen greep, noodwendig aanleiding «geven moest tot buitensporigheden als de beeldstormerij, waardoor «de Koning onverzoenlijk en de voortduring van het Verbond onmo«gelijk werd; en dat dit doordrijven van openbare prediking, voor «een korten tijd, het zekerste middel was om het uitzigt op duur«zame religie-vrijheid verloren te doen gaan» (bl. 20). Hij zegt verders: «aan zijn voorbarig en rustverstorend gezwets en getier, blijkbaar «in onvoorzigtige gedragingen zoo wel als in den inhoud en de strek«king zijner brieven, is mede, en voor goed deel, de noodlottige «volksopgewondenheid te wijten welke het leger en de beulen van «Alva over *Nederland* gebragt heeft» (bl. 23). Elders zegt hij, «Aan wien zijn de verwijten en vermoedens tegen hem (Willem I) «onbekend? dat hij, van den beginnne af, op het bezit der Neder«landen gevlamd en zich, met de sluwheid eener verruitziende staat«kunde, van godsdienstijver, als van een heiligen dekmantel, voor «de onheilige oogmerken van eigen belang en eergierigheid, bediend «heeft. Lang is het bijkans onmogelijk geweest deze aantijging, met «den glans van fijne menschenkennis omhuld, overtuigend te weder«leggen» (bl. 57). «De Schrijvers, welke voor het gros der naschrijvers «ten vraagbaak geweest zijn, hebben onder den indruk der voorstel«lingen en berigten van één; der strijdende partijen geleefd» (bl. 77). «Niet Brederode alleen was in Nederland woelziek. In de hou«ding en plannen van den Adel, in de aanmatigingen der steden, in «de openbaarwording van de dweepzucht en geestdrijverij getuigde «niet alles evenzeer van pligtmatige ondergeschiktheid en belangloozen «Vaderlandschen zin. Veel was er waardoor Staat en Kerk, niet «gezuiverd, maar ten onderste boven kon worden gekeerd. Ontken«nen dat de argwaan van Filips hierdoor met reden gaande gemaakt, «dat hij somwijlen door verregaande buitensporigheden in het harnas «gejaagd is, zou evenzeer partijdigheid verraden enz.» (bl. 78); Van Granvelle zegt hij: «het blijkt dat hij zich met ernst tegen het ver«blijf van Spaansche troepen gekant en hunne verwijdering bewerkt «heeft; dat de vermeerdering der Bisdommen buiten zijn weten vast«gesteld is; dat hij geenszins een vriend van onbeperkt gezag was; «dat hij, als Bourgondiër, een afkeer van de aanmatigingen en hoog«hartigheid der Castilianen gevoed heeft; dat hij jaren achtereen «bekend stond als een der hoofden van de niet onaanzienlijke partij, «welke bij Filips II, tegen over Alva en zijn magtigen aanhang, op «vrede en verzoening en zachtmoedigheid drong. Welligt zou men

Welnu, deze zelfde Schrijver, in wien wij dan ook voorwaar een toonbeeld van goede trouw ten aanzien der Katholieke Kerk zouden verwacht hebben, wettigt bl. 28 «de uitdrukking van *Antichrist*, ter pligtmatige en «schriftuurlijke kenschetsing eener onverdraagzame en «afgevallen Kerk»; noemt bl. 94 deze Kerk «onverdraag-«zaam geloof of bijgeloof»; bl. 80 «het bijgeloof van *Ro-«me*»; bezigt bl. 78 deze woorden: «het ketterdooden «naar de leer en het bevel dier uit haren aard onverdraag-«zame Kerk»; zegt bl. 82, dat «de felheid van gewetens-«dwang van ALVA minder met de inspraak van zijn gemoed, «dan met de uitspraak en het bevel der Kerk van *Rome* «overeenkwam»; bl. 83 «dat Koning FILIPS steeds op mid-«delen is bedacht geweest, om zelfs ten koste van het «Vorstelijk gezag, een vergelijk te kunnen treffen; en «dat deze welgemeende en telkens herhaalde pogingen, «met betrekking tot de Noordelijke Gewesten, enkel «mislukt zijn door de onmogelijkheid, om de onver-«draagzaamheid der Roomschgezinden met de geloofs-«trouw der Hervormden in overeenstemming te brengen.»

Deze zelfde Schrijver, die, bl. 103, verklaart, in zijn *Handboek der Geschiedenis van het Vaderland* veel omzigtigheid in acht te hebben genomen, verzekert in dat Werk (bl. 14), dat in de Katholieke Kerk «het

«vroeger ook niet vermoed hebben, wat nu uit de meest geheime «briefwisseling openbaar is, dat hij, wel verre van een gedienstig «en vleijend hoveling te zijn, harde waarheden niet enkel aan de «Gouvernante, maar aan den Koning zelven heeft durven onder het «oog brengen; noch ook dat hij vergevensgezind genoeg was om, «nadat en terwijl de adel op de meest heftige wijs door WILLEM I «tegen hem persoonlijk opgezet werd, bij de Hertogin van *Parma* «zoowel als bij den Koning, tusschenkomst ten behoeve van den Prins, «wiens Vorstendom *Oranje* gevaar liep, te bewerken (bl. 80 en 81); en van ALVA, «dat hij, ten aanzien van den moord van COLIGNY, «betuigde liever beide handen te willen verliezen, dan zoodanig schelm-«stuk bedreven te hebben» (bl. 84).

«geloof in den eenigen Zaligmaker door menigvuldige «bijgeloovigheden werd *vervangen;* en, in plaats van «de H. Schrift, onder den titel van overleveringen en «legenden, allerlei fabelen den Volke geleerd werden; «dat eerbiedwaardige mannen *protesteerden* tegen het «verloochenen van Christus verdiensten in de Roomsche «Kerk» (1); dat «de godsdienst in uiterlijkheden werd «gesteld». Vervolgens schrijft hij bl. 19: «*De Paus «werd, door blinde onderwerping, weldra in de plaats «der Godheid gesteld*»; bl. 24: «de R. Kerk verbond «aan de deelneming in de kruistogten het wezen der «Godsdienstigheid en den waarborg der zaligheid»; bl. 32: «bij het gevoel van zonde, werd alles aan God «gewijd, behalve het hart; in alles werd heil, behalve «bij den eenigen HEILAND, gezocht»; bl. 70: «sedert «lang wist men niet meer dat Christus de eenige en «algenoegzame Zaligmaker is, dat Zijn bloed reinigt «van alle zonden; en dat er om Zijnentwille vergeving «is voor een iegelijk die gelooft. De mensch zou vol«brengen en verdienen wat de HEER had volbragt en «verdiend;.... het geheele wezen van het Evangelie der «genade werd vervalscht, en een vrijbrief voor elke mis«daad verkrijgbaar gesteld». Bl. 71: «Naast en boven «Christus werden de afgestorvene heiligen met *aanbid«ding* vereerd»; de Katholieke Godsvereering in die tijden was volgens den heer GROEN «*Gods-onteering, «afgoderij* en *heiligschennis*». Bl. 74: «Rome was aan «het heidensch Rome niet ongelijk»; bl. 75: «het Pau«selijk *Rome* was eeuwen lang, vol namen der Gods-

(1) De H. ANSELMUS van *Canterbury* en de H. BERNARDUS van *Clairvaux* worden door den heer G. onder deze *protesterenden* gerangschikt.

«lastering, vol van gruwelen en van onreinheid; dronken «van het bloed der heiligen en van het bloed der ge«tuigen van Jezus». Bl. 81: «haar inhoud en strekking «(der Kath. leer) bleek antichristelijk en *afgodisch* te zijn.» Bl. 84: «Door de Kerkvergadering van *Trente* werd «hetgeen misbruik was tot regel en grondslag gesteld;» de leer welke alstoen «de Roomsche Kerk stellig en «plegtig als de haar kenmerkende aangenomen heeft, «houdt de overheersching der Gemeente door de Gees«telijken in stand, onderwerpt ook de wereldlijke «Overheid aan het geestelijk gezag, maakt vervolging «en inquisitie ten pligt.»

De valschheid van al deze beweringen aan te toonen gedoogt het bestek van dit artikel niet; liever zullen wij den heer Groen van Prinsterer met den heer Groen van Prinsterer zelven antwoorden: «dat eene «godsdienstleer niet aansprakelijk kan geacht worden «voor buitensporigheden, welke zij verbiedt (bl. 93; *Antwoord*, enz.); en hem met hem zelven vragen: «Moet welligt het oordeel ook nu door de driften der «voorgeslachten worden bestuurd» (bl. 77)? Zijn er niet vele «sprookjes, blijkbaar ontvloeid aan de hate«lijkheid van pamfletschrijvers, die het kwaad geruchte «of zelve verspreid of althans gretig opgenomen heb«ben» (bl. 14); en hem zelven met hem zelven zeggen: «de zaak van waarheid en regt moet met volledige «kennisneming worden bepleit» (bl. 64). Ja, wanneer hij *waarheid*, niets dan *waarheid*, de *waarheid geheel* zal gezocht hebben, dan zal hij zien, dat nimmer *het geloof aan den eenigen Zaligmaker* in de Katholieke Kerk is betwijfeld geworden, veel min verdwenen is geweest; dat de verdiensten van Christus nimmer zijn

verloochend geworden; integendeel: dat altijd en overal is geleeraard, dat alleen door de kracht der verdiensten van Jesus Christus, onzen Goddelijken Zaligmaker, voor den mensch afwassching der erfzonde, vergeving der overige zonden en opneming in de eeuwige zaligheid te verwerven is: en dat deze zaligheid alleen voor hem te verkrijgen is, die in Gods genade, met waarachtig leedwezen over zijne zonden en met volle bekeering des harten, en dit Gode geheel toegewijd, sterft; dat de Katholieke Kerk nimmer de *aanbidding* der Heiligen, welke deze ook zij, gedoogd heeft, noch gedoogen zal. De bepalingen van de Kerkvergadering van *Trente* met *naauwgezet onderzoek, onpartijdigheid en waarheidsliefde* gelezen, zullen den begaafden Schrijver van het gegronde onzer teregtwijzing ten stelligste overtuigen (1).

Niet minder zal het elken onderzoeker blijken, hoe valschelijk, hoe kwaadaardig der Katholieke Kerk de *aanbidding* der H. Maagd wordt aangewreven; maar te gelijkertijd zal ieder gevoelen, hoe schandelijk het is, die vrouw, welke onze Goddelijke Zaligmaker voor zijne moeder heeft verkoren, te beschimpen en te belasteren. Het is alleen aan den haat, het Katholicisme gezworen, te danken, dat edele dames in handen der jeugd durven geven het schandboek: *De beeldtenis van Maria* door N. Roussel; waarin men, vooral bl. 6, 7, bewijzen wil dat de

(1) Men heeft ons verhaald, dat, toen bij eene plegtige gelegenheid, de heer Groen zich zeer onjuiste — wij gebruiken hier liefst eene zachte uitdrukking — gezegden had laten ontvallen over de Katholieke leer, hem door een hooggeplaatsten Katholiek een exemplaar van het Concilie van *Trente* werd ter hand gesteld, en door hem ter lezing werd aangenomen. Zou zijn Ed. het ook wezenlijk gelezen hebben? Met de hierboven aangehaalde beschuldigingen onder de oogen, zouden wij het bijna niet durven veronderstellen.

H. Maagd, behalven den God-Mensch, vier zonen en twee dochters zoude gehad hebben; waarin zij is afgebeeld als eene oude vrouw; neen, ik vergis mij, bl. 11, als een ouden engel, ten einde de eerbied voor Maria verzwakke, (bl. 12); ten einde, zoo als men later zegt, haar wel te vereeren, maar niet aan te roepen (bl. 13); welk geschrijf in eene verdichte briefwisseling der 16e eeuw tusschen eene abdis en eenen schilder is voorgedischt, met het doel, om de Katholieke Kerk zoo bespottelijk mogelijk te maken.

Doch terugkeerende tot den heer Groen van Prinsterer, ziet eens (*Handboek*, blz. 81) door welke teksten der H. Schrift hij de Katholieke Kerk tracht van valschheid te betigten; wij laten het aan elken waren *logicus* gerustelijk over te beoordeelen, of de aangevoerde bewijzen afdoende zijn, of zij datgene bewijzen, hetwelk de Schrijver beoogt, insgelijks hoe hij bl. 83 de leer van het *regtvaardigend geloof* der Protestanten tegen de Kerkvergadering van Trente verdedigt; hoe hij, bl. 85, het eigen onderzoek, den Bijbel, den grondslag alleen van het geloof, met de menschelijke *formulieren* tracht te vereenigen; hoe hij in de uiteenloopende gevoelens der Protestanten eenheid vindt; hoe hij bl. 88 den gewetensdwang der Protestanten in Nederland billijkt, vooral ten aanzien der Katholieken, die hij van *beeldendienst* of *afgoderij* betigt, enz.; men ga na, hoe hij in geheel zijn werk wil overtuigen, dat het Protestantsche Nederlandsche volk bijna een tweede door God, boven alle andere, begunstigd volk, een toonbeeld zijner genade, een door het geloof geheiligd vaderland geweest is; en onze vaderlandsche geschiedenis sedert de Reformatie het

verhaal der leidingen Gods en de historie van Gods wonderen is. Maar vooral bespeure men, hoe hij, door hevige vooringenomenheid tegen het Katholicisme bezield, onophoudelijk gelegenheid vindt, om bij elke gebeurtenis de Katholieke Kerk en hare leeraren en hare ledematen in gebreke te vinden, en bijna op elke bladzijde verdedigbare aanleiding meent te hebben, om de Katholieke Kerk te bestrijden. Wie dit al onbevangen, onpartijdig, nadenkend gadeslaat, zal onze vroegere stellingen volkomen bewaarheid vinden.

Ziedaar in korte trekken aangewezen, tot waar het Protestantisme door afgekeerdheid en haat tegen de Katholieken gedreven wordt. Moge deze mededeeling die gevolgen hebben, welke wij alleen beoogden: dat namelijk de bezadigden, beschaafden, geletterden onder de Protestanten de laakbaarheid dezer onbillijke handelwijze mogen inzien; door hun voorbeeld, en door hunnen invloed een' onverdraagzamen geest helpen bedwingen, die zich meer en meer onder hunne broeders openbaart; en krachtdadig medewerken, om ons dierbaar Vaderland tot een toonbeeld van ware eensgezindheid en verdraagzaamheid aan alle andere volkeren te doen strekken.

HET KERKELIJK JAAR.

Tweede Voorlezing.

Na hetgeen wij van het Kerkelijk Jaar hebben opgemerkt, kunnen wij nu deszelfs beteekenis in de hoofdgedachte zamenvatten, dat de kerkelijke feestgetijden in hunne opvolging de heilige geschiedenis van het rijk Gods, naar de voornaamste tijdperken van derzelver ontwikkeling, voorstellen en vertegenwoordigen, van af de verwachting des Verlossers tot den dag toe van het groote gerigt en der eeuwige vervulling; hetzij die feesten het verledene terugroepen, op de toekomst wijzen en beiden met het tegenwoordige verbinden, hetzij zij zelve het woord Gods uitbreiden en voortzetten door het goddelijk leven, dat zij zóó ten toonbeeld stellen als mededeelen: altijd zijn zij, in hare gedurige voltrekking, de *vertegenwoordiging* eener *reeds vermelde*, of *voorspelde toekomst*, tot zoolang geen tijd meer wezen zal. Deze doorloopende gedachte of beteekenis zal, zonder dat wij het herinneren, van zelve worden opgemerkt.

De eerste Feestkring van het Kerkelijk Jaar is die van *Kersmis*, en werd vroeger de Verschijning Gods (Theophanie) geheeten, en omvatte ook toen de Openbaring des Heeren (Epiphanie); deze vertegenwoordigt de Verwachting, de Komst of Verschijning, de verdere Openbaring en Kindschheid des Heeren, als ook zijn volgend leven, waarin Hij als den Weg, de Waarheid en het Leven zich vertoont, en strekt zich

uit tot den 70sten dag vóór Paschen, op welken Zondag *(Septuagesima)* de Feestkring der *Verlossing* een aanvang neemt.

Wij zullen in deze voorlezing *de Voorbereiding* tot de Komst van Christus en zijne *Verschijning* voorstellen, en in eene volgende de verdere *Openbaring* des Heeren tot aan den Feestkring van Paschen behandelen. Het middenpunt van dezen Feestcirkel is de *Kersdag*, of het geheim der Menschwording van Gods Zoon, welke dag tegelijk het groot en helder licht- en middenpunt *aller tijden* is, wijl toen als uit een donkeren *nacht* na het langzaam aanbreken van den *dageraad*, de *Zon* der geregtigheid is opgegaan, die nog immer hare stralen verlichtend uitbreidt over de aarde.

I.

De Voorbereiding tot de Komst des Heeren, of de Advent.

Laag aan den hemel kwijnt de zon en hare stralen zijn zonder kracht en warmte; de dagen zijn kort en de minst verlichte van het gansche jaar; lang en eenzaam zijn de treurige nachten; het is alsof een onmetelijk lijkgewaad de kille aarde overdekt, en het leven haar verlaten heeft; heel de natuur schijnt in diepen weedom te zuchten, als smachtte zij naar verlossing van hare boeijen en herstel aan een vroeger zoo jeugdig en krachtvol, maar thans verloren leven.

Treurig beeld van den gevallen mensch, in duisternissen gehuld en in de schaduwe des doods neergezeten. De straal der kennis is op zijn gelaat verdonkerd en het leven is door de zonden geweken uit zijne ziel; hij zucht als in stervensnood, en zijn oog hoe

krachteloos en beneveld, ziet naar den gezigteinder uit, of niet eene nieuwe Lentezon, in de kille duisternis om hem heen, licht en warmte kome verspreiden.

En immer korter en donkerder worden de dagen en langer nog en treuriger de nachten; en weldra in de laatste week van den Advent, op het feest van den H. Thomas, valt de kortste dag van het jaar in met zijne twee langste nachten; en daarmede staat zoowel onze eigen armoede en ons gebrek aan licht en leven ons voor den geest, als de altijd toenemende nacht, waarin de zonde het menschelijk geslacht gedompeld heeft; die kortste dag, de feestdag van den weleer ongeloovigen Thomas, herinnert ons de menschheid in den treurigen staat van ongeloof. Bij de Grieken houdt men op den laatsten Zondag vóór het Kersfeest de gedachtenis der heilige Oudvaders, die de verloopen eeuwen terugvoeren, terwijl daags vóór het Geboortefeest, de stamouders, Adam en Eva, uit hunne graven als opgeroepen worden, om Hem te aanschouwen, die, volgens de voorspelling hun gedaan, den kop der helsche slang vertreden zal.

Daar staan dan de eerste en tweede Adam, die Christus is, bij elkander; beiden, hoewel oneindig verscheiden, het hoofd van een eigen geslacht; dit zegt ons, hoe de eerste Adam den tweeden noodzakelijk maakte; en hoe Christus, de Verlosser van ons geslacht, door *alle tijden*, wier vervulling Hij is, zich langzamerhand vertoonen zal.

Daar staan de eerste en tweede Adam bij elkander; de tweede afgedaald en mensch, kind, geworden, om den eersten uit zijn' val op te heffen en aan zich gelijk te maken, hem die God, die alles had willen

zijn en daardoor alles zich onttrokken en in den afgrond van zijn eigen Niet zich weggeworpen had.

Dien diepgevallen Koning der verloren tijden komt de Koning van een toekomstig en eeuwig rijk verlossen en verheffen uit zijne slavernij; en die verlossing en verheerlijking, die wedergeboorte, welke in smarten wordt volbragt, is de heilige geschiedenis aller tijden, de geschiedenis ook van heel het Kerkelijk Jaar.

Doch die wereldgeschiedenis wordt dan ook door de Kerk beschouwd als de gedurige ontheffing aan een groot en algemeen vonnis. Luide verkondigt zij het, hoe de wereld geoordeeld is (1), nog altijd geoordeeld wordt (2), en nog eens geoordeeld zal worden (3). Bij den *aanvang* van haar jaar, bij de eerste komst des Heeren, doet zij dit dadelijk gevoelen, en laat zij het alles-beslissend vonnis hooren, en ons de geheele menschheid overschouwen tot het groote oogenblik toe, dat de tijd zal overgaan in de eeuwigheid. Meermalen door het jaar herinnert zij diezelfde oordeelen: op de meeste boete en bededagen, *Quatertemperdagen*, Asch-Woensdag, in de Vaste, als wij de afgestorvene gedenken; en even zoo sluit zij haren loop met de verkondiging van het algemeen gerigt, als zij op haren laatsten Zondag eerst het vonnis der Joden voorzegt, zoo als het tot de laatste letter voltrokken is, en dan tegelijk wijst op het wereldvonnis, dat eens even zeker volvoerd zal worden. Want God is heilig, en sedert de zonde is de wereld in den booze; het rijk waartoe wij geroepen zijn, is het rijk der heiligheid, en wij houden niet op te zondigen; in Gods

(1) Joan. XVI. 11. Verg. III. 18. I Joan. V. 19.
(2) Joan. IX. 39. (3) Joan. XII. 48.

heiligheid is zijne regtvaardigheid gegrond, in zijne regtvaardigheid zijn oordeel, dat voltrokken wordt aan het einde der dagen, als de hemelen, bij de tweede komst des Regtvaardigen, de door Hem geheiligden zullen opnemen en aan zijn rijk geen einde meer wezen zal.

Ofschoon nu de Kerk, gelijk gezegd is, van oneindig leven doordrongen en gedragen, en Goddelijk gelijk haar Goddelijken Stichter, de toekomst nimmer van het verledene of tegenwoordige scheidt, maar die verschillende oogenblikken in één enkel oogpunt en tijdstip tracht *tegenwoordig* te stellen, zoo voegt zij zich echter, daar zij in eindigen tijd, in eene eindige wereld werkt, ook naar deze tijdelijke behoeften, en vertegenwoordigt op eene eindige, dat is, zinnelijke wijze de eeuwen die zijn voorbijgegaan. En gelijk nachtschemering, dageraad en morgenstond elkander opvolgen en den dag vooruitgaan, zoo breekt ons ook langzamerhand het licht van haren eersten Feestkring aan. — Vier Zondagen echter te voren wordt verkondigd, dat de Verlosser komen zal: dit is de tijd der voorbereiding tot de komst des Heeren, de tijd van den Advent. Deze vier weken zijn de herinnering en het afbeeldsel van de vier duizend jaren vóór Christus; of telt men met de Grieksche Kerk veertig dagen, dan stellen zij de veertig eeuwen vóór zijne komst voor oogen. Wat toen is omgegaan in het gemoed der gansche wereld, die tot die komst werd voorbereid, moet nu in de ziel van een ieder worden opgewekt; erkentenis en bewustzijn van zonden en schuld en het daaruit voortkomend gevoel van ellende, van smart en rouw; het gevoel aan behoefte van reiniging en verzoening en een vurig verlangen naar

Dengene die komen moet. Gelijk de Vaders, aan wie de belofte gedaan was, dien dag des heils met zooveel zuchten verbeidden, zoo toeft nu, met brandend verlangen, de gansche Christenheid en elk Christen op de verschijning van het eeuwig Woord.

En op wat wijze nu die komst van Christus is voorbereid, hebben wij thans op te merken, voor zoo verre het de stof van *dezen* feestkring vordert, ten einde straks na te gaan, *hoe* de Kerk in deze weken dezelfde gevoelens in ons tracht op te wekken.

Die voorbereiding, of verwijderde openbaring en verwachting des Verlossers, geschiedde langs twee tegenover elkander staande wegen. Bij de Heidenen werd op meer ontkennende wijze het gevoel aan die behoefte eens Verlossers opgewekt, terwijl aan het volk van God door stellige voorspellingen in woorden, in daden en instellingen, de Messias meer en meer werd aangeduid.

Toen de mensch zich eens van de bron der waarheid en het waarachtige goed verwijderd had, verloor de geest, naarmate hij zondigde, de kennis en het gevoel van God; want zoo de onwaarheid of de dwaling, en de zonde, — die de leugen in werking is, — eens wijd om zich heeft rondgegrepen, dan volgen zij tegen over het stellig-werkende ware en goede, haar eigen wet, volgens welke zij zich zelven vernietigen; zij blijven niet halverwege staan, en keeren in den regel ook niet tot het goede terug. Eerst dan, wanneer de dwaling en zonde het hoogste toppunt hebben bereikt, en de grootste ellende geboren is, schijnt het kwaad aan de wijsheid toe wat het werkelijk is, verworpenheid en bederf.

Dan ontwaakt met geweldige kracht het ingeschapen,

maar onderdrukte gevoel van het oneindige, van het ware en goede. Maar, o diepe ellende van den eens afgedoolden geest! de ongelukkige zoekt voldoening waar zij niet te vinden is. Zij vervielen, zegt de Apostel van de Heidenen, in ijdelen waan en hun onverstandig hart werd verduisterd; terwijl zij zich voor wijs uitgaven, werden zij dwazen, en verwarden de heerlijkheid van den onvergankelijken God met de gelijkenis en het beeld van vergankelijke menschen, van vogelen, dieren en kruipend gedierte (1). Met dezen afkeer van den waren God was een diep zedebederf van allerlei aard noodzakelijk verbonden, en verschrikkelijk is het tafereel, dat dezelfde Apostel van hunne onnatuurlijke gevoelens ophangt.

Zoo God nu in de onmagtige menschheid een nieuw leven wil voorbereiden en voortbrengen, kiest hij hiertoe uit haar niet slechts zijne dienaren en werktuigen, maar hij maakt met een geheel volk den aanvang eener nieuwe opvoeding en vorming, want een nieuwe en blijvende levenstoestand is daar alleen mogelijk, waar een geheel volk zulk een staat intreedt; wijl dan die goddelijke werking eene openbare uitdrukking en dadelijke zelfstandigheid bekomt, en in geschiedenis zich voorzet. Van die nieuw-gevormde maatschappij bedient zich dan de Voorzienigheid, ter voorbereiding van een hooger leven en verhevener geschiedenis, en Zij heeft reeds door haar bestaan alleen een oogenblikkelijken en magtigen invloed. Zulk een volk heeft God zich uitverkoren, om de gedane *openbaring* ongeschonden in zich op te nemen, haar voort te zetten, meer en meer te doen uitkomen en tevens onvervalscht te bewaren, en om

(1) Rom. I: 21—23.

eindelijk, als de verwachting der volken uit deszelfs midden is voortgekomen, de gansche geschiedenis van Gods barmhartigheden aan de wereld over te geven en te getuigen. Dit volk vervult dan een dubbel doel van Gods barmhartigheid; het een meer voor het oogenblik en het ander meer verwijderd, daar het de andere volken, in afgoderij verzonken, vermaant en onderrigt en tegelijk verwijst op het toekomstig heil.

Met het Joodsche volk sloot de Heer ten dien einde een *verbond* en maakte het tot zijn erfvolk, dat van Hemzelven als van zijn' Koning geregeerd, voor zijne dienst alleen zoude leven. Wat de Priester is voor de zijnen, moest dit volk in zekeren zin voor de geslachten der aarde wezen; daarom wordt het ook, om den zegen dien het der wereld bereidde, het Priesterlijk volk genoemd, waarin alle volken der aarde zouden gezegend worden. Want het heil komt uit de Joden (1). Zij hebben het verbond en de wetgeving en de beloften; van hen stamt volgens het vleesch Christus af, die God is boven allen, geprezen in eeuwigheid (2).

In dat verbond, met Arbraham den Stamvader gesloten, hebben wij vooral drie instellingen kortelijk na te gaan; de *Wet* en *het Priesterschap*, *de Profeten* en *de Koninklijke waardigheid*. Het Verbond rustte op de *Wet*, dat is: de voorwaarden, waaronder het was aangegaan, waren in de *Wet* uitgesproken.

Daar God nu zelf de *Wet* gaf en het dus *goddelijke* Wet is, uit *Zijn*' wil en beschikking voortgevloeid, ligt hierin voor ons de verzekering, dat zij vol is van hooge wijsheid en datgene kan geven wat God met het Joodsche

(1) Joan. IV, 22.
(2) Rom. IX, 4, 5.

volk ook voor de *toekomst* bedoelde, in welken geest de Apostel insgelijks van de Wet spreekt.

De menschen immers, eens van God afgeweken, volgden zoo zeer de booze begeerten van hun hart in, dat zij niet tot erkentenis van hunne zonden, noch tot gevoel van berouw of tot verbetering kwamen. God stelde hun nu een' spiegel, die hun getrouw en naar waarheid en leven hun beeld liet zien en hun binnenste toonde; die spiegel was de *Wet*.

Bij hetgeen zij beval en verbood, zagen zij vele overtredingen en de volle maat hunner zonden. In die zelfde Wet zagen zij ook, wijl zij straf dreigt aan de overtreders, een altijd tegenwoordig oordeel Gods, een gerigt, dat voortdurend verwerping en vloek verkondigt en uitspreekt.

Nu werden velen van smart en rouw aangegrepen, en wat zelfbeschouwing niet uitwerkte, voltrok het ongeluk van den Staat, dat de wet ondersteunde; want in hunne altoosdurende rampen zagen de Joden de gevolgen hunner eigene schuld en erkenden de bron des onheils. Want de zondaars, zoo zuchtten zij, vervolgt het ongeluk, maar den regtvaardigen worden goederen geschonken (1). De kroon is van ons hoofd gevallen! Wee ons! dat wij gezondigd hebben (2). Hetzelfde ongeluk, dat het uiterlijke leven verstoorde, verdeelde en verscheurde den mensch van binnen: het leven van allen en een ieder toont dit; hunne dagen waren vol van zelfbeschuldiging en rouw; mijne zonden zijn altijd voor mij (3); onze zonden en misdaden liggen op ons, dat wij er onder verkwijnen (4); met regt mogen wij

(1) Spreuk. XIII, 21.
(2) Jerem. Thren. V, 16.
(3) Psalm. L, 5.
(4) Ezech. XXXIII, 10.

zeggen, dat het leven der Joden als eene *gedurige aanschouwing der zonde* was.

Hoe meer nu de Wet de *erkentenis* der zonde bewerkte, des te sterker werd het gevoel van *schuld* en *rouw*, en dit dreef den pligtige tot het gevoel van de noodzakelijkheid eener *zuivering* en *verzoening*.

Het eerste onmiddelbaar gevolg derhalve van de Wet was het *Priesterschap;* hierdoor zocht het volk evenzeer zich te *zuiveren* voor den Heiligen en Regtvaardigen God, als het daardoor streefde zich met Hem te *verzoenen;* het middel daartoe moest het *Offer* zijn, door den *Hoogepriester* opgedragen.

En dit bragt de geheele Eeredienst voort, die met de Wet in te naauwer betrekking stond, als zij uit haar was uitgegaan. De gansche Eeredienst was zinnebeeldig; zelfs de offergereedschappen, daarbij gebezigd, hadden eene geheimzinnige beteekenis en duidden godsdienstige denkbeelden aan. Het offer dan met deszelfs geheele Eeredienst gaf, naar goddelijk voorschrift, uiterlijk aan allen en elk in het bijzonder hetzelfde te kennen, wat in de ziel het bewustzijn van zonde en schuld langzamerhand had voortgebragt, of had moeten voortbrengen: de *behoefte* aan *zuivering* en *verzoening*, en door de zoenoffers, bij de wet bepaald, werd de *gedachtenis der zonde* jaarlijks gevierd (1); *Wet* en *Priesterschap* voltooiden elkander,

Doch Wet en Priesterschap gaven wel de *kennis*, maar niet de *vergeving* der zonde; de Wet was zonder genade en werd toch niet door de Joden volbragt, en hadden zij haar vervuld, wie delgde de vroegere schuld uit? Door het bloed van bokken of stieren kan zij niet

(1) Heb. X, 3.

weggenomen worden; dit vermogt Hij slechts, in wien geene zonde is, en die, hooger dan de Hemelen, de geheele Wet kwam vervullen en volmaken.

Op Christus dan, dien grooten Verzoener, wees de Wet, die het rijk Gods in de harten der menschen voorbereidde en eene groote voorspelling des Christendoms was.

Op den berg der verheerlijking zien wij dan ook in Mozes en Elias de *Wet* en de *Profeten* vertegenwoordigd; in Mozes die gezegd had: Een anderen profeet zal ik zenden aan mij gelijk; in Elias, die komen zal om getuigenis te geven van Hem, die beiden vervuld heeft; want Christus was het doel en het einde der wet (1), en door Mozes is de *Wet* gegeven, maar *genade* en *waarheid* is door Jesus Christus geworden (2).

Lang echter leefde de Verlosser in de *belofte* en de voorspelling der *Profeten*, eene andere geheimvolle instelling, door God aan de Joden geschonken. Door Zijnen geest aangegrepen, spraken zij in den naam des Heeren en niet *hun*, maar *Zijn* woord; zij drongen in de verre toekomst door en voorspelden die in de taal der verrukking, of gaven haar door zinnebeeldige handelingen te kennen, of zelven waren zij de figuur van toekomstige geheimenissen, en drukten in hun leven en lijden de vervolgde waarheid en onschuld uit.

Merken wij hierbij de instelling van het *Koningschap* op, die de *Godsregering* verving, en *oordeelen* en *strijden* ten dubbelen pligt had.

Tot Gods plaatsbekleeder gezalfd en met Zijne Majesteit omschenen, moest de Koning het volk besturen, het beschermen in het gevaar, en strijden aan zijn

(1) Rom. X, 4. (2) Joan. I, 17. Verg, Gal. III, 13, 14.

hoofd, en hij zelf was, tot dat de schepter van Juda zou wijken, eene voortlevende en altijd hernieuwde voorspelling en afbeelding meer van den Messias, die in zijn persoon de driedubbele *zalving* en waardigheid van *Hoogepriester*, *Profeet* en *Opperkoning* vereenigde, en het zwaard op aarde kwam brengen, om het rijk des vredes te stichten. Wat Abraham als *Stamvader* van een nieuw geslacht van *verre* verkondigde, de *Regters* in *hunne* waardigheid *nader* aanduidden, toonde David, uit wiens huis de Christus moest geboren worden, in zijn *Koningschap* van *meer nabij*, en stelde deze zijn' strijd en zegenpraal voor; Salomon, zijn zoon, de vredevorst, duidde den koning des vredes aan, die in heerlijkheid en wijsheid heerschen en oordeelen zou.

Nu eenmaal de Wet en de Profeten en heel het Joodsche volksbestaan, zoo tijdelijk als geestelijk, op den toekomstigen Verlosser duidden, zweeg van toen af het woord der voorspelling tot aan het oogenblik harer vervulling niet meer. Wel is waar, gedurende den tweeden tempel, in den tijdkring van 500 jaren, stonden er geene Profeten op, maar die tijd was zelf vervulling van Pofecij, en de vroegere voorzeggingen werden voortdurend gehoord en gelezen; de stem der oude Profeten klonk nog altoos voort.

Inmiddels hadden die Godsgezanten eene dubbele zending. Daar de Wet nog altijd bestond en immer overtreden werd, waren zij als hare levende stemmen, en hielden het volk deszelfs zonde, schuld en straffen voor. Bij elken Profeet zijn talrijke plaatsen van dien aard op te merken, en onder de veelvuldige heilige Liederen is het getal van die, welke smart en weedom ademen, verre het grootste; en in dit opzigt is Jere-

mias, die op de puinen der heilige Stad zijne droeve ziel in *Klaaggezangen* uitstort, de waarlijk nationale dichter der Joden.

De andere roeping der Profeten was de voorspelling van den Messias, die van schuld en straf, ja van de Wet zelve verlossen zou. Door geheel de Profetenschaar gaat van het begin tot het eind, van den eersten Profeet tot den laatsten en grootsten, die Joannes is, eene groote verkondiging en voorzegging, het profetisch woord van eene algeheele verlossing en eene heerlijke komst des Heeren; zij voorspellen een rijk, dat in zijn glans en glorie niet slechts alle volkeren zal nemen, maar hemel en aarde verbindt in zijne algemeene en groote verheerlijking. En dit is het eeuwig Rijk Gods.

Maar eerst moesten de Joden eene smartelijke zuivering ondergaan, en schrikkelijke oordeeldagen over hen en over de volkeren komen.

Zoowel voor Heidenen als Joden moesten die straffen naar *verzoening* doen uitzien. Daardoor werd een verduisterde overlevering ook bij de eersten vernieuwd en het volk van God onder hen verstrooid; zijne profeten spraken tot hen, als Jonas te Ninive, Daniel aan het hof te Babylon, en Zijne gewijde schriften werden onder hen bekend en verspreid (1). En gewis dat gezigt der onophoudelijke oordeelen van een' vergramden God en de voortdurende wraak, die Hij op de zondaars nam, moest evenzeer het gevoel van schuld, berouw en verlangen naar verzoening opwekken, als de *inwendige stem* der verscheurde ziel en de *gedurige herinnering der Wet* en *van het Priester-*

(1) Bij het feest van de Openbaring des Heeren aan de Heidenen, is het de plaats, iets meer van HUNNEN roep op te merken.

schap en de *mondelijke bedreigingen*, door de *Profeten* aangekondigd, en de harde dwang, waaronder sommige *Koningen* het Joodsche volk verdrukten.

Straf en wraak, vloek en veroordeeling spraken dan met magtige stem en onafgebroken tot heel het menschelijk geslacht; vloek over den reeds gevloekten Satan, vloek over de dieren, die elkander verscheuren en gevonnisd zijn in de slang, die in het stof zich voort moet kronkelen; vloek over de aarde, die distelen en doornen en giftig onkruid voortbrengt; vloek over de vrouw, die in smarten baart, en over den man die in het zweet zijns aangezigts zijn brood verdient; vloek over de stervelingen, die in smart het leven zien, om weg te kwijnen en bij wier ontbindingsuur voor elk het vonnis wordt herhaald en vervuld: den dood zult gij sterven! vloek in den afschuwelijken sleep van kwalen, die hun den dood met siddering aanvoeren.

Wraak over de gansche aarde, toen God de wateren riep, om haar te overdekken; over alle schepselen, die bij duizenden en duizenden vergingen, toen een enkele jammerkreet opsteeg tot de wolken van de vier hoeken der wereld; wraak in het voedsel des doods, in de bloedige spijze, die den verzwakten mensch moest sterken na de vreesselijke kastijding; wraak weder over steden, die door het vuur van den hemel werden verteerd! Wraak over het eigen volk van God, dat in siddering zijne Wet ontvangen had; de Wet, die onophoudelijk dreigde en tuchtigde; de gedachtenis en de straf des doods hernieuwd in het offerbloed, dat immer stroomde; in het vermoorde leven; in de offergereedschappen, werktuigen des doods! wraak, dreigende wraak in de woorden der Profeten,

die het vuur afroepen van den hemel, of dien sluiten, dat hij wordt als koper.

Straffen nog vroeger over het volk van God, als het zoovele bangen jaren zuchtte in de hardste slavernij; als de kinderen van het mannelijk geslacht de prooi der wateren worden! Straffen, als zij veertig jaren omdolen in de woestijn; als de aarde de schuldigen inzwelgt; als de beet der slang er duizenden sterven doet; als van die tienduizenden een tweetal slechts het beloofde land binnentrekt; als Mozes, Mozes zelf van verre slechts het land der belofte aanschouwen mag!

Wraak nog eens in de verscheuring van Israëls rijk; in de Babylonische gevangenschap; onder Antiochus de Groote! Wraak over de volken, die worden uitgedelgd, als door onzigtbaren vinger, te midden der heiligschendige feestgelagen, hun ondergang op den muur der koninklijke zaal geteekend wordt.

Een kreet, een eeuwige kreet van smart, van scheuring en straf in het eigen hart van een ieder; in elk gezin, in elke stad; in ieder rijk; in alle rijken, die opkomen en vergaan; die elkander tot tuchtroede en geesel zijn; elkaâr in boeijen slaan, in slavernij vervoeren, uitmoorden en verdelgen; Want hij die straft noemt zich den God der wraak, die *oneindig* wreken kon! maar die straft om *zijner* te doen gedenken en het gevoel der schuld, van verzoening en berouw in de harten op te wekken. Verheven waarheid zong de Dichter, toen de Vrouw ter kwader uur van de vrucht at: «de aarde voelde de wond en de natuur, van haren zetel door al haar werken zuchtend, gaf teekenen van weedom, dat alles verloren

was.» (1) En meer verheven nog voegt hij er bij, als Adam op haar voorbeeld zondigt: «de aarde beefde van uit hare ingewanden, als andermaal in barensnood, en de natuur gaf een' tweede zware zucht; de hemel betrok en weende, onder een doffen donder, eenige droeve droppelen, bij het voltrekken der doodelijke Erfzonde» (2). Die kramptrek van smart verheft en herhaalt zich onophoudelijk door heel de natuur; het is het schepsel van zijn' Schepper afgescheurd, dat met een onuitsprekelijk heimwee zich hemwaarts beweegt en naar het uur verzucht, dat het in verzoening worde aangenomen, als er een nieuwe hemel en eene nieuwe aarde zal zijn.

Van somber rouwgewaad omhangen, hernieuwt de Kerk dan in naam dier gansche Schepping, de klagt van veertig eeuwen in deze dagen der Verwachting, en de Profeten herhalen het om strijd, Wie Hij is, die komen moet, en *hoe* men, door *reiniging* namelijk, dat nieuwe Rijk moet ingaan; doch de groote boetgezant verkondigde dit in zijn doopsel des waters het uitdrukkelijkst en van nabij. Daar dan in dat nieuw Jerusalem zouden die oude zoenoffers ophouden (3), en eene bloot-uiterlijke Outerdienst door het één en eeuwig *offer* van den onbevlekten *Hoogepriester* worden vervangen (4). Dan zal de Heer zijne wegen leeren en van Sion de *Wet* uitgaan en het *woord des Heeren* uit Jerusalem (5); ik heb mijn' *Koning* gezalfd op mijnen heiligen berg (6). Gezworen heeft de Heer, en het zal hem niet berouwen: gij zult *Priester* zijn in

(1) Milton, Par. Lost. B. IX. 781.
(2) Ibid. IX. 1000. (3) Mich. VI. 6, 7. (4) Mal. I. 11.
(5) Is. II. 2, 3. (6) Ps. II. 6.

eeuwigheid, naar de orde van Melchisedech (1)! En in het hoog gevoel van dit naderend rijk, van het dagende licht, dat *God zelf* is, roept de Profeet in verrukking uit: Rijs op, Jerusalem, want uw licht komt en de glorie des Heeren gaat over u op; want zie, duisternissen overdekken de aarde en de nevelen de volken, maar over u zal de Heer opgaan en zijne heerlijkheid straalt over u uit. De volken zullen wandelen in uw licht, en de koningen in den glans, die u is opgerezen (2).

Daar staat nu de laatste Profeet en groote Boetgezant in het midden der woestijn, het zinnebeeld der aarde, die woest was en ledig als weleer; en hij wijst als met den vinger op het Woord, dat bij den morgenstond der schepping sprak, en bij den dageraad der herschepping weder spreken zal, maar in *persoon* nu op de aarde afgedaald is. Ziedaar, zoo zegt hij, het Lam Gods, dat de zonden der wereld wegneemt! En gelijk weleer de geest Gods, bezielend, over de wateren zweefde, zoo getuigde nu de H. Joannes, dat hij den Geest Gods in de gedaante eener duif van den hemel had zien nederdalen, die op Christus verwijlde, en hem als den Verlosser aan Joannes kennen deed; en andermaal sprak hij: Ziedaar het Lam Gods, dat wegneemt de zonden der wereld! En nu is het in de Kerk alsof de strenge geest van boetvaardigheid zelf, ons in den persoon des Heiligen Joannes toespreekt. Eenzaam leeft hij in eene woestenij, van een ruw kleed omslagen; door een sober voedsel der wildernis gespijsd, ernstig en streng is het woord der boete dat hij predikt; het woord van God, dat scherper

(1) Ps. CIX. 4. (2) Is. LX. 1. 2.

dan alle tweesnijdend zwaard, doordringt tot de scheiding van ziel en geest. Maakt het scherpe ijzer, in deze dagen de akkers, die het doorboort en omkeert, tot een nieuw aardrijk, geschikt om den zaadkorrel op te nemen en te doen ontkiemen: zoo verlangt de Kerk dat het diepgaand woord der boete het hart omkeere en als tot eene nieuwe aarde vervorme, om het zaad van het goddelijk woord op te nemen en nieuwe vruchten te doen dragen.

Daarom vereenigt zij zich in het donker kleed van boete met Israëls kinderen, die in asch en haren kleederen den Messias verbeidden en de verdwenen glorie van Sion beweenden en den schepter nu van Juda geweken (1); daarom het vasten weleer in dezen boetentijd, het verbieden van openbare vreugdebedrijven, het opschorten der huwelijks-feesten; daarom die herhaalde opwekking, om op te staan uit den slaap der zonde, wijl de nacht is voorbij gegaan en de dag aanbreekt; daarom de levendige schildering van het toekomstig wereldgerigt, waarbij het oordeel van verwerping wordt uitgesproken over allen, die met Christus en zijnen geest niet zijn één geworden; daarom, nog eens weerklinkt nu elken Zondag de ernstige stem van den boetgezant in de woestijn: doet boetvaardigheid! daarom het onophoudelijk gezucht: dauwt, hemelen, dauwt van boven; en gij, wolken, regent den Regtvaardige; aarde, breng den Verlosser voort! En reeds kiemt ons Jesses spruit, en de bloem gaat uit haren wortel op; daarom het Feest van Maria Ontvangenis, dat den aanbrekenden morgenstond van den naderenden verlossingsdag getuigt; want zij, Maria, is het, die daar

(1) Gen. XLIX, 10.

voorttreedt als de rijzende dageraad! Breidt dan, bergen van Israël, breidt uwe takken uit, en groent en bloeit! Stort uit uwe balsemgeuren, want uw Heer, de Verlosser komt! Bergen en heuvelen zullen een loflied zingen en opspringen zullen de boomen des wouds, daar de Heer komt in zijn eeuwig rijk! O Emmanuël! onze Koning en Wetgever! gij, verwachting der volken, en behouder der wereld, kom, kom om ons te verlossen.

Zoo roept de Kerk gedurende al deze dagen, en te luider, naarmate het uur genaakt dat de Bruidegom haar bezoekt. Als de tortel op de bergen, zoo blijft zij verzuchten, tot dat zijne stem zich hooren laat: Kom af van den Libanon, mijne Verliefde! kom af van den Libanon, morgen zult gij de bruidskroon dragen (1)!

Maar op den ochtend van den laatsten dag spreekt zij op zachter toon: *Heden* weet gij dat de Heer zal komen, en *morgen* zult gij zijne glorie zien En immer herhaalt zij: heiligt u, weest bereid, want morgen, morgen zult gij de glorie van God onder u zien. Morgen zal Hij afdalen en alle krankte van u wegnemen; morgen zal de ongeregtigheid van de aarde worden uitgedelgd, en de Verlosser der wereld over u heerschen!

En zacht doordringen die gevoelens nu aller hart, en vurige zuchten rijzen er op, en stemmen zamen met het geklaag der toevende Bruid; en stiller wordt het in en om ons heen, naarmate het uur der vervulling nadert.

En deze stilte der gespannen verwachting is het plegtig *zwijgen* van den *heiligen* avondstond.

(1) Cant. IV, 1.

II.

De Verschijning des Heeren, of de Kersdagen.

Als nog een diep zwijgen over alles was uitgebreid en de nacht in het midden van zijn' loop zich bevond, toen kwam het almagtig Woord van den hemel af, van den Koninklijken troon daalde hij neder (1).

En zie, op eens roepen met rein en feestelijk geluid door het duister heen naar de woningen der menschen de klokken der Kerk, de verkondigers van den Kersnacht; zij roepen, als eens over Bethlehems velden de Engelen des Hemels tot de Herders en inwoners van Juda: Ik verkondig u eene groote blijdschap; want heden is u de Zaligmaker geboren, die Christus is, de Heer! Allen hooren met vreugd die welluidende stemmen, en allen stroomen uit hunne woningen naar de feestelijk verlichte Kerk te zamen. Daar hooren zij met heilige verrukking, dat des Vaders eeniggeboren Zoon in de menschheid verschenen en *het eeuwig Woord is Vleesch geworden, om ons aan zich gelijk te maken;* Hij is gekomen naar wien veertig lange eeuwen hebben verzucht. Door de gewelven des tempels weerklinkt het Engelenlied, ontelbare malen herhaald: Glorie zij God in den allerhoogste, en vrede op aarde den menschen, die van goeden wille zijn! Het verrukte hart kan zich niet langer weerhouden, met tranen van dank en van vreugde rijst het op uit aller ziel wat de lofzang verkondigt:

Heden is ons Christus geboren!

De Hemel is over Bethlehems velden, neen, over de aarde nedergedaald, en wat de reijen der Engelen

(1) Sap. XVIII, 14, 15.

van uit den hoogen verkondigen, wordt van de aarde beantwoord; het is als of alle stemmen der schepping zijn gewekt, om met menschen en Engelen God om strijd ter eere te zingen:

Glorie zij God in den allerhoogste,
En vrede op aarde
Den menschen van goeden wil!
Wij loven U,
Wij prijzen U,
Wij aanbidden U,
Wij verheerlijken U,
Wij danken U om uwe groote heerlijkheid!
Heer God, Hemel Koning, Almagtig God Vader!
Eeniggeboren Zoon, Jesus Christus, Heer God!

En bij deze woorden buigen zich onwillekeurig de ontelbare hoofden der verzamelde geloovigen, gelijk voor een zachten wind het korenveld zich buigt en golft, en zoo golfde en stroomde en ruischte het danklied voort:

Lam Gods, Zoon des Vaders,
Gij die wegneemt de zonden der wereld,
Ontferm U onzer!
Gij die wegneemt de zonden der wereld,
Verhoor ons smeeken!
Gij die zit aan de regterhand des Vaders,
Ontferm U onzer!
Want Gij alleen zijt heilig;
Gij alleen de Heer,
Gij alleen de Hoogste,
Jesus Christus,
Met den H. Geest, in de heerlijkheid des Vaders,
Amen!

Zoo klinkt de koorzang in zoete melodij, en de diepte van het schitterend hoogaltaar met het ontstoken waslicht, de Engelen, de Priesters, de wierookwolken, scheen in waarheid meermalen als de geopende hemel den vromen Christen, als hij, vol van eenen vrede die alle gevoel te boven gaat, dat hoogheilig geboortefeest vierde.

Drievoudig wordt ons de geboorte des Heeren op den Kersdag voorgesteld; de eerste is de *eeuwige* geboorte des Woords uit den Vader; de tweede de *tijdelijke* in de menschheid, door Maria, de Moedermaagd, en de derde is de *geestelijke* geboorte van Christus in de harten der vromen.

Deze drievoudige geboorte van het Eeuwig Woord duidt de Kerk aan, als zij elken Priester toestaat, dien dag drie malen het heilig Offer op te dragen; en die zelfde gedachte wordt in de Missen zelven uitgedrukt. In de eerste luidt het: De Heer sprak tot mij: Gij zijt mijn Zoon! heden heb ik u voortgebragt; vóór de morgenster bragt ik uit mijn schoot u voort (1). De aanvang der tweede Mis herhaalt de woorden van Isaïas: Een licht gaat over ons op, want *de Heer is ons geboren*, wiens naam is: Wonderbaar, God, Vredevorst, Vader der toekomstige wereld, aan wiens rijk geen einde zal zijn. En de Psalmist voegt er bij: Gezegend zij Hij, die daar komt in den naam des Heeren! In de derde Mis spreekt Isaïas andermaal: Een Kind is ons geboren, een Zoon is ons geschonken! Dan volgen de blijde woorden: alle grenzen der aarde hebben het heil van onzen God gezien; breng, o aarde, dank aan onzen God. Bekend gemaakt heeft de Heer zijn heil; voor het

(1) Ps. CIX, 3.

aangezigt der volken heeft hij zijne geregtigheid geopenbaard. Alleluja! Alleluja! Een heilige dag is ons in klaarheid opgegaan: Komt gij, volken, om den Heer te aanbidden, wijl heden het groote licht voor onze aarde is opgegaan. Alleluja! Maar hun, voegt het Evangelie er bij, die hem aangenomen hebben, gaf hij magt om *Gods kinderen te worden*, die in zijn' naam gelooven, die, niet naar den wil van het vleesch, noch uit den wil des mans, maar *die uit God geboren zijn!*

Hier dan reeds bij de heilige Kerk worden hemel en aarde, tijd en eeuwigheid en de geschiedenis der Kerk ons ontsloten en vertegenwoordigd; want gelijk de *Eeuwige* voortbrenging wordt herinnerd bij de *tijdelijke* geboorte van Gods Zoon, wordt tevens aangeduid wat wij door eene *geestelijke* wedergeboorte moeten wezen, om met het Vleeschgeworden Woord en den mensch-geworden God eens deel te hebben in het eeuwig rijk zijns Vaders. En even zoo worden nacht, dageraad, dag en opgang der verlossing op dit Hoogfeest tegelijk herdacht; in de *Nachtmis* wordt de nachtelijke geboorte gevierd, en hoe de engelen het den herders verkondigen, die waakten op het veld; in de *Mis* van den *Dageraad* worden de vrome herders naar de krib gevoerd, waar zij het goddelijk kind aanbidden; en bij den *helderen dag* wordt het verheven Evangelie gelezen van het Woord, dat het *Licht* der wereld is. En terwijl de eerste Missen der engelen en herders iets teeders, zachts en kinderlijks hebben, zoo schittert in de Hoogmis het groote en verhevene uit, de heerlijkheid en Majesteit van den eeuwigen Zoon des Vaders; uit wiens schoot hij voor ons nederdaalde, om in vernedering op aarde te verwijlen en dan zijne eeuwige heerlijk-

heid in te gaan, begeleid van de zijnen, die *uit Hem wedergeboren, getuigenis van Zijnen naam hebben afgelegd.*

Dat is eene van de beteekenissen der drie feesten van de H. H. *Stephanus* en *Joannes*, en der *Onnoozele Kinderen*, die den geboortedag des Heeren onmiddellijk opvolgen. In deze verschillende Heiligen is de vrucht der Menschwording uitgedrukt, en, volgens den H. Bernardus, het zinnebeeld te vinden, *hoe* allen in Christus op *onderscheidene* wijzen geregtvaardigd worden. Op drie wijzen, merkt hij op, kan men van Christus Bloedgetuige zijn; door wil en daad, en dit deed de H. *Stephanus;* door den wil, zoo getuigde de H. *Joannes*, die zijne marteling overleefde; door de daad, zoo hebben de onschuldige Kinderen getuigenis gegeven. Men merke tevens op, hoe deze Heiligen op *verschillenden* leeftijd den Verlosser beleden hebben; *Stephanus* in den bloei der jaren; de H. *Joannes* vol van dagen, terwijl de zuigelingen het Goddelijk Kind door de eerstelingen des levens verheerlijkten.

Stephanus volgt het eerst en duidt dadelijk het lijden en strijden der Kerk, maar ook hare glorievolle verwinning aan; hij stelt ons in de toedragt van zijnen marteldood het *Oud* en *Nieuw Verbond* voor oogen; hij, de eerste geloofsheld en bloedgetuige, vol van genade en kracht (1); wiens aangezigt voor den Hoogen Raad schitterde als het aangezigt van eenen Engel. Van moordenaars omgeven in zijn stervens-uur, gelijk Christus weleer, schilderde hij met de krachtigste taal de zonden af van het Joodsche volk en Gods genadig bestuur over hen in de geheele oude wet, *van Abra-*

(1) Act. Apost. VI, VII.

ham tot op hunne dagen; toen zag hij, vol van den Geest, ten hemel op en aanschouwde de heerlijkheid Gods en Jesus aan de Regterhand des Vaders, en sprak: Ik zie den hemel open en den Zoon des menschen staan aan de regterhand van God. En op de kniën gezonken en met steenen overdekt, sprak hij, als zijn Meester aan het kruis: Heer! reken hun deze zonden niet toe! Zoo stierf hij, of liever, ging hij het eeuwig leven in, want de sterfdag eens martelaars wordt door de Kerk als geboortedag gevierd, en zoo viert zij den sterfdag van den eersten martelaar, waarin het beeld van Christus herboren werd, als voortzetting en den tweeden dag van Zijn geboortefeest.

Want hebben de ouden het leven vergoddelijkt, de Christen verheerlijkt den dood; daar de smart des doods nu is overgegaan in de heerlijkheid van een onsterfelijk leven. Zien wij het Goddelijk Kind reeds lijden op het altaar der krib en denken aan zijn kruis, terwijl de Engelen zijne geboorte zingen: Wie den Heer volgen wil, neme zijn kruis op en kome Hem na, en hij zal in den strijd, als Stephanus, den hemel open zien en bij zijne verwinning in den dood, zijn' eeuwigen geboortezang hooren herhalen, gelijk heel zijn leven op aarde een strijd en een zegelied te zamen moet wezen.

Om de geheimvolle krib schaart zich nu de H. Joannes; want hij behoort mede tot het heilig huisgezin; de moeder van het goddelijk Kind was onder het kruis, waar het offer voltrokken werd, dat in de krib begon, ook zijne moeder geworden.

Gelijk Stephanus door zijn' heldendood zijn geloof

en liefde toonde, zoo bewees, door een lang en getrouw leven, de H. Joannes, de beminde leerling des Heeren, datzelfde geloof en diezelfde liefde; hij is in de Kerk de uitdrukking der geheimzinnige beschouwing en van het lijden der liefde. Hij had, op de borst des Zaligmakers rustende, de stille taal des harten van het eeuwig Woord vernomen, en die woorden van licht, liefde en leven in de wereld en in de harten der menschen overgesproken.

Zijn Evangelie is, in verheven eenvoudigheid, het geopenbaard geheim van het Goddelijk Rijk en slaat te gelijk in zachte toonen het diepst gevoel des harten aan; met kinderlijken eenvoud, die het bovenaardsche het meest begrijpt, vereenigt hij den stouten en helderen blik van den adelaar, zijn zinnebeeld; en zijn vlammend oog dringt door tot in de onbegrensde eeuwigheid, toen nog geen tijd, geen wereld, geen wezen was, dan God alléén en zijn eeuwig Woord en beider eeuwige liefde.

Zoo brengt hij ons aan den drempel des heiligdoms, of liever, zoo zegt een diepgevoelend schrijver, hij plaatst ons naast zich op eene smalle strook des tijds; achter ons ruischen de golven der eeuwen, die in verlangend woelen op den voorgevoelden en grooten Naamlooze toefden; voor ons opent zich een andere oceaan, de zalige tijd van het Nieuwe Verbond (1). Daar staat hij voor ons, als eens aan Pathmos' oever, niet zoo zeer om ons in de grot van Bethlehem binnen te leiden, — dat hebben de andere Evangelisten gedaan, — als om ons op te voeren boven de grenzen van ruimte en tijd, in den oeverloozen oceaan der

(1) Stolberg, Geschichte.

eeuwigheid. En dáár nu verkondigt hij de *eeuwige* Geboorte des Woords en door de verborgenheden, hem in *geheime openbaring* ontsloten, overschouwt hij in onafgebrokene orde alle eeuwen en tijden, en de verhevene waarheden, die hij mededeelt, omvatten meer dan deze: zij beginnen en eindigen niet die eeuwigheid zelve, die hem vervult en zijn eigen langdurig leven als doet overgaan in de onsterfelijkheid zijns Meesters, die hem de weg, de waarheid en het leven was.

Immers over dezen leerling had de spraak onder de broeders gegaan, dat hij niet sterven zou; maar de Heer had hun niet gezegd: hij sterft niet; maar zoo ik wil, dat hij blijve, tot dat ik wederkome, wat gaat het u aan?

En gelijk de Heer beloofd had, zoo heeft Hij aan hem gedaan; niet door menschelijk geweld, niet door den marteldood is hij van de aarde gescheiden; maar met de woorden op de stervende lippen: *Kinderen! bemint elkander!* is hij, te *Ephese*, vol van dagen, den zachten slaap der liefde ingesluimerd; de Heer zelf heeft hem afgehaald in de woningen des vredes. Toch bleef de spraak: «die leerling sterft niet,» nog langen tijd en men hield het er voor, dat hij nog altijd leefde en slechts voortsluimerde in zijn graf.

Het derde feest is dat der *Onnoozele Kinderen*, die Herodes om Christus liet ombrengen.

Die teedere wichtjes, onschuldig door den Tiran vermoord, groet de Kerk als bloemen der martelaars, die niet door spreken, maar door sterven den Heer beleden hebben. Hoe treffend stelt zij ons hen voor, die, als eerstelingen van de menschen, voor God en

het Lam werden gekocht. De schuldelooze offers, door den wreedaard uitgekozen, zitten, geheel onbewust van hetgeen hun geschieden zal, voor het altaar, waarop zij bestemd zijn te sterven, en spelen in kinderlijke vreugd met palmen en kransen, het teeken hunner vroege verwinning over de duistere magten der wereld. Hier denken wij aan de verloren onschuld der pas geworden ouders in het Paradijs, die een schuldeloos naauw-geboren wicht komt herstellen, en wij zien wederom, wat het toekomstig leven van Jesus en zijne Kerk wezen zal: vernedering en lijden, om de heerlijkheid in te gaan. Zoo wij niet aan die kinderen gelijk worden, zullen wij het rijk der hemelen niet binnentreden; en werden wij eens in smarten gebaard, in smarten moeten wij worden wedergeboren. Het schuldelooze kind Jesus, dat schreit; de onschuldige kinderen, die omgebragt worden; de onbevlekte bruid van Jesus, onze heilige Moeder, die met barensweeën ons voortbrengt, roepen het ons zuchtend toe: Gij zijt allen kinderen van smart! Maar heft uwe hoofden naar de toekomst omhoog: daar zullen de Engelen, als heden om de heilige krib, uw eeuwig geboortelied zingen!

Een teedere herderszanger zal ons het lot dier kleinen beschrijven, en, zoo als wij zijne schoone verzen doen volgen, drukken zij juist de wederkeerige gedachten dezer feesten uit: Smart der *wedergeboorte* en onschuld lijdend ter verheerlijking. Zie, hoe de ontroostbare Rachel gaat omwaren in Rama en schreijend aan de dalen hare kinderen, dáár vermoord, gaat wedervragen:

«En hemel wat gezigt! Die kindertjes nog even
De vreugd van heel een' stad, misvormd en zonder leven!
De poez'le leedjes stijf en krampig uitgestrekt,
En voor het blozendst rood, met doodsche verw bedekt;
Die oogjes die zoo hel, uit hunne randjes blonken,
Nu bleek en bloedig in het hoofdje weggezonken;
Het mondje blaauw gekleurd en schreijend opgespard,
De witte lokjes met bloempjes nog verward,
Waarmeê de moederhand hen 's morgens het hoofdje sierde,
Beklad en zaâmgekleefd. Ach! toen ge 't kransje omzwierde,
Hoe weinig dacht ge er aan, dat nog uw' wichtjes eer.....
Schreit, droeve moeders! schreit, uw' kinderen zijn niet meer.»

En hoe schoon waren zij, eer de dood hen zoo had verstijfd:

«Zij zijn niet meer, helaas! die kind'ren, heel uw zegen;
Die kind'ren, op uw' beê, in zoo veel smart verkregen,
En waar u 't moederhart zoo fier, zoo trotsch om sloeg.
Die kindjes met een' mond, die immer kusjes vroeg,
Met lokjes los om 't hoofd, met koontjes lieflijk blozend,
Als zoo veel engeltjes, gedaald uit 's Hemels heer;
Weent, droeve moeders! weent, uw' kind'ren zijn niet meer!»

Maar hoe veel schooner zijn zij in hunne verheerlijking, hoe lacht die blijde toekomst bij alle lijden ons toe en verheldert het gelaat:

«Hoe! Davids dochter weent? — Uw' kind'ren zijn niet dood.
Zij vloden uit hunn' krib der Godheid in den schoot,
En zweven om haar troon tot engeltjes herboren.
Zie! zie wat blijde rei, daalt uit de hemelkoren!
Zij dragen een festoen van bloemen met elkaâr,
Met bloemen zelf bekranst op 't wol'ge blonde haar,
Waarvan de lokjes langs het naakte rugje zwieren.
Nu draaijen zij naar de aard in vlugge, losse gieren;
Dan dart'len zij weêr heen en drijven hooger voort,
Op pennen, wit als sneeuw, met schitt'rend goud omboord.
Een' ongekende vreugd, moet u den boezem streelen,
Juich, moeder! 't is uw kroost, dat gij zoo blij ziet spelen.»

«Dra zal datzelfde kroost den Redder tegengaan;
En knoopen hun' festoen aan Zijn verwinnings-vaan,
En kransgewijze haar rondom dien standaard spreijen.
Terwijl ze in zegezang hun' Vorst ten zetel leijen.»

En in hoog gestemd gevoel, roepen wij een weinig verder met den dichter tot den Verlosser, dien ook wij in zijn' zegetogt hopen te vergezellen:

«Keer spoedig, keer dan weêr, en kom uw volk verblijden!
En midlerwijl uw bloed het altaar in gaat wijden,
Gij 't reddings-vaan verheft, op Sions heuveltop,
Werpt 't Eng'len koor voor U, een troon van wolken op.»

Hier zweeg de blijde stem, en of met vleugelslagen
Het smeltend harpgeluid ten hemel werd gedragen,
Verflaauwde galm op galm, dien 't stervend speeltuig gaf.
En hemelbalsem daalde in 't hart der moeder af.

Niet anders is het in de altijd lijdende en strijdende, maar ook immer zegevierende Kerk; zij heft zegezangen aan, maar ook kreten van smart; en beiden worden in den hemel gehoord en herhaald en de balsem der genade daalt neder; en weder hooger kracht beweegt zich in onze ziel, en wij denken:

Gelukkige aard, die eens een' hemel zal verblijden!
Spoedt, eeuwen! spoedt u voort, tot aan die zaal'ge tijden!» (1)

Zoo is het reeds in al deze feesten aangeduid, hoe het Goddelijke den mensch verheft en meer en meer doordringt, en hoe bij de *verschijning* Gods, ook de *verheffing* der menschen wordt gevierd.

Doch evenzeer is het zigtbaar, hoe het rijk der hemelen geweld lijdt en de geweldigen het innemen; een lijdend kind, vermoorde onschuld, strijd des

(1) Mr. J. F. A. Leesberg, IIe en IIIe Herdersdicht.

doods; maar ook verheerlijkte smart, verwinning der liefde, sterker dan de dood, onsterfelijk leven: ziedaar wat in deze feesten ons meer en meer wordt geopenbaard.

Het zijn dan dagen van teedere liefde, van zalige vreugd, van innigen dank, van de diepste aanbidding, van geheiligde smart; het zijn feesten van maagdelijke reinheid, van kinderlijke onschuld, van christelijken heldenmoed, van verhevene openbaring en van de trouw der liefde, tot in den dood; en opdat de indrukken dier feesten ons diep en onuitwischbaar zouden wezen, herhalen zij zich in hunne octaven, waarin zij worden voortgezet.

Die goddelijke verschijning en openbaring, door zoo vele eeuwen nader en nader aangeduid, ontsluit zich met iederen dag al verder voor ons oog, en zullen wij in de volgende feesten meer en meer zien uitkomen.

Hooger en hooger rijst de zon nu aan den hemel; de dagen worden langer, en over de aarde, door het beschermend sneeuwkleed gedekt en verwarmd, voelt de zaadkorrel de levenswarmte, die haar doordringt, en door het toenemend zonnelicht gestadig vermeerdert. Zoo stijgt de zon der geregtigheid al hooger en hooger in den nacht der dagen, en wie Christus volgt, wandelt niet in de duisternissen, maar in het licht, dat allen mensch verlicht komende in deze wereld, dat alles verwarmt en bezield en het zaad van het goddelijk Woord, in het hart gestrooid, zal doen kiemen en uitschieten. Naar gelang de akker bereid, en in de diepte is opgegraven, door het scherpe woord der boete, des te dieper kan het hemelsch zou-

nelicht indringen, en te weliger zal de aarde ontspruiten en de levensboom opwassen, in het beplante Paradijs. Wel zullen van buiten de stormen om ons waaijen en de driftige golven woelen van binnen, maar door Hem bewaakt, die winden en stormen gebiedt, zal er groote kalmte zijn en de wereldzee zal ons niet medevoeren, noch de stroom des tijds ons overweldigen.

Want dan staan wij door Christus, die in ons is opgenomen, in den *heiligen*, dat is, den eeuwigen tijd; in het heilige, dat is, het oneindige leven; want voor hem, die door Christus leeft, breekt een *nieuwe* tijd aan, en een *nieuw* jaar rijst voor hem aan den gezigteinder zijns levens.

Want het Kind dat ons geboren, en de Zoon die ons geschonken is, voert den naam van Vader der toekomstige Eeuw (1). Is iemand in Christus herboren, zoo is hij een nieuw schepsel; het oude is voorbijgegaan, en zie alles is *nieuw* geworden (2).

Nu zal het nieuw tijdjaar, dat aanbreekt, rusten op het heilig Kerkjaar; het tijdelijke en vergankelijke op het eeuwige en onvergankelijke, en heeft men bij den geboortedag des Heeren, Hem wederliefde en dank gebragt: de liefde, waarin alle menschen door dat goddelijk Kind worden omvat, breidt tot allen zich uit; de liefde des naasten rust op die van God, en wie elkander opregtelijk bemint, voert met een hart, in die hooge liefde gestemd, den heilgroet van een *Zalig Nieuwjaar!* u tegen, gelijk *de Katholiek* in dien geest het hier zijnen lezeren doet.

En deze groet, op dien dag alom rondgesproken:

(1) Is. IX, 6. (2) II Cor. V, 17.

«*Het Zalig Nieuwjaar!*» waarbij wij ons tijd en eeuwigheid, en wat beide voor ons zijn, herinneren, drukt den meer algemeenen inhoud dezer voorlezing kortelijk uit: de *voorbereiding* en *komst des Eeuwigen*, of het verledene en het tegenwoordige en de gedachte der toekomst, met smart en vreugd gepaard!

Bij de geboorte van het *Nieuwjaar* is een gewigtig en ernstig oogenblik voor ons gekomen; een groot deel van ons leven met zoo vele weken, dagen, uren, is voorbijgegaan in den stroom der tijden, waaruit niets wederkeert; het is voorbij en onherroepelijk verdwenen, wat eens tegenwoordig en nabij was; voorbij met onze gedachten, gevoelens, wenschen, plannen, daden en werken, lotgevallen en gebeurtenissen, met onze smart en vreugde, het is alles voorbij en keert niet weder! want eene schaduw zijn onze dagen op aarde, zonder vast bestand (1). Doch intusschen elk oogenblik voerde ons het tegenwoordige te gemoet en dit wederom de toekomst naderbij; en wij, wij blijven en vergaan, wij zijn vergankelijk en onvergankelijk, eindig en oneindig beiden, gelijk het schreijend kind, het beeld der schreijende menschheid, God en mensch te zamen is! Het leven blijft ons een schouwtooneel van onophoudelijke scheuring; een geheel jaar, waarin wij geleefd hadden, wordt van ons weggevoerd; en ook wij zijn als gras, als een bloem des velds; het gras verdort en de bloem valt af (2); maar onvergankelijk en eeuwig is God, en onvergankelijk en eeuwig zullen ook wij zijn, als wij in God door Christus leven, en Christus wil leven in ons. Hij heeft *onze* natuur met de *Zijne* vereenigd! Gelijk er dan

(1) I Paral. XXIX, 15 (2) I Pet. I, 24.

in God geene schaduw van verwisseling of verandering, geen voorbijgaan noch ondergang is, zoo zal, al wie in Hem leeft, ook blijven in eeuwigheid.

Wilt niet weenen! roept het Eeuwig Woord ons toe, want Ik heb de wereld overwonnen!

Eens zal, aan het einde der dagen, de sterke Engel uit den hemel dalen, in een wolk gekleed en de regenboog om het hoofd; Zijn aangezigt zal zijn als de zon, en Zijne voeten als kolommen van vuur; Hij houdt het geopend en vervulde wereldboek in Zijne hand.

En hij zet den regtervoet op de zee en den linkervoet op de aarde.

En hij roept met eene geweldige stem; zeven donders spreken zijne magtige woorden voort.

En de Engel, die op de zee staat en op de aarde, zal zijne hand verheffen naar den hemel en zweren bij Hem, die leeft door de eeuwen der eeuwen, die den hemel schiep en al wat er in is; en de aarde en al wat er in is; en de zee en al wat er in is: Er zal geen tijd meer zijn!

En de geheimenissen van het rijk Gods, door de Profeten voorspeld, zullen vervuld wezen (1).

En het geheim der veertig eeuwen, die in duisternis voorbijgingen, is volbragt.

En het geheim der volgende eeuwen, sedert het offerlam op de slagtbank werd gelegd, zal dan voltrokken zijn.

En allen, die het goddelijk Lam hebben gevolgd en gediend, zullen Zijn verheerlijkt aangezigt aanschouwen.

(1) Apoc. X.

En er zal geen nacht meer zijn en geen zonnelicht meer (1); want de Heer God zal hen zelf verlichten, en zij zullen heerschen in de eeuwen der eeuwen.

(1) Ibid. XXII.

VERSCHEIDENHEDEN.

HOE MEN TOT BIJBEL-VERSPREIDING OPWEKT.

Op den 17ᵉ October jl. werd te Utrecht het openbaar verslag gedaan aangaande de werkzaamheden en den staat van het Nederlandsch Bijbelgenootschap. Te dier gelegenheid hield Dˢ. Domela Nieuwenhuis, Theol. doct., predikant bij de Evang. Luth. Gemeente, de redevoering, waarvan het doel was: *opwekking tot Bijbel-verspreiding en ondersteuning van het Nederlandsch Bijbelgenootschap.* Had een ander ons den inhoud daarvan medegedeeld, wij zouden geneigd geweest zijn, om te denken, dat de zaak eenigzins overdreven werd voorgesteld; doch Dˢ. Nieuwenhuis zijne redevoering latende drukken, heeft ons de treurige zekerheid gegeven, dat ook hij (wij hopen: des onbewust) tot die zekere klasse behoort, die praktisch volgt wat zij voorgeeft der anderen leer te zijn; *het doel heiligt de middelen.* — Het doel dat de predikant zich voorstelde was: de bijbel-verspreiding te bevorderen; dat doel moge, naar zijne persoonlijke overtuiging, hem loffelijk en heilig zijn, daarover twisten wij niet; maar mag hij dan tot bereiking daarvan onwaardige middelen bezigen? of zijn leugen en laster dan niet meer veroordeelenswaardig, wanneer het de Katholieken en hunne godsdienstige belangen geldt? meende hij dan Gode eene dienst te doen, door de liefde te veronachtzamen?

Wij zullen het een en ander uit die redevoering aanhalen; de waarheid van ons gezegde zal er uit blijken.

Om zijne hoorders op te wekken tot bijbelverspreiding en instandhouding van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, gebruikt Dˢ. N. drie *drangredenen.* De eerste ontleent hij «van de toenemende magt van het Pausdom in ons Vaderland,» de tweede «van den inwendigen toestand der Protestantsche Kerk in Nederland,» de derde «van de beden-

king dat Engeland het Nederlandsch genootschap reeds overbodig gemaakt heeft door den verkoop van Hollandsche Bijbels voor uiterst geringen prijs.»

Uit het geheel te oordeelen, zou men mogen opmaken, dat de eerste drangreden bij den heer N. wel de voornaamste is; althans de man is er zoo vol van, dat hij gelooft dat zijne hoorders er reeds aan denken vóór dat hij nog gesproken heeft. «Gij denkt zeker reeds, — zegt hij — aan de *toenemende magt van het Pausdom in ons vaderland.*» En nu begint hij op te noemen, «eerst waaruit die magt *niet* blijkt en dan waaruit zij blijkt.» — «Die magt blijkt wel niet uit het bouwen van prachtige tempels ter vervanging der verborgene huiskerken, waarmede het groot aantal onzer Roomschgezinde medeburgers zich al te lang heeft moeten behelpen.» — Zij zou er misschien uit kunnen blijken, niet waar?.... doch men schijnt op dit punt nog al toegevend te zijn, en het niet zeer euvel op te nemen, dat de Katholieken, geheel of grootendeels voor eigen rekening, nieuwe kerken bouwen ter vervanging dier verborgen huiskerken, waarin — dit vergat men te herinneren — de vervolgzucht hen bijna drie eeuwen verbannen hield, nadat men eerst den wettigen eigenaars de oude kerken ontroofd en derzelver bezittingen zich toegeëigend had. — Die magt blijkt ook niet «uit de billijke aanspraak, die zij maken op volkomene gelijkheid van regten, door de Grondwet verzekerd.» — Wij gelooven het gaarne: een geheel andere dan pauselijke invloed deed deze bepaling in de Grondwet opnemen. Maar in allen geval, wat hindert ook die billijke *aanspraak*, als de ondervinding u waarborgt, dat de toepassing niet noodzakelijk behoeft te volgen! — Die magt eindelijk blijkt «zelfs niet uit de eischen, om allen schijn van godsdienstig leerstellig onderwijs van de gemengde scholen te weren, want wie onzer zou toelaten, dat zijne kinderen iets geheel strijdig met onze overtuiging regtstreeks of zijdelings leerden.» — Hier zouden wij geneigd zijn om het er voor te houden dat

Dominé den Katholicken regt wil laten wedervaren ; maar, in die veronderstelling, wat beteekent het dan, dat hij zoo bijzonder in zijn schik is, dat «opvoeding en *onderwijs*, overeenkomstig den tijdgeest, het opkomend geslacht oordeelkundig tot *eigen onderzoek* vormden?» Wat beteekent het, dat hij aan het einde zijner redevoering *bidt*: «dat de Koning en de regering des Lands, van dit gewest en deze stad, dat kunsten en wetenschappen, *het onderwijs* OP DE SCHOLEN en in de huisgezinnen, dat dit alles dienstbaar zij aan de uitbreiding van het Christusrijk?» Immers wat hij door *Christusrijk* en *eigen onderzoek* verstaat, is ligtelijk op te maken uit hetgeen hij, daarentegen, te voren gezegd heeft van *den Antichrist* (den Paus) van *den reus met een ponjaard en een beker vergif*, van *de heerschappij van Satan in de gedaante van een engel des lichts* (de kerk) enz. enz. Een van beiden dus: Of wel hij vergat naderhand (in het vuur des gebeds?) wat hij vroeger gezegd had; of wel die vroegere woorden waren slechts de taal eener gehuichelde verdraagzaamheid. *Ex ungue leonem.*

Tot zoo ver, waaruit «de toenemende magt van het Pausdom in ons vaderland» *niet* blijkt; nu volgt er waaruit zij volgens den predikant blijken zou.

Zij blijkt vooreerst: *uit den aanmatigenden invloed, dien de priesters op het Staatsbestuur zoeken te oefenen.* Eene zware beschuldiging, doch voor welke de Evangelisch-Luthersche Leeraar de bewijzen is schuldig gebleven en wel blijven zal. Welk Evangelie hij hier volgt, is ons onbekend, zeker niet dat van den God-mensch: *Gij zult geen valsche getuigenis geven.* Neen, mijnheer; de Katholieke priesters hebben eene andere roeping dan zich in te laten met het Staatsbestuur; zij gunnen die vreugde zeer gaarne aan hen die er naar hunkeren. Maar zoo ooit — wat wij niet wachten — het Staatsbestuur mogt goedvinden zich met *hunne* zaken te moeijen; in te grijpen in de erkende en door de Grondwet gewaarborgde regten der Kerk, in dit geval alléén ou de geestelijkheid zich met het Staatsbestuur inlaten —

niet om er invloed op te oefenen maar — om door wettelijke en geoorloofde middelen *het erfgoed onzer vaderen te handhaven.*

Zij blijkt ten andere: «uit de blijkbare verlegenheid der hooge regering in het weigeren van alles, dat zij, behoudens onze regten, niet kan, en, wil Oranje zijnen troon niet andermaal wagen, nimmer mag toestaan.» — Bij Dominé *blijkt* alles en is alles *blijkbaar*. Dit is misschien de reden wel, dat hij de hatelijkste beschuldigingen daar heen strooit, zonder eene enkele daadzaak ten bewijze aan te voeren. Maar hoe dit overeen te brengen zij met de pligten van den «christelijken krijgsman, die liefst den strijd vermijdt, om de christelijke liefde te behouden,» hoe dit rijmt met dien «afkeer van verdeelen en scheuren,» die «onderlinge liefde,» dien «matigen en *regtvaardigen* wandel» die hij anderen aanprijst, en dus zelf wel het eerst dienде te beoefenen — dit begrijpen wij volstrekt niet.

Zij blijkt ten derde «uit de pogingen, om het geheele onderwijs aan de zorg van den Staat te onttrekken.» — Nieuwe beschuldiging en — nieuwe onwaarheid. 't Is waar; de Katholieke vragen vrijheid van onderwijs, vrijheid tot oprigting van eigene scholen, waar zij hunne kinderen naar de beginselen hunner geloofsleer kunnen onderwijzen en opvoeden; en tot die vrijheid meenen zij regt te hebben; want — voor hoe dom ook versleten — zij zijn niet onnoozel genoeg zich als Spartiaten te beschouwen, wier kinderen eerder aan den Staat dan aan de ouders behooren. Maar daarom betwisten zij niet aan de Regering het regt om openbare scholen, zonder krenking van iemands regt, daar te stellen; daarom ontzeggen zij haar de bevoegdheid niet, om een noodig gekeurd toezigt te houden over de afzonderlijk op te rigten scholen der Katholieken. Dit hun verlangen hebben zij op verschillende wijzen en duidelijk te kennen gegeven: en nu durft een man als Nieuwenhuis hen openlijk beschuldigen, dat zij het *geheele* onderwijs aan de zorg van den Staat pogen te onttrek-

ken! — Welken naam daaraan te geven, weten wij niet.

«Die toenemende magt» blijkt ten vierde: «uit vele en velerlei verschijnselen, die reeds jaren achtereen moeten zijn voorbereid, om onverwachts op zulk eene onheilspellende wijze zigtbaar te worden.» — Welke die vele en velerlei verschijnselen zijn, stipt de predikant met geen enkel woord aan: dit was ook verreweg het gemakkelijkst. Maar wat het ook wezen moge, *de voorbereiding* daartoe *verwondert hem niet*, «wetende (hij) uit de geschiedboeken, dat slangenlist, leeuwenmoed en tijgergeduld *(sic)* zich altijd vereenigd hebben in de priesterheerschappij, die jaren lang kan sluimeren, om, gelijk een vuurspuwende berg plotseling met gloeijende lava alles in zijnen omtrek verzengt, met eene ontzettend vernielende kracht te ontwaken.» 't Is zonderling: bij het lezen van die woorden ontstond bij ons eene gewaarwording geheel tegenovergesteld aan die van den predikant; want wij waren *ten hoogste verwonderd, niet wetende*, dat een *Theologiae doctor* in staat zoude wezen om der goede gemeente zulke bombast als deugdelijke spijs (als Gods woord?) op te dissehen en die daarna aan het publiek op nieuw voor te zetten.

Verders beschouwt de heer N. «het toenemen van de magt der geestelijkheid als een natuurlijk gevolg van den sterken aanwas de Roomsche bevolking.» Om echter zijne hoorders niet te zeer ongerust te maken, laat hij er aanstonds op volgen, dat ook «in Roomsche landen de Protestanten toenemen.» En dat vindt de man heel mooi, omdat die zamenwoning de christelijke beschaving — met andere woorden: *de onverschilligheid in het godsdienstige* — bevordert. «Ja, men heeft ons onlangs verhaald — zegt hij — dat in de prachtige tempels der wereldstad Parijs de priesterschaar met haar bontkleurig misgewaad grootendeels verlaten is, terwijl in de Protestantsche bedehuizen onder de zamendringende menigte zich velen bevinden, wie de biechtstoel geen rust en troost meer geven kan.» Of men hun die *onrust* en *troosteloosheid* kon aanzien,

dan of de persoon, die het aan Dominé verhaalde, op eene andere wijze daar achter gekomen is, *blijkt* uit de redevoering niet. Dominé hield het zeker voor waarheid; anders zou hij het immers niet gepreekt, veel min later doen drukken hebben?..... Desniettemin durven wij ons wel verstouten, om het in twijfel te trekken; eensdeels omdat *onze* berigten eenigzins anders luiden, en ten andere omdat de stelling: de biechtstoel kan aan die velen geen rust en troost meer geven, valsch is. Niet aan den biechtstoel, d. i. aan het Sacrament van boetvaardigheid, wijte men dat gevolg, maar aan hen zelven, die er geen gebruik van maken.

Ondertusschen «hoe weldadig de vermenging van Roomschen en Protestanten ook in ons vaderland *kan* werken,» het schijnt dat zij inderdaad *niet* werkt, en dat *die christelijke beschaving* en *het vrije onderzoek* er bij de eersten maar volstrekt niet in willen. Dat nu onze predikant daarover niet tevreden is, laat zich begrijpen. Maar paste het hem, zich daarom te laten vervoeren door een ijver, *die niet is volgens de wetenschap*, en die de welvoegelijkheid zelfs van den redenaar uit het oog verliest?.....

Zoo hier geene hartstogtelijke vooringenomenheid tegen de Katholieken de oorzaak is, dan weten wij waarlijk niet, waaraan het volgende toe te schrijven: «De Pro«testanten zien vooreerst hun eigendom, het erfgoed door «het bloed hunner vaderen verworven, in dreigend gevaar. «Met en zonder zinspreuken hooren wij de geschiedenis «van ons vaderland verdraaijen. Der geheel onkundige «volksschare, die de wet niet verstaat, zien wij zand in «de oogen strooijen, en tevens als ongemerkt het OPROER «*tegen de wettige overheid* zaaijen. En in het werken op «het tijdelijk belang openbaart zich een geest van prose«lijten-makerij, die zich stelselmatig ontwikkelt.» — Is dat nu de houding van — «den christelijken krijgsman, die liefst den strijd vermijdt, om de christelijke liefde te behouden.?» — Moet hij alzoo —« biddende den aanval(?)

afwachten, en, Christus ter eere (?) zingende, de vesting (*de puinhoopen?*) in naam van zijnen koning verdedigen»—?... «Zulke krijgslieden — roept Dominé uit — behooren wij «te zijn in den geestelijken strijd tegen den reus, die «geschoeid met voetzoolen uit den eersten christentijd, «gehuld is in een mantel, uit lappen van vele eeuwen «vervaardigd, waaronder het kleed der eigen gerechtigheid, «een ponjaard en een beker vergif zijn verborgen.» (1)

En zulke onedele, liefdelooze, lasterijke taal hoort men in Nederland uitgalmen door den mond van eenen godsdienstleeraar, en van de hoogte des kansels!

Hadde een katholiek priester, op dergelijke wijze, zich eens vergrepen; welk deel, meent gij, zou hem beschoren zijn? Eene afkeuring? hij verdiende ze. Zijt echter verzekerd dat het daarbij niet blijven zou. Oogenblikkelijk zoudt gij de geheele protestantsche drukpers, met hare Tijdgenooten en Boden en Wekkers en al wat gij wilt, op dien onverdraagzamen lasteraar zien losbranden; en mogt hij voor zichzelven zoo gelukkig zijn, daarmede zijne schuld te kunnen boeten, de zeer logische gevolgtrekking: *ex uno disce omnes*, die men op welgezinden, hooggeleerden, of meesterachtigen toon op de overige confraters zou toepassen, bleef toch zeker niet achterwege.

Keeren wij terug tot den predikant, die, al declamerende, gekomen is, waar hij zijn wilde: tot den Bijbel. De Bijbel, dit is het *wapen*, het *zwaard*, het *harnas*, het *schietgeweer*, het *grof geschut*, de *volle wapenrusting*, het alles. Nu, dat is geen nieuws meer: dat wisten wij sinds lang; en hoe «onwederstaanbaar» het protestantsche «leger» met die wapenrusting geweest zij, dit getuigen, voor ons, de woelingen, spanning, en schokken, die het sinds drie eeuwen, d. i. al den tijd van zijn bestaan, belet hebben om zich behoorlijk te organiseren. Wij willen echter onze

(1) Is dat niet een beeld den dichter van de *Merx tartarea* waardig? Zoo waar is de toepassing van Horatius gezegde: *Quo semel est imbuta etc.*

lezers eens mededeelen, hoe de heer N. het aanlegt om te bewijzen, dat gemeld leger onwederstaanbaar is. «Dit getuigt — zegt hij — de geschiedenis der hervorming»; En nu plaatst hij Rome en den held van Wittenberg tegen over elkander. Rome met eene ijzeren hand, met de belofte van aardsch voordeel en eer, met bedreiging en banvloek, geholpen door keizer en vorsten; en den held van Wittenberg met een stalen gemoed, Luther, die den hemel geopend ziet alleen door genade, Luther, met een vuur om bullen te verbranden, met den Bijbel onder den arm en het Woord Gods in het hart. Op dit laatste vooral zou nog al wat af te dingen vallen, ten minste als men Luthers stichtende *tafelgesprekken* en zelfs sommige van zijne preken leest en daarbij denkt aan het goddelijk gezegde: *daar het hart vol van is, loopt den mond van over*. Doch letten wij nu maar op den voorgestelden strijd; het laat zich te voren denken, dat het voor den Paus niet goed zal afloopen. — «Hij (Luther) stond, en Rome beefde. «Hij sprak, en Rome hoorde het kraken van den Pause«lijken Stoel. Hij strooide het Woord over steden en dor«pen; en sedert heeft Rome met banbliksems gezwaaid, «en verlicht zelf de gaten, die de worm niet ophoudt in «zijnen zetel te boren.» — (1)

Zoo dacht reeds de aartsvader der hervorming, toen hij, na herhaalde betuigingen van ondergeschiktheid, zich onttrokken had aan het gezag van Rome; en in zijn overmoed waagde hij het, den val des Pauselijken Stoels als nabij zijnde te verkondigen. Doch Luther ging zijnen weg — en de Stoel van Petrus stond niet minder onwrikbaar. En nu honderden na hem, tot op onze dagen, zijne voorzegging herhaald hebben, is het tijdstip der vervulling nog even verwijderd. Geen wonder: de magtelooze worm kon zich stomp knagen op het hout van dien on-

(1) 'T is waarlijk alweer de *Merx Tartarea*. Maar als de stoel van Rome op Luthers woord al kraakte, dan mag men hier het jongens spreekwoord wel toepassen: *kraakijs is geen breekijs*.

bederfelijken zetel ; hem doorboren — hij kan het niet.

De predikant vervolgt : «Waar de Bijbel werd aange-«nomen en gelezen, volgden de opheffing der kloosters, «de verbrijzeling der beelden, de afschaffing der biecht-«vaders en der aanbidding van het brood.» Dit laatste is niets minder dan volstrekte onwaarheid. Daar de aanbidding van het brood in de Katholieke Kerk nimmer bestaan heeft, kon geene afschaffing plaats hebben. Sinds lang zijn wij aan dergelijke beschuldigingen gewoon ; zij bevreemden ons niet meer; wij vragen alleenlijk : of een *Theologiae Doctor*, ter goeder trouw, den Katholieken zulk eene grofheid kan toedichten, die zij niet alleen honderde malen ontkend hebben , maar van ganscher harte verafschuwen?.... Maar welligt verdienen de woorden , die onmiddellijk voorgaan, eenige meerdere oplettendheid. Wat beteekent het, dat Dominé thans die tooneelen van verfoeilijker gedachtenis in 't geheugen brengt? — Wij zijn niet liefdeloos genoeg om onze Protestantsche landgenooten te verdenken, dat zij beoogen of zelfs wenschen zouden, het vandalisme der 16e eeuw , met al de gevolgen van dien, in het leven te roepen , maar indien dezelfde gevolgen uit dezelfde oorzaak moesten voortkomen, indien de opheffing der kloosters, de verbrijzeling der beelden, de afschaffing der biechtvaders, met andere woorden: indien plundering en kerkroof, en moord en schending der bezworen verdragen, ook thans, als van zelven uit de bijbelverspreiding (1) volgen moesten, wie zou dan regt hebben te klagen , dat «het erfdeel der vaderen in dreigend gevaar» is?..., En toch zijn wij er ver af de toekomst zóó donker in te zien, omdat wij op eene «opwekking,» als die van den Heer N., met regt zijne eigen woorden kunnen toepassen; dat zulke «menschelijke leerstellingen.... voor-«bijgaande als de wind, slechts sporen achterlaten op het

(1) Wij zeggen niet, *uit den Bijbel*, zelfs niet, *uit iedere Bijbelverspreiding*, maar uit eene Bijbelverspreiding zoo woest aangepreekt als men toen deed, en nu weer begint te doen.

«geschiedblad, waardoor het nageslacht zeggen kan: Wat «heeft het gewaaid!» (bl. 10.)

Nadat Dominé een en andermaal gezegd heeft dat «Rome voor den Bijbel vreest,» stipt hij nog eenige punten aan, die de Bijbel opgeeft, en andere, die de Bijbel *niet* opgeeft. De eerste, dit spreekt van zelfs, betreffen de Protestanten; de laatste, de leer en de gebruiken der Katholijken. Hoe ter goeder trouw de man daar in te werk gaat, en hoeveel kennis van zaken hij daarbij aan den dag legt, zal de lezer gemakkelijk afleiden uit hetgeen wij boven hebben medegedeeld. Wij besparen ons de moeite van het af te schrijven en vergenoegen ons te zeggen wat een ander ijveraar der bijbel-verspreiding (1), in aan de onze tegenovergestelde omstandigheden, gezegd heeft: «naarmate dergelijke aantijgingen meer den stempel dragen «van eene hartstogtelijke drift, die altijd het verstand ver«blindt, en de grenzen der welgevoegelijkheid niet ont«ziet, laten wij ze te gereeder, zonder eenig wederant«woord, over onze hoofden henen gleijen. Uit de wapenen «kent men den strijd!»

De eerste drangreden wordt besloten met eene vergelijking, die bijzonder vereerend is voor de Katholieken en hunne priesters. «Geeft hun dan (den kinderen, den on«mondigen, den eenvoudigen) het Woord Gods, en gij «schenkt een Aaronstaf, die de kunstslangen der toovenaars «verslindt.»

Nog een enkel woord over «de tweede en derde drangreden tot Bijbelverspreiding.»

De «inwendige toestand der Protestantsche Kerk, (?) zich «openbarende in geringschatting van menschelijke bepalin-

(1) De heer I. E. VOET VAN CAMPEN, **medebestuurder der Leidsche afdeeling van het Bijbelgenootschap, — zijne *toespraak*, die hij op denzelfden dag en bij dergelijke gelegenheid als Dominé N. te Leiden gehouden en insgelijks in druk gegeven heeft, zullen wij later doen kennen als bijdragen, hoe men tot bijbelverspreiding opwekt.**

«gen, en de zucht, om één te worden in CHRISTUS, is — «volgens onzen predikant — het gevolg der onbelemmerde «beoefening des Bijbels.» — «Allen — zegt hij verder — die «doortrokken zijn met den geest der H. Schrift.... vereenigen «zich hierin: CHRISTUS is God geopenbaard in het Vleesch, als «menschenzoon de menschelijke, als Gods Zoon de Godsna- «tuur bezittende. Wij hebben de verlossing door zijn bloed, «dat is, de vergeving der zonden. In Hem liggen alle «schatten van goddelijke wijsheid opgesloten..... Van na- «ture door de zonde vijanden Gods, bezitten wij in «Hem alleen opstanding en leven; en wedergeboorte door «zijnen geest..... In dit alles, het hoofdwezen der Chris- «telijke leer, komen zij overeen, die alleen uit de H. S. «hunne kennis scheppen. Daarom inzonderheid de Bijbel- «verspreiding bevorderd. enz.» — Wij bepalen ons hier bij deze vraag: is de Evang. Luthersche Predikant, de *Theologiae doctor* onbekend met de leer, omtrent die zelfde punten, van BRETSCHNEIDER, WEGSCHEIDER, van de Groningsche School en velen met haar? Zoo ja — Is hij dan niet ver beneden de hoogte van zijn tijd, en spreekt hij dan niet over zaken, die hij niet kent? — Zoo neen — dienen hem dan de woorden, gelijk zekeren Staatsman, om zijne gedachten te bemantelen? of beschouwt hij het als een geoorloofd middel van Bijbelverspreiding, tegen beter-weten, zijne hoorders diets te maken dat er overeen-stemming bestaat, waar ze niet te vinden is? Hij moge zelf beslissen.

«De derde drangreden» komt op het volgende neêr: hadden de Nederlandsche Protestanten «den waarborg» dat Engeland den behoeftige van Bijbels zal blijven voorzien, dan zouden zij hun «Genootschap kunnen oplossen,» maar kan men dit vragen of verwachten? «Binnen weinige jaren of maanden zelfs, is misschien een ander volk het voor- werp zijner zorgen;» en wat zou er dan van de bijbel- verspreiding in het vaderland geworden? de gevolgen zouden magtig groot zijn; en om dit voor te komen, doet

de predikant een beroep op het nationaal gevoel zijner hoorders: «Indien ik te dezer plaatse slechts tot u, als «Nederlanders te spreken had, ernstig zou ik vragen: «natie, nog trotsch op de dagen van DE RUITER, die uwe «regten op den Teems heeft verdedigd, wier vlag wegens «de overmagt der zeekoninginne niet meer naar willekeur «kan wapperen op den Oceaan, gelijk in den tijd uwer «Vaderen! wilt gij van Engeland Bijbels en Zondagscholen «ontvangen, en in deszelfs dagbladen als een half Hei«densch volk worden geteekend? En wanneer ik dit vroeg, «zonder twijfel zoudt gij antwoorden: neen! dat willen «wij niet; Engeland behoude zijne Bijbels en geve die «aan zijne eigen armen.» — Zulk antwoord moge regt nationaal zijn, dit laten wij daar; groote erkentelijkheid voor de ontvangen weldaden verraadt het zeker niet — «En zult gij niet hetzelfde zeggen, wanneer ik u aanspreek «als Nederlandsche Protestantsche Christenen....?» — Op deze vraag volgt wel geen antwoord, maar dat moet ongetwijfeld: *ja* wezen; want als Dominé de Engelsche bijbelverspreiding nog toejuicht, dan is het «maar om haar na te volgen en de belangstelling te verdubbelen.» Dat de man overigens zijn best zoo doet, daar heeft hij eene bijzondere reden voor: «zoo daarna de klagt worde aange«heven over vermindering van leden en begunstigers (te «Utrecht), ten gevolge der Bijbelverspreiding van Engeland; «dan moet (zijn) geweten kunnen getuigen: bij tijds heb «ik gewaarschuwd, niet aan mij ligt de schuld.» — Nu, dit is eene groote geruststelling: zijne hoorders zullen hem die verzekering wel gegeven hebben. Of echter de middelen, die hij daartoe bezigde, allen even loffelijk zijn, dit mogen onze lezers beoordeelen, die thans weten, *hoe hij tot Bijbelverspreiding opwekt.*

BOEKAANKONDIGING.

Inleiding tot een godvruchtig leven door den H. Franciscus van Sales, Prins-Bisschop van Geneve. Uit het Fransch vertaald door A. van Maaseland, R. C. Priester. Met eene levensschets van den Schrijver. — Tweede druk. — Te 's Bosch, bij *J. J. Arkesteyn en Zoon.* 1843.

Het doet ons groot genoegen den *tweeden druk* aan te kondigen van een werk, dat onder diegene behoort die, boven onzen lof verheven, reeds daardoor en daardoor alleen naar waarde geprezen worden, dat zij in algemeen en bestendig gebruik zijn. Dat er een tweede druk der *Philothea* van den H. Franciscus van Sales noodig was, bewijst, dat ook in Nederland de Katholieken dit allernuttigst boek op prijs weten te stellen. Wij voor ons betuigen, na den Kathechismus geen ander voor het nut der geloovigen geschreven boek te kennen, dat zoo zeer verdient een huisboek te zijn als dit. In geen huisgezin, waar men prijs op godsvrucht stelt — dat is: op een naauwkeurig en heilig oefenen van al zijne pligten — mag het ontbreken. Wij achten het zelfs voor onzen tijd van overspanning en overijling bijzonder gepast, omdat het geschreven is met zoo eene beminnelijke helderheid, waardige kalmte, en met de noodige gegrondheid. Menig lezer zal hier misschien denken: Moet men in onzen tijd van laauwheid klagen over overspanning en overijling? Maar ik laat mij door die bedenking niet van mijn stuk brengen. De overspanning en overijling is een der kenmerken van onzen tijd, en de godsvrucht zelve, hoezeer door weinigen geöefend, lijdt er onder. Dit zou niet zoo zijn, indien allen het regte denkbeeld van godsvrucht hadden; maar dit ontbreekt niet zeldzaam. Men verwart vaak de middelen tot

godsvrucht en de verschijnselen der godsvrucht met de godsvrucht zelve. Van daar ontstaat eenzijdigheid en onmatigheid in het gebruik van zekere middelen als doel aangezien; van daar een jagen naar verschijnselen, uit den waan dat zij de zaak zelve zijn; en van daar, eindelijk, is het helaas! mogelijk geworden dat de wereldling gezegd heeft: De godsvrucht is niet de deugd, maar een gevaarlijke uitwas, een ontaarding der deugd. Nooit had zoo iets kunnen gezegd worden, wanneer allen de godsvrucht immer begrepen hadden, gelijk de H. Schrijver van *Philothea*. «De godsvrucht is niets anders, zegt hij, dan «eene zekere vlugheid en geestelijke levendigheid, waar«door of de liefde in ons werkt, of wij zelve met de liefde «al het goed doen waartoe wij in staat zijn. De liefde «doet ons al de geboden Gods onderhouden, en de god«vruchtigheid doet ze ons met alle mogelijke vlijt, en met «den grootsten ijver onderhouden. Degene die al de ge«boden Gods niet onderhoudt, is dan niet regtvaardig, «noch godvruchtig.» I Hoofdstuk.

Wij hadden wel gewenscht, dat de Uitgever de vertaling had doen herzien; wij willen de vertaling niet slecht noemen, maar de nette hand ontbreekt er aan. — Omdat wij zooveel belang in het boekje stellen, uiten wij hier nog den wensch, dat er eene uitgave van mogt bestaan, in welke het 38ste en 39ste hoofdstuk van het derde boek ware weggelaten; hoe nuttig voor gehuwden, schijnen zij ongepast, zelfs niet zonder gevaar, voor jonge lieden. En nogtans kunnen jonge lieden een uitstekend voordeel in de lectuur der Philothea vinden. Duitschland heeft van de gewenschte weglating het voorbeeld gegeven, en wij meenen dat het hierin navolgenswaardig is. In eene uitgaaf voor jonge lieden, zouden wij ook een weinig meer typographische volmaaktheid vorderen, dan de tegenwoordige uitgaaf bezit, of hoeft te bezitten.

Verhaal omtrent het leven en den dood van den Eerwaardigen Joannes Gabriël Perboyre, Priester van de congregatie der zending van den H. Lazarus, den marteldood gestorven in China, op den elfden September 1840. *Met het portret van den martelaar, door eenen priester dierzelfde congregatie. (uit het Fransch vertaald)* — 's Bosch bij J. J. Arkesteyn en zoon. 1844.

Gelukkig is dit boekje beter vertaald dan zijn titel. Het levert eene aangename en stichtende lectuur op. De aanmerking des vertalers op bl. 164, hoezeer uit de beste meening gesproten, houden wij daar ter plaatse niet voor toepasselijk. Geheel echter treden wij in het gevoel, waaruit zijne aanteekening voortkwam: omzigtigheid is in al zulke zaken hoog noodig.

Aardrijkskundig Schoolboek ten dienste der Nederlandsche jeugd. Naar het Fransch bewerkt door een R. C. Priester. Te 's Hertogenbosch, bij J. J. Arkesteyn en zoon. 1844. — 12°.

Dit schoolboek bevat na eenige algemeene opgaven 1°. eene verklaring der aardrijkskundige benamingen; 2°. de beschrijving der vijf deelen van de wereld; 3°. gronden der wereldbeschrijving. Wij kunnen niet zeggen, dat wij met het eerste of derde bijzonder ingenomen zijn; er ontbreekt hier en daar juistheid of duidelijkheid. Te zeggen b. v. (bl. 4): een eiland wordt rondom van water omgeven, is zeer waar, maar niet juist gezegd, als men de benaming *eiland* verklaren moet; eene klip toch wordt vaak ook rondom van water omgeven. Wanneer leerlingen bl. 209 lezen: «de aarde, de derde der planeten, is rond», kunnen zij zich de aarde als platrond *(orbis)* voorstellen, en zullen dan van *polen*, *afplatting aan de polen* enz. niets begrijpen. Hetgeen wij op de tweede plaats genoemd hebben

maakt het eigenlijke boek uit, en dit bevalt ons veel beter dan het voor- en aanhangsel: beider inhoud is echter noodig genoeg voor de studie der aardrijkskunde om met zorg behandeld te worden. In de beschrijving der werelddeelen wordt deze wijze van behandeling gevolgd. Ieder werelddeel wordt op zijne beurt beschreven, eerst in het algemeen, dan naar zijne onderscheidene landstreken. Beide beschrijvingen handelen over de *Grenzen*, *uitgestrektheid*, *Bevolking en godsdiensten*, *Talen*, *Regeringsvormen*, *Luchtsgestel en voortbrengselen*, *Verdeeling*, *Zeeën*, *Golven*, *Straten*, *Meeren*, *Vloeden*, *Rivieren*, *Eilanden*, *Schiereilanden*, *Landengten*, *Kapen*, *Bergketens*, *Vulkanen*. Men begrijpt dat niet al deze rubrieken bij iedere landstreek te pas komen; daarentegen vindt men in de beschrijving der landstreken soms nog gehandeld over het *bestuur der provincien*, *de kunsten en wetenschappen*, *het volkskarakter*. Het koningrijk der Nederlanden is naar evenredigheid het uitgebreidst beschreven: zoo is het regt. — Nogmaals betuigen wij onze vreugde, dat de Nederlandsche Katholieken handen aan het werk slaan om schoolboeken te leveren; maar tevens wenschen wij, dat geen hunner voortbrengselen minder goed mogen zijn dan het hier aangekondigde. Ook zullen wij, *cæteris paribus*, aan oorspronkelijk opgestelde schoolboeken immer de voorkeur geven boven vertaalde. Hetgeen uit eene Nederlandsch-denkende ziel voortgekomen en daarom tot in zijne verborgendste vormen Nederlandsch is, schijnt ons doorgaans gemakkelijker in eene Nederlandsch-denkende ziel te zullen overgaan, dat hetgeen uit eene Fransch of Duitsch-denkende ziel voortkwam en slechts vernederlandscht is geworden.

LETTERLOVER.

ZANG VAN MARIA

BIJ DE

KRIB VAN HAAR GODDELIJK KIND.

(Naar **LOPE DE VEGA**.)

Toen de Maagd, die vol was van genade,
Den verheven groet en de belofte,
Die de Hemelboô haar kwam verkonden,
Dat zij, door de kracht des Allerhoogsten
Overschaduwd, 's Vaders Zoon zou baren, —
Nu vervuld zag, en den Lang-verbeide
Weenend liggen in de krib, die 's menschen
Leed met zijn natuur had aangenomen, —
Sprak zij, teeder klagend op Hem neêrziend:
«Waarom weent Gij, lieflijk Kind! ach voelt Gij
«Dan zoo spoedig de armoê van uw Moeder?
«Ik bezit geen andere paleizen,

«Waardig U te ontvangen, dan mijne armen,
«Dan mijn schoot en moederlijke borsten,
«Die U dragen, dekken, U verkwikken.
«Meer vermag ik niet; Gij weet het Zelf wel,
«Godd'lijk Kindje! en uw heem'len zouden
«Wat ik meer vermogt het mij benijden.»

Zoo dan spreekt zij; maar de Kleine roert geen
Lipjes, om haar antwoord toe te staam'len,
Alhoewel Hij 's Vaders ongemeten
Wijsheid en des Eeuw'gen Eeuwig Woord is.
Doch Hij geeft haar, zonder klank of teeken,
Antwoord en vertroosting tot in 't diepste
Harer ziele, en in heur armen duikt Hij
Sluimerend, 't gesternte Zijner oogen,
Wijl met zoet en zacht gezang Maria
Zóó de koren onderbreekt der Heem'len:

«Gij die daar rondzweeft
Onder de palmen,
Vriendelijke Eng'len,
Ziet gij hoe lieflijk
Sluimert mijn Kind:

Houdt, houdt de twijgen,
Teugelt den wind!»

«Palmen van Bethl'hem,
Waar met hun ruischen
Toornige winden
Dwarlen en druischen,
Wilt, ô wilt zwijgen,
't Sluimert mijn Kind:
Blijf van de twijgen,
Toornige wind!»

«Moede van 't schreijen,
Hier op deze aarde,
Sluimert de Kleene,
Dat toch zijn sluimer
Rust Hem verleene!
Wilt, o wilt zwijgen,
Suizende wind,
Stilte, gij twijgen,
't Sluimert mijn Kind!»

«Grimmige koude
Dreigt Hem te wekken:
Ach, en waarmede
Zal ik Hem dekken?
Vriendelijke Eng'len,
Gij die daar omzweeft,
Komt en verwarmt gij,
Komt gij en wiegelt
't Goddelijk Kind!
Houdt, houdt de twijgen,
Teugelt den wind!»

HET KERSFEEST.

CANTATE.

KOOR.

Dank zij God en lof en eer!
Hij heeft ons deez dag beschoren.
Juichend vieren wij u weer,
Kind ons in een stal geboren.

RECITATIEF.

Helaas steeds dieper zonk deze aard,
Door Adams zondenval bezwaard,
In een onpeilbren afgrond neder.
De mensch, vervreemd van U, o God!
Een slaaf van 't vuige zingenot,
Hij kende U niet, noch minde U weder.

1ᵉ Solo.

De maat der boosheid was vervuld,
Het uur der wrake had geslagen.

2ᵉ Solo.

Wie wischt haar uit de zonden-schuld?
Wie, wie zal de aard ter redding dagen?

DUO.

O God! het was uw liefde zelv',
Voor Adams zondig kroost zal zij het pleit beslechten.
Zij dauwt van 's hemels stargewelf;
De wolken reg'nen den Geregten;
En 't aardrijk, van haar vuur doorgloord,
Brengt den Verlosser voort.

ARIA.

Eens, van 't wollig vee omgeven,
Zat een trouwe herdrenwacht
Om het uur van middernacht,
Bethlem! in uw' stille dreven:
Schitterende glanzen dalen
Van den duistren hemelboog,

En te midden van die stralen,
Staat een engel voor hun oog.

«Groote blijmaar doe 'k u hooren,
«Vreest niet herdren»! klonk zijn stem:
«Heden is in Bethlehem
«'s Werelds Redder u geboren.
«Gaat, die mij heeft afgezonden,
«Schenkt een teeken u in 't Kind,
«Dat ge in linnen doek gewonden,
«In een beestenkribbe vindt.»

Zie daar daalt een heer van eng'len,
Juichend op de velden neer;
Dalen rijzen beurtlings weer,
Daar zij 't blijdste feestlied meng'len,
Stijg'ren naar de starrenbogen,
En herhalen in hun vaart,
«Glorie zij God in den Hoogen
«En den menschen vrede op aard.»

KOOR.

God! van d'eigen vreugd bewogen
Zingen wij met de englen mee:
Glorie zij u in den Hoogen
En op aard den menschen vree!

1ᵉ Solo.

Mogt mijn ziel den wellust smaken
Van dat hemelsch nachtelijk uur!

2ᵉ Solo.

Mogt als u het harte ons blaken
Herdren van Gods liefde vuur!

DUO.

Voert naar Davids heilge stede
Ons op liefdesvleuglen mede!

ARIA.

Groote God!
Hemelvreugde en heilgenot,
Overstelpt mijn ziel en zinnen,
Treed ik Bethlems stalle binnen!
Ja gij lief aanvallig Wicht,
Dat daar in uw kribje ligt.
Zijt ten Redder mij geboren!
Gij mijn Jesus zijt dat Kind,
Dat ik in deez doeken vind,
Mij voorspeld door de Englenkoren!

Beminlijk Kind! mijn God en Heer!
Ik zink voor u aanbiddend neer.

KOOR.

Beminlijk Kind, mijn God en Heer!
Ik zink voor u aanbiddend neer.

1e Solo.

O Groot geheim vol hemelzoetheid,
Geheim der hoogste liefde en goedheid!
Geheim waar schier 't geloof bij zwicht.
Mijn God te aanbidden in een wicht!

2e Solo.

Geheim dat mij van vreugd doet weenen.
Mijn God voor mij in 't vleesch verschenen!

3e Solo.

Geheim dat mij de ziel verplet.
Mijn God voor mij op stroo gebed!

KOOR.

O groot geheim vol hemelzoetheid,
Geheim der hoogste liefde en goedheid.

1e Solo.

Geheim waar schier 't geloof bij zwicht.
Mijn God te aanbidden in een wicht!
De sterke God, der eeuwen Koning,
Daalt tot benden der menschen woning;
De groote Maker van 't heelal,
Zoekt schuilplaats in een beestenstal!

2e Solo.

Geheim, dat mij van vreugd doet weenen.
Mijn God voor mij in 't vleesch verschenen!
Mijn God te omhelzen in een Kind!
Mijn God geboren mij ten vrind!
Mijn God ten broeder mij geworden,
Mij voerend boven de englen-orden!

3e Solo.

Geheim dat mij de ziel verplet.
Mijn God voor mij op stroo gebed!
Als kind reeds boetend voor mijn zonden,
Met scham'le doeken 't lijfje omwonden,
Dat heel des werelds jammer draagt,
En in zijn kribje schreit en klaagt.

Trio.

Mijn Jesus ons als Kind geboren!
O dierbaar Kind! ten redder ons beschoren,
O Godlijk Kind! dat onze zonden boet,
Dankend vallen we U te voet.

KOOR.

Jesus ons als Kind geboren!
Juicht en jubelt englenkoren;
Stemt weer 't hemelsch loflied aan,
Dat gij de aard eens deedt verstaan.
Alle volk'ren, alle talen,
Mogen 't op deez dag herhalen:
U zij glorie, dank en eer,
Jesus, God en mensch te zamen!
Klink' het door alle eeuwen weer,
Amen, eindloos amen.

J. F. A. L.